

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

РЕВІТАЛІЗАЦІЯ МІСТ – ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ДЛЯ УКРАЇНИ

Навчальний посібник

За загальною редакцією канд. екон. наук, доц. О. А. Сич

Львів 2023

УДК 332 : 711.4 : 339.923
Р 32

Автори:

О. А. Сич, Н. С. Ситник, А. В. Стасишин, В. В. Круглякова

Рецензенти:

д-р. екон. наук, проф. **І. Ю. Штулер**
(«Національна академія управління»);

д-р. екон. наук, проф. **І. Б. Запужляк**
(Івано-Франківський національний технічний університет
нафти і газу);

д-р. екон. наук, проф. **О. І. Білик**
(Національний університет «Львівська політехніка»)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського національного університету імені Івана Франка.
Протокол № 54/9 від 27 вересня 2023 р.*

**Посібник видано за співфінансування Європейського Союзу в
межах реалізації проекту програми
Erasmus+ «Urban Revitalization – the EU experience for Ukraine»
620957-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-MODULE.**

**Ця публікація відображає лише позицію авторів, а відтак
Європейська Комісія не може нести відповідальності
за будь-яке використання цієї інформації.**

Co-funded by the
European Union

Р 32 **Ревіталізація міст – досвід Європейського Союзу для
України** : навч. посібник / [О. А. Сич, Н. С. Ситник, А. В. Стасишин,
В. В. Круглякова]; за заг. ред. канд. екон. наук, доц. О. А. Сич. –
Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2023. – 312 с.

ISBN 978-617-10-0842-7

Зміст навчального посібника відповідає програмі літньої школи, що реалізувалась в ЛНУ імені Івана Франка в межах проекту у 2021-2023 роках. Посібник охоплює 12 тем – 10 базових тем літньої школи та 2 додаткові теми, які розробили автори, щоб висвітлити актуальні питання відбудови та ревіталізації українських міст, що потерпають від російської агресії.

Для студентів, викладачів, аспірантів, представників влади, широкої громадськості та всіх, хто хоче дізнатись про сучасні підходи до ревіталізації міст на принципах сталого розвитку.

УДК 332 : 711.4 : 339.923

- © Сич О. А. , Ситник Н. С.,
Стасишин А. В., Круглякова В. В., 2023
© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2023

ISBN 978-617-10-0842-7

ЗМІСТ

ЗМІСТ	3
ПЕРЕДМОВА	5
ТЕМА 1. СУТНІСТЬ ПОЛІТИКИ МІСЬКОГО РОЗВИТКУ В ЄС	7
1.1. Сталий розвиток міст – глобальна перспектива.....	7
1.2. Стратегія регіональної підтримки та підтримки міст в ЄС.....	10
1.3. Сучасні імперативи політики міського розвитку ЄС.....	20
Контрольні питання.....	25
ТЕМА 2. ВИДИ ТА МЕТОДИ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТ	26
2.1. Суть ревіталізації.....	26
2.2. Історичні етапи ревіталізації.....	32
2.3. Види ревіталізації.....	35
2.4. Методи ревіталізації.....	39
Контрольні питання.....	46
ТЕМА 3. ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ВІДРОДЖЕННЯ МІСТ	47
3.1. Сучасні підходи до фінансування ревіталізації.....	47
3.2. Державні ресурси фінансування ревіталізації.....	50
3.3. Змішані ресурси фінансування ревіталізації.....	53
Контрольні питання.....	57
ТЕМА 4. ЄВРОПЕЙСЬКІ СТРУКТУРНІ ФОНДИ ТА ЇХНІ ІНСТРУМЕНТИ У РОЗВИТКУ МІСТ	59
4.1. Структурні фонди ЄС.....	59
4.2. Досвід участі України в програмах за підтримки інструментів ЄС.....	63
4.3. Фінансова підтримка ревіталізації за рахунок банків ЄС.....	66
4.4. Участь міжнародних фінансових інституцій у проєктах ревіталізації.....	73
Контрольні питання.....	81
ТЕМА 5. РОЗРОБКА ПРОГРАМИ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТА	83
5.1. Формування стратегії ревіталізації.....	83
5.2. Загальна модель ревіталізації.....	87
5.3. Особливості впровадження програми ревіталізації.....	91
Контрольні питання.....	103
ТЕМА 6. ТЕМАТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАКТИК РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТ	104
6.1. Чинники популяризації ревіталізованих об'єктів.....	104
6.2. Узагальнення досвіду ЄС у впровадженні програм ревіталізації.....	109

6.3. Виклики європейських міст у процесах ревіталізації.....	114
Контрольні питання.....	120
ТЕМА 7. УКРАЇНСЬКІ ВИКЛИКИ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТ.....	121
7.1. Сутність депресивної території.....	121
7.2. Задоволеність жителів міст їхнім розвитком.....	124
7.3. Взаємозв'язок між існуванням стратегії ревіталізації та поліпшенням показників сталого розвитку міст України.....	128
7.4. Державна підтримка програм ревіталізації.....	134
Контрольні питання.....	136
ТЕМА 8. НАПРЯМИ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТА - ІНВЕСТИЦІЇ, НОВА ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ, ІННОВАЦІЇ, КРЕАТИВНА ЕКОНОМІКА.....	138
8.1. Інноваційні підходи до ревіталізації в ЄС.....	138
8.2. Промислова політика України як драйвер ревіталізації.....	141
8.3. Створення креативних просторів на ревіталізованих об'єктах в Україні.....	148
Контрольні питання.....	162
ТЕМА 9. РОЗУМНІ МІСТА ТА СТІЙКЕ ЗРОСТАННЯ.....	164
9.1. Суть і роль розумного міста в сталому розвитку ЄС.....	164
9.2. Європейська практика розвитку розумних міст.....	170
9.3. Розвиток розумних міст в Україні.....	172
Контрольні питання.....	178
ТЕМА 10. ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ ЄС В УКРАЇНСЬКУ ПРАКТИКУ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТ.....	180
10.1. Кейс «Ревіталізація Фабрики повідла».....	180
10.2. Кейс «Ревіталізація промзон Києва».....	194
10.3. Ревіталізація міст з видобувною промисловістю.....	201
Контрольні питання.....	210
ТЕМА 11. ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ - ДОСВІД ТА ПІДТРИМКА ЄС.....	211
11.1. Принципи відбудови України.....	211
11.2 Виклики повоєнної ревіталізації України.....	221
11.3. Кейси повоєнного відновлення та відбудови в Європі.....	226
Контрольні питання.....	246
ТЕМА 12. ВІДБУДОВА УКРАЇНИ - ЗЕЛЕНІ ТА ЦИФРОВІ РІШЕННЯ.....	247
12.1. Цифрові рішення для відбудови України.....	247
12.2. Зелена відбудова України.....	266
Контрольні запитання.....	281
ПОКАЖЧИК ТЕРМІНІВ.....	282
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	285
ДОДАТКИ.....	296

ПЕРЕДМОВА

Сталий розвиток міст є запорукою економічного зростання держави в цілому, адже в містах зосереджений фінансовий, науковий, демографічний потенціал суспільства. Нова міська програма (Urban Agenda), оприлюднена ООН у 2016 році, визначила мету досягнення сталого розвитку міста, зосередженого на психологічному та фізичному здоров'ї населення. Українські міста характеризуються нерівномірністю розвитку, концентрацією потенціалу в столиці та окремих обласних центрах, а також наростанням кризових явищ на периферії. Йдеться про депресивні території, населені пункти, постпромислові міста чи їхні частини. Тому варто говорити не лише про відновлення потенціалу та забезпечення поліпшення соціально-економічних показників в містах, а й про масштабне запровадження програм ревіталізації міського простору. Ревіталізація – це комплексний процес відновлення урбанізованої території, яка піддалась процесу структурної деградації, спричиняючи кризовий стан, що робить неможливим або суттєво ускладнює нормальний економічний і суспільний розвиток цієї території та сталий розвиток міста.

Ревіталізація може використовуватись для оновлення фізичного середовища старих районів, перетворення постпромислових об'єктів, відбудови зруйнованих війною частин міста, сприяючи забезпеченню соціального та економічного добробуту мешканців. Зрештою, ревіталізація міст означає поліпшення якості життя та інвестування в майбутнє, що стає надзвичайно актуальним питанням у відбудові України.

Автори посібника опрацювали значний обсяг теоретичного матеріалу, використали найновіші досягнення зарубіжних, українських вчених-економістів і практиків щодо особливостей ревіталізації міського простору.

У навчальному посібнику «Ревіталізація міст – досвід Європейського Союзу для України» розкрито основні засади виконання ревіталізації міського простору, теоретичні основи

та практичний досвід управління проектами ревіталізації в ЄС та Україні. Розглянуто сутність і методичні основи фінансового забезпечення ревіталізації, методи управління ревіталізаційним процесом, його акторів і бенефіціарів.

Для концентрації уваги читачів на головних питаннях, а також полегшення вивчення матеріалу після кожної теми наведено питання для самоконтролю. Рисунки, графіки, таблиці і додатки значно спрощують сприйняття тексту посібника, роблять його більш доступним, переконливим і ефективним. Такий формат дає змогу поглибити практичну підготовку майбутніх фахівців у сфері ревіталізації міст.

Авторський колектив навчального посібника «Ревіталізація міст – досвід Європейського Союзу для України» вдячний Європейській комісії за співфінансування випуску посібника, а також дослідникам процесів ревіталізації в Україні та ЄС, чиї матеріали ввійшли до посібника як приклади та кейси.

Сподіваємось, що посібник стане в нагоді студентам, аспірантам, викладачам, представникам влади, широкій громадськості і всім, хто бажає дізнатись про сучасні підходи до ревіталізації міст на принципах сталого розвитку.

Тема 1

СУТНІСТЬ ПОЛІТИКИ МІСЬКОГО РОЗВИТКУ В ЄС

- 1.1. *Сталий розвиток міст – глобальна перспектива*
- 1.2. *Стратегії міського розвитку ЄС*
- 1.3. *Сучасні імперативи політики міського розвитку ЄС*

1.1. Сталий розвиток міст – глобальна перспектива

Стан українських міст залишається предметом критики з боку професіоналів і громадськості, і все більше інформація на цю тему з'являється у ЗМІ. Сучасні міста можна описати терміном «просторовий хаос». Це стосується великих міських центрів і малих міст України. Причини «хаосу» – непослідовність, брак містобудівної політики, проблеми політичного, правового характеру, особливості планування та розвитку соціально-економічної стратегії держави в цілому. Багато українських міст мають великі території зі зруйнованими частинами будівель, високим ступенем погіршення технічної інфраструктури, вони характеризуються неналежними транспортними зв'язками, концентрацією негативних соціальних та екологічних явищ. Це призводить до зменшення привабливості міст в очах мешканців і потенційних інвесторів – як результат – економічна криза та зменшення населення міста. З огляду на це одним із найважливіших завдань стратегічного планування територіального розвитку має стати ревіталізація. Це система заходів, які призначені для відродження та забезпечення сталого розвитку територій, що втратили свої соціальні чи економічні функції. Прогрес та успіх стратегічного планування міст в Європейському Союзі засвідчив необхідність створення

та реалізації стратегії для міст в Україні. Зрештою, в пост-індустріальному суспільстві деякі міста швидко ростуть, а інші швидко занепадають, як учасники глобальної конкуренції за інвестиційні ресурси, нові технології та для жителів.

Економічний стан міст України не враховує принципів збалансованого розвитку, не розроблена стратегія. Основними проблемами економічного та соціального розвитку міст України є такі: монофункціональність економіки міста (коли існує кілька містоутворюючих підприємств, а їх банкрутство призводить до втрати робочих місць і зменшення доходів місцевих бюджетів); незадовільний стан житлово-комунального господарства (коли відбувається фізичне зношування теплових систем – водопостачання та водовідведення, які були побудовані 30-40 років тому); зростання безробіття; низький рівень розвитку міської інфраструктури.

Міжнародна спільнота сформулювала основний принцип забезпечення ресурсно-екологічної безпеки світу – принцип сталого розвитку. Імперативи сталого розвитку базуються на ідеї гармонізації інтересів держав, транснаціональних корпорацій, національного та міжнародного бізнесу шляхом дотримання норм економічної, соціальної, екологічної, правової відповідальності. У вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку та прийняття Порядку денного розвитку після 2015 року, на якому було затверджено нові орієнтири розвитку. Підсумковим документом Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» було затверджено 17 Цілей сталого розвитку та 169 завдань. Цілі сталого розвитку – «дорожня карта» поліпшення основних сфер життя до 2030 року.

Сталий міський розвиток – це глобальна ціль номер 11 стратегії сталого розвитку ООН. Завдання в межах цієї цілі до 2030 року такі:

- забезпечити загальний доступ до недорогого житла;
- забезпечити всім можливість користуватися безпечними транспортними системами;
- розширити масштаби відкритої для всіх і екологічно стійкої урбанізації;

- активізувати зусилля з захисту та збереження всесвітньої культурної і природної спадщини;
- суттєво зменшити кількість загиблих і постраждалих від браку води;
- зменшити негативний екологічний вплив міст щодо якості повітря;
- забезпечити загальний доступ до зелених зон і громадських місць;
- підтримувати позитивні зв'язки між міськими, приміськими та сільськими районами;
- значно збільшити кількість міст, що прийняли та реалізують комплексні стратегії і плани;
- надавати найменш розвиненим країнам сприяння у будівництві екологічно стійких і міцних будівель з використанням місцевих матеріалів.

Для досягнення цієї мети та цілей вкрай потрібно створити стратегію. Стратегію давно використовують як інструмент вирішення проблем. Питання: що потрібно робити в довгостроковій перспективі, як керувати життєвими процесами – це головне у світовій практиці планування розвитку міста. Комплексна стратегія розвитку міста – це соціально підтримуваний і прийнятий напрям розвитку міста, враховуючи його місію, основні цілі та розподіл ресурсів для досягнення таких цілей.

В Україні практика стратегічного розвитку міста стрімко поширюється не лише на міста обласного значення, а й на районні центри. Стихійний розвиток міст залишився в минулому, оскільки без визначених стратегічних цілей неможливо точно передбачити, як відбуватиметься процес розвитку, які зміни чекають у майбутньому і як саме місто відповідатиме на нові виклики. Для того, щоб ефективно розвиватися, максимально використовувати свої сильні та слабкі сторони, виділятися на тлі регіону, місто має функціонувати згідно з заздалегідь сформованою стратегією розвитку.

В основу стратегії покладено принцип збалансованого розвитку, задоволення потреб нинішнього покоління ніяк не має погіршувати умови майбутнього розвитку. Іншими словами, це розвиток міста, який забезпечує спадкування нащадків усіх

компонентів навколишнього середовища в державі, не гіршій, ніж існує сьогодні. Суть стратегії полягає в обов'язковій узгодженості економічного, екологічного та людського розвитку за умови, що якість і безпека людського життя з покоління в покоління не знижується, довкілля не погіршується, а забезпечується соціально-економічний прогрес. Тільки за допомогою концентрації зусиль і ресурсів на обраному варіанті бачення власного майбутнього міста це можливо реалізувати. Створення ефективної стратегії міста полягає у проведенні органічного балансу та стійкості взаємодій і зворотних зв'язків між соціально-економічним та екологічним вимірами.

1.2. Стратегія регіональної підтримки та підтримки міст в ЄС

Державна стратегія регіонального розвитку України до 2027 року зазначає, що реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на засадах децентралізації створила можливості для розвитку громад, однак статистика далі демонструє значні диспропорції між регіонами.

Можна констатувати, що попередня стратегія передбачала надання допомоги слаборозвиненим регіонам через фінансову підтримку, визначення депресивних регіонів та їх стимулювання. Оскільки це не дало відчутних результатів, то оновлений стратегічний підхід передбачає розбудову конкурентоспроможного регіону шляхом залучення усіх суб'єктів і використання потенціалу ключових активів. Україна переходить від політики подолання нерівномірного розвитку через заходи вирівнювання (система субсидій-дотацій) до політики підтримки «полюсів росту». Якщо попередня стратегія розглядала нерівномірний розвиток як перешкоду, то нинішня – як передумову для майбутнього економічного росту через стимулювання полюсів зростання.

Такі полюси мають запобігти сьогоднішній моноцентричності економічного зростання і зв'язати країну через міжрегіо-

нальне співробітництво. Вони мають зосередити ресурси для ефективного їх використання, а також посилити спеціалізацію громад, щоб вони не повторювали стратегії розвитку одна одної.

Оскільки в державній стратегії зафіксовані значні диспропорції не лише між регіонами, а й у їхніх межах, то в ній визначені окремі типи територій, які потребують особливих заходів для підтримки і розвитку. У Стратегії до 2027 року з'явилися певні типи функціональних територій, що означає, що держава по-різному допомагатиме різним регіонам та їхнім частинам.

Окреслені проблеми актуалізують необхідність аналізу регіональної політики ЄС та можливості імплементації її інструментів у вітчизняних умовах.

Основою регіональних політик ЄС є політика згуртованості, спрямована на всі регіони та міста Європейського Союзу з метою підтримки створення робочих місць, конкурентоспроможності бізнесу, економічного зростання, сталого розвитку та поліпшення якості життя громадян (див. рис. 1). Щоб досягти цих цілей та задовольнити різноманітні потреби розвитку в усіх регіонах ЄС, у програмному періоді 2021-2027 років було виділено 392 мільярди EUR – майже третина загального бюджету ЄС.

Політика згуртованості має значний вплив у багатьох сферах соціально-економічного життя ЄС. Інвестиції, ініційовані політикою згуртованості, допомагають досягти багатьох цілей ЄС і доповнюють інші політики, зокрема освітню, зайнятості, енергетичну, політику щодо навколишнього середовища, єдиного ринку, досліджень та інновацій. Проекти, що фінансуються в регіонах і містах, сприяють досягненню цільових пріоритетів Комісії, зокрема: «Європейська зелена угода», «Європа, яка підходить для цифрової ери», «Економіка, яка працює для людей».

Політика згуртованості надає територіям спеціальні інструменти для інвестування у вирішення їхніх конкретних проблем. Серед них інструменти для прикордонних регіонів і транскордонного співробітництва (Interreg); міських районів; віддалених, острівних, гірських або малонаселених районів.

Основна частина фінансування політики згуртованості зосереджена на менш розвинених європейських країнах і

Ревіталізація міст – досвід Європейського Союзу для України

регіонах, щоб допомогти їм наздогнати та зменшити економічну, соціальну та територіальну диспропорцію, яка все ще існує в ЄС. Наслідками впливу пандемії коронавірусу на економічну ситуацію в регіонах ЄС займаються REACT-EU.

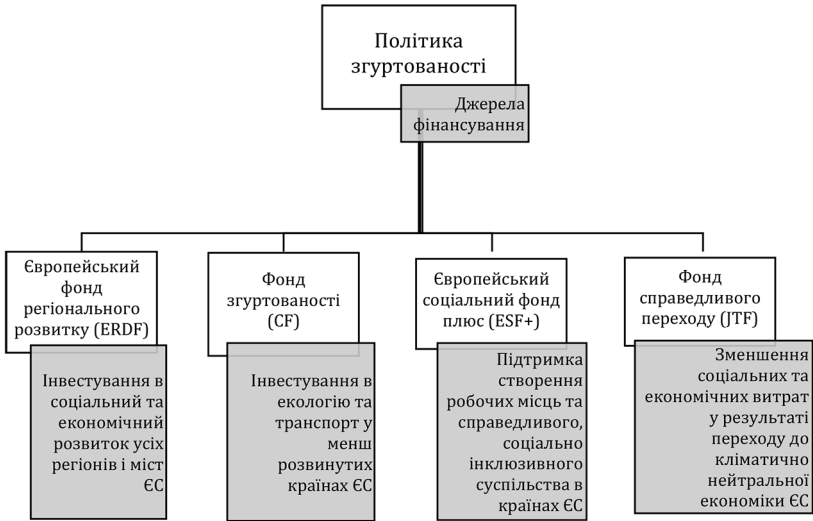

Рис. 1.1. Джерела фінансування політики згуртованості ЄС

Міста відіграють ключову роль у формуванні регіональної політики ЄС, оскільки є джерелом і рішенням сучасних економічних, екологічних та соціальних проблем. У містах Європи проживає понад дві третини населення ЄС, на них припадає близько 80 % споживання енергії та виробляється до 85 % ВВП Європи. Міські райони є двигунами європейської економіки, діють як каталізатори творчості та інновацій у всьому Союзі. Але вони також є місцями, де є постійні проблеми, такі як безробіття, сегрегація та бідність.

У програмному періоді 2014-2020 років міський вимір опинився у центрі уваги політики згуртованості. Принаймні 50 % ресурсів ЄФРР за цей період було інвестовано в міські райони. Близько 10 мільярдів EUR з ЄФРР було напряму виділено на комплексні стратегії сталого розвитку міст. Близько

750 міст отримали повноваження для реалізації цих інтегрованих стратегій сталого розвитку.

Політика згуртованості після 2020 року продовжує інвестиції в усі регіони, а Європейська комісія вдосконалює структуру політики, щоб відповідати місцевим викликам. Політику зосереджено на п'яти цілях: розумна, екологічна, інтегрована та соціальна Європа, а також нова наскрізна ціль – наблизити Європу до громадян шляхом підтримки локально розроблених інвестиційних стратегій.

Далі варто розглянути міський вимір політики згуртованості. Адже в новому періоді 2021-2027 років цей напрям підсилено, а 6 % коштів Європейського фонду регіонального розвитку буде виділено на стратегії сталого розвитку міст. Існує також нова Європейська міська ініціатива для підтримки міст у впровадженні інновацій, доступі до знань, а також стимулювання створення мереж і розвитку потенціалу. Інтегрований сталий міський розвиток передбачає поєднання екологічних, економічних, соціальних і культурних вимірів міського життя, а успіх у розвитку міста може бути досягнутий лише за допомогою комплексного підходу. Заходи щодо реновації міських будівель і споруд, громадських просторів мають поєднуватися із заходами, що сприяють освіті, економічному розвитку, соціальному залученню та захисту навколишнього середовища. Розвиток також потребує міцного партнерства між місцевими жителями, громадянським суспільством, бізнесом і різними рівнями влади.

Такий підхід особливо важливий у час викликів, з якими стикаються європейські міста, починаючи від конкретних демографічних змін і закінчуючи наслідками економічної стагнації, зменшення кількості робочих місць, уповільнення соціального прогресу, а також впливом зміни клімату. Протягом програмного періоду 2014-2020 років європейські міста отримали значні вигоди від регіональної політики ЄС. Зокрема, міські райони безпосередньо були об'єктами для кількох інвестиційних пріоритетів Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР). Було створено більше можливостей для сталої міської інфраструктури, відродження zdegradovanih просторів і громад, поліпшення науково-дослідницького та

інноваційного потенціалу. У кожній державі-члені ЄС до 5 % ЄФРР виділено на інтегрований сталий міський розвиток і повністю управляється місцевою владою. Усього 371 млн EUR було виділено на інноваційні дії у сфері сталого розвитку міст протягом семи років.

Важливий інструмент – Мережа міського розвитку (UDN) відповідає за перевірку використання європейських фондів на місцях і стимулювання обміну знаннями між містами, які беруть участь у процесах та програмах, ініційованих регіональною політикою ЄС за фінансування ЄБРР. Мережа міського розвитку складається з понад 500 міст/міських районів по всьому ЄС, відповідальних за впровадження комплексних дій на основі стратегій сталого розвитку міст, які фінансуються ЄФРР.

URBACT – це європейська програма обміну та навчання, що сприяє сталому розвитку міст, яка поєднує економічний, соціальний та екологічний виміри. Це дає змогу містам працювати разом, щоб розробити нові, прагматичні та стійкі рішення для основних міських проблем, підтверджуючи ключову роль, яку вони відіграють у боротьбі зі все більш складними суспільними змінами. Наразі в програмі URBACT взяли участь 7 000 осіб з 500 міст у 29 країнах.

Інструмент TAIEX REGIO PEER 2 PEER призначений для обміну досвідом між органами, які користуються фінансуванням Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР) та Фонду згуртованості.

Міжнародне міське співробітництво (IUC) – новий напрям міської політики ЄС. Європейський Союз запускає трирічну програму сприяння міжнародному співробітництву в містах. Міста Європи хочуть об'єднуватися, створювати та ділитися знаннями та рішеннями з іншими містами та регіонами.

Спеціалізація, зв'язування громад у мережі та розуміння їх саме як системи громад важливі і необхідні політикам. Водночас досвід регіональної політики ЄС засвідчує, що лише ці заходи без балансування рівнів розвитку не є достатніми для підтримання згуртованості та досягнення цілей сталого розвитку. Схоже на те, що регіональна політика в Україні за своїми рішеннями відстає на кілька декад від завдань і цілей регіональної політики ЄС. Для подолання розривів і синхронізації вітчизняних

політик розвитку регіонів з європейськими варто активніше взаємодіяти на рівні розробки та впровадження спільних політик розвитку.

Головний стратегічний план розвитку Європейського Союзу попереднього періоду був людиноцентричним. У центрі головного стратегічного документа Євросоюзу «стоїть» людина, «соціальний капітал». У стратегії «Європа-2020» було закладено п'ять показників, досягнути яких планували шляхом реалізації цієї стратегії:

- рівень зайнятості населення у віці 20-64 років має становити 75 %;
- інвестиції у наукові дослідження та розробки мають становити 3 % від ВВП Євросоюзу;
- скорочення викидів вуглекислого газу до 30 %;
- частка осіб, які передчасно залишили школу, не має перевищувати 10 %, не менше 40 % молоді має мати вищу освіту;
- скорочення на 20 млн кількості осіб, яким загрожує небезпека опинитись за межею бідності.

У стратегії «Європа-2020», яка охоплює 28 держав (Додаток А), виділено три пріоритети:

- розумний розвиток (заснований на знаннях та інноваціях);
- сталий розвиток (більш ефективно використання ресурсів, захист довкілля);
- розвиток, що сприяє соціальній і територіальній згуртованості.

Також у рамках стратегії визначено сім ключових ініціатив:

- поліпшення фінансування наукових досліджень і інновацій, щоб гарантувати, що інноваційні ідеї можуть бути перетворені на нові продукти і послуги;
- підвищення ефективності систем освіти і полегшення вступу молоді на ринок праці; поширення високошвидкісного Інтернету;
- перехід до низьковуглецевої економіки, більш широке використання відновлюваних джерел енергії, модернізація транспортного сектору і підвищення енергоефективності;

- поліпшення бізнес-середовища, особливо для малих і середніх підприємств, а також підтримки розвитку сильної і стійкої виробничої бази, здатної конкурувати на світових ринках; модернізація ринків праці та розширення можливостей людей шляхом навчання протягом усього життя з метою підвищення професійної активності й адаптованості до попиту на ринку праці;
- забезпечення соціальної та територіальної згуртованості, щоб вигоди від економічного зростання та зайнятості були якомога поширеними, а люди, що живуть в умовах бідності та соціальної ізоляції, мали змогу жити гідно й брати активну участь у житті суспільства.

Бюджет Стратегії становив 336 млрд євро. Фінансовим інструментом її реалізації була «Політика згуртованості на 2014-2020 роки. Інвестиції в європейські регіони».

Всі регіони Європи поділяються на три групи (Додаток Б):

- менш розвинені регіони – максимальна частка співфінансування проєктів з бюджету ЄС становить 75-85 %;
- перехідні регіони – частка співфінансування становить 60 %;
- більш розвинені регіони – частка співфінансування становить 50 %.

На один щабель нижче стоять стратегії розвитку для регіонів Європи. Таких стратегій чотири (див. Додаток В):

- для країн басейну Балтійського моря;
- для держав Дунайського регіону;
- для держав Адріатико-Іонічного регіону;
- для держав Альпійського регіону.

Серед країн-членів ЄС, що найбільш активно беруть участь у стратегічних програмах розвитку ЄС, варто виділити Польщу. Вона охоплена Стратегією Європейського Союзу для регіону Балтійського моря, яка розроблена для восьми держав-членів ЄС, розташованих у басейні Балтійського моря. Головні пріоритети «балтійської» Стратегії: створення умов для сталого доквілля; розвиток добробуту в регіоні; зростання доступності та туристичної привабливості регіону; забезпечення безпеки й охорони в регіоні. Також на рівні Євросоюзу розробляються і реалізуються галузеві стратегії (наприклад,

у сфері безпеки, культури, енергетики, транспорту, екології, освіти тощо) та програми. Важливим елементом програм ЄС є програми транскордонної співпраці, зокрема, Польща бере участь у дев'яти різних транскордонних програмах спільно з тими чи іншими сусідами. Далі ієрархія стратегічного планування «опускається» на національний рівень. Два головних стратегічних документи Польщі – Довгострокова стратегія розвитку Польщі до 2030 року і Середньострокова стратегія розвитку Польщі до 2020 року. Головна ціль, визначена у Довгостроковій стратегії, полягає у поліпшенні якості життя поляків, що вимірюється якісними показниками (рівень довіри мешканців, рівень суспільної активності, рівень ефективності установ), величиною і темпами зростання валового регіонального продукту – всього для оцінки реалізації стратегії запропоновано 70 різних показників. У Документі визначено три стратегічні цілі:

- 1) конкурентоспроможність та інноваційність економіки (модернізація);
- 2) зрівноваження потенціалу розвитку польських регіонів (дифузія);
- 3) ефективність держави (ефективність).

Якщо Довгострокова стратегія окреслює сценарії розвитку країни та орієнтири – куди мають рухатися поляки, то Середньострокова (а це майже 300 сторінок) містить детальний опис стратегічних, операційних цілей і напрямів діяльності, а також фінансові ресурси та систему її реалізації.

Україна робить лише перші кроки на шляху до повноцінного запровадження стратегічного планування на усіх щаблях управління. Для порівняння, Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» є документом, де перелічені 62 реформи, які треба провести в країні. З них коротко описані 10 першочергових реформ, інші 52 навіть не розшифровані, подано лише їхні назви, наприклад, «реформа освіти». На відміну від польських стратегічних документів, у Стратегії «Україна-2020» немає жодних фінансових розрахунків, не зазначені джерела та способи фінансування, не проаналізовано наявний стан держави. Варто зауважити, що вже триває робота над стратегією розвитку держави «Україна-2030», а цей документ, у

випадку його затвердження, має бути значно ґрунтовнішим та деталізованішим.

Третій визначальний стратегічний документ Польщі – План просторового господарювання держави, який визначає основи поведінки із територією. Просторове планування можна назвати синонімом містобудування в більших масштабах. Воно охоплює землекористування, міське, регіональне, транспортне та екологічне планування, економічне (господарське) планування та планування розвитку громад.

Стратегічне планування розвитку у Польщі, крім довгострокової та середньострокової стратегій розвитку Польщі та Плану просторового господарювання держави, базується на дев'яти інтегрованих галузевих стратегіях розвитку, наприклад, економіки, енергетичної безпеки та довкілля, сільських територій, транспорту, регіонального розвитку. Кожна з цих стратегій – це ґрунтовний документ, у якому наявні необхідні розділи – діагностика наявної ситуації в галузі, SWOT-аналіз, стратегічні та операційні цілі, необхідні фінансові ресурси.

Аналогом польської Стратегії регіонального розвитку в Україні є Державна стратегія регіонального розвитку. Це один із небагатьох стратегічних документів, який відповідає європейським стандартам, містить також план реалізації Стратегії. Одним із суттєвих джерел фінансування заходів Стратегії є Державний фонд регіонального розвитку.

Паралельно із стратегічними документами національного рівня для реалізації Стратегії «Європа-2020» у Польщі розробляються державні операційні програми. Їх опрацьовує Європейська Комісія, а відповідальним за реалізацію та управління програмами несе Міністерство регіонального розвитку Польщі. У фінансовій перспективі 2014-2020 для Польщі затверджено шість операційних програм (п'ять загальнодержавних та одну міжрегіональну для Східної Польщі як менш розвиненої): Інфраструктура та довкілля, Розумний розвиток, Знання, освіта, розвиток, Цифрова Польща, Технічна допомога та Операційна програма Східна Польща. Загальний бюджет програм становить 45,6 млрд євро.

Зокрема, операційна програма «Східна Польща» розроблена спеціально для п'яти східних воєводств Польщі (Люб-

лінське, Підляське, Підкарпатське, Свентокшиське, Вармінсько-Мазурське), які за економічними показниками менш розвинені, ніж решта території держави. Програма має чотири пріоритети: розвиток підприємництва, транспорт (міський громадський транспорт і дорожня інфраструктура), залізнична інфраструктура, технічна допомога (впровадження та просування Програми). Скористатися коштами програми можуть малі і середні підприємства, стартапи, осередки інновацій, органи місцевого самоврядування, залізнична компанія «Польські залізничні лінії». Загальний доступний бюджет для фінансування проєктів Програми – 2,1 млрд євро.

Проміжними між державними та регіональними стратегіями розвитку Польщі є міжрегіональні стратегії розвитку – Стратегія розвитку Західної Польщі, Стратегія розвитку Східної Польщі, Стратегія розвитку Південної Польщі, Стратегія розвитку Центральної Польщі.

І вже останніми щаблями стратегічного планування у Польщі є стратегії воєводств, повітів і гмін. Ці стратегії конкретно визначають напрями розвитку територій аж до найменшої – гміни. Кожна з територій може розробляти свої стратегії, які вона вважає важливими. Наприклад, Стратегія розвитку Підкарпатського воєводства містить чотири пріоритети: економіка, людський капітал, територіальна мережа, екологія та енергетика. Однак, крім «класичної» стратегії, у воєводстві діють регіональна стратегія інновацій, план поводження з відходами тощо.

Отже, ієрархія стратегічного планування у Європейському Союзі складається щонайменше із семи щаблів. Стратегічним плануванням охоплені практично усі сфери життя.

1.3. Сучасні імперативи політики міського розвитку ЄС

Порядок денний у сфері міст (Urban Agenda) – це інтегрований і скоординований підхід до вирішення питань міського виміру політики та законодавства ЄС у взаємодії з національними політиками. Зосереджуючись на конкретних пріоритетних темах у рамках спеціалізованих партнерств, Urban Agenda спрямована на поліпшення якості життя в міських районах. Цей робочий метод для забезпечення максимального використання потенціалу розвитку міст та успішного вирішення соціальних проблем мав на меті сприяти співробітництву між державами-членами, містами, Європейською комісією та іншими зацікавленими сторонами, щоб стимулювати зростання, життєдіяльність та інновації у містах Європи. Партнерство було створено навколо 12 пріоритетних тем, які мають значення для цілей ЄС. У рамках цих партнерств були визначені проблеми та запропоновані рішення через плани дій (вони адресовані ЄС, державам-членам і містам).

Urban Agenda ЄС призводить до ліпшого регулювання (ефективнішого та реалізованого за менших витрат), кращого фінансування (більш адаптованого до потреб, простішого доступу, більш інтегрованого) та кращого знання (дані, передові практики/проекти, обмін досвідом).

Веб-сайт програми дає змогу всім зацікавленим сторонам долучитись до The EU Urban Agenda чи укласти партнерство з зацікавленими сторонами задля розвитку міста. З середини 2021 року цей проєкт трансформується у ширшу платформу для обговорення та впливу на європейські політики під назвою Futurium.

Urban Agenda має на меті реалізувати весь потенціал і внесок міських територій у досягнення цілей Союзу та відповідних національних пріоритетів при повному дотриманні принципів, компетенції субсидіарності та пропорційності.

Зосереджується на трьох цілях – ліпше регулювання, ліпше фінансування та ліпші знання. Тематичні партнерські відносини, що представляють різні урядові рівні та зацікавлені

сторони, є ключовим механізмом реалізації міської програми для ЄС.

Європейська Комісія працює спільно з містами, щоб забезпечити високу якість життя:

- якість повітря в містах;
- циркулярна економіка в містах;
- адаптація клімату в містах;
- культура та спадщина;
- цифровий перехід у містах;
- енергетичний перехід у містах;
- житло в містах;
- інноваційні та відповідальні державні закупівлі у містах;
- залучення мігрантів та біженців у життя міста;
- робота та навички в місцевій економіці;
- стале використання земельних і природних ресурсів у містах;
- міська мобільність і доступність;
- міська бідність.

Європейська політика сталого розвитку міст заснована на принципах Лейпцизької хартії. Лейпцизька хартія визначає постулати сталого розвитку міст Європи і є фаховою базою для структурної політики ЄС (зокрема, в рамках програми Європейського фонду регіонального розвитку). Лейпцизьку хартію розробили представники держав-членів Європейського Союзу для інтегрованого та сталого розвитку міст Європи. Обидві Лейпцизькі хартії 2000 та 2020 року були ухвалені під час головування Німеччини в Раді Європейського Союзу. Перша Лейпцизька хартія 2007 року зосереджувала увагу на тодішніх актуальних викликах: розвитку якісного транспорту в містах, розширення міських просторів, зосередження уваги на відсталих районах міст, їх інтеграції у міський простір і створення там локальних центрів.

У 2020 році була прийнята Нова Лейпцизька хартія, яка перенесла акцент із практичних рішень для розвитку міст до більш широкого бачення.

Автори виділили два аспекти – орієнтування розвитку міст на загальне благо (інклюзивні міста для всіх, public good) і трансформаційну силу міст.

Нова Лейпцизька хартія визначає міста не лише як щільно забудовані системи, а й як поліцентричні системи, в яких відбувається культурна, соціальна, екологічна та економічна взаємодія. Завдяки поступовому історичному розвитку й ролі міст як центрів притягання вони є лабораторіями для нових способів вирішення проблем і розвитку соціальних інновацій.

У хартії наголошується, що якісне містопланування має базуватися на створенні компактних, соціально та економічно змішаних міст, які дають змогу людям взаємодіяти, обмінюватися думками й інтегруватися в спільноти. Міста мають мати добре розвинену інфраструктуру, здорове довкілля та можливості для всіх мешканців.

Хартія визначає та вважає за потрібне враховувати три рівні просторового розвитку міста:

- рівень мікрогромади;
- рівень місцевого врядування;
- рівень функціональної зони міст.

На підставі загально визнаних вимірів сталого розвитку міст – економічного, соціального та екологічного, Хартія визначає завдання міст для трансформації в рамках цих вимірів.

- Справедливе місто. Місто, яке забезпечує рівні можливості та довкілля для всіх мешканців, незалежно від гендеру, соціально-економічного статусу, віку чи походження.
- Зелене місто. Трансформаційна сила міст має спрямовуватися на боротьбу з глобальним потеплінням і забезпечення якісного повітря, води, ґрунтів та землекористування.
- Продуктивне місто. Міста мають розвивати диверсифіковану економіку для створення нових робочих місць і фінансових умов розвитку. Міста є найбільш привабливими, інноваційними та конкурентоздатними бізнес-локаціями, а тому потребують освічених і професійних працівників, технічної та логістичної інфраструктури, доступних просторів. Забезпечення цих умов має бути інтегрованим в містопланування.

Всі ці виміри тісно пов'язані процесами діджиталізації і саме у містах масштабування цифрових рішень відбувається

найшвидше. Саме тому стала діджиталізація має мати на меті сталий розвиток у питаннях довкілля, бути інклюзивною, основним важелем для конкурентоспроможності міст в Європі.

Рис. 1.2. Три виміри європейського міста

Ключові принципи належного врядування для міст такі:

- розвиток міста для суспільного блага (місцеві органи влади мають діяти в інтересах добробуту громадськості);
- інтегрований підхід (усі сфери міського життя мають бути скоординованими в просторовому, секторальному та часовому вимірах);
- партисипація та спільнотворення (залучення громадськості та усіх зацікавлених сторін забезпечує якість міського простору, є базою процесів локальної демократії);
- багаторівневе врядування (усі рівні врядування – від місцевих до глобальних – несуть відповідальність за майбутнє наших міст, керуючись принципами субсидіарності та пропорційності);
- просторовий фокус (міські стратегії та бюджети мають ґрунтуватися на якісному аналізі ситуації конкретного місця, його перевагах та ризиках, активних дійових осіб та наявних обмеженнях).

В цілому сучасна політика міського розвитку ЄС пропонує ширше використовувати підходи інтегрованої політики міського розвитку та приділяти особливу увагу депресивним кварталам у межах міста. В місті майбутнього має бути налагоджено чотири виміри співпраці:

- поперечна (між галузевими департаментами);

- вертикальна (багаторівнева);
- горизонтальна: багатотериторіальна (між містами, міська / сільська, столична);
- горизонтальна: багатофакторна (за участю громадян та всіх зацікавлених сторін).

Державна політика міського розвитку в ЄС забезпечується чотирма елементами:

- вертикальна взаємодія (співпраця між міністерствами, співпраця між областями, землями, співпраця комунальних служб міста);
- добрі практики (державна підтримка міського розвитку у взаємодії з іншими містами й освітніми установами);
- заохочення проектування для міст та урбаністики;
- платформа взаємодії.

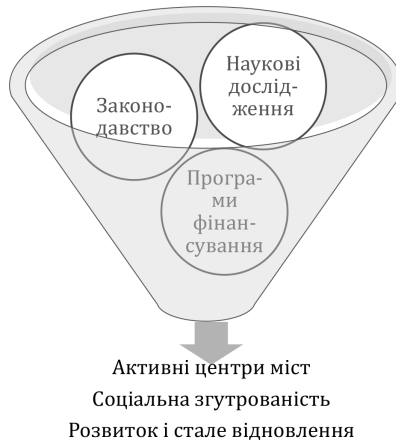

Рис. 1.3. «Добрі практики» державної підтримки міського розвитку

Завдання розвитку міст – формувати стратегічну візію міста майбутнього з фокусом на один або кілька елементів:

- культура та традиція демократичних процесів;
- місце креативності, солідарності та плюралізму;
- лабораторія для експериментів та інновацій;
- поліцентрична система з великими, середніми, малими містами та їх функціональними зонами;
- інтегрований розвиток та якість публічного простору.

Контрольні питання

1. *Що таке цілі сталого розвитку та як вони стосуються сучасного міста?*
2. *Які основні завдання порядку денного до 2030 року в сфері сталого розвитку міста?*
3. *Якими є стратегії розвитку Європейського Союзу до 2020 та до 2030 років?*
4. *Які документи регламентують принципи створення та реалізації політики міського розвитку ЄС?*
5. *Що становить пріоритет міського розвитку ЄС?*
6. *На яких принципах базується Лейпцизька хартія та її бачення міста майбутнього?*
7. *Як можна описати сучасні українські міста за допомогою терміна «просторовий хаос»?*
8. *Які проблеми впливають на економічний стан українських міст?*
9. *Які основні проблеми соціального розвитку міст України?*
10. *Які завдання мають бути виконані в рамках стратегічного планування територіального розвитку міст?*
11. *Які успіхи були досягнуті в Європейському Союзі в галузі стратегічного планування міст?*
12. *Які принципи сталого розвитку були сформульовані міжнародною спільнотою?*

Тема 2

ВИДИ ТА МЕТОДИ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТ

2.1. Суть ревіталізації

2.2. Історичні етапи ревіталізації

2.3. Види ревіталізації

2.4. Методи ревіталізації

2.1. Суть ревіталізації

Процес перебудови економіки України, який розпочався з розпадом Радянського Союзу, простежувався в різних напрямках, і багато з них мали негативні наслідки, досі не подолані Україною. Серед них проблеми міст, які за радянських часів були індустріалізованими, часто штучно. Просторовий розвиток міст у радянський період ґрунтувався на ідеології епохи промислового будівництва, що охоплювала нефункціональне районування, зневагу до факторів навколишнього середовища та залишила в спадок міське середовище низької якості з нераціональним використанням земельних та енергетичних ресурсів, зростанням інфраструктурних і транспортних проблем, низькою екологічною безпекою.

Отже, проблема, що стосується відродження (оновлення) промислових районів міст, великих і малих, набуває важливого значення. У цьому контексті все частіше використовується термін «ревіталізація», який традиційно застосовували для процесів відновлення ґрунту, будівель і споруд. Ефективне впорядкування промислових зон є одним із головних завдань, які стоять перед сучасними містами. Сьогоднішні проекти з відродження міських територій як складової частини планів розвитку міста та перетворення промислових об'єктів в активні

міські простори – актуальна тенденція, що потребує глибшого дослідження.

У сучасній вітчизняній економічній літературі термін «ревіталізація» новий і поступово входить в науковий вжиток. Ширше використання ревіталізації притаманне урбаністиці та наукам про здоров'я. Водночас поняття ревіталізація урбанізованих просторів – *urban revitalization (revival, regeneration)* – широко використовується в іноземній літературі та характеризує важливу складову економічної політики держав.

Ревіталізація в Кембриджському словнику має значення процесу, який передбачає повторне, нове зростання, розвиток, успіх чогось. Термін «ревіталізація» активно поширився в науковому обігу в останніх десятиріччях ХХ століття. Його застосовували до змін у міському плануванні, ландшафтному дизайні, а також у повсякденному житті, щоб описати різні форми відновлення – духовного, фізичного, матеріального. Ідея та визначення ревіталізації в культурному аспекті вперше виникла в середині ХХ століття в Сполучених Штатах Америки. К. Уоллес (A.F. Clarke Wallace, 1956) – антрополог, який вивчав життя американських індіанців, був першим, хто запропонував термін «ревіталізаційний рух», який визначив як зусилля членів суспільства (громади) у створенні більш якісної, такої, що задовольняє їхні потреби, культури на основі внутрішнього відновлення.

З того часу термін ревіталізація використовували в різних значеннях, залежно від дисципліни – архітектура, соціальні науки, економіка тощо. Онлайн словники дають таке трактування: ревіталізація (від лат. *Re* – відновлювальна дія, *vita* – життя, як повернення до життя) – термін, який використовується в науково-практичній діяльності для позначення процесів відтворення, пожвавлення та відновлення міського простору.

Гнучкість терміна відображає появу нового досвіду та успішних практик творення якісного суспільства чи об'єкта на підставі співпраці, спільного прийняття рішень щодо існуючого простору, середовища. Зараз ревіталізацію характеризують як багатогранний процес, який увібрав у себе переоцінку, відновлення, реконструювання, модернізацію та інші дії,

спрямовані на відродження будівель, споруд, районів, міст, територій, що були зруйновані, знищені, піддавались явищам деградації та втрати первісної вартості в економічному і соціальному сенсі. Польський науковець К. Скалскі (Skalski K. M., 1996) визначає суспільство, місцеву та державну владу, інші інституції як каталізатори – чинники, що сприятимуть чи зупинять розвиток означеної території.

Андреас Біллерт (Billert A., 2005) розглядає ревіталізацію як складний процес відновлення урбанізованої зони, простір і функції якої зазнали процесу деградації структури, спричинивши кризовий стан, унеможлививши нормальний економічний і соціальний розвиток території, збалансований розвиток усього міста.

Ревіталізація за М. Вільчкєвіч (Wilczkiewicz M., 2015) – це форма діяльності, частина міської політики, що має на меті впливати на життєдіяльність міста з врахуванням минулого та традицій для вирішення локальних проблем його жителів, поліпшення їх умов життя.

Усі визначення ревіталізації наголошують на важливості соціальної участі, залученості громади в її процеси – як ключовий елемент, що відрізняє ревіталізацію від звичайної реновації чи консервації, а також неунікненого інструмента безпосереднього проведення ревіталізації та оцінки її успішності. Процеси ревіталізації стосуються найперше заселених чи урбанізованих територій, які з плином часу втратили свої функції.

Ревіталізація – ключовий виклик, який потребує комплексного підходу. Це не лише збереження пам'яток, реконструкція старих житлових будинків чи фрагментів міського простору, але процес, що характеризується всебічністю та довгою тривалістю, основною метою якого є насамперед економічне відновлення у поєднанні з заходами щодо вирішення соціальних та екологічних проблем. Завдання цього процесу – гарантувати розвиток міст.

Зазвичай саме так треба розуміти ревіталізацію – як звільнення деградованих (чи депресивних) районів із кризи через проекти, що інтегрують дії задля добробуту місцевої громади, простору та місцевої економіки (цілісно), територіально сконцентровані та проводяться у співпраці з місцевою

громадою. Мета ревіталізації – це структурна зміна в певній сфері міської життєдіяльності, яка полягає не лише у підвищенні якості життя та естетичних цінностей, але передусім у відновленні економічної та соціальної активності. Це означає, що до головних особливостей ревіталізації, що відрізняють її від інших коригувальних дій, належать:

- чітко визначена мета вжитих дій;
- реакція на кризу шляхом визначення районів і кризових зон;
- залучення та участь місцевих партнерів, серед інших від громадського, неурядового, ділового секторів та участі мешканців території, що підлягають ревіталізації;
- складність.

Варто пам'ятати, що ревіталізація не охоплює точкові завдання. Характерна її особливість – багатовекторність. Тому можна сказати, що синергія вписана в цей процес, а програма вжитих дій узгоджена та точно визначена не лише з погляду одержувачів, а й довгострокових ефектів, що позитивно впливають на всю громаду.

Особливо варто виділити складність самого процесу ревіталізації. Існує багато груп стейкхолдерів – зацікавлених сторін, які часто представляють протилежні інтереси – місцева влада, мешканці та бізнес. В табл. 2.1 наведено понятійний апарат для окреслення основних термінів ревіталізації.

Стратегії міста – це зазвичай документи, що конкретизують цілі та напрями соціально-економічного розвитку, що мають задовольняти потреби мешканців, суттєво впливаючи на поліпшення якості життя в певній місцевості. Важливим елементом стратегій розвитку є визначені й охарактеризовані операційні цілі, в яких окреслено пріоритети та найважливіші завдання, поряд із методами їх фінансування.

Тому вони мають враховувати питання ревіталізації, що є за визначенням довгостроковою програмою і важливим, якщо не найважливішим, елементом стратегії місцевого соціально-економічного розвитку. Доцільно зазначити, що, незважаючи на очевидні переваги стратегічного планування розвитку, значна частина міст України не має власної стратегії і може розраховувати лише на залучення до стратегії області

Ревіталізація міст – досвід Європейського Союзу для України

окремим рядком (у кращому випадку). Інакше – місто долає проблеми самотужки, вирішуючи лише поточні завдання, не має стратегічного бачення, а отже, програє в майбутньому.

В європейських країнах, зокрема Польщі, більшість міст мають плани містобудування, в яких райони, які демонструють ознаки деградації, позначені як такі, що потребують особливої уваги.

Таблиця 2.1

Термінологія ревіталізації

Терміни	Визначення
1	2
Державні програми ревіталізації	Це комплексні, інтегровані, місцеві, багаторічні програми, ініційовані місцевою владою та спрямовані на провадження технічної, соціальної та економічної діяльності відповідно до принципів територіальної згуртованості та охорони навколишнього середовища в межах міст чи їх районів, де наявні кризові явища
Криза	Означає низку шкідливих і руйнівних процесів, що впливають на простір, технічні пристрої, суспільство та економіку, які призвели до деградації територій
Територія, що потребує ревіталізації	Міський район, що піддався кризовим явищам (дегродовані території, постіндустріальні та післявоєнні території)
Ревіталізація	Означає процес просторових, технічних, соціальних та економічних змін, а також діяльність, яка проводиться в інтересах суспільства, метою якої є виведення району з кризової ситуації, відновлення його колишніх функцій і створення умов для подальшого розвитку з використанням його ендогенних особливостей
Програма ревіталізації	Засоби розроблені, прийняті та координовані місцевою владою чи ОТГ щодо території, технічних пристроїв, суспільства та економіки, спрямовані на виведення району (території) з кризи та створення умов для подальшого розвитку
Територія, охоплена програмою ревіталізації	Територія, для якої була розроблена та впроваджена програма ревіталізації, враховуючи всю або частину району, що перебуває в умовах кризи

Закінчення таблиці 2.1

<i>1</i>	<i>2</i>
Проект ревіталізації	Означає сукупність заходів, які є частиною програми ревіталізації, реалізовані на певній території в конкретний час із конкретними витратами та результатами
Територія проекту ревіталізації	Означає ту частину території, району чи об'єктів нерухомості, де має бути реалізований проект ревіталізації
Мета ревіталізації	Означає загальну мету діяльності, спрямованої на задоволення об'єктивних потреб місцевої громади шляхом відновлення колишніх функцій деградованих районів і створення умов для їх подальшого розвитку
Координатор ревіталізації	Означає фізичну чи юридичну особу, якій довірено управління програмою ревіталізації або її частиною
Рада з ревіталізації	Означає орган, утворений для забезпечення соціального контролю над розробкою та впровадженням процесу ревіталізації

Це пов'язано з можливістю отримати кошти з джерел ЄС. Водночас важливо, щоб у цих документах був зв'язок між планом ревіталізації частини міста та стратегією розвитку міста в цілому. Брак зв'язків між цими двома документами, які займають важливе місце у функціонуванні міста, може спричинити багато проблем, починаючи від нормативно-правових і звершуючи фінансовими.

Крім того, проект ревіталізації має створюватися в контексті адаптації існуючих програм та інструментів у сфері будівництва, житла, просторового планування та охорони навколишнього природного середовища відповідно до принципів постійного та збалансованого розвитку, а також до європейських і міжнародних стандартів, що впливають з них.

2.2. Історичні етапи ревіталізації

Ревіталізація постпромислових територій – це процес, що ініціюється та координується місцевою владою з прив'язкою до конкретної території, яка зазнала явищ деградації з багатьох причин та який стимулює та реалізує значні заходи з поліпшення життя місцевої громади на засадах сталого розвитку. Не заперечуючи важливої ролі бізнесу та громадянського суспільства у процесі ревіталізації, варто наголосити, що саме держава через органи місцевого самоврядування має взяти на себе керівну роль у цьому процесі.

Питання ревіталізації міст тісно пов'язане з сучасними явищами глобалізації та неолібералізму, які, підтримуючи «вільний ріст та розвиток ринків», призводять до надмірного зростання чи, навпаки, занепаду певних територій і міст. Неминучий рух капіталу та робочої сили в світовому масштабі спричиняє подібні наслідки. Зазвичай сучасним містам і державам доводиться вирішувати питання ревіталізації самотужки, ледь встигаючи за змінами економічного ландшафту навколо.

На підставі рекомендованих міжнародних наукових і практичних підходів можна стверджувати, що оновлення міського середовища може відбуватись в таких напрямках: ремонт, модернізація, реконструкція, ревіталізація. Ці етапи міського відновлення розвивались історично і відповідали певним, існуючим тоді в суспільстві, потребам. У Західній Європі відбудова міст відбувалась після Другої світової війни, коли заново створювались промислові об'єкти та житлова нерухомість. В 1970-х роках – оновлення міського простору відбувалось через модернізацію.

Перший сигнал щодо захисту середовища та підвищення стандартів життя для сучасних і майбутніх поколінь пролунав у доповіді Генерального секретаря ООН У. Тана. Індустріальний розвиток міст у XIX та XX століттях дав поштовх конфліктам і викривленням, притаманним процесам урбанізації. Це спричинило екстенсивний демографічний ріст населення в містах та появи двох груп – власників капіталу (капіталістів) і робітників, що прибули з сільської місцевості в пошуках роботи. Внаслідок притоку робочої сили в містах

з'явилося дешеве житло з низькими житловими якістьми, що погіршило структуру міст. Після Другої світової війни багато міст було зруйновано та відбудовувалось на підставі різних архітектурних концепцій, або взагалі без них. У Великобританії, Німеччині та Франції відбудова міст відбувалась з врахуванням існуючої інфраструктури та потреби створення нових комунікацій і громадського простору – зелених територій. У Радянському Союзі створювались багатоквартирні будинки для робітників в стилі соцреалізму та функціональності. З'явилися монофункціональні міста, які будувались навколо містоутворюючого підприємства – заводу, комбінату, фабрики.

У 1980-х роках відбувалось нарощування вартості міського майна – *property-led regeneration* – що передбачало створення державно-приватного партнерства, залучення значних фінансових, матеріальних і людських ресурсів для реалізації амбітних проєктів містобудови – створення мостів, метро, морських причалів і пристаней.

Холістичний або синергетичний підхід був притаманний містобудівництву 1990-х, що передбачав поєднання економічних, соціально-культурних, фізичних чинників, а також факторів контролю та середовища.

В 2000-х з'явилась джентрифікація та концепція розумного росту. Під джентрифікацією розуміємо реконструкцію та оновлення будівель в раніше непривабливих частинах міста та пов'язаний з цим переїзд до району багатших мешканців. У цьому випадку в районі зазвичай відбуваються істотні зміни в демографії, зокрема піднімається середній дохід, змінюється характер і культура його жителів. Розумний ріст розглядає три взаємопов'язані сфери: щільність забудови, використання землі, а також зручність транспортних розв'язок. Щільність забудови стосується стримування неконтрольованого міського зростання. Друга складова розумного росту – диверсифікація форм власності на землю та створення функціональних громадських просторів. Третій аспект – створення транспортних і пішохідних розв'язок, а саме створення якісної інфраструктури доріг та пішохідних зон. Зосередження на цих трьох ключових питаннях міського розвитку дає змогу раціонально використовувати простір, створювати вільний доступ громадян

до території загального користування та комунальних послуг, вносить систему в процес житлової забудови через формування кластерів. Результатом розумного росту є не тільки зменшення розростання міст, а й підтримка міської моделі розвитку, яка збалансована, створює інклюзивне житло, підтримує підприємництво та самозайнятість, просторово визначає громадську сферу, полегшує пішохідну доступність, зводить до мінімуму використання автомобіля.

Особливістю явища ревіталізації є те, що його цілі та інструменти різняться залежно від об'єкта, а саме території, що піддавалась негативному впливу та потребує відновлення. На початкових етапах запровадження ревіталізаційних програм цілями були відновлення економічної привабливості для бізнесу, інвестицій, а отже, стимулювання створення нових підприємств, стартапів тощо. Історично в Великобританії процес ревіталізації певних територій чи об'єктів відбувався через викуплення державою у приватних власників або націоналізацію, щоб переорієнтувати діяльність в нове русло, а тоді – повторний продаж приватному бізнесу. Додатковим мотивом вдосконалення житлових районів низької якості було ймовірне поліпшення соціального, економічного та морального добробуту робітників в нових умовах існування. Якщо ж ціллю ревіталізації була естетичність та ефективність міського простору, то інструменти її виконання значно різнились від ревіталізації, яка мала на меті поліпшення комунікації, інфраструктуру чи транспортний зв'язок у місті.

Навіть якщо ревіталізація приносить вдосконалення міського середовища, то у неї можуть бути супротивники та критики, чиї інтереси не були враховані. З іншого боку, невиважена ревіталізація міського простору може звестись до будівництва елітної житлової та комерційної нерухомості на території колишнього підприємства, яка принесе користь обмеженому колу інвесторів, що володіють значним фінансовим капіталом. Про вирішення економічних і соціальних потреб міста в умовах такої псевдоревіталізації не йдеться.

Політика Європейського Союзу відіграє важливу, якщо не сказати визначну роль у підтримці процесів ревіталізації в Європі. Правове регулювання процесів ревіталізації в межах

Євросоюзу опирається на відповідні територіальні програми (Territorial Agenda) – стратегічні документи, що розробляються для європейської згуртованості, інклюзивного та стійкого розвитку майбутнього Європи. Діяльність з ревіталізації набуває особливої актуальності в світлі реалізації цілей сталого розвитку, декларованих ООН і включених до усіх програмних міжурядових документів, зокрема Лейпцизької хартії про сталі європейські міста (Leipzig Charter).

Можна стверджувати, що актуальність ревіталізації зростає, оскільки вона вийшла за межі значення «технічного або технологічного оновлення». Цей термін всеосяжний і допомагає вирішити багато соціально-економічних та екологічних проблем міста. Ревіталізація може бути окреслена як цілеспрямована діяльність, ініційована місцевою владою для відновлення території міста, що зазнала явищ деградації на засадах сталого розвитку. Особливими рисами ревіталізації, що виділяють її з-поміж інших програм і місцевих політик, є врахування минулого досвіду, культурних особливостей та ціннісних орієнтацій громади, що проживає на означеній території.

Сучасні програми ревіталізації міських просторів мають охоплювати тристоронні консультації місцевої влади, бізнесу та громадськості для широкого обговорення проблем і вибору оптимального варіанта майбутнього відновлення території.

2.3. Види ревіталізації

Сьогодні в Україні не існує конкретних положень правових актів, головною метою яких було б визначити види та засади діяльності, що може проводитись на місцевому та регіональному рівнях, немає законодавства, яке би створило правову базу для процесів ревіталізації, тобто оновлення міських територій, забезпечення стабільної фінансової участі державних і приватних партнерів, а також визначило б фінансові інструменти для цього процесу.

У працях зарубіжних вчених відображено важливість і системність ревіталізації, тоді як діюче законодавство в Україні фокусується на «ручному» управлінні та вирішенні точкових завдань регіонального розвитку. Варто наголосити, що програма ревіталізації – це необхідна складова стратегії розвитку територій, яка потребує нових підходів до стратегічного планування на загальнодержавному та місцевому рівні.

Зазвичай існує три основні сфери – види ревіталізації, які варто враховувати в контексті розроблених стратегій розвитку – це охорона спадщини, соціальна інтеграція, і найголовніше, економічна ревіталізація.

Для кожної зі сфер мають бути визначені цілі, які враховують дії, що формують складові ревіталізації. Наприклад, це можуть бути технічні, містобудівні й архітектурні, екологічні та соціально-економічні цілі. Соціально-економічні цілі безпосередньо пов'язані з діями, що вживаються для оздоровлення економіки та підвищення рівня життя місцевої громади.

Процес ревіталізації – це не лише правові механізми, що гарантують належний розвиток міст, а й кошти, що виділяються на реалізацію заходів. Недостатня увага до важливості фінансово-економічних інструментів для фінансування всього процесу може викликати багато проблем, причому не лише виконавчих, але й концептуальних. Тому вважаємо за потрібне розробити відповідний регламент – алгоритм проведення ревіталізації.

Завдання регламенту – впорядкувати та систематизувати питання, що охоплюють багато заходів із ревіталізації, які не узгоджуються між собою. Муніципалітети як відповідальні суб'єкти у цій справі позбавлені не лише достатніх повноважень, а й економічних інструментів, щоби бути в змозі всебічно планувати та проводити процеси ревіталізації. Тому в регламенті варто чітко визначити набір інструментів, якими можуть користуватися органи місцевого самоврядування:

- по-перше, підготовка належно складеного плану, який висвітлить джерела фінансування ревіталізації;
- по-друге, пошук коштів з усіх можливих джерел;
- по-третє, довгостроковий прогноз планових надходжень.

Зауважимо, що точно визначений перелік фінансових інструментів є важливим через те, що саме місцева влада, згідно з положеннями чинного законодавства, відповідає за програми розвитку, а також розробку проєкту ревіталізації деградованої міської території та подальшу реалізацію завдань, окреслених проєктом. Це актуалізує використання довгострокового фінансового планування, спрямованого на деталізацію виконання бюджету та гарантування безперервності фінансування інвестицій, які є частиною цього процесу.

Варто звернути увагу на типові внутрішні фінансові інструменти, характерні для процесу ревіталізації – місцеві податки, рентні платежі, позики, кредити або облігації, а також зовнішні інструменти, що охоплюють кошти іноземного походження. Визначення додаткових джерел або способів їх отримання від громадських організацій, допоможе диверсифікувати джерела та поліпшить можливості фінансування.

З досвіду сусідньої Польщі бачимо, що на місцевому рівні використовуються фінансові інструменти прямого та непрямого впливу, наприклад, підвищення діючих ставок податку на нерухомість або введення більш високої річної норми амортизації для житлових і нежитлових приміщень, розташованих у так званій спеціальній зоні ревіталізації.

Однак у польському законодавстві не існує податкових пільг чи іншої фінансової вигоди для інвесторів та приватних зацікавлених сторін, що беруть участь у проєктах ревіталізації.

Важливо в процесі ревіталізації розробити правила узгодження програм ревіталізації з довгостроковими фінансовими планами та прогнозами міст. Ця необхідність виправдана насамперед ключовим характером ревіталізації розвитку міста та необхідністю забезпечити завершення розпочатих і запланованих інвестицій у цю сферу. Ревіталізація має бути системним рішенням, пов'язаним не лише з залученням до цього процесу місцевих ресурсів, а й із спробою активізації місцевої громади та повного залучення влади, бізнесу, усіх стейкхолдерів до реалізації програми розвитку міста.

Тому можна стверджувати, що ревіталізація має бути однією з ключових програм, що реалізується в межах прийнятої стратегії розвитку. Це означає, що програми ревіталізації

нерозривно пов'язані з концепцією стратегічного розвитку міст, що є відповіддю на виклики сталого розвитку. Тому вони мають інтегрувати соціальні, екологічні та економічні, а також просторові та функціональні елементи. Оцінка існуючих рішень місцевої влади майже однозначно свідчить про брак компетентності та повноважень для всебічного планування та реалізації проєктів у цій галузі. Перешкоди в цьому такі:

- немає свідомого визначення цілей для проведених заходів, підготовки проєктів без всебічної діагностики ситуації на території, що потребує ревіталізації;
- використання програм ревіталізації лише як інструмента для отримання грантових коштів, а не формулювання реальних дій для поліпшення ситуації в кризовій зоні;
- недостатня комплексність проведених заходів, зведення ревіталізації до будівельного процесу, ігнорування соціальних факторів під час підготовки та проведення процесів ревіталізації;
- відсутність потрібної координації між державними установами у розробці програм ревіталізації (служби охорони пам'яток, соціальної допомоги, центрів зайнятості тощо);
- відсутність стійкості та безперервності ревіталізаційних заходів місцевою владою (які часто проводяться лише тоді, коли є можливість отримання зовнішніх коштів).

Наразі не існує стратегічних документів, які б висвітлювали розвиток міст та включали програму ревіталізації як складову, що має стати головною віссю всієї стратегії. Успіх програми ревіталізації потребує якісного правового інструментарію, закріплення на законодавчому рівні, що дасть змогу чітко визначити умови створення таких програм, а також гарантуватиме фінансування програми ревіталізації відповідно до стратегій розвитку міста чи регіону.

Варто пам'ятати, що ревіталізація – це відповідь на виклики сталого розвитку. Вона тісно пов'язана з його концепцією та принципами, отже, є важливим елементом нової парадигми оновлення міського простору та розробки правил його охорони з погляду всіх трьох аспектів: екологічного,

соціального та економічного. Значення ревіталізації стало актуальним ще в 50-х роках ХХ століття і зросло на початку ХХІ століття. Раніше кошти на ревіталізаційні заходи, спрямовані на відновлення міського простору, надходили з державних програм і становили символічні суми. Однак програми ревіталізації стають дедалі актуальнішими та масштабнішими, а це, також потребує законодавчого закріплення та фінансового забезпечення.

Головна мета змін – забезпечити узгодженість процесів ревіталізації не лише зі стратегіями розвитку, а й просторовою політикою. Завдання вдосконалення нормативно-правового регулювання – створити такий набір фінансових інструментів, щоб забезпечити органи місцевого самоврядування відповідними фінансовими ресурсами, а також гарантувати правову та фінансову безпеку заходів з ревіталізації.

2.4. Методи ревіталізації

Монотонні фасади виробничих будівель знижують рівень візуального комфорту, а техногенний вплив часто призводить до забруднення ґрунтів, поверхневих і підземних вод високотоксичними речовинами. Викиди шкідливих речовин в атмосферу підвищують забрудненість навколишнього середовища, сприяючи проникненню в приміщення житлових і громадських будівель пилу, вологи, шкідливих речовин з атмосферного повітря. Розміщення виробничої будівлі або споруди в межах міста, відсутність благоустрою та озеленення прилеглої території, скорочення санітарних розривів часто призводять до неприпустимого підвищення рівня повітряного шуму на території житлової забудови. Підвищена вібрація також є фактором ризику і може завдати шкоди здоров'ю людей. Багато суб'єктів промислової діяльності мають високу енергоємність продукції і не відповідають сучасним вимогам енергозбереження.

Ревіталізація – поняття, яке використовується в науковій і практичній діяльності (медицині, архітектурі, техніці, еко-

номіці). Що характеризує процеси відновлення, пожвавлення, відтворення. Ревіталізація в урбаністиці – відновлення міського середовища, при якому вона стає більш придатною для проживання.

Розміщення великих промислових підприємств в межах міста знижує безпеку, рівень комфорту, якість навколишнього середовища і є одним із значущих чинників, що уповільнюють сталий розвиток сучасного міста. Актуальність проблеми реновації промислових зон зростає в зв'язку зі збільшенням кількості міст, що призводить до пошуку нових містобудівних, архітектурно-планувальних, конструктивних та інженерно-технічних можливостей. Особливого значення ця проблема набуває у зв'язку з розвитком концепції «розумне місто».

Основний принцип ревіталізації (комплексного процесу реорганізації та пожвавлення міського середовища) полягає в розкритті нових можливостей старих територій і будівель.

Для забезпечення якісного зростання привабливості міста потрібно залучати в оборот площі з неефективно використуваних територій, головно депресивних виробничих майданчиків. Подібні «конверсійні території» є одним з найважливіших ресурсів сталого міського розвитку і мають бути використані для створення об'єктів наукоємного та інноваційного виробництва, суспільно-ділового та житлового призначення, формування нових громадських просторів в інтересах жителів міста та підприємницької спільноти.

Розрізняють такі моделі перетворення промислових територій:

- зі збереженням виробничих функцій;
- з частковою заміною функцій;
- з повною заміною функцій.

Для моделі першої групи характерні: збереження первісного вигляду будівлі (реставрація) і технологічне переоснащення виробництва в існуючій конфігурації будівлі або споруди (модернізація).

Характерні особливості моделі другої групи: реконструкція планувальної структури з підвищенням стійкості її характеристик; переобладнання об'єктів в музеї і музейно-виставкові комплекси; впровадження нових об'єктів міського

значення в промисловій території, які мають історичну та культурну цінність.

Модель третьої групи має такі особливості: перепрофілювання промислових об'єктів і територій; благоустрій та озеленення депресивних територій; повний знос промислових споруд і використання території в інших цілях.

Залежно від зміни функціонального призначення можна виділити такі способи перетворення депресивних промислових зон: в суспільно-ділову, житлову та рекреаційну.

В сучасній практиці широко застосовується спосіб перетворення виробничої зони в суспільно-ділову, що сприяє розвитку споживчого ринку та сфери послуг, бо забезпечують потребу жителів міста в різних товарах, роботах і послугах. Розміщення об'єктів суспільно-комерційного призначення дає змогу наповнити територію життєвою активністю незалежно від часу доби. Однак повне перетворення в суспільно-ділову зону неминуче створює додаткові навантаження на існуючу інфраструктуру міста.

Відомо, що новим трендом сучасного суспільства є відтік населення з міст у сільську місцевість при переході від індустріального суспільства до постіндустріального. Таке переселення часто пов'язане з погіршенням економічної та екологічної ситуації в містах, впливом пандемії.

Інший чинник, що засвідчує неефективність повного заміщення промислової території житловою зоною, є висока міграція людей з мегаполісів.

Якщо перепрофілювати виробничу зону в житлову, то зростання щільності населення в житловій зоні створить додаткові навантаження на існуючу інфраструктуру. Необхідність повного відновлення земельних ділянок після їх промислового використання потребує також проведення дорожніх заходів щодо рекультивації всієї площі ділянки, що неминуче відобразиться на вартості нового житла.

Повне заміщення виробничих територій рекреаційною зоною сприяє оздоровленню міського середовища та підвищенню комфортності середовища проживання, проте є фактором, що стримує соціально-економічний розвиток.

Аналіз моделей і способів ревіталізації депресивних виробничих зон виявив неспроможність монофункціональних перетворень території міста і потребує пошуку нових ефективних способів системного оновлення. Один з таких способів – будівництво технопарків, які допомагають реалізувати інноваційні проекти в сфері високих технологій.

Одним із стратегічних напрямів пріоритетного технологічного розвитку є створення розумних міст. Розумне місто - складна система. Важливим процесом становлення і розвитку розумного міста є оновлення антропоморфного середовища проживання, щоб підвищити її стійкість - реновація. Традиційний погляд на місто як систему тисячолітніх незмінних форм є сумнівним.

Перші технопарки з'явилися в США після Другої світової війни, коли в Стенфордді різко збільшилася кількість студентів, університету було потрібно додаткове фінансування. Університет володів великою земельною ділянкою, але не мав права продавати її. З огляду на обмеження професор Стенфордського університету Ф. Терман запропонував керівництву навчального закладу здавати землю в довгострокову оренду для використання як офісного парку. Так навчальний заклад почав отримувати дохід, а компанії могли скористатися лізинговими інструментами. Орендарями могли бути тільки високотехнологічні бізнес-компанії, головню в галузі електронної промисловості, що дало змогу забезпечити роботою випускників університету, а також вирішити проблему дефіциту висококваліфікованих фахівців. Ідея Термана і її реалізація на території Стенфордського університету стали початком Кремнієвої долини.

Зараз в Стенфордському науковому парку розташовано понад 150 компаній, працюють 19 000 осіб, добре розвинена транспортна інфраструктура і він розташований у пішохідній доступності від кампуса Стенфордського університету.

Важливе значення для реновації має автоматизація систем життєзабезпечення довкілля, головною метою якої є підвищення безпеки, створення оптимальних умов комфорту, забезпечення максимальної ефективності енерго- і ресурсоспоживання. Автоматизована система управління є технічною

основою головного компонента розумного міста – розумних будинків. Вона призначена для високоефективної реалізації процесів і операцій в будівлях і на території забудови.

Найбільш ефективним методом розвитку високих технологій є система технопарків. Зазвичай, технопарк створюється навколо основного підприємства, яке слугує безпосереднім замовником для численних фірм-розробників. Технопарки треба створювати на базі наявного науково-технічного, кадрового та освітнього потенціалу.

Деякі будівлі реставрують, інші піддають ревіталізації. А частину споруд просто зберігають і підтримують. Все це – види робіт з уже збудованими будинками, і кожен з них має свої особливості та цілі.

Стандарти щодо поводження з історичними об'єктами США рекомендують зберігати й відбудовувати споруди чотирма способами: збереження (preservation), відновлення (rehabilitation), реставрація (restoration) та реконструкція (reconstruction). Перші три використовуються для будівель, яким уже багато десятків чи навіть сотень років.

Збереження означає підтримання форми, цілісності й матеріалів споруди. Це поточне обслуговування та ремонт за потреби, але без заміни матеріалів і без нового будівництва.

Відновлення передбачає зміну об'єкта. Доповнення можуть бути суттєвими, проте початкові параметри залишаються недоторканими. Як у складі-силосі старої паперової фабрики у Фінляндії, що його відновлюють зі збереженням специфіки будівлі. Там працюватиме дослідницький архітектурний центр.

Для реставрації найважливіше – точно відтворити вигляд і форму, усі архітектурні риси періоду будівництва. У нашій країні це поняття визначає Закон «Про охорону культурної спадщини» – споруди, визнані такими об'єктами, дозволено лише реставрувати. У рамках реставрації відновлено фасад Національного художнього музею в Києві, дерев'яну церкву XVII століття в Колочаві Закарпатської області.

Термін «реконструкція» об'єднує усі трансформації вже збудованої будівлі. У різних країнах його використовують для опису робіт з історичними спорудами та для відбудови

будь-яких зруйнованих об'єктів із відтворенням, частково чи повністю, їхнього зовнішнього вигляду та функцій.

Згідно з визначенням Австралійського комітету Міжнародної ради зі збереження пам'яток та пам'яток (ІКОМОС), реконструкція передбачає використання нових матеріалів, щоб повернути будівлі її колишній стан.

Стандарти поводження з історичними об'єктами США подають цей термін як «опис втрачених частин об'єкта, за умови наявності документальних і фізичних доказів, що дає змогу максимально точно відновити його».

Німецький історик Георг Мерш визначає реконструкцію в архітектурі як «науковий метод отримання первісних матеріалів, щоби відтворити зруйновані об'єкти, незалежно від того, скільки часу пройшло». За класифікацією Мерша, існує кілька напрямів:

- точна реконструкція – використовують (якщо можливо), ті самі матеріали й методи, що і в будівництві;
- змодельована реконструкція – у разі браку інформації про вихідний об'єкт відтворюють його версію за уявленням архітекторів;
- реплікативна реконструкція – створюється, фактично, копія початкової будівлі;
- дидактична реконструкція – паралельно проводяться археологічні розкопки, а здобуті матеріали перетворюють на тематичні парки;
- експериментальна репродукція – у будівництві нового об'єкта використовують старовинні методики й матеріали.

Серед яскравих прикладів реконструкції – відродження будівель, зруйнованих під час Другої світової війни: Рейхстагу в Берліні, храму Фрауенкірхе в Дрездені, Старого міста у Варшаві.

В Україні цим терміном прийнято називати не лише відтворення історичних споруд. Згідно з Будівельними нормами та правилами, реконструкція – це перебудова введених в експлуатацію об'єктів, що передбачає «удосконалення виробництва, підвищення його техніко-економічного рівня та якості продукції». Прикладами можна назвати Центральний авто-

вокзал у Києві, напівзруйнований будинок початку ХХ століття на Великій Житомирській, 34-А.

Ще два різновиди реконструкції виділяють в окрему групу, з огляду на їхні визначальні риси, – це реновація та ревіталізація.

Реновацією називають модернізацію занедбаних будівель чи кварталів. У цьому випадку нічого не реставрують і не відбудовують, адже завдання – оновити й покращити застарілі конструкції та матеріали із застосуванням нових технологій і креативних рішень. Об'єкт зберігає своє призначення, але може отримати додаткові функції. Приклади – апгрейд офісу Uber в Амстердамі, магазину Tiffany & Co в Нью-Йорку, Національної бібліотеки Франції в Парижі.

В Україні термін «реновація» використовують для поліпшення житлових умов у будинку, а також його технічних характеристик. Але ці роботи застосовують в будь-яких типах будівель. Ревіталізація передбачає переосмислення того, що втратило свій колишній стан і призначення. В архітектурі так дають друге життя будівлі, району або місту, що занепадає. Зокрема, ревіталізують занедбані промислові будови та квартали, а забруднені площі суші чи води в процесі очищають. І в цьому випадку, на відміну від попередніх, первісна функція об'єкта поступається місцем новій, яка задовольнятиме актуальні запити мешканців.

Так старі верфі стають креативними кварталами, а замість закритих підприємств виростають громадські простори. Наприклад, промзона на території Київського річкового порту – між Рибальським мостом і Судноремонтним заводом – після ревіталізації стане сучасним районом під назвою Новий Поділ.

Тут спорудять будинки для життя, роботи, відпочинку й розваг. Ще з'являться парки, сквери, і головне набережна, доступна всім жителям столиці. На Новому Подолі вздовж Дніпра працюватимуть ресторани, бари й кав'ярні, а поряд облаштують міський пляж – єдиний у центрі Києва.

Контрольні питання

1. *Які проблеми виникли в містах України внаслідок перебудови економіки після розпаду Радянського Союзу?*
2. *Як радянський просторовий розвиток міст вплинув на якість міського середовища та ресурсне використання?*
3. *Що означає термін «ревіталізація» в контексті відродження промислових районів міст?*
4. *Які принципи та завдання пов'язані з ревіталізацією міських територій?*
5. *Як соціальна участь та залученість громади впливають на процеси ревіталізації та оцінку її успішності?*
6. *Чому точно визначений перелік фінансових інструментів є важливим для місцевої влади у процесі реалізації програм розвитку і ревіталізації міських територій?*
7. *Які типові внутрішні та зовнішні фінансові інструменти використовують у процесі ревіталізації?*
8. *На які перешкоди натрапляють місцеві органи влади під час планування та реалізації проєктів ревіталізації?*
9. *Чому важливо узгоджувати програми ревіталізації з довгостроковими фінансовими планами та прогнозами міст?*
10. *Чому успіх програми ревіталізації потребує наявності якісного правового інструментарію та фінансового забезпечення?*
11. *Які ключові принципи та аспекти мають бути враховані в програмах ревіталізації?*
12. *Які виклики сталого розвитку спонукають до проведення ревіталізації та зростання обсягів фінансування цих програм?*

Тема 3

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ВІДРОДЖЕННЯ МІСТ

3.1. Сучасні підходи до фінансування ревіталізації

3.2. Державні ресурси фінансування ревіталізації

3.3. Змішані ресурси фінансування ревіталізації

3.1. Сучасні підходи до фінансування ревіталізації

Ключовою проблемою проведення ревіталізації є її фінансове забезпечення. Ця проблема зводиться не лише до прямого фінансування з державних фондів чи коштів громад, а й до створення механізмів і застосування різних стимулювальних інструментів, які б заохочували притік коштів від приватних інвесторів чи інших зацікавлених осіб. Це завдання набуває особливої гостроти в умовах обмеженості бюджетних ресурсів, децентралізації.

Дослідженню проблем фінансування економічного розвитку міст присвячено праці багатьох українських та іноземних науковців, серед них – Амоша О. І., Шульц С. Л., Доманський Б. Результати досліджень окремих джерел фінансування економічного розвитку наведено в аналітичних записках науково-дослідних установ, означені у постановках Кабінету Міністрів України тощо. Однак особливості та проблеми, пов'язані з формуванням ресурсів для ревіталізації міст висвітлені розрізнено і несистемно.

Ревіталізація передбачає оновлення занедбаних і безперспективних з погляду виробництва промислових районів міст, та відновлення функцій тих районів міст, які є його частиною, але з певних причин стали відставати в розвитку, навіть

деградувати. Занедбані промислові зони великих урбаністичних центрів та чимало міст периферії в Україні потребує ревіталізації, а саме – протидії подальшій деградації міського простору та поглиблення кризових явищ на цих територіях шляхом стимулювання їх розвитку та якісних змін, поліпшення стану довкілля, збереження культурної та історичної спадщини, забезпечення сталого розвитку.

Актуальність ревіталізації підтверджує один із трендів світової економіки – розвиток креативної індустрії і особливих територій, що пов'язані з нею. Індустріальна нерухомість все більше входить в моду у великих містах, вона все частіше перетворюється в незвичайні офісні й виставкові центри, де зібрані компанії, що пов'язані з творчістю і медіа. В таких місцях з яскраво вираженою індустріальною естетикою (високі стелі, величезні вікна, грубі цегляні стіни, відсутність декору), відбуваються найкращі лекції та семінари, працюють клуби і ресторани.

Є приклади ревіталізації і в Україні. У 2014 році львівський Інститут міста витратив понад мільйон гривень на ревіталізацію одного з найдавніших районів міста – Підзамче. Цей проект мав на меті відновлення громадського простору, підвищення привабливості Підзамча для туристів і львів'ян. Засновником Інституту міста є мерія Львова, однак діяльність інституту фінансується головно коштами іноземних грантів. Проект «Ревіталізація Підзамче» було втілено в життя в рамках Комплексної стратегії розвитку Львова Львівською міською радою у партнерстві з «Інститутом розвитку міста» Кракова, який профінансував левову частку робіт.

У майбутньому ревіталізацію варто реалізовувати в масштабніших проектах. Наприклад, не вирішеним залишається проблема оновлення території Яворівського району Львівської області, де в часи СРСР масово добували сірку, а сьогодні це зона екологічного лиха.

Головна проблема полягає в мобілізації коштів для оновлення депресивних зон через диверсифікацію джерел фінансування. Варто зазначити, що процес ревіталізації не зводиться до пошуку джерел фінансових ресурсів, їх оптимізації. Йому має передувати оцінка вартості майна територіальної одиниці, її

фінансового потенціалу, аналіз інвестиційного попиту, а також чинників, що на нього впливають, зокрема усіх видів ризику. Лише після того можна переходити до вирішення проблеми фінансового забезпечення.

Існують також різні способи фінансування самого процесу ревіталізації. Зазвичай джерела фінансування класифікують на дві великі групи:

- публічні джерела, а саме гранти, міжнародне фінансування, зокрема кошти ЄС, що реалізуються в рамках регіональних операційних програм, загальнодержавні ресурси та місцевої влади;
- приватні джерела, тобто кошти бізнесу, кошти фізичних осіб або асоціацій, об'єднань мешканців.

На нашу думку, джерела фінансування ревіталізації можна класифікувати за походженням: на державні, приватні та змішані; а за домінантою проєктів – економічно-орієнтовані та соціально-орієнтовані.

Згідно з домінуючою в розвинених країнах неоліберальною концепцією, роль держави в економіці має зводитись насамперед на створення відповідного сприятливого інвестиційного клімату, зрозумілих умов для ведення бізнесу, захищеності інвестицій, а не до прямого фінансування. Нерідко державні інвестиції у стратегічно важливі проєкти, що мали на меті стимулювання інноваційного розвитку чи запобігання негативним економічним наслідкам, виявлялись неефективними. Тому сприяння процесам відродження територій з боку держави доцільно розглядати не так з позицій прямого фінансування, як з позиції формування нею сприятливих умов, безпечного середовища для залучення інвестицій.

Аналіз світового досвіду проведення ревіталізації свідчить, що держава є одним з учасників цього процесу, однак не єдиним. В Україні донедавна віддавали перевагу державним джерелам фінансування ревіталізації, хоча в чистому вигляді застосування одного з механізмів не є корисним, і на практиці вони застосовуються комплексно.

Доцільно розглянути можливі джерела і механізми фінансування ревіталізації територій, а також виділити труднощі, що виникають під час застосування того чи іншого механізму.

3.2. Державні ресурси фінансування ревіталізації

Державні джерела фінансових ресурсів, які виділяються на цілі ревіталізації, поділяються на бюджетні та кредитні (рис. 3.1). Бюджетні джерела передбачають використання коштів бюджетів усіх рівнів, найперше – через механізм прямого фінансування цільових програм. По-друге, держава має податковий інструмент, по-третє, можливість розпоряджатися державним майном у ході ревіталізації. Податки та збори також можуть забезпечувати фінансування місцевих проєктів ревіталізації за рахунок надходжень до бюджету міста.

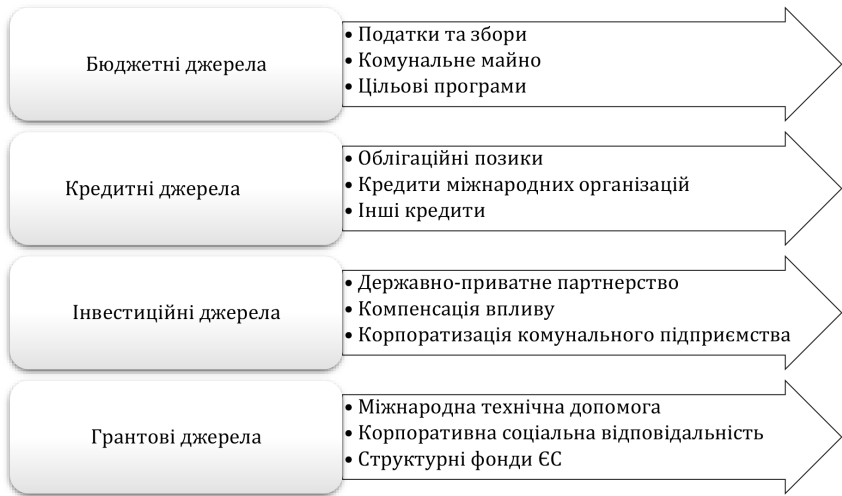

Рис. 3.1. Класифікація джерел фінансування ревіталізації міст

Міжнародна практика передбачає досить широку базу для стягнення податків і зборів, які можуть встановлювати і збирати місцеві органи влади в межах власної компетенції. Українські міста мають змогу запроваджувати використання цього механізму в рамках бюджетної децентралізації, що розпочалась у 2015 році. З іншого боку, запровадження податкових пільг для інвесторів, що зацікавлені в проєктах ревіталізації,

можуть мати суттєвий позитивний вплив і сприяти залученню коштів у такий проєкт. Стимулюючі податкові інструменти, які використовують у Польщі – пільги з оподаткування нерухомості (однак ця пільга є недостатньо ефективна з огляду на невисоку звичайну ставку цього податку). Більш ефективним є зниження першої оплати за довічне користування майном – з 25 % до 15 %.

Питання, яке турбує потенційного інвестора – це можливість набути право власності на об'єкти, що існують чи будуть створені в процесі ревіталізації. Можливі альтернативні варіанти – приватизація та оренда. Продаж комунального майна, на нашу думку, – неоднозначний інструмент, адже передбачає незворотний перехід прав власності на комунальні активи. Продаж дає змогу швидко залучити чималі в масштабах міста кошти, однак такий ресурс вичерпний, а в умовах, коли немає прозорих конкурсних торгів і корупції, таке майно може перейти до неефективного власника.

Деякі автори наполягають на комунальній власності майна, що готується до ревіталізації. Тому логічно видається пропозиція щодо створення місцевого бюро нерухомості, яке буде володіти усією інформацією та документальним підтвердженням власності на конкретні об'єкти. Пріоритетними мають бути варіанти передачі в оренду чи користування майном, оскільки це відновлювані джерела фінансових ресурсів територіальної громади, а також залишають важелі для впливу місцевої влади на хід реалізації процесу ревіталізації. У міжнародній і в українській практиці найбільш розповсюдженою формою використання цього джерела є довго- та середньострокова оренда земельних ділянок. Якщо ж приймається рішення про продаж майна, то доцільно створювати відокремлений рахунок для таких коштів з наступним їх цільовим використанням.

Досвід Польщі демонструє можливість викупу державою промислового майна, що втратило свою економічну привабливість і потребує ревіталізації. Для залучення таких значних фінансових ресурсів у Польщі було використано кредити під заставу податкових надходжень та емісію муніципальних облігацій.

Місцеві цільові програми – метод планування та управління ревіталізацією, що в тій чи іншій формі застосовується у більшості міст світу. Однак слабка ресурсна база не дає змоги виконувати самостійне фінансування таких програм і вони зазвичай орієнтуються на трансфери з бюджетів вищих рівнів. Державні цільові програми передбачають залучення коштів центрального бюджету на вирішення проблем у певній галузі або на певній території, що вважається депресивною.

Регіональні угоди щодо соціально-економічного розвитку нещодавно отримали законодавче підґрунтя після прийняття Закону про співробітництво територіальних громад. Успішним досвідом добровільного об'єднання органів місцевого самоврядування є утворення у 2007 році Асоціації енерго-ефективних міст України, до якої увійшло 26 українських міст-членів. Її завдання – об'єднати зусилля та ресурси (фінансові, інтелектуальні та організаційні) органів місцевого самоврядування задля вирішення завдань створення систем ефективного управління енергією на території міст України, зокрема інфраструктури енергоменеджменту.

Часто фактором, який впливає на рішення інвестора, може бути його зацікавленість в експлуатації інфраструктури, створеній за рахунок державних коштів (публічних фінансів). Для цього може виникнути потреба у рекультиватії території, розборі непотрібних старих та аварійних споруд. Не завжди місцева влада має достатньо коштів для виконання таких заходів, тому доводиться звертатись до бюджетів вищих рівнів. Виходом може стати запропонована у вигляді законопроектів співпраця територій, які використовують одні інфраструктурні об'єкти, та їх добровільне об'єднання, зокрема у формуванні та використанні бюджетних ресурсів.

3.3. Змішані ресурси фінансування ревіталізації

Компенсація впливу – це метод, що дає змогу синхронізувати темпи розвитку муніципальної інфраструктури з динамікою житлової та комерційної забудови, а також компенсувати негативний вплив зовнішніх чинників, наприклад, промислового забруднення довкілля на територію. Використання цього методу передбачає зобов'язання забудовників чи підприємців компенсувати негативний вплив нової забудови чи підприємства на рівень завантаженості міської інфраструктури чи стан довкілля. Така компенсація може відбуватись у вигляді відрахувань до бюджету міста (за забруднення навколишнього середовища), як це передбачено українським законодавством, або у негрошовому вигляді, як це практикується в більшості економічно розвинутих країн.

Цей вид фінансування ревіталізації близький до проєктів соціальної відповідальності. Однак використання компенсації впливу як ресурсу є обмеженим, оскільки передбачає існування на території міста фінансово успішного підприємства значних розмірів. Такого зазвичай у містах, що потребують ревіталізації, немає, а місцевій владі доводиться мати справу зі збитковими або збанкрутілими підприємствами чи з їхніми залишками.

Державно-приватне партнерство – стале співробітництво між органами влади, зокрема й муніципального рівня, та підприємствами приватного сектору з метою генерування ресурсів для реалізації інфраструктурних проєктів. У межах державно-приватного партнерства відбувається розподіл видатків, ризиків та майбутніх вигод (прибутків) між публічним і приватним учасниками партнерства. Застосування партнерства публічного та приватного інвестора дає змогу органам влади забезпечувати потреби економічного розвитку за рахунок інвестиційних коштів, не втрачаючи впливу на об'єкти інфраструктури та контролю за ними. Державно-приватне партнерство – один з найпоширеніших механізмів фінансування масштабних інфраструктурних проєктів у економічно розвинутих країнах світу.

Цей перспективний метод управління муніципальним майном або майном природних монополій, до яких належить багато галузей житлово-комунального господарства, гальмується недовірою приватного сектору до угод з державою.

З боку приватного сектору та потенційних інвесторів існує очікування значних бюджетних (державних) інвестицій в територію як своєрідну гарантію стабільності умов діяльності. Зниженням ризику інвесторів є прозорі стратегії діяльності з питань ревіталізації, детальні плани розвитку промисловості (сфери послуг, сільського господарства) та інфраструктури. Важливу роль можуть відіграти гарантії держави для інвесторів щодо доступу чи якості певних послуг, наприклад, комунальної сфери чи автострад.

Світовий досвід доводить, що важливим чинником припливу інвестицій може стати якісне адміністративне обслуговування та процедурне спрощення під час отримання дозволів та інших документів (зокрема будівельних) на місцевому рівні, навіть з використанням новостворених підрозділів для обслуговування інвесторів. Зростання кількості бар'єрів у дозвільній сфері визнається інвесторами як один з визначальних чинників, що перешкоджає припливу інвестицій.

Місцеві гарантії, як різновид державних гарантій, передбачає залучення позикових ресурсів суб'єктами господарювання, при якому місцева влада бере на себе зобов'язання повного або часткового погашення боргу у разі неспроможності такого суб'єкта господарювання виконати свої зобов'язання. Місцеві гарантії мають надавати на умовах платності, строковості та майнового забезпечення за рішенням органу місцевого самоврядування. В Україні світовий досвід надання місцевих гарантій мало вивчений і не набув поширення, хоча можливість його застосування прописана в статті 17 Бюджетного кодексу України стосовно державних підприємств.

Успішним прикладом місцевих гарантій слугує досвід м. Вознесенськ Миколаївської області, де відбувалось залучення кредитних ресурсів до економіки міста шляхом надання муніципальних гарантій боргових зобов'язань підприємств міста за комерційними кредитами. Два комунальних підприємства отримало кредити для виконання інвестиційних проєктів,

пов'язаних з ревіталізацією. Зокрема, КП «Регспод» отримало кредит Промінвестбанку на 220 тис. грн на два роки під 15 % річних з муніципальними гарантіями для реалізації проєкту «Муніципальне таксі», та було надано кредит на 1600 тис. грн в ПриватБанку під 18 % річних на три роки з муніципальними гарантіями для реалізації проєкту «Створення газо-компресорної станції в м. Вознесенську».

На цілі ревіталізації територій у великих містах фінансову допомогу можуть надавати міста-побратими. Таке фінансування може бути вигідним для обох сторін, наприклад, передбачати майбутню співпрацю у різних сферах – бізнесу, освіти, мистецтва тощо.

Корисним для України в умовах обмеженості фінансових ресурсів на розвиток територій може бути також досвід створення спільно місцевою владою (муніципалітетами) та банками локальних низьковідсоткових позичкових фондів для приватних інвесторів, що практикується в багатьох країнах.

Іноді потреба залучення значної суми фінансових ресурсів, а також однотипність проблем і заходів з ревіталізації міст чи певних територій потребує створення регіонального об'єднання (позалокального) чи використання агенції регіонального розвитку як координатора процесів у регіоні.

В Україні у 2012 році було створено Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР). Його кошти за запитами місцевих рад до Міністерства фінансів України витрачають за такими напрямками: фінансування стратегій регіонального розвитку, фінансування державних програм у частині виконання заходів регіонального розвитку, програм подолання депресивності територій, програм соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, фінансування розвитку транскордонного співробітництва. ДФРР у 2012 році отримав доходну частину у розмірі 799,015 млн грн, більшість запитів стосувалися вирішення нагальних питань повсякденного місцевого економічного розвитку громад – газифікації населених пунктів, модернізації житлово-комунального господарства, будівництва та ремонту закладів соціальної сфер.

Внаслідок цього кошти витрачаються на виконання функцій, які могли б бути профінансовані з загального або

спеціального фонду місцевих бюджетів. Експерти визнають необхідність переорієнтувати діяльність фонду на фінансування суто інвестиційних видатків – реалізацію інвестиційних проєктів, які забезпечать отримання реального прибутку на користь місцевим громадам (зокрема, будівництво та ремонт доріг). Однак вже у 2013 році ДФРР отримав лише 637 010 тис. грн, які були використані здебільшого на ремонт лікарень і шкіл, а в 2014 та 2015 році бюджет не передбачив фінансування цієї урядової програми.

У Великобританії інструментом фінансування, що володіє більшими ресурсами за агенції регіонального розвитку та публічно приватні партнерства, стали Міські корпорації розвитку. Подібні державні інституції створювали в Німеччині (на промисловій території Рур), в Іспанії, Франції тощо. За державні кошти викупували нерухомість чи землю у неефективних власників і передавали в екологічні, ревіталізаційні проєкти, або продавали більш ефективним інвесторам.

Суттєвим джерелом фінансування ревіталізації територій є структурні фонди ЄС. Передумовою залучення коштів таких фондів залишається необхідність існування партнерських інституцій, що диспонують принаймні частиною власних фінансових ресурсів для реалізації проєкту.

Значний вплив на залучення фінансових ресурсів у процес ревіталізації має регіональна політика. Адже без регіональної підтримки інвестиційний проєкт «з нуля» буде привабливішим за складніший і витратніший проєкт ревіталізації. Зокрема, у Великобританії в 1990-х роках було прийнято процедуру погодження інвестиційних проєктів, коли на кожен інвестиційний проєкт «з нуля» (грінфілд) місцева влада мала підготувати пропозицію з використання існуючих територій, потужностей майна. Це призвело до того, що місцева влада розробляла пакет інвестиційних пропозицій і залучала близько 40-60 % від нових інвестицій в проєкти реструктуризації.

Ревіталізація промислових територій має стати невід'ємним елементом просторового планування розвитку міст, мета якого – створення міського середовища високої якості. Однак всі благі наміри відновлення територій без відповідного фінансового забезпечення можуть бути зведені нанівець.

В сучасних умовах хронічної нестачі бюджетних коштів актуалізується формування дієвих механізмів залучення коштів з різних джерел на ці цілі, мотивація зацікавлених інвесторів (державних, територіальних, комерційних підприємницьких структур), проведення відповідних промо-акцій.

В процесі ревіталізації не обійтись без державних інвестицій у інфраструктуру. В умовах дефіциту бюджетних коштів треба шукати альтернативні джерела і механізми оновлення проблемних територій, тим більше в розвинених країнах такий досвід вже напрацьований.

Для започаткування проекту відродження постіндустриального міста потрібно обґрунтувати економічну привабливість такого заходу в очах потенційних інвесторів і місцевої громади. Ініціатором пошуку фінансових ресурсів ревіталізації має стати місцева влада. Крім того, більш важливим за державні інвестиції може виявитись сприятливе дозвоільне середовище та стимулювання інвестицій. Значної ваги набувають кредитні джерела, а саме – залучення державою позик: внутрішніх і зовнішніх. Також залучення жителів громади до вирішення проблем міста допоможе формувати відповідальне громадянське суспільство, з одного боку, а з іншого – шляхом благодійних внесків створити громадський фонд фінансування ревіталізації постпромислових територій.

Контрольні питання

1. Які приклади ревіталізації існують в Україні, крім Львова?
2. Що має на меті проект ревіталізації Підзамча у Львові?
3. Які джерела фінансування можна використовувати для ревіталізації територій?
4. Які групи джерел фінансування ревіталізації можна виділити?
5. Яка роль держави в процесі ревіталізації територій і які механізми фінансування використовують в Україні?
6. Що таке компенсація впливу і як вона допомагає синхронізувати розвиток муніципальної інфраструктури з житловою та комерційною забудовою?

7. *Які методи компенсації впливу існують і як вони можуть бути застосовані в українському контексті?*
8. *Що таке державно-приватне партнерство і як воно сприяє реалізації інфраструктурних проєктів?*
9. *Які ризики та вигоди пов'язані з державно-приватним партнерством?*
10. *Що таке місцеві гарантії і як вони можуть бути використані для приваблення приватних інвесторів?*
11. *Які механізми фінансування ревіталізації територій можуть бути застосовані у великих містах?*
12. *Які джерела фінансування ревіталізації територій існують в Україні та світі?*

Тема 4

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТРУКТУРНІ ФОНДИ ТА ЇХНІ ІНСТРУМЕНТИ У РОЗВИТКУ МІСТ

- 4.1. Структурні фонди ЄС*
- 4.2. Досвід участі України в програмах за підтримки інструментів ЄС*
- 4.3. Фінансова підтримка ревіталізації за рахунок банків ЄС*
- 4.4. Участь міжнародних фінансових інституцій у проєктах ревіталізації*

4.1. Структурні фонди ЄС

Структурні та інвестиційні фонди ЄС – найбільша регіональна інвестиційна програма ЄС, яка підтримує соціальний та економічний розвиток різних регіонів Європи, зменшуючи прогалини між ними.

Опираючись на звіти про реалізацію попереднього програмного періоду 2014-2020, більше половини фінансування ЄС спрямовується за допомогою п'яти європейських структурних та інвестиційних фондів (Європейський фонд регіонального розвитку, Фонд згуртування, Європейський сільськогосподарський фонд, Європейський соціальний фонд та Європейський фонд морського та рибного господарства), якими керують Європейська Комісія та країни ЄС. Вони інвестують у створення робочих місць, соціальну рівність, стійку й здорову європейську економіку та довкілля.

Характеристика європейських структурних фондів наведена в табл. 4.1.

Хоча більшість коштів надається державам-членам ЄС, існують можливості для отримання фінансування й іншими країнами Європи – насамперед через програми територіального співробітництва (Interreg) та програми фінансової допомоги для країн-кандидатів і потенційних кандидатів на вступ до ЄС (Фонд допомоги країнам перед набуттям членства у ЄС). На рис. 4.1 зображено перелік діючих програм ЄС на 2021-2027 роки.

Таблиця 4.1

Характеристика базових інструментів фінансування ЄС

Назва фонду	Мета	Напрямки
1	2	3
Європейський фонд регіонального розвитку	Зміцнення економічної та соціальної єдності в ЄС шляхом зменшення нерівності між регіонами Європи	Інновації та дослідження, діджиталізація, підтримка малих і середніх підприємств, перехід на низьковуглецеву економіку
Фонд згуртування	Зменшення економічної та соціальної нерівності між регіонами ЄС, сприяння сталому розвитку, спрямований на підтримку держав-членів ЄС, чий ВВП на одного мешканця становить менше 90 % від середнього по ЄС	Розвиток транс'європейських транспортних мереж (інфраструктурні проекти), проекти спрямовані на розвиток сталого розвитку (енергоефективність, використання відновлюваних джерел енергетики, розвиток залізничного та громадського транспорту тощо)
Європейський фонд сприяння і гарантій сільському господарству (Європейський сільськогосподарський фонд)	Розвиток сільського господарства, допомога сільським районам ЄС з широким спектром економічних, екологічних та соціальних викликів XXI сторіччя	Сприяння обміну знаннями та новітніми технологіями у сільському та лісовому господарствах; підвищення конкурентоспроможності всіх видів сільського господарства, сприяння новітнім

Тема 4. **Європейські структурні фонди та їхні інструменти ...**

Закінчення таблиці 4.1

1	2	3
		<p>технологіям і сталому управлінню лісовим та сільським господарствами; сприяння організації харчового ланцюга, добробуту тварин та урегулюванню ризиків у сільському господарстві; сприяння ефективному використанню ресурсів та підтримці переходу на низьковуглецеву та кліматично стійку економіку у сільському господарстві; сприяння соціальної інклюзивності, боротьбі з бідністю та розвитку економіки у сільських районах</p>
<p>Європейський соціальний фонд</p>	<p>Розвиток освітніх можливостей та працевлаштування в країнах ЄС</p>	<p>Сприяння працевлаштуванню та підтримка трудової мобільності; сприяння соціальної інклюзивності та боротьба з бідністю; інвестування освіти, навчок і навчання на всіх етапах життя; посилення інституційної спроможності та ефективного державного управління</p>
<p>Європейський фонд морського та рибного господарства</p>	<p>Розвиток морського та рибного господарства в країнах ЄС</p>	<p>Сприяння переходу до сталого рибальства; допомога прибережним громадам у диверсифікації своєї економіки; фінансування проєктів, що створюють робочі місця та поліпшують рівень життя вздовж європейських узбереж; підтримка сталого розвитку аквакультури</p>

Ревіталізація міст – досвід Європейського Союзу для України

<p>Розділ 1. Єдиний ринок, інновації та цифрові технології</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Горизонт Європа</i> • Дослідницька та навчальна програма Євроатома • ITER • InvestEU • Connecting Europe Facility • Програма «Цифрова Європа» • Єдиний ринок • Програма ЄС по боротьбі з шахрайством • <i>Співробітництво у сфері оподаткування (FISCALIS)</i> • <i>Співробітництво у сфері митної справи</i> • Європейська космічна програма
<p>Розділ 2. Згуртованість і цінності</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР) • Фонд згуртованості (CF) • REACT-EU • Фонд відновлення та стійкості • Інструмент технічної підтримки • Механізм цивільного захисту Союзу (rescEU) • <i>EU4Health</i> • Європейський соціальний фонд+ • <i>Erasmus+</i> • Європейський корпус солідарності • Програма «Справедливість». • Програма «Громадяни, рівність, права та цінності». • <i>Креативна Європа</i>
<p>Розділ 3. Природні ресурси та навколишнє середовище</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Європейський сільськогосподарський гарантійний фонд (EAGF) • Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільської місцевості (EAFRD) • Європейський фонд мореплавства, рибальства та аквакультури • Програма дій щодо навколишнього середовища та клімату (LIFE) • Фонд справедливого переходу
<p>Розділ 4. Міграція та управління кордонами</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Фонд надання притулку, міграції та інтеграції • Фонд інтегрованого управління кордонами
<p>Розділ 5. Безпека та оборона</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Фонд внутрішньої безпеки • Ядерна безпека та зняття з експлуатації • Європейський оборонний фонд
<p>Розділ 6. Сусідство та світ</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Глобальна Європа: інструмент сусідства, розвитку та міжнародного співробітництва</i> • Гуманітарна допомога • Спільна зовнішня політика та політика безпеки • Заморські країни та території • <i>Допомога перед вступом</i>

Рис. 4.1. Програми та фонди ЄС, що фінансуються з бюджету ЄС у 2021-2027 роках

Більшість програм, які реалізуються під спільним управлінням, називаються «фондами». Курсивом позначені ті, до яких Україна долучилась як учасник і партнер.

4.2. Досвід участі України в програмах за підтримки інструментів ЄС

Діючим програмним документом Сторони ЄС щодо надання технічної допомоги Україні у програмному періоді 2014-2020 років був Європейський інструмент сусідства (ЄІС), метою якого є сприяння поглибленню політичного співробітництва, основоположних демократичних принципів, активізації економічної інтеграції та зміцненню партнерства між ЄС та країнами-партнерами. Зараз – це розділ 6. Суспільство і світ.

На період 2014-2020 років бюджет ЄІС становив 15,4 млрд євро для всіх 16 країн сусідства.

Протягом цього періоду були визначені стратегічні сектори, які стосуються загальних напрямів реформ в Україні, для проведення яких надавалась допомога ЄС.

Сектор 1. Зміцнення інституцій і належного управління, у тім числі у сфері забезпечення верховенства права та безпеки.

Сектор 2. Економічний розвиток і розвиток можливостей ринку, у тім числі розвиток приватного сектора та поліпшення бізнес-клімату.

Сектор 3. Поліпшення сполучення, енергоефективність, захист навколишнього середовища та запобігання зміні клімату.

Сектор 4. Мобільність і контакти між людьми, у тім числі впровадження ефективнішої соціальної політики.

Крім того, у реалізації завдань всіх пріоритетних секторів особливу роль відігравали «наскрізні питання»:

- заходи щодо зміцнення довіри, розбудови миру;
- забезпечення гендерної рівності та дотримання прав людини;
- заходи у сфері захисту навколишнього середовища та запобігання зміні клімату, цифрової економіки, суспільства та молоді.

Загальний обсяг допомоги на 2018-2020 роки становив 430-530 млн євро, який надавали залежно від прогресу Української Сторони у виконанні відповідних реформ.

Заразом на кожний рік визначали більш конкретний перелік пріоритетів допомоги на програмному рівні (2-3 ключові напрями реформ).

Портфель зареєстрованої міжнародної технічної допомоги ЄС для України станом на початок 2022 року становив понад 1,5 млрд євро та складався з:

- 187-ми проєктів технічної допомоги ЄС 385,7 млн євро;
- двох програм секторальної бюджетної підтримки 135 млн євро;
- четвертої програми макрофінансової допомоги ЄС 1 млрд євро.

Бюджет безоплатної допомоги, отриманої Україною в 2020 році, становив понад 200 млн євро. Європейський Парламент 27.03.2019 прийняв законодавчу резолюцію щодо нової Багаторічної фінансової перспективи ЄС на 2021-2027 роки (БФП), яка визначає фінансування зовнішнього виміру діяльності ЄС на 2021-2027 роки.

Нова БФП об'єднує більшість інструментів зовнішнього фінансування ЄС в один глобальний інструмент під назвою «Сусідство, розвиток та міжнародне співробітництво» (NDICI). Отже, Європейський інструмент сусідства, в межах якого відбувається фінансування Південного і Східного сусідства, припинить своє існування і стане частиною NDICI.

Відповідно до традиційного розподілу коштів очікується, що на країни Східного партнерства припадатиме приблизно 1/3 зі згаданих коштів (на Південне партнерство – близько 2/3). Отож можна очікувати, що рамки щорічного бюджету зовнішньої допомоги шести країнам Східного партнерства (Україна, Грузія, Молдова, Азербайджан, Білорусь, Вірменія) на 2021-2027 роки становитимуть близько 1 млрд євро. Згідно з резолюцією Європейського Парламенту, семирічний бюджет нового фінансового інструмента становитиме 93,154 млрд євро, з яких 45 % коштів будуть спрямовані на підтримку кліматичних та екологічних цілей, а 22 млрд євро припадати-ме на країни Європейської політики сусідства.

**Доповнюючі інструменти для підтримки
сусідніх з ЄС країн**

Доповнюючі інструменти для підтримки сусідніх з ЄС країн	Сума фінансування
Інструмент передвступної допомоги (IPA III)	14,5 млрд євро
Гуманітарна допомога	11 млрд євро
Інструмент Спільної зовнішньої та безпекової політики (CFSP)	3 млрд євро
Інструмент для закордонних територій, у т. ч. Гренландії (OCTs)	500 млн євро
Європейський інструмент ядерної безпеки (EINS)	300 млн євро

У цьому випадку бюджет на країни Європейської політики сусідства збільшено на 24 % порівняно з попереднім фінансовим періодом. Цей бюджет буде спрямований на підтримку розвитку південних і східних країн-сусідів ЄС. Допомога надаватиметься за принципом *«more for more»* залежно від прогресу у проведенні реформ та ефективного використання коштів допомоги ЄС, надання подальшої підтримки у проведенні спільно узгоджених політичних та економічних реформ. Також планується подальший розвиток прикордонного співробітництва країн ЄС і країн-партнерів, враховуючи позитивні результати, досягнуті у минулі роки.

Пропозиція Європейської Комісії також охоплює фінансові рамки зовнішніх інвестицій на підставі Зовнішнього інвестиційного плану (до 60 млрд євро) та Європейський інструмент миру (European Peace Facility) (10,5 млрд євро).

Наприклад, сусідня Польща сповна використала можливість фінансування стратегічних програм за рахунок структурних фондів ЄС. До вступу Польщі у ЄС країна отримувала фінансування через три програми – інструменти фінансування: PHARE (допомога у реструктуризації економік Польщі та Угорщини), SAPARD (програма перебудови аграрного сектору та допомоги сільським районам), ISPA – (інфраструктурні проекти у сферах транспорту та екології).

За перші 10 років Польща отримала в рамках цих програм еквівалент близько 2,5 млрд євро.

Після вступу Польщі до ЄС у 2004 році, фінансування заходів у рамках «Політики згуртованості» відбувалося через європейські структурні та інвестиційні фонди (ЄСІФ) – всього 175 млрд євро інвестовано ЄС у Польщу за 2004-2020 роки. Додатково з 2014 року було мобілізовано 18 млрд євро інвестицій у рамках «Плану Юнкера».

4.3. Фінансова підтримка ревіталізації за рахунок банків ЄС

Крім Європейських структурних фондів, діяльність яких спрямована на фінансову підтримку розвитку регіонів ЄС, для українських міст є також можливість залучати фінансування з європейських фінансових організацій, таких як ЄБРР та Європейський інвестиційний банк. Тому коротко розглянемо особливості функціонування кожної.

Європейський банк реконструкції і розвитку був створений у 1991 році для сприяння країнам Центральної і Східної Європи та Співдружності Незалежних Держав (СНД) у становленні ринкової економіки після краху адміністративно-командної системи.

Сприяючи процесу переходу до орієнтованої на ринок економіки, сьогодні Банк надає пряме фінансування для діяльності приватного сектору, структурної перебудови та приватизації, а також фінансування інфраструктури, що підтримує таку діяльність. Його капіталовкладення допомагають також будівництву і зміцненню організаційних структур.

Основними формами фінансування ЄБРР є кредити, вкладення в акціонерні капітали (акції) і гарантії.

У рамках прийнятої стратегії ЄБРР працює у двох напрямках: надання міжнародних кредитів на пільгових умовах під державні гарантії та кредитування приватних підприємств на комерційних умовах.

ЄБРР фінансує проекти у приватному і в державному секторах, надаючи пряме фінансування кредитним організаціям,

а також підприємствам інфраструктури, промисловості та торгівлі. За допомогою його капіталовкладень також ведеться підготовка кваліфікованих кадрів, підвищується ефективність функціонування ринків і зміцнюється їхня організаційна база.

Сильна сторона ЄБРР – глибоке знання регіону операцій. Як найбільший іноземний інвестор у приватному секторі регіону ЄБРР має уяву про проблеми та потенціал кожної з країн. Відповідно до своєї Угоди про заснування ЄБРР працює тільки у країнах, які підтримують принципи багатопартійної демократії, плюралізму та ринкової економіки.

ЄБРР націлений на проведення своїх операцій у масштабах усього регіону і фінансує проекти в кожній з його країн. З метою координації діяльності на місцях ЄБРР відкрив місцеві представництва в усіх його країнах.

У 2014 році у Львові відкрився єдиний регіональний операційний офіс – представництво ЄБРР в Україні.

Розпізнавальною рисою діяльності ЄБРР є його прихильність справі екологічно чистого розвитку. ЄБРР застосовує природоохоронні вимоги до усіх своїх проектів, виділяє кошти на поліпшення муніципальної інфраструктури та заохочення енергозбереження. Важливу роль відіграє ЄБРР і в галузі ядерної безпеки: виступає розпорядником фондів, створених для підвищення безпеки роботи АЕС у регіоні.

Інфраструктура є одним із основних напрямів діяльності ЄБРР з обліком її центральної ролі у процесі переходу країн до ринкових відносин. ЄБРР ставить за мету вести роботу у галузях муніципальної та природоохоронної інфраструктури, енергоефективності, енергетики і транспорту у державному і в приватному секторах.

Використовуючи накопичений досвід структурної реорганізації підприємств, ЄБРР за допомогою ретельно відібраних для цього проектів прагне пропагувати застосування ефективних підходів до структурної реорганізації життєздатних великих підприємств.

ЄБРР є одним з найбільших інституційних інвесторів в Україні. Станом на початок травня 2022 року сукупний обсяг виділеного Україні Банком фінансування становить 16,5 млрд євро в рамках 510 проектів. На стадії реалізації перебуває

Ревіталізація міст – досвід Європейського Союзу для України

дев'ять спільних з ЄБРР проектів загальним обсягом позик 1 764,0 млн євро. Обсяг використання коштів позик ЄБРР за цими проектами станом на 30 квітня 2022 року – 600,67 млн євро (34,1 % загальної суми позик).

Також багато українських обласних центрів приєдналось до програми сталого міського розвитку ЄБРР «Зелені міста».

Це €1.5 мільярдна рамкова програма для підтримки міст у визначенні, бенчмаркінгу, пріоритетизації та інвестуванні у заходи Зеленого міста, спрямовані на поліпшення міських екологічних показників (рис. 4.2).

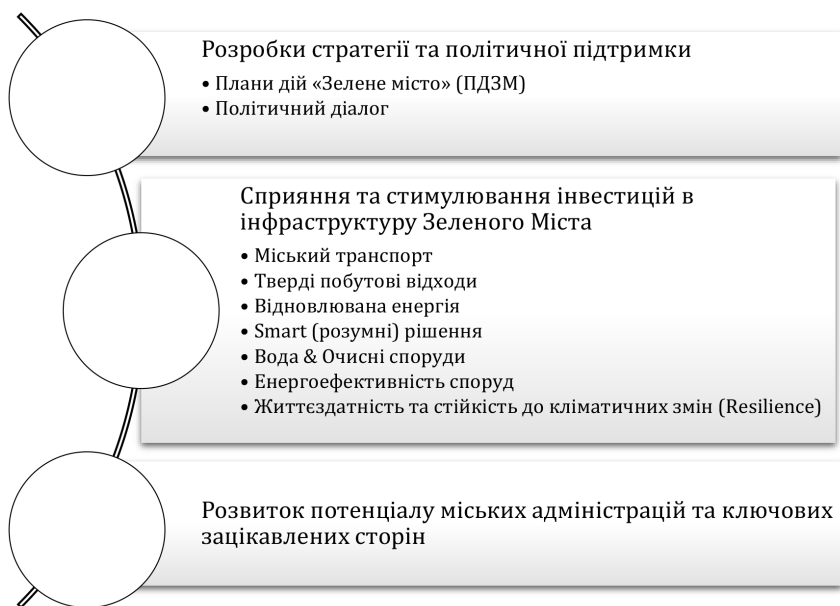

Рис. 4.2. Напрями програми сталого міського розвитку ЄБРР «Зелені міста»

ЄБРР не фінансує витрати державного бюджету, а проводить фінансування тільки інвестиційних проектів розвитку у приватному та державному секторі, крім оборонної та тютюнової промисловості, а також проектів грального бізнесу.

Європейський банк реконструкції та розвитку виділив для України 2 мільярда євро, щоб допомогти, зокрема, постраждалим від війни громадянам і компаніям.

Таке фінансування передбачене найперше для підтримки українських компаній, наприклад, у вигляді відстрочених кредитів, підтримки ліквідності та торгового фінансування. Там, де це можливо, підприємствам допомагають переїхати, щоб їхня робота могла тривати.

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) – один з найбільших у світі державний позикодавець та установа, яка фінансує проекти розвитку.

Європейський інвестиційний банк є структурною одиницею Європейського Союзу, найвагоміша частка фінансування припадає на провадження проектів у межах самого Європейського Союзу.

Головна мета ЄІБ – сприяння збалансованому розвитку країн-членів Європейського Союзу шляхом надання кредитів чи банківських гарантій. Інвестиційний проект, який пропонується на розгляд ЄІБ, має належати до пріоритетних сфер діяльності банку, відповідати пріоритетам і завданням Європейського Союзу, якими є:

- розвиток середнього та малого бізнесу;
- будівництво або модернізація транспортної інфраструктури;
- енергетика та телекомунікації;
- екологічні схеми в містах з метою захисту природи;
- комунальні проекти;
- промислові проекти – заводи з будівництва двигунів, авіаційні, фармацевтичні заводи.

Реалізація проектів має створювати нові робочі місця та види діяльності, сприяти економічному піднесенню найменш розвинутих регіонів. Якщо проекти реалізуються в країнах, які не є членами Європейського Союзу, то потрібною умовою отримання кредитів є надання державних гарантій.

Європейський інвестиційний банк надає перевагу фінансуванню таких проектів:

- тих, що реалізуються у менш розвинутих регіонах;
- передбачають модернізацію або конверсії підприємств;
- націлені на розвиток підприємницької діяльності у нових галузях;
- становлять спільний інтерес для кількох держав-членів.

Україна розпочала співпрацю з Європейським інвестиційним банком з 2004 року щодо створення нормативно-правової бази з метою залучення його ресурсів для реалізації інфраструктурних, енергетичних, природоохоронних та інших інвестиційних проєктів.

Станом на 1 травня 2023 року загальний обсяг наданих ЄІБ фінансових ресурсів в Україні в державному і приватному секторі становить понад 7,5 млрд євро.

Саме муніципальні програми стали пріоритетними в європейських інституціях.

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) направив на розвиток малого та середнього бізнесу в Україні €1,5 млрд і планує продовжувати діяльність з фінансування цього напрямку.

Проєктний портфель ЄІБ на сучасному етапі у державному секторі становить 25 проєктів загальним обсягом 5,2 млрд євро. З них: на стадії реалізації – 23 проєкти загальним обсягом 4,81 млрд євро. Приватний сектор – 2,3 млрд євро.

Серед найбільш пріоритетних напрямів фінансування: електроенергія, транспорт, зв'язок.

За кошти Програми відновлення в Україні (URP) буде профінансовано кілька сотень малих і середніх проєктів на муніципальному рівні. Йдеться про відновлення соціальної інфраструктури, поліпшення комунальних послуг, ремонт пошкоджених адміністративних будівель і ключової соціальної інфраструктури (включно з лікарнями, школами, дитячими садками, спортивними об'єктами).

Крім того, ЄІБ схвалив і виплатив 2 частини екстреного пакета фінансової підтримки для України розміром у 668 млн євро. Ці кошти будуть спрямовані як додаткова фінансова та технічна підтримка для України, а також сусідніх країн в ЄС і поза його межами, щоб допомогти їм впоратися з пошкодженнями, спричиненими війною, та напливом біженців.

Важливими джерелами фінансування ревіталізації є структурні фонди ЄС. Передумовою залучення таких коштів є партнерство між структурними фондами ЄС та установою в країні-реципієнті, яка розпоряджається принаймні частиною власних фінансових ресурсів для проєкту.

Європейський фонд регіонального розвитку займається проблемами сталого розвитку міст. Програми Європейського фонду регіонального розвитку мають підтримувати розробку спільної, інтегрованої та стійкої стратегії вирішення економічних, екологічних і соціальних проблем, зосереджених у міських районах.

У табл. 4.3 можемо побачити програми підтримки, якими мала змогу користуватись Україна з боку Європейського Союзу у довоєнний період.

Таблиця 4.3

Проекти підтримки Європейського союзу України у сфері децентралізації та регіональної політики 2014-2021 років

Назва програми	Фінансові ресурси	Мета
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
I. Основні проекти у сфері децентралізації та регіональної політики		
1. Програма бюджетної підтримки ЄС «Підтримка регіональної політики України»	55 млн євро – бюджетна підтримка (2014-2018)	Мета програми – надати пряму фінансову підтримку Україні для реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року. Технічна допомога проекту буде зосереджена на вдосконаленні системи місцевого фінансового адміністрування та фіскального контролю
2. Програма ЄС «U-LEAD з Європою: розширення можливостей, підзвітність та розвиток на місцях»	97 млн євро (2016-2020)	Мета програми – сприяти розвитку багаторівневого управління в Україні, яке є прозорим, підзвітним та чуйним до потреб громадян
II. Інші програми підтримки, спрямовані на місцевий та регіональний розвиток		
1. Пряма підтримка неурядових організацій ЄС	3 млн євро	ЄС підтримує 13 проектів, які реалізують неурядові організації. Програма спрямована на вирішення широкого кола завдань у сфері децентралізації та регіонального розвитку

Ревіталізація міст – досвід Європейського Союзу для України

Закінчення таблиці 4.3

1	2	3
2. Підтримка ЄС для економічного відновлення України	55 млн євро (2016-2020)	Програма надає на національному рівні технічну допомогу та політичні поради для завершення існуючих процесів дерегуляції та створення відповідного інформаційного порталу для малого та середнього бізнесу. На регіональному рівні програма передбачає практичні консультації для малого та середнього бізнесу та розвиток підприємницьких навичок через мережу центрів розвитку бізнесу
3. Інструмент ЄС сприяння стабільності та миру. Підтримка місцевого самоврядування на територіях Донецької та Луганської областей	10 млн євро (2016-2017)	Мета проєкту – підтримати процеси з обов'язковим виділенням коштів на вирішення конкретних питань, які виникатимуть у конкретних регіонах
4. Східноєвропейське партнерство у сфері енергоефективності та охорони навколишнього середовища	108 млн євро	ЄС разом з іншими донорами надає місцевим органам влади грантову підтримку для підвищення енергоефективності та якості питної води

Лева частка підтримки спрямована на вирішення регіональних проблем сталого розвитку, тому вона може бути використана для фінансування ревіталізації.

Важливість ревіталізації можна побачити у величезній кількості програм, які ЄС підтримував раніше. Програми URBAN у 2000-2008 роках та JESSICA (Спільна європейська підтримка сталого інвестування у містах) у 2008-2013 роках допомогли менш розвиненим територіям, старим промисловим і колишнім військовим територіям, а також бідним міським районам відродити та поліпшити свою соціальну й інвестиційну привабливість.

Нові програми ЄС дають змогу розвивати управління, фінансове адміністрування та навички підприємництва для малих і середніх підприємств. Головна ідея – створити умови для зростання зайнятості на цих територіях, надати їм нові функції: економічні, соціальні, поліпшити освітні послуги, охорону здоров'я, якість дозвілля, культуру або туризм.

Часто реалізація ініціатив у галузі ревіталізації міст не може залучити достатньо фінансових ресурсів не через їх недоступність, а через нездатність місцевих органів влади належно підготувати бізнес-план і подати його та інші проекти всім зацікавленим сторонам. Проблема полягає в тому, що місцева влада не має потрібних навичок проведення презентацій і переговорів, а також знань з питань організаційного та фінансового управління.

Світовий досвід дає приклади методів стимулювання ревіталізації на місцевому рівні. Наприклад, у США місцева влада забезпечує сприятливе ділове середовище, спрощення процедур ліцензування, податкові пільги тощо. Можна підсумувати, що співпраця та участь місцевої влади у процесі ревіталізації є основним інструментом отримання фінансування від ЄС.

4.4. Участь міжнародних фінансових інституцій у проєктах ревіталізації

Політика Європейського Союзу щодо міського розвитку спрямована на реурбанізацію та поліпшення просторових і соціально-економічних якостей міських територій. Вирішальним чинником в управлінні міським розвитком, відповідно до принципів ЄС, є державний сектор, чия діяльність засновується на побудові системи угод і співпраці з місцевою громадою та бізнесом задля забезпечення сталого розвитку територій. Розвиток міст відбувається з використанням інструментарію ринкової економіки та імпорту капіталу, а також за рахунок зусиль держави щодо нарощування ендogenous капіталу.

Українська система планування міського розвитку має парадигматичні відмінності з європейською системою, хоча теж спрямована на реалізацію цілей сталого розвитку, зокрема міських територій. Інструменти цієї системи підтримують реалізацію екстенсивного розвитку в містах і не передбачають жодних засобів для можливої реурбанізації чи ревіталізації. Українська система планування спрямована не на створення системи неформальних угод за участю громадськості, а лише сприяє практиці укладання типових угод між адміністрацією (державою) та інвесторами. Вирішальна роль інвесторів на будівельному ринку, ринку промислової нерухомості, а також недосконалість існуючих правових норм планування поряд з нераціональною структурою міського землеволодіння, призводить до монополізації рішень у сфері містобудування і є причиною просторової, функціональної та соціально-економічної деградації міських територій. А це блокує можливість ревіталізації територій.

Ревіталізація – це скоординований процес, який проводиться спільно місцевою владою, місцевою громадою та іншими учасниками, який є частиною політики розвитку і спрямований на запобігання деградації міського простору, кризових явищ, покликаний стимулювати розвиток і якісні зміни завдяки підвищенню економічної та соціальної активності, поліпшенню середовища перебування й охорони національної спадщини, відповідно до принципів сталого розвитку. У вітчизняній науковій літературі ревіталізація використовується у вужчому розумінні і стосується об'єктів архітектурного відновлення. Науковці дискутують щодо механізмів та інституцій, покликаних фінансувати подолання депресивності територій і забезпечення сталого розвитку.

Ревіталізаційні процеси мають вагоме соціальне і економічне значення. Можна навіть сказати, що основна мета процесу ревіталізації полягає у відновленні соціальних відносин, і внаслідок цього – економічних.

Процеси ревіталізації розпочались в Європі у повоєнний період (50-ті роки ХХ століття) і тривають досі, зазнаючи суттєвих змін. Зокрема, з боку держави в межах пошуку оптимальних джерел і механізмів фінансування ревіталізації

відбувалось свідоме стимулювання зростання частки приватних інвестицій та збільшення ролі приватних установ (банків, фондів) і гібридних інституцій у фінансуванні ревіталізації. Далі розглянемо фінансові інституції, що створювались у Франції, Великобританії та Німеччині для фінансування ревіталізації.

Франція 90-х років ХХ століття була країною з порівняно розвиненою системою фіскальних інструментів і гібридних інституцій (і програм). Участь державних органів у фінансуванні процесів ревіталізації відбувалася здебільшого через ці установи – кошти надходили у формі субвенцій, які частково покривали витрати на реалізацію проєкту, іноді використовувалось пільгове встановлення ціни кредиту чи податкові пільги, а донором була влада за рахунок державного бюджету. На загальнодержавному рівні також були сформульовані ревіталізаційні програми та розподілені між ними кошти. Безпосереднім бенефіціаром субсидій, наданих із державного бюджету, були учасники конкретного проєкту ревіталізації. Багато проєктів було реалізовано без активної участі місцевої влади. Описані вище процеси фінансування ревіталізації опирались на організаційну структуру, яка передбачала не грантове фінансування муніципальних програм, а систему прямих субвенцій, які розподілялись або напряму казначейством, або через гібридні установи, наприклад, державні банки, що виконували урядові завдання.

Таке централізоване фінансування з часом зазнало змін. Програми ревіталізації продовжували формуватися централізовано, але їх виконання розпочалося у вигляді проєктів (місцевих програм), підготовлених місцевою владою або об'єднанням муніципалітетів. Реалізація проєкту відбувалась у формі договору між муніципалітетом і державою, укладення договору давало підстави для надходження грантових коштів від центральних або регіональних фондів (наприклад, агенцій регіонального розвитку) до місцевих проєктів. Для проєктів часто використовували приватні інвестиції – так гранти перетворювались в акціонерний капітал.

Заміна системи субсидування грантовою системою призводить до зниження ролі гібридних інститутів і виділення з них

комерційної частини; складова, що реалізує урядові програми, була перетворена в урядові агентства. Більш активне залучення приватних осіб і їх капіталу у ревіталізаційних проєктах, а також зростаюча популярність державно-приватного партнерства ще більше послабили роль гібридних установ.

Існує, мабуть, єдиний тип гібридних інститутів, який зберігає вагомую роль у процесах фінансування (і не тільки у Франції) – це кредитні та грантові інституції, що проводять державну підтримку і фінансування малого та середнього бізнесу. Роль таких інституцій для активізації МСП на територіях, що потребують ревіталізації, зростатиме.

Великобританія набагато раніше ніж Франція розпочала процес відходу від прямих форм фінансування ревіталізації з бюджету до субсидування таких проєктів; з кінця 70-х років все частіше фінансування ревіталізації набирає вигляд гранту. Муніципалітети є бенефіціарами коштів за умови участі у такому проєкті, а також відіграють ключову роль у формуванні умов конкуренції та створенні державно-приватних підприємств.

Специфіка Великобританії полягає у розробці системи грантів для цілей ревіталізації паралельно з системою установ, які підтримують програми, сформульовані на національному, регіональному та місцевому рівнях. Крім завдання з розробки конкретних програм і довгострокових стратегій, установи на національному та регіональному рівні також виконують функції пошуку фінансових ресурсів, (передусім), але не виключно, бюджетних, та скерування їх у вигляді грантів на реалізацію проєктів. Такими інституціями були на загальнодержавному рівні Національне агентство ревіталізації (English Partnership), створене в 1999 році; на регіональному рівні – Агентство регіонального розвитку (Regional Development Agency), а на місцевому рівні – Місцеві стратегічні партнерства (Local Strategic Partners). Порівняно з інституційною структурою Франції, структура Великобританії завжди була (і залишається) більш децентралізованою – хоча і в одному, і в іншому випадку програмотворча та фінансова інституційна структура не збігається з функціонуванням державної системи – муніципалітети не керують державними коштами, отриманими для ревіталізації з центрального рівня. З 2002 ро-

ку у Великобританії запущено процес концентрації ресурсів (злиття установ, у тім числі створення на їхній підставі нових – на рівні міністерств і концентрації ресурсів – формування єдиного бюджету програм ревіталізації). Спочатку на перший план вийшло Агентство регіонального розвитку (Regional Development Agency), яке у 2008-2009 роках володіло бюджетом 2,3 млрд фунтів стерлінгів, тоді як Національне агентство ревіталізації накопичило 0,7 млрд фунтів. Однак у 2012 році Агентство регіонального розвитку припинило діяльність і передало активи Місцевим стратегічним партнерствам.

Специфікою Великобританії є також незначний рівень використання гібридних інститутів та інструментів, пов'язаних з фіскальним впливом. Варто виділити тільки роль Королівського банку Шотландії – найперше через реалізацію державних житлових програм, а також діючу в тій самій сфері Житлову корпорацію (яка у 2008 році була об'єднана з Національним агенством). Банк Шотландії давав доступні кредити для придбання житла, а Житлова корпорація – за рахунок бюджету та коштів фінансового ринку субсидювала або видавала дешеві кредити на будівництво соціального житла (здебільшого для будівельних кооперативів). Податкові чи митні пільги використовувались порівняно рідко, за винятком існування спеціальних економічних зон, оскільки негативно оцінювалась їхня ефективність. Водночас з 2005 року діє Програма «Інтенсифікація зростання бізнесу на місцевому рівні», за якою передбачено, що в місцевому бюджеті залишається частина приросту податку, отриманого з доходів місцевих фірм. Поруч з системою публічних установ, що надають грантову підтримку ревіталізації, важливими інституціями фінансування є приватні установи та організації.

Отже, Великобританія демонструє модель відходу державних органів від прямого фінансування ревіталізації – все частіше технічна та соціальна інфраструктура реалізується у формі державно-приватного партнерства.

Німеччина – це країна, в якій основним фінансовим інструментом є виділення грантів, що рівномірно фінансуються з бюджетів усіх рівнів по третині потрібної суми з федерального бюджету, бюджету земель і муніципальних бюджетів. Це

рішення діє безперервно від 1971 року відповідно до Закону про ревіталізацію.

Гранти адресуються конкретній муніципальній програмі ревіталізації, а управління ними належить муніципалітетові. Пріоритети діяльності визначають на загальнодержавному рівні один раз на рік, а муніципальні програми, щоб скористатися грантом, мають їх дотримуватись. Цей механізм забезпечує здатність проводити єдину політику ревіталізації на національному рівні, у тім числі впроваджувати зміни до цілей завдань ревіталізації – від реставрації будівель до стимулювання економічної діяльності, реалізації соціальних проєктів, що забезпечують сталий соціально-економічний розвиток; від фінансування процесів за рахунок державних коштів у бік залучення до фінансування приватного капіталу.

Особливим для Німеччини є інститут опікунства (Довірної особи) – це не фінансова установа в строгому сенсі цього слова, однак вона управляє реалізацією програм за дорученням муніципалітету, сприяючи структуруванню ресурсів, відіграючи важливу роль у його фінансуванні. Отже, протягом 40 років від запровадження відповідного закону визначено грант за рахунок державних коштів як основне джерело фінансування процесів ревіталізації. Інші фінансові інструменти, зокрема фіскальні, використовували рідше і вони були додатковою мотивацією для економічної поведінки суб'єктів господарювання, а також вразливих груп населення, зокрема щодо стимулювання будівництва доступного житла чи реконструкції будівель (для цього використовували пільги по податку на прибуток та податку на нерухомість). Поряд з фіскальними інструментами використовували субсидії з місцевих бюджетів, що давало змогу зменшити ціну оренди.

У Німеччині доволі поширені гібридні фінансові інститути, створені на національному і регіональному рівні – Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW – національний рівень) або регіональні банки, створювані безпосередньо землями. Їхнє завдання – забезпечити порівняно дешеві кошти для фінансування інфраструктури, потрібної для запуску локальних процесів розвитку (у тім числі будівництво житла), а також формування третини коштів – потрібної частки від

муніципалітету та землі для отримання федерального гранту для програм ревіталізації. Проте їхнє значення поступово зменшується – паралельно з підвищенням доступності капіталу на фінансовому ринку і зростанням участі приватного капіталу в процесі фінансування публічних послуг, відбувається процес трансформації спеціальних банків у комерційні. Все ще зберігаючи державну власність, банки дотримуються правил ЄС, що виключають нерівний доступ суб'єктів до кредитування, а також визначених єдиних вимог до капіталу і правил кредитування (Базельська директива) для всіх банківських установ. Не втрачає суспільної місії KfW – банк, що був заснований у 1948 році для реконструкції міст і економіки після Другої світової війни урядом Німеччини (якому належить 80 % від статутного капіталу, а землям Німеччини – 20 %). А втім, свої завдання банк змушений виконувати по-іншому, ніж до того часу, бо основним джерелом дешевих кредитів більше не можуть бути державні кошти (що продаються по ціні, нижчій за ринкову ціну кредиту), а тільки залучений порівняно дешевий ресурс на фінансовому ринку завдяки високій довірі до установи. Особливим є приклад створення в межах проєкту «Соціальне місто» так званих місцевих фондів ревіталізації, які дають змогу виконувати швидкі дії без потреби залучення федерального чи регіонального фінансування.

Загалом проєкти ревіталізації реалізуються через конкретні соціальні та економічні структури. Основні фінансові інституції, що беруть участь в процесі ревіталізації, такі:

- інституції, що безповоротно виділяють фінансові засоби на цілі ревіталізації – державний бюджет, муніципальні (місцеві), регіональні (обласні) бюджети, керовані відповідними установами (міністерствами, відомствами);
- незалежні публічні інституції – національні, регіональні та місцеві агентства з розвитку, а також юридично відокремлені фонди розвитку;
- приватні інституції – банки, страхові компанії, лізингові установи;
- гібридні інституції – банки та фонди (установи), у тім числі кредитні та гарантійні, створені органами

державної влади (на національному, регіональному та місцевому рівнях) для виконання державних програм.

Завдання інституцій – формувати і використовувати інструменти, які допомагають фінансувати прийняті програми ревіталізації. Тип фінансової інституції, що бере участь у процесі ревіталізації, і роль, яку вона виконує, значною мірою є результатом особливостей виконання програми ревіталізації.

Отже, в ході реалізації програми ревіталізації можуть відбуватись зміни в цілях, поставлених перед фінансовою інституцією, або методах їх досягнення, а також у фінансових продуктах, пропонованих окремими установами.

Можливі варіанти рішень щодо інституційних форм, які використовуються в кожному конкретному випадку ревіталізації, обмежуються чотирма групами чинників:

- принципами, що закладені демократичною доктриною країн з ринковою економікою;
- принципами, що закладені існуючою парадигмою ревіталізації, зокрема наданням процесові ревіталізації властивостей публічної послуги;
- конкретними положеннями цілей ревіталізаційної політики, сформульованими в окремій державі;
- організаційною структурою, створеною для обслуговування програми проведення ревіталізації.

Перші дві групи чинників, що обмежують свободу вибору інституційних механізмів, однакові для всіх країн Європейського Союзу, дві інші відображають специфіку державних потреб і відмінностей у політичній і правовій системі держав.

Основна риса, яка загальна для всіх країн, що свідомо проводять політику ревіталізації, – прийняття державними органами влади на себе зобов'язання фінансування процесів ревіталізації. Отже, держава розпочинає (запускає) механізм фінансування через субсидії, гранти та субвенції. Форма цих інструментів залежить від конкретних положень і цілей політики ревіталізації, а також від прийнятої організаційної структури управління реалізацією цієї політики.

Роль гібридних інституцій у фінансуванні ревіталізації зазнає обмеження з таких причин:

- поступовий відхід від фіскальних інструментів, які дають змогу нагромаджувати порівняно дешеві кошти в таких установах;
- послідовна реалізація принципу чесної конкуренції;
- розширення методів партнерства, зокрема державно-приватного, що звільняє державні органи влади від обов'язку прямого фінансування проєктів.

Досвід ревіталізації та пошук джерел її фінансування в Україні є фрагментарним. Якщо завдання ревіталізації та програм регіонального розвитку перегукуються, то виділення коштів на цілі ревіталізації чи то з бюджету, чи за рахунок фондів не відбувається.

Модель майбутнього впровадження комплексної програми ревіталізації для України має будуватись на основі німецького досвіду, з можливим застосуванням французького (який вже частково використовується в Україні, а саме інститут угод); найскладнішим для копіювання в українських умовах є досвід Великобританії. Розробка і запуск в Україні ефективної та системної програми ревіталізації та її фінансування неможливе без:

- надання ревіталізації ознак державної послуги і визнання потреби участі держави у її фінансуванні;
- розробки політики ревіталізації на державному, регіональному та місцевому рівнях, активізації участі місцевої влади у творенні проєктів і пошуку джерел їх фінансування;
- поширення інформації про ревіталізацію, її можливості та шляхи реалізації;
- розробки моделей доброї практики у сфері ревіталізації та їх популяризації.

Контрольні питання

1. *Яким є завдання Європейських структурних фондів?*
2. *Охарактеризувати особливість призначення та діяльності фонду згуртованості.*

3. *Пояснити важливість співпраці для України з Європейськими структурними фондами та програмами фінансування?*
4. *Який досвід здобула Україна у співпраці з Європейським інвестиційним банком?*
5. *Які сучасні реалії співпраці України та Європейського банку реконструкції та розвитку?*
6. *Які європейські фінансові інструменти варто використовувати для ревіталізації українських міст?*
7. *Охарактеризувати пріоритети програм співпраці ЄС з Україною до 2021 року?*
8. *Які напрями сталого розвитку міст є у фокусі програм фінансування за рахунок ЄІБ та ЄБРР?*
9. *Які чинники впливають на збільшення обсягів фінансування українських міст?*
10. *Які інституції створювались в Європі для цілей ревіталізації?*
11. *Чи впливає форма власності та організаційна структура на ефективність установи(агенції), що займається ревіталізацією?*
12. *Яку роль відіграє публічно-приватне партнерство в процесі ревіталізації?*

Тема 5

РОЗРОБКА ПРОГРАМИ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТА

5.1. Формування стратегії ревіталізації

5.2. Загальна модель ревіталізації

5.3. Особливості впровадження програми ревіталізації

5.1. Формування стратегії ревіталізації

Ревіталізація – це особливий вид публічної послуги, оскільки держава виконує виняткову роль у прийнятті рішень щодо розбудови чи відновлення міських територій, що є суттю ревіталізації. Реалізація успішного проекту має опиратися на ініціативу держави. Тому на часі є створення державної політики у сфері ревіталізації, а також нормативно-правового поля, яке дає змогу місцевій владі та агенції регіонального розвитку реалізувати право на виконання ревіталізаційних програм на територіях, що безпосередньо потребують відновлення.

Треба модернізувати інструменти державного регулювання для їх активного використання в процесах ревіталізації промислових територій. Покладатися на «невидиму руку» ринку, який зрівноважить і врегулює всі економічні процеси у містах, які зазнали кризових явищ, не варто. Особливістю території, яка потребує ревіталізації, є те, що проблема має загальний характер – її цілі теж загальні і не пов'язуються з цілями конкретних суб'єктів господарювання або конкретних жителів певної території. Наступна особлива характеристика – це висока вартість, а також складність процедури та організації відновлення деградованих територій. Надання такої публічної послуги, якщо вона буде делегована приватному бізнесу, не дає змоги сформуванню справедливої ціни, визначити вартість такої послуги, до якої будуть готові містяни. З іншого боку,

приватний бізнес може бути не зацікавлений у виконанні чи наданні згаданої послуги через її економічну непривабливість.

Системного підходу потребує програмування ревіталізації. Річ у тім, що програмування ревіталізації міста – це процес визначення та формування потреби в ревіталізаційному процесі, реалізації довготермінової політики у сфері ревіталізації на загальнодержавному рівні, надання спільного напрямку багаторічним, інтегрованим заходам, які відбуваються в кожному окремому місці чи регіоні через визначення цілей, методів їх досягнення, джерел фінансування, правового регулювання, способів управління та контролю за ними.

Варто наголосити на тому, що об'єктом є території регіонального рівня, або субрегіонального (коли йдеться про міста та території в них), однак програма і політика ревіталізації має створюватися та затверджуватися на загальнодержавному рівні. Розуміючи добре, що конкретна ініціатива ревіталізації міських територій має відбуватися за принципом «знизу – вгору», не можна відмовлятися від принципу «зверху – вниз», тобто створення єдиних, зрозумілих, прозорих умов загальнодержавного використання, правил, інституцій методів та інструментів, які застосовують для процесів ревіталізації у конкретній країні.

Вважаємо за доцільне сформулювати політику ревіталізації з урахуванням трьох складових. Перша з них – це затверджена стратегія ревіталізації, довгострокова та сформована на загальнодержавному рівні відповідно до міжнародних договорів, зобов'язань, а також у діалозі зі суспільством. Для формування загальних цілей діяльності у сфері ревіталізації стратегія передбачає визначення методів ревіталізації, окреслює обсяги державної підтримки і бажаних джерел фінансування, участі інших суб'єктів господарювання. Крім того, стратегія ревіталізації на державному рівні має містити інформацію про базові способи виконання процесів фінансування, управління, організації, інституційну структуру, можливі партнерства бізнесу, громадськості та держави.

Хоча стратегія ревіталізації в цілому рекомендаційна, водночас у ній має бути окреслена та сфера діяльності і цілі, які узгоджуються зі стратегічним баченням розвитку держа-

ви та її регіонів в цілому. Так вибудовується вертикаль стратегій різного рівня з метою досягнення цілей державного розвитку в гармонії з цілями сталого розвитку, яких дотримується держава.

Наступний елемент – це програма ревіталізації, яка ухвалюється в суспільному діалозі як середньостроковий план публічної діяльності, який охоплює джерела фінансування та інструменти регулювання. Завдання програми – створення умов ревіталізації для регіональних і локальних програм, що будуть реалізовані в певному періоді. Відповідно, регіональна програма – це теж середньостроковий план, який координує локальні програми ревіталізації і підтримує їх фінансово. Важливість регіональної програми полягає у взаємодії локальних проєктів з цілями розвитку регіону.

Локальна програма ревіталізації – це безпосередній план діяльності на цих територіях, який стосується конкретних міських районів, територій і передбачає програму заходів, кроків, інвестиційних, фінансових, іншого виду рішень для досягнення цілей ревіталізації.

І остання складова – це ревіталізаційні заходи, що є сукупністю кроків, діяльністю, яка охоплює суспільні, економічні, культурні, технічні, урбаністичні заходи для подолання кризових явищ на територіях, які належать місцевій владі. Ця програма координується і контролюється місцевою владою через оператора ревіталізації – інституцію, яка бере на себе відповідальність за проведення ревіталізаційних заходів.

Важливим елементом регулювання ревіталізаційних процесів є їхнє нормативно-правове оформлення, яке в Україні фрагментарне і недостатнє, а поняття ревіталізації не трапляються у законодавчих та рекомендаційних документах. Однак врегулювання ревіталізаційних положень є важливим і необхідним. Річ у тім, що в процесі проведення ревіталізації з'являються інші відносини на відміну від звичайних господарських угод, які регулюються існуючим Цивільним, Господарським кодексом та Конституцією України. Йдеться про особливості права власності на об'єкти ревіталізації, права та обов'язки інвесторів, партнерства, які задіяні до проєкту, про права користування новоствореними об'єктами в процесі

ревіталізації, можливість використання публічної допомоги, фінансування, а також право на результати проєктів ревіталізації. Ця правова ніша незаповнена і потребує визначення базових термінів, правил, окреслення прав та обов'язків, які з досвіду європейських країн були виділені в окремі законодавчі акти, або в межах існуючих кодексів сформульовано їхні основні положення.

Цілями державної політики і стратегії ревіталізації має бути створення сприятливих умов та стимулювання розвитку міст на шляху досягнення цілей сталого розвитку. Отже, цілі ревіталізації можуть бути сформульовані в таких сферах: суспільні – це освіта, рівні можливості розвитку молодих людей, доступу до навчання, подолання безробіття; культурні – охорона, збереження та нові способи використання об'єктів історичної, культурної, промислової спадщини; економічні – активізація розвитку бізнесу, технічні – перебудова існуючих інфраструктурних об'єктів, урбаністичні – розвиток публічних просторів, їх створення; екологічні – це збереження зелених насаджень, ландшафтних парків та елементів природного середовища в межах міста.

Принципи реалізації політики ревіталізації на державному рівні мають бути такими: спільність та ефективність – кожна нова політика дотримується цілей сталого розвитку міста і взаємодіє з попередніми політиками, демонструючи позитивний вимірюваний ефект від ревіталізації; прозорість, а саме прозорість усіх процедур, що відбуваються в межах реалізації програми – інформування, прийняття рішень і фінансування; адаптивність – зручність у використанні, програма ревіталізації може бути простою, зрозумілою і такою, що здатна пристосовуватися та легкою в управлінні.

Обмеженнями політики ревіталізації, з одного боку, є можливості держави, її інституційні, фінансові, правові можливості, з іншого – «межі досконалості немає» й обмеженнями для процесу ревіталізації можуть бути ті обсяги і глибина деградації, кризових явищ, які були виявлені на об'єкті ревіталізації. Водночас місто може прагнути до вдосконалення, відродження й оновлення свого середовища в напрямі до ідеального міста – міста європейського зразка.

Прикладом слугують міста Європейського Союзу, де реалізація державної політики у сфері ревіталізації передбачає такі елементи:

- ідентифікація потреби в ревіталізації;
- політична воля до ревіталізації;
- створення робочого документа і політичної та інформаційної кампанії задля впровадження нових розв'язків і ревіталізаційних заходів;
- створення моделі ревіталізації та її інструментарію;
- заходи з впровадження ревіталізації;
- моніторинг;
- узагальнення результатів і висновків;
- внесення нових ідей та пропозицій.

Детермінантами ефективності політики у сфері ревіталізації, з одного боку, є акцептація суспільства, тобто наскільки суспільство розуміє та приймає проведену державою політику.

Наступний елемент – це існування певного рівня суспільного капіталу, ресурсів, які будуть задіяні у ревіталізаційних процесах. Важливим елементом є сформоване громадянське суспільство, яке демонструє активну позицію щодо процесів ревіталізації у місті. І останній, але не менш важливий елемент, – це формування ринку послуг з управління проектами ревіталізації, поява практиків, операторів ревіталізації, що, опираючись на досвід, можуть ефективно проводити відповідні заходи у різних містах та регіонах.

5.2. Загальна модель ревіталізації

Ревіталізаційні дії зазвичай пов'язуються з територіями, які уже зазнали явищ деградації, відповідно втратили матеріальні та соціальні цінності, втім числі виключені з обігу або покинуті.

Потрібно розуміти, що ревіталізація проводиться на локальному, регіональному та загальнодержавному рівні. Це означає, що на загальнодержавному рівні формується політика і програми ревіталізації, які визначають загальні засади, основи та інструменти, механізми проведення ревіталізації на місцях.

Політика ревіталізації – це діяльність публічної влади, спрямована на формування системи цілей, які будуть реалізовані через програми ревіталізації, скоординовані спільно владою, суспільством і іншими учасниками середовища, зокрема бізнес-середовища, які спрямовані на подолання негативних і депресивних явищ, які спрямовані на відповідній території і мають на меті підвищити якість життя та досягнути цілей сталого розвитку, активізувати соціально-економічні показники на вибраних територіях, що зазнали кризи. Політика ревіталізації створює рамку – форму для ревіталізаційних заходів і діє на підставі принципів менеджменту, тобто охоплює планування, організацію, керування, координування, мотивування та контроль тих видів діяльності, що визначені процесами ревіталізації.

Систематичний підхід дає змогу сформулювати трактування ревіталізації як системи, яка єднає політику ревіталізації та програми ревіталізації, відбувається в середовищі, яке враховує чинники суспільного господарського та просторового характеру, правові, політичні та фінансові аспекти.

Завдання, яке стоїть перед методологічним обґрунтуванням проведення ревіталізації – сформулювати модель процесу ревіталізації. Модель – це абстрактне явище, спрощений опис реального стану справ. Ціллю моделювання є систематизація і розуміння основ і механізмів дії цієї моделі, допомога і розуміння елементів, їх взаємодії в межах цієї моделі.

Для того, щоб сформулювати модель ревіталізації, потрібно зробити два такі етапи, які зображені на рис. 5.1.

Перший етап моделювання передбачає визначення предмета діяльності та цілей ревіталізації, а також обсягу території ревіталізації з якісними та кількісними характеристиками об'єкта. Визначення об'єкта та цілей дає логічну змогу застосувати публічну інтервенцію як підсистему, яка, з одного боку, є елементом ревіталізаційного процесу, а з іншого – елементом системи публічного управління діяльності конкретної території. Інтервенція публічна може відбуватися на підставі різних інструментів або їх поєднання, а саме завдяки правовому регулюванню або інших нормативних інструментів, інвестиційним крокам, або завдяки організаційно-управлінським інструментам, формалізованим процедурам.

Публічна інтервенція – це перехід від пасивної до активної фази проведення ревіталізації і передбачає визначення правил – засад і рівня інтервенції, а також прийняття рішень щодо суб'єктів – учасників процесу ревіталізації, тобто інституційні рішення для досягнення цілей ревіталізації. Взаємодія цих елементів дає змогу сформулювати «правила гри» – правила реалізації ревіталізації. До опису системи ревіталізації використано два підходи – структурний, який допомагає статично описувати організації, елементи, взаємозв'язки, а також функціональний, який допомагає описувати процеси, які динамічно відбуваються, і ті види діяльності, які будуть виконані в межах структури та у взаємозв'язках таких структур.

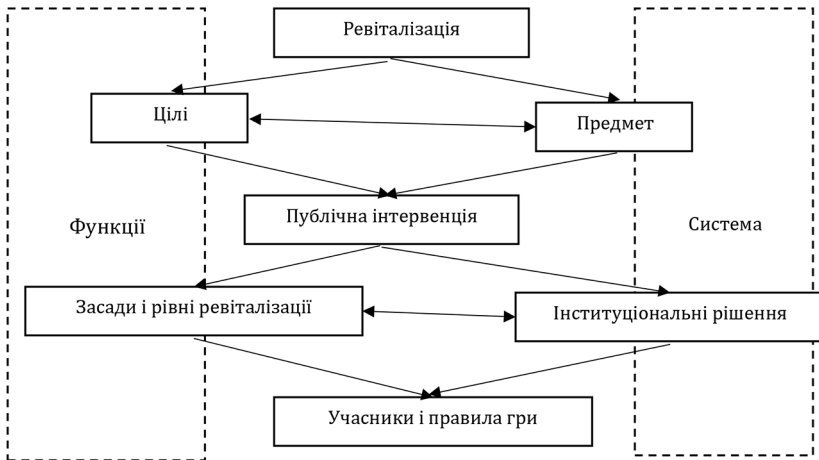

Рисунок 5.1. Логіка побудови моделі ревіталізації

З рис. 5.1 видно, що ліва частина його – цілі та правила відповідають за функціональний підхід, а права частина, де маємо предмет та інституції, – за структурний.

Як було зазначено вище, процес ревіталізації, який поєднує політику та програми, залежить від таких чинників: політичних, правових, фінансових, суспільних, господарських і просторових. Вплив чинників на успішність ревіталізації зазначено і їхню взаємодію зображено на рис. 5.2. Зліва на

рис. 5.2 зображено чинники ревіталізації, справа – сама політика та програма ревіталізації. Важливо звернути увагу на їхній взаємний обмін і зв'язок через обмін інформацією, і фактично на формальні та неформальні методи поширення інформації, інформаційну участь суспільства та держави, приватного бізнесу в процесі ревіталізації.

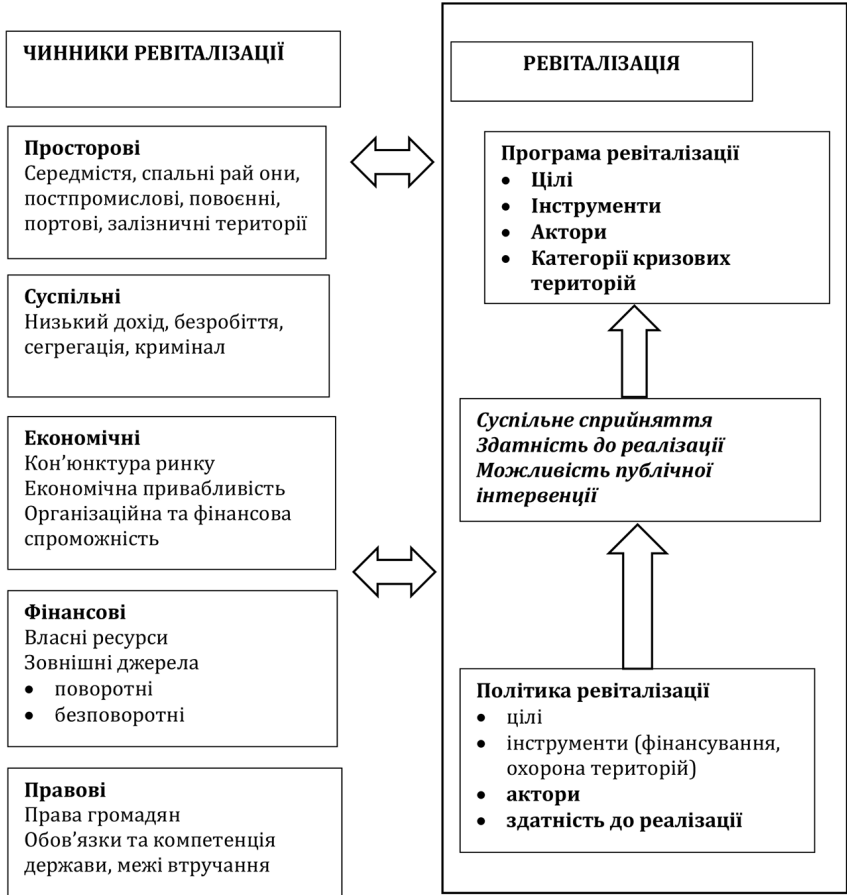

Рис. 5.2. Взаємозв'язок чинників та елементів ревіталізації

Найважливішими чинниками ефективної ревіталізації є господарські та суспільні. Щодо господарських чинників, то

кон'юнктура ринку, привабливість території ревіталізації і самого міста як об'єкта діяльності, фінансова спроможність, зокрема кредитоспроможність, організаційна здатність залучити фінансові ресурси і їх повернути вчасно, повністю. Правові та фінансові чинники формують групу, на підставі якої будуть розроблятися інструменти публічної інтервенції. Політичні чинники дають змогу окреслити цілі та стандарти реалізації процесів ревіталізації.

5.3. Особливості впровадження програми ревіталізації

В Україні не існує законодавчо усталеного поняття ревіталізації, оскільки немає відповідного нормативно-правового регулювання. Прийнятий у 2005 році Закон «Про стимулювання розвитку територій» дає характеристики депресивних територій, на які поширюється програма стимулювання розвитку. Однак це не дає змоги повністю охарактеризувати сутність ревіталізації, її завдань і складових. В Законі наводиться поняття «стимулювання розвитку регіонів як комплексу правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку депресивних територій». Згідно з законом укладається угода між урядом та обласною радою, до якої належить депресивна територія, щодо фінансування відповідних заходів.

Можемо запропонувати таке визначення: ревіталізація – це скоординований процес, що відбувається спільно місцевою владою, локальною спільнотою (місцевою громадою, жителями) та іншими учасниками, що є елементом загальнодержавної політики розвитку і має ціллю протидію деградації міського простору, кризовим явищам, стимулює розвиток та якісні зміни через суспільно-економічне зростання, поліпшення навколишнього середовища, збереження культурної та історичної спадщини на засадах зрівноваженого (сталого) розвитку. Далі в табл. 5.1 наведено особливості ревіталізації, що виокремлюють її від угоди регіонального розвитку з одного боку, та звичайного інвестиційного проєкту – з іншого.

Таблиця 5.1

Порівняльна характеристика проекту ревіталізації та інших проектів інвестицій

Критерій	Угода регіонального розвитку	Ревіталізація	Інший проект
1. Ціль	Цілі формуються соціально-економічні та екологічні. Не стосуються інфраструктурної та містобудівної діяльності	Цілі формуються соціально-економічні, екологічні та просторові. Інфраструктурна, архітектурно-містобудівна діяльність підпорядковані цим цілям	Ремонтно-будівельні роботи не пов'язані з соціальними, економічними та екологічними планами міських територій
2. Відповідь на кризу	Угода охоплює депресивну територію	Криза охоплює весь міський простір і водночас проявляється у багатьох сферах	Проекти реалізуються поза межами кризових територій
3. Участь партнерів	Партнерами є органи державної влади різних рівнів	Участь різних зацікавлених сторін: держави (муніципалітет, адміністрації), бізнесу та неурядового сектору, а також самих жителів	Проекти не охоплюють приватних партнерів: комерційних і некомерційних
4. Складність	Програма містить комплекс заходів	План дій багатаспектний, синергійний	Перелік дій, заходів не пов'язаних з іншими програмами

Згідно з чинним законодавством депресивною територією, що може отримати державну підтримку у вигляді бюджетного фінансування, визнається регіон, в якому протягом останніх 5 років середній показник обсягу валового регіонального продукту (ВРП) на одну особу є найнижчим. Для промислових районів і міст обласного значення – за останні 3 роки рівень

безробіття та частка незайнятих значно вищі, а обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу та рівень середньомісячної заробітної плати значно нижчі за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи. Те саме стосується сільських районів. Депресивним може визнаватись населений пункт, на території якого з 1996 року ліквідовані вугледобувні та вуглепереробні підприємства, але не були проведені в повному обсязі заходи щодо вирішення соціально-економічних та екологічних питань, передбачені проєктами ліквідації зазначених підприємств.

Визначення таких суто економічних показників депресивності демонструє непродуманість методики та часто призводить до казусів. Жоден район, наприклад, Львівської області, не може отримати статус депресивного, оскільки найвище безробіття не завжди супроводжується найнижчим ВПП та заробітною платою на одну особу. Водночас місто Яремче отримало статус депресивного, хоча кількість жителів там щорічно зростає, так само як вартість житла і землі.

Тому вважаємо за доцільне доповнити критерії запровадження ревіталізації соціальними, екологічними та інфраструктурними (див. табл. 5.2).

У кожному місті є території недостатньо чи неефективно використаних земель або проблемних та занепалих міських районів. Ці елементи погіршують імідж міста, послаблюють його життєздатність і продуктивність. Зазвичай вони є результатом змін у структурі зростання та продуктивності міста.

Для вирішення проблеми занепаду та подолання депресивності міст треба розробити системну програму ревіталізації міста. Зрідка трапляються проєкти ревіталізації міст, що реалізуються лише державним сектором. Потреба у значних фінансових ресурсах – один із чинників, що впливає на цей процес. Навіть якщо уряд чи місцева влада змогли би забезпечити потрібні ресурси для відновлення міських земель, то залучення громади та бізнес-сектору життєво необхідне для забезпечення стійкості результатів ревіталізації. Отже, участь приватного сектора є визначальним чинником для успішного відродження міських територій.

Критерії запровадження ревіталізації

Економічні критерії	Соціальні критерії
<ul style="list-style-type: none"> • високий рівень бідності та соціальної ізоляції, • високе довготривале безробіття, • несприятливі демографічні тенденції, • низький рівень економічної активності 	<ul style="list-style-type: none"> • велика кількість іммігрантів, біженців, • високий рівень злочинності та правопорушень, • низький рівень освіти
Критерії інфраструктурні	Екологічні критерії
<ul style="list-style-type: none"> • порівняно низька вартість житлових будинків, • низька енергоефективність будівель, • погані житлові умови, • високий рівень технічної деградації інфраструктури 	<ul style="list-style-type: none"> • високий ступінь деградації навколишнього середовища, • значне забруднення навколишнього середовища
Критерії просторові (застосовуються вибірково)	Критерії інституційні (застосовуються вибірково)
<ul style="list-style-type: none"> • вибір окремої частини міста, наприклад, вулиці 	<ul style="list-style-type: none"> • створення координуючого органу або посади координатора процесу ревіталізації

Вважаємо, що програма ревіталізації має бути комплексною, а її конструювання має охоплювати такі пов'язані складові (рис. 5.3):

- загальну частину, яка характеризуватиме межі програми ревіталізації, цілі та завдання її складових, тривалість, перелік та оцінку задіяних об'єктів нерухомості, концепцію фінансування, прогноз очікуваних результатів програми;
- інвестиційно-будівельну частину, яка представлятиме будівельні проекти та інвестиції в інфраструктуру, обсяги демонтажу та нового житлового будівництва;
- соціально-екологічну частину, що описуватиме завдання у сфері поліпшення довкілля, екологічної безпеки, а також вирішення соціальних проблем із широким залученням громадськості.

- економічну частину, що передбачає проекти активізації підприємництва фізичних осіб, підприємств малого та середнього бізнесу, підприємств різних галузей економіки, а також фінансову підтримку місцевого підприємництва.

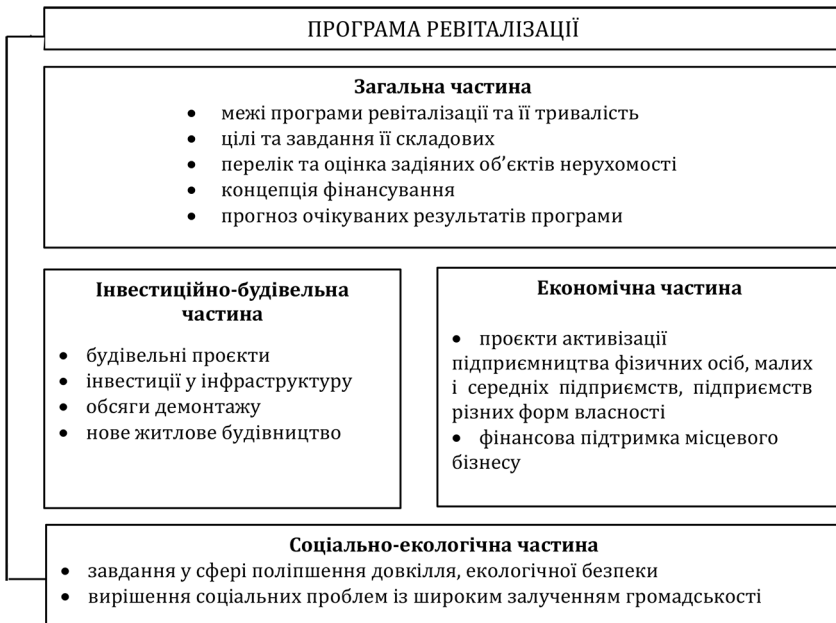

Рис. 5.3. Структура програми ревіталізації міста

Щоб визначити послідовність дій, необхідних для процесу ревіталізації, варто виділити чотири окремі фази: масштаб (або обсяг ревіталізації), планування, фінансування та безпосередня реалізація. Кожна фаза охоплює набір унікальних інструментів, які органи місцевого самоврядування можуть використовувати для системного проектування процесу ревіталізації. Крім чотирьох фаз, варто означити три основні активи, які місто може використовувати для ревіталізації міського простору – це земля, громада та довкілля.

Перший етап – передбачення змін або визначення масштабу ревіталізації. Процес трансформації, ревіталізації для

міста в цілому та для конкретної його території чи земельної ділянки розпочинається з проведення обстеження. Оцінка масштабів – це процес, який надає місцевій владі стратегічну оцінку для виявлення та сприяння майбутній ревіталізації. Оцінка масштабів забезпечує аналітичну основу та процес взаємодії, який місцева влада може використовувати для створення альтернатив і прийняття рішення щодо найліпшого курсу дій. Продуманий процес визначення масштабів забезпечує керівництво аналітичними інструментами для вирішення проблем, що стоять перед містом. Це важливо для його майбутнього, а також для прийняття стратегічних рішень у напрямі сталого розвитку міста. Оцінка масштабів передбачає рух «вперед» і «назад». Масштаб свідчить про перспективу, оскільки аналізує те, що потрібно для успіху міста в майбутньому, і навпаки, «озирається в минуле», зважаючи на розуміння історії міста та його унікальні властивості.

Етап планування – це проектування сукупності заходів і мережі інституцій, що будуть задіяні в процесі ревіталізації. Хоча фаза визначення обсягу забезпечує аналітичну основу та всебічне обґрунтування проекту ревіталізації, планування формує довгострокове бачення – стратегію та контекст ревіталізації. Важливо дотримуватись стратегічного фокусу ревіталізації попри неминучі зміни та непередбачувані виклики ринкових і політичних циклів. Однак не менш важливо не створювати занадто сувору структуру планування, яка жорстко регулює результати, оскільки це заважатиме приватним інвестиціям. Ефективна структура планування дасть змогу збалансувати бачення, принципи планування та полегшить переговори між державним, приватним і громадським секторами.

Налагоджений процес планування поєднує місію, її ідейне наповнення з чітким регуляторним процесом. Це дасть приватному сектору гарантію інвестування з мінімальним ризиком, а також запевнить громаду, що суспільні цілі будуть досягнуті, а не підпорядковані «диктатурі» ринку. Опіраючись на висновки, отримані на попередньому етапі обстеження, етап планування процесу ревіталізації має детально описувати всі життєво важливі елементи або активи проекту ревіталізації.

Етап фінансування потребує залучення диверсифікованих джерел і заохочення приватного фінансування. Залежно від того, хто є ініціатором ревіталізації міст – державний чи приватний сектор – формуються інструменти фінансування, які доступні для інвестора. Масштабні проекти зазвичай складні і потребують величезних ресурсів для належного планування та реалізації. Тому важко знайти місто, яке володіє власними ресурсами для фінансування всіх витрат на такі великі ініціативи. Партнерство з приватним сектором необхідне не тільки для розподілу витрат, а й для розподілу ризиків та технічних можливостей. Тому зазвичай міста застосовують комбінацію внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування, інструментів прямого та опосередкованого впливу, а також стратегічні партнерства з приватним сектором.

Багато чинників визначають методи, які використовують для фінансування ініціатив з ревіталізації міст. Найважливіший чинник, про який свідчить досвід країн ЄС, є національний правовий та інституційний контекст щодо масштабів контролю, який місто має над своїм фіскальним управлінням, зокрема його здатністю збирати та розподіляти доходи. Наприклад, спроможність міста отримати доступ до ринків муніципальних облігацій вкрай важлива для довгострокового запозичення ресурсів проведення ревіталізації. Ще один важливий чинник – здатність міста використовувати інноваційні методи фінансування, такі як запровадження пільг з прибуткового оподаткування або передача прав на користування муніципальною нерухомістю для підтримки конкретних стратегій економічного розвитку, з нею пов'язаних. На підставі багатьох досліджень можна виділити дві групи інструментів, які використовують для фінансування ревіталізації міст: фінансові інструменти та інструменти регулювання. Фінансові інструменти передбачають пряму допомогу у фінансуванні проекту ревіталізації, а саме формування цільових фондів для відшкодування витрат, пов'язаних з впровадженням проекту ревіталізації. Регулюючі інструменти мають важливе значення для стимулювання участі приватного сектору у процесах ревіталізації через використання регуляторних повноважень міста. Прикладом цього типу інстру-

ментів є податкові та неподаткові стимули, зонування, регулювання землекористування та пільгова оренда.

Етап впровадження – це перехід від ідеї до дії. Фаза впровадження веде до втілення бачення довгострокових змін у безпосередній результат. На цьому етапі відбувається оформлення інституцій, задіяних у ревіталізації, в організаційну структуру, яка буде життєздатною та стійкою, а також зможе існувати за різних політичних адміністрацій. Крім того, в цій фазі укладаються контракти, реалізується партнерство між державним і приватним секторами.

Політичні чинники можуть бути найвагомішими факторами ризику на етапі впровадження. Оскільки ревіталізація є довгостроковим, трансформаційним процесом, зміна політичної кон'юнктури матиме важливе значення для сталості проекту, адже потрібно, щоб усі зацікавлені сторони відчували себе залученими до ревіталізації, розуміли її значення для майбутнього міста та мали реальні стимули брати в ній участь. Викликом, що постає перед місцевою владою, є підтримка ревіталізації попри зміни політичного та економічного циклів, збереження згуртованості громади навколо цілей ревіталізації.

Ще одним важливим показником успіху на етапі впровадження є чітке відображення тривалості проекту та його складових фаз, якнайдетальніше враховуючи вплив чинників невизначеності. Далі – поетапна розбивка великого проекту на керовані компоненти. Процес поділу має враховувати складний набір взаємозалежностей між масштабними інвестиціями, проектами відновлення чи формування нової інфраструктури (постачання комунальних послуг, оновлення транспортних розв'язок, місць для паркування, демонтаж недіючих промислових споруд) і комерційними та житловими мікро-проектами.

Підсумовуючи, варто зазначити, що успіх процесу ревіталізації міста залежить від чіткого дотримання етапів її реалізації, а також від побудови грамотної взаємодії усіх зацікавлених сторін – місцевої влади, бізнесу та громади міста.

Опираючись на вивчення досвіду Республіки Польщі, можемо констатувати таке. Після вступу до Європейського Союзу, Польща отримала фінансову допомогу, спрямовану

на підтримку реструктуризації та модернізації економіки. Ці дії мають сприяти підвищенню економічної та соціальної згуртованості з іншими країнами ЄС. Важливе місце серед сфер фінансування посіла ревіталізація. Стаття 8 Положення Європейського співтовариства від 2006 року щодо Європейського фонду регіонального розвитку передбачає, що у випадку діяльності в галузі сталого розвитку міст, Європейський фонд регіонального розвитку має підтримувати розробку загальної, інтегрованої і стійкої стратегії для вирішення сконцентрованих на міських територіях економічних, екологічних та соціальних проблем. Існує дві програми фінансування зі структурних фондів ЄС: IROP – інтегрована регіональна операційна програма (польською ZPORR) та JESSICA.

Діяльність, що фінансується зі структурних фондів, має спрямовуватись на вирішення таких проблем: соціальна ізоляція, високий рівень злочинності та загальне погіршення якості життя в бідних міських районах. Ревіталізація старих промислових і колишніх військових територій, а також бідних міських районів можуть відігравати важливу роль у зміцненні інфраструктури, потрібної для сталого економічного розвитку. Соціальна згуртованість є важливим заходом щодо зміцнення безпеки в місті сприятиме інтеграції у економічних, соціальних і культурних сферах, долатиме різні форми дискримінації і поліпшить доступність основних послуг. У зв'язку з існуванням деградованих міських районів, особливо важливим є зростання соціально-економічного розвитку внаслідок оновлення та адаптації їх до вимог сьогодення. Це означає підвищення економічної та інвестиційної привабливості територій, що також сприятиме поліпшенню умов життя. Мета ревіталізації занедбаних і колишніх військових ділянок – підвищити їхню економічну та соціальну привабливість, створити умови для зростання зайнятості на цих територіях, надати їм нових функцій: економічних, соціальних, освітнього обслуговування, охорони здоров'я, дозвілля, культури чи туризму.

У рамках цих заходів можуть бути реалізовані також комплексні (інтегровані) проекти у галузі оновлення міст, якщо такі плани чи проекти тісно пов'язані один з одним.

Програма ревіталізації як плановий документ має містити: межі зони, що підлягає відновленню з їх обґрунтуванням. Програма має охоплювати опис кроків, які потрібні для економічного розвитку територій, ремонт шляхів, відновлення інфраструктури, вирішення соціальних проблем і план фінансування ревіталізації на кілька років.

Одержувачами цих коштів є органи місцевого самоврядування, їхні спілки та асоціації, організаційні підрозділи, юридичні особи, що діють від імені органів місцевого самоврядування, університети та науково-дослідні установи, культурні організації, релігійні об'єднання, організації з підтримки бізнесу, підприємства, ОСББ, підприємці тощо.

Структурні фонди можуть бути витрачені, зокрема, на такі заходи:

- організація старого міського простору через його належне впорядкування та використання;
- ремонт або реконструкція фасадів, дахів будинків і приміщень для ділових, освітніх чи культурних цілей;
- реконструкція, адаптація або знесення будівель і промислових та поствійськових споруд для освітньої, культурної, спортивної, рекреаційної та господарської цілей;
- ремонт, обслуговування, відновлення будівель і поствійськово-промислової інфраструктури, що має архітектурне та історичне значення;
- будівництво, реконструкція або модернізація інфраструктури безпеки;
- адаптація, зміна або заміна водопровідної та каналізаційної інфраструктури, електрики, опалення, газу, заходи в галузі охорони навколишнього середовища;
- ревіталізація місць загального користування – це площі, ринки, автостоянки, дитячі майданчики, озеленення, створення місць відпочинку і зелених зон в районі колишніх промислових і військових об'єктів;
- заходи для поліпшення функціональності пішохідних переходів і пішохідних ділянок, естетики громадського простору;
- ремонт або реконструкція об'єктів, пов'язаних з туризмом і культурних об'єктів;

- ремонт, реконструкція або адаптація будівель і приміщень до потреб створення бізнес-інкубаторів;
- рекламна діяльність, консультування, навчання для протидії негативним соціальним явищам;
- ремонт загальних частин багатоквартирних житлових будинків тощо.

На рис. 5.4 зображено етапи процесу ревіталізації, в межах якого відбувається залучення та ефективне використання коштів європейських фондів.

На додаток до прямої підтримки інвестицій у соціальну інфраструктуру також доцільно використовувати фінансовий інструмент громадської ініціативи JESSICA (Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas). Цей механізм підтримки допомагає сформуванню місцевого фонду для активної підтримки інвестиційних планів, диверсифікувати джерела фінансових ресурсів. Він також може надавати допомогу в експертизі джерел фінансування та управління від спеціалізованих міжнародних інститутів.

Отже, ЄС дає абсолютно нові можливості щодо фінансування ревіталізації. Перші роки використання структурних фондів у Польщі засвідчили, що реалізація комплексних проєктів розвитку можлива у різних сферах. Все залежить від місцевої влади та її бажання щодо збору коштів для занедбаних районів міста, залишків військово-промислового комплексу або старих родовищ.

Ширше застосування можливостей фондів ЄС гальмується необізнаністю влади на місцях і браком належного нормативно-правового регулювання. Щодо Польщі, то пропонується розроблення та впровадження закону про ревіталізацію.

Це дасть змогу подолати просторовий, економічний і соціальний «хаос», що панує в багатьох містах.

Управління ревіталізацією в Україні не відбувається зовсім, або реалізуються поодинокі проєкти, не інтегровані в загальну програму дій з відродження міських територій. Брак положень, нормативно-правових документів, що регламентують процес, спричиняє розробку програм відповідно до можливих варіантів фінансування, а не навпаки. Тому ревіталізація відбувається у відриві від суспільних потреб, а

Ревіталізація міст – досвід Європейського Союзу для України

соціальні конфлікти призводять до того, що не всі програми відповідають вимогам сталого розвитку міських територій.

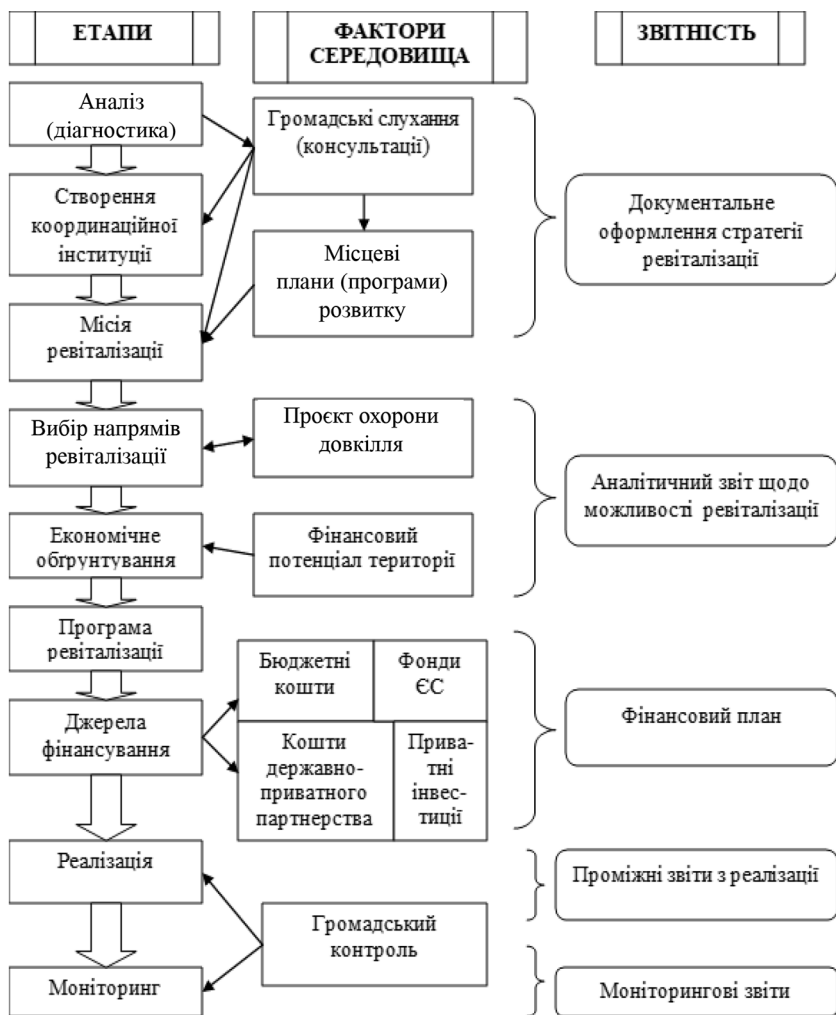

Рис. 5.4. Рекомендовані етапи процесу ревіталізації (з досвіду Польщі)

Особливість ревіталізаційного проекту визначається чотирма характеристиками: ціллю проекту, реакцією на кризу,

часткою участю різних партнерів і комплексністю виконуваних заходів. Вибір сфери ревіталізації важливий, бо має синергічний ефект на суміжні сфери. З погляду сталого розвитку важливо, щоб процес ревіталізації охоплював громадські консультації, проєкт охорони довкілля, економічний аналіз, план і механізм фінансування інвестицій, а також постійний моніторинг ходу реалізації та оцінку ефектів від проєкту ревіталізації.

Контрольні питання

1. *Які складові має містити політика ревіталізації під час її формування?*
2. *У яких сферах здебільшого сформульовані цілі ревіталізації?*
3. *Назвати основні принципи реалізації політики ревіталізації на державному рівні.*
4. *Перерахувати елементи державної політики у сфері ревіталізації в містах ЄС.*
5. *Що таке політика ревіталізації?*
6. *Які етапи передбачає формування моделі ревіталізації?*
7. *Які чинники є важливими для ефективної ревіталізації?*
8. *Які відмінності між проєктами ревіталізації та іншими інвестиційними проєктами?*
9. *Назвати основні критерії запровадження ревіталізації.*
10. *Перерахувати складові програми ревіталізації.*
11. *Яка структура програми ревіталізації міста?*
12. *Назвати напрями використання структурних фондів у Польщі.*

ТЕМАТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАКТИК РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТ

- 6.1. Чинники популяризації ревіталізованих об'єктів*
- 6.2. Узагальнення досвіду ЄС у впровадженні програм ревіталізації*
- 6.3. Виклики європейських міст у процесах ревіталізації*

6.1. Чинники популяризації ревіталізованих об'єктів

Постіндустріальні об'єкти та спадщина були предметом прискіпливої уваги багатьох дослідників та інституцій, що приймають рішення щодо сталого розвитку міст протягом останніх десятиліть. Для такої зацікавленості можна знайти дві основні причини: поява великої кількості постіндустріальних територій, починаючи з 70-х років ХХ століття внаслідок деіндустріалізації в європейських та американських містах; а також визнання і збільшення уваги до промислової спадщини, її культурних та архітектурних цінностей.

Спочатку, коли заводи та склади втрачали своє колишнє призначення, вони ставали «додатковим навантаженням» міської інфраструктури, додаючи кризових рис центру міста та знижуючи якість життя мешканців. Однак наприкінці ХХ та на початку ХХІ століття у містах відбулися нові явища. Одним з них стала поява парадигми нематеріальної економіки, яка є частиною інформаційної ери, суспільства знань і креативного класу. Інше явище – поява інноваційних муніципальних політик. Місцева влада намагалась відродити міста, що почали зменшуватись, провести ревіталізацію та зробити

життя в них знову привабливим. Роблячи це, вона зосередилась на найбільш бажаних і мобільних мешканцях – креативному класі та висококваліфікованих професіоналах. Високий рівень придатності для життя або міської привабливості наряду залежить від культурного життя, унікальності та автентичності спадщини. Постіндустріальні будівлі та простори забезпечували ідеальний простір для нової «доданої вартості» міста. Вони надали унікальності та автентичності історичній спадщині міста, що дедалі частіше стає екзотикою, оскільки справжня промисловість продовжує зникати з міського ландшафту. Фабрики та заводи склалися з різних архітектурних форм, від невеликих об'єктів, що ідеально підходять для альтернативних місцевих клубів чи кафе, до великих інтер'єрів, придатних для виставки сучасного мистецтва чи заходів. Ці об'єкти надали містам таку можливість простору, що існувала раніше лише у церквах та на залізничних вокзалах. Тому постіндустріальні міста забезпечують більшу архітектурну різноманітність, відкриваючи нові можливості міського середовища. Деякі постпромислові об'єкти були пристосовані для житла у вигляді лофтів, розрахованих на новий творчий прошарок з вищим доходом і бажанням гарного балансу між оригінальністю та комфортом. Якщо самі будівлі були недостатньо привабливими, то місця після демонтажу колишніх заводів також були гарною можливістю для створення сучасних, масштабних, якісних майданчиків. Вони часто розташовувались неподалік від міських центрів, які добре поєднані громадським транспортом.

Прикладів такої практики досить багато і вони наявні практично у всіх європейських містах. Серед найвідоміших – музей Гуггенгайма в Більбао, Тейт Модерн у Лондоні, Централє Монтемартіні в Римі, або Espace Fondation EDF в Парижі – це все популярні мистецькі простори, створені на території колишніх електростанцій. Однією з найбільших трансформацій такого типу в сусідній Польщі стала мануфактура в місті Лодзь, де музей сучасного мистецтва розмістився на величезному просторі фабрики XIX століття поряд з комерційним центром, мультиплексом і розкішним SPA-готелем. Нинішнє продовження цієї тенденції представлено інвестиціями в La Seine

Musicale – музичного та арт-центру, розташованого на колишньому промисловому майданчику Renault на острові річки Сена в передмісті Парижа.

Нове життя промзон і портових районів: як робить світ. Ще кілька століть тому у містах була здебільшого багатофункціональна забудова. Часом невеличкі майстерні та магазинчики облаштовували на перших поверхах, а над ними, в тому самому будинку, жили власники та працівники. Відповідно, не було великої потреби у приватному транспорті. Більшість переміщень відбувалась пішки.

Індустріалізація й масова поява транспорту сприяли «розповзанню» міст. Щоб дістатися роботи й дому, люди почали витрачати все більше часу. Чіткий поділ районів на промислові, житлові та ділові спричинив шалений попит на транспорт. Вперше негативні наслідки монофункціональної забудови експерти помітили на початку 1960-х, зокрема, Джейн Джейкобс у книзі «Смерть та життя великих американських міст».

У 1960-х було започатковано так звану джентрифікацію індустриальних територій біля води. Прибережні території вважалися престижними майже завжди – поки з узбережжя людей не витіснила індустрія. Перший приклад ревіталізації прибережної промислової зони відбувся у 1962 році у Сан-Франциско, де будівлі шоколадної фабрики на березі затоки перетворили на комплекс ресторанів і магазинів. Перед колишньою фабрикою архітектори створили пішохідну площу Гірдделі, що й досі приваблює туристів краєвидами на затоку. Невдовзі на схожий комплекс на узбережжі, вже з картинними галереями, клубом і кінотеатром перетворився сусідній консервний завод.

Практично тоді ж, у середині 1960-х, було вирішено відродити спорожнілу портову зону Південного Манхеттена у Нью-Йорку. Процес вже триває півстоліття: генеральний план району затвердили у 1979 році, в комплексі – відомі «Башти Близнюки», але вже у перший рік тут збудували й житловий будинок. Після терактів 11 вересня 2001 року у районі триває оновлення. Це багатофункціональна територія: тут і офіси, і престижне житло, і готелі, і музеї, ресторани, магазини й набережна.

Схожий приклад ревіталізації портового району – лондонський Собачий острів, що з кінця 1980-х років перетворився на «Новий Сіті» – діловий район, куди щодня 100 тисяч мешканців приїздять на роботу. Але є й місцеві жителі, які мешкають у апартаментах поруч з офісами. Кінець ХХ століття – час, коли забудовники кращих міст світу відходять від жорсткого розподілу функцій між районами. Навіть у знаменитому паризькому діловому районі Дефанс, де 150 тисяч робочих місць, понад 20 тисяч місцевих мешканців.

Житло забезпечує усталеність життя району: завдяки мешканцям вулиці не порожніють, коли співробітники офісів роз'їжджаються по домівках. На вулицях залишаються люди, що спричинює меншу небезпеку та набагато нижчу злочинність. Людська поведінка тісно пов'язана з міським плануванням. Звичайно, простіше забудувати територію будівлями одного призначення, ніж робити багато функцій, легше збудувати та здати в оренду один великий торговельний центр, аніж десятки невеликих магазинчиків на перших поверхах.

Є приклади поєднання «старих» і «нових» функцій. Наприклад, у кварталі Кедбюен у Копенгагені, де традиційно розташовувалися скотобійні, після реновації у 2000-х роках розмістились головно галереї, клуби, ресторани, однак зранку на роботу виходять й м'ясники. Район розташований поблизу гавані, яку визнали придатною для купання, а у колишніх перебудованих фабричних будівлях тепер дорогі квартири з чудовими краєвидами.

Музей сучасного мистецтва в Осло, Норвегія. Напевно, наймасштабнішим проектом з реновації прибережних територій можна назвати програму «Місто біля фіорду» в Осло. Перший проект реновації старої корабельні – Акер Брюгге – відкрився у 1986 році. Там з'явилися магазини, ресторани, заклади розваг і житло, добудували район у 2014 році. Перемовини муніципалітету з портом Осло як основним власником прибережних територій тривали з 1982 до 2008 року, однак стартувала програма «Місто біля фіорду» ще у 2000-му і має завершитися до 2030 року.

Програма охоплює кілька великих проектів, в тім числі, будівництво нового контейнерного порту на півдні міста.

Загалом протяжність берега, який використовують для портових цілей, має скоротитися з 11 до 6 км. Тут будуть набережні, канали, житлові будинки. Вже збудовано Музей сучасного мистецтва, на черзі облаштовується 9-кілометрова набережна в історичній частині міста.

Однак ця тенденція повільно змінюється новою, яка репрезентована у регіональній політиці економічно-розвинутих країн та в країнах з перехідною економікою. Йдеться про протиставлення «споживчого» міста «промислового», а саме про вибір найбільш ефективного варіанта використання колишніх промислових об'єктів. Якщо раніше рішення приймалось на користь повної зміни призначення об'єкта або його ліквідації, то сьогодні з'являються нові підходи. Вивчається потенціал таких майданчиків для повторного впровадження виробництва в межах міста. Віддається перевага вибору локального рішення щодо відновлення заводу чи його частини (в рамках політики реіндустріалізації чи нової індустріалізації 4.0). І лише після того обирають ту частину постпромислового простору, яка дасть змогу створити привабливість для міжнародного туризму.

Концепція ревіталізації міст як методу соціальної реформи виникла в Англії як реакція на дедалі тісніші й антисанітарні умови міського бідного населення в швидко індустріалізованих містах XIX століття. Це була прогресивна доктрина, яка передбачала ліпші житлові умови, моральні й економічні реформи для її резидентів. Інший стиль реформ – нав'язаний державою з міркувань естетики та ефективності – можна було б стверджувати, що він почався в 1853 році, коли Наполеон призначив барона Гаусмана для перебудови Парижа.

З початку 1990-х, із переходом Європи у постіндустріальну еру, тисячі фабрик і заводів було закрито, половина робочих місць у виробничій сфері просто щезла. Європейська економіка суттєво змінила фокус із індустріально-орієнтованої на сферу обслуговування та розваг, що призвело до величезної кількості закинутих промислових об'єктів.

Таблиця 6.1

Приклади успішних ревіталізованих об'єктів в Європі

Назва	Місце-знаходження	Короткий опис
Музей Гуггенгайма	Більбао, Іспанія	Музей сучасного мистецтва розміщено на території колишньої електростанції, який став візитівкою міста та сприяв культурній ревіталізації цілого регіону
Тейт Модерн	Лондон, Велико-британія	Національна галерея міжнародного модерністського й сучасного мистецтва в центрі Лондона, входить до групи галерей Тейт. Була відкрита у 2000 році в будівлі колишньої Банксайд електростанції
Ченргале Монтемартіні	Рим, Італія	Музей стародавньої скульптури в будівлі колишньої теплової електростанції зі скульптурами, бюстами й фризами
Мануфактура	Лодзь, Польща	Музей сучасного мистецтва розмістився на величезному просторі фабрики XIX століття поряд з комерційним центром, мультиплексом і розкішним SPA-готелем
La Seine Musicale	Передмістя Парижа, Франція	Колишній промисловий майданчик Renault на острові річки перетворився на музичний та арт-центр
Місто біля фіорда	Осло, Норвегія	Музей сучасного мистецтва на території колишньої корабельні

6.2. Узагальнення досвіду ЄС у впровадженні програм ревіталізації

Той факт, що Україна відстає від західноєвропейських країн у підготовці та впровадженні процесів ревіталізації, дає змогу їй проаналізувати й обрати найліпший досвід та успішні практики ревіталізації в країнах, що проводять ці

процеси не перше десятиліття. Справді, не існує ідеальної моделі ревіталізації – існує безліч рішень, які використовують у різних країнах, у різних місцевостях і територіях залежно від вихідних умов, що призвели до кризи в конкретній території. Отож доцільно провести порівняльний аналіз європейського досвіду, який допомагає оцінити процеси ревіталізації і застосувати його для імплементації в Україні.

Вважаємо за доцільне вивчити найважливіші цілі та успішні інституційні інструменти, а також нормативно-правове та фінансове регулювання, яке було виконано за кордоном для його імплементації в Україні. Найпершим завданням для успішної реалізації програм ревіталізації є визначення цілей ревіталізації, опираючись на масштаби та чинники, що спричинили деградацію просторів. Основні типи кризових просторів у містах і приміських територіях, що потребують ревіталізації, – це старі райони міста, які розташовані в центральній його частині, іноді це житлові масиви, а саме багатоквартирні будинки, а також постіндустріальні зони, втім числі райони зберігання, складування, річкові та морські порти. Отож можемо виділити три кризові території, а саме центральна частина міста, багатоквартирні будинки, а також постіндустріальні зони та інші технічні приміщення.

Кризові явища в містах значною мірою є наслідком більш широких перетворень в економіці та соціальному житті, на які місцева влада, ба навіть уряд, мають обмежений вплив, адже це чинники глобалізації, деіндустріалізації, субурбанізації, міграції, зміни географічного розташування промислових об'єктів тощо (рис. 6.1).

Часто поява таких кризових деградованих територій буває спричинена зовнішніми чинниками, однак більша ймовірність появи загрожених території пов'язана з неякісною чи неадекватною міською політикою, або її відсутністю.

Парадоксальним є той факт, що негативні явища урбанізації швидше проявлялись в періоди загального процвітання, економічного та соціального розвитку, коли зростав добробут міських мешканців, що було поштовхом до процесів переселення за центральну частину міста, на так звані міські околиці. Крім того, урбанізація супроводжувалась збільшен-

ням ролі приватного транспорту, нарощуванням його кількості, зумовлюючи негативні явища міського життя – затори, шум, забруднення повітря. Згадані чинники збільшували мотивацію мешканців міста переїздити за його межі та на околиці. Отже, в середмістях залишилися жителі, що мали нижчу купівельну спроможність, обмежився їхній доступ до товарів і послуг, адже великі торгові центри переїхали на околиці за платоспроможним попитом. Така вибіркова міграція відбувалася на тлі соціального розшарування, можливо навіть за етнічною ознакою, і призвела до зубожіння чи поступової деградації центральних частин міста, де житлові будівлі втрачали свої якісні характеристики, водночас відбулась концентрація та наростання соціальних проблем – злочинності, безробіття, бідності, – ще більше знижуючи житлову привабливість цих районів.

Рис. 6.1. Чинники запровадження ревіталізації в Європі

На щастя, в Україні ми не можемо стверджувати про накопичення кризових явищ у центральних районах міста, і якщо воно існує, то не досягло таких розмірів, як це описано

в досвіді західноєвропейських держав. Значних втрат зазнала житлова інфраструктура – є знищені будівлі та споруди, однак соціальні явища не зазнали таких кризових загострень, про які було сказано вище.

Досвід економічно розвинутих держав засвідчує, що відтік мешканців за межі центральної частини, з одного боку, погіршує планування міського розвитку, з іншого – обмеження, визначені державою щодо генерального планування міста й охорони пам'яток його спадщини, робить центральні райони більш привабливими. Чинник, який формує цю привабливість – вдало спланована та реалізована програма ревіталізації великих житлових масивів. Для України важливий досвід таких країн, адже, незважаючи на зусилля, вкладені впродовж кількох десятиліть, їм не вдалося ефективно вирішити соціальні проблеми таких кварталів. Зокрема, у Великобританії упродовж 40 років запроваджувалося кілька десятків програм, зорієнтованих на соціальну сферу, які дали змогу лише полегшити симптоми кризи. Однак не дали змоги її подолати і вирішити проблему неблагополучних районів – у багатьох випадках така проблема переносилася в інші частини міста. Тимчасово поліпшувалась ситуація в мікрорайоні, в якому була проведена ревіталізація, водночас в сусідньому районі знову наростали кризові явища, зберігалась внутрішньо-міська сегрегація та економічна нерівність між жителями.

Тому про цю небезпечну соціальну складову розвитку міст потрібно пам'ятати, проводячи заходи ревіталізації в Україні, адже що швидше буде проведена інтервенція і знівельовані кризові соціальні явища, то ліпше і монолітніше буде розвиватися місто. Тобто, соціальна ізоляція і соціальна криза потребує якісного перетворення, гальмування, нівелювання, інакше буде надзвичайно важко або і неможливо вирішити ці соціальні проблеми.

Дефіцит квартирної площі в українських містах настільки поширений, що не завжди можна відчувати сегрегацію на житловому ринку. Це означає, що потреба в житлі перемагає у жителів міста над вибором привабливого чи не привабливого мікрорайону для життя. Місцева влада, яка ініціює процес ревіталізації, має розуміти, що недопущення соціальної кризи та

появи непривабливих житлових мікрорайонів є першочерговим завданням у процесі відновлення життєздатності й економічного розвитку конкретного міста. Заходи, які будуть доречними у такій ситуації, – це реконструкція та термомодернізація житла, підвищення загальної естетики житлових масивів, поява інфраструктурних, соціальних і сервісних закладів, хороша доступність, удосконалення комунікацій, транспортних розв'язок, підвищення громадської безпеки, співпраця між і всередині мікрорайонів, активне громадянство – всі ці заходи будуть зупиняти сегрегацію і появу неблагополучних мікрорайонів.

Ревіталізація в цілому – це відповідь органів державної влади на кризові явища на територіях залежно від країни, району чи типу проблеми, і може визначатися по-різному. Цікаве визначення подано у британських нормативних документах, де зазначено таке: ревіталізація – це широкий процес відродження міського економічного та соціального середовища в районах, що зазнали кризи, і де ринкові впливи та засоби не змогли змінити зовнішній стан без втручання держави.

Важливо звернути увагу на нормативно-правове регулювання процесу ревіталізації. Зокрема, законодавчо прийнятий будівельний кодекс у Німеччині передбачає, що ревіталізація трактується як вживання певних дій у соціальних інтересах внаслідок чого зона, міська територія з неякісним станом будівель і споруд визначається такою, де має бути вдосконалено та трансформовано відповідні споруди. Щоб провести ревіталізацію на законодавчому рівні, передбачено її ґрунтовний аналіз і перелік показників моніторингу для прийняття такого рішення.

Як навчає негативний досвід європейських країн, існує певна точка неповернення, після якої зупинити негативні явища в соціальних процесах у міському середовищі вкрай важко, або й неможливо, тому чим швидше будуть впроваджені та реалізовані заходи з ревіталізації, тим ліпше, дешевше та ефективніше це відбудеться для самого міста та його жителів.

6.3. Виклики європейських міст у процесах ревіталізації

Ревіталізаційний процес у західноєвропейських країнах зосереджується на вирішенні проблем кризових районів, територій у містах. Він, з одного боку, адаптується до існуючих проблем, з іншого – перебуває у залежності від уряду, міської політики, тобто нормативно-правового поля, сформованого в конкретній державі.

Незважаючи на відмінності, можемо виділити основні «точки болю» – фокусу, на які зосереджується програма ревіталізації. Це найперше посилення чи відновлення ролі міських районів, наступним йде охорона культурної спадщини, забезпечення якісних громадських приміщень і просторів, соціальна інтеграція районів і жителів з низьким соціальним статусом, організація та просування ефективної системи громадського транспорту, сприяння сталому розвитку. Сюди варто зачислити заходи з термомодернізації, використання альтернативних джерел енергії, просування громадського екологічного транспорту.

Зрозуміло, що ревіталізація фокусується на економічних результатах – без сумніву найліпшим її результатом буде економічне пожвавлення в проблемному регіоні, а також створення нових робочих місць. Однак це не є єдиною ціллю ревіталізації. Зокрема, в Німеччині зосередження ревіталізаційних заходів полягає в підтримці та регулюванні ринку нерухомості. Як це працює: через планове знесення чи ліквідацію будівель, споруд, створення нового доступного житла, вдосконалення та модернізації існуючої промислової спадщини. Тобто, німецька модель ревіталізації робить акцент на дружніх і естетичних просторах з високим рівнем життя та привабливістю житла.

Можемо погодитися, що в економічній сфері міста розглядають як полюси економічного зростання, точки росту, створення сприятливого середовища в місті буде тільки поліпшувати можливість розвитку таких точок. Отож бачення ревіталізації доповнюється необхідністю збереження та удосконалення матеріальної спадщини, її духовних елементів,

необхідністю підтримувати ідентичність місця, його особливості, ставлення жителів і відвідувачів міста до певної спадщини, яка залишилася.

Наступний важливий елемент – це інституційне та нормативно-правове забезпечення проведення процесу ревіталізації. У кожній з аналізованих країн, де відбувались процеси ревіталізації, створюються відповідні інституції, які відповідають за прийняття рішень у цій сфері.

У Франції існує Міністерство міст створене у 1992 році, в Англії – департамент громад і місцевих органів влади, департамент економіки, в Німеччині – Міністерство транспорту, будівництва та містобудування, які займаються прямо чи опосередковано політикою у сфері ревіталізації.

На місцевому рівні процесами ревіталізації опікується Агентство з розвитку. Відомим прикладом у Великобританії є English Partnership та житлові корпорації. За допомогою таких агентств регіонального розвитку відбувається стимулювання територій, які перебувають у кризових ситуаціях.

Крім того, на центральному загальнодержавному та регіональному рівнях створюються відповідні консультативні ради, зокрема міжвідомчі науково-дослідні та моніторингові установи, інститути міських досліджень і структурної політики, інститути містобудування. Важливим є не тільки створення інституції, яка імплементує ревіталізаційну політику, й інституції, які супроводять, моніторять, наглядають, розробляють стратегії, впроваджують ревіталізацію. Одразу з'являється потреба і бачення широкого партнерства різних інституцій для досягнення ефективного процесу ревіталізації промислової території.

Цікавим є досвід використання спеціалізованої компанії як оператора процесу ревіталізації. Йдеться про недержавну установу, яка має досвід ревіталізації певних територій і на конкурсних засадах долучається до реалізації проекту вже на новій території.

Негативним був досвід ревіталізації у Великобританії у 80-х роках ХХ століття, коли до проектів були задіяні великі корпорації містобудування. Водночас їх контролював уряд, відповідно місцева чи регіональна влада не могли впливати

на рішення і стратегічне бачення, яке втілювали ці корпорації. Тому найліпшим прикладом є формула партнерства, коли усі зацікавлені сторони задіяні в процесі реалізації і формується відповідна інституційна основа для реалізації усіх елементів ревіталізаційного процесу на підставі інституційних рішень.

Успішним досвідом може поділитися Великобританія, де інвестиції Brownfield в існуючі об'єкти інфраструктури отримували державну підтримку і сприятливі умови оподаткування, щоб обмежити залучення нових територій і введення нових об'єктів, так званих Greenfield-інвестицій.

Важливі висновки треба зробити щодо джерел фінансування ревіталізації. Зрозуміло, що ці процеси надзвичайно масштабні, дорогі та довготривалі, тому не обійтися без залучення диверсифікованих джерел, однак у всіх європейських державах державне фінансування превалує.

Без значних інвестицій з боку держави до такого проєкту не будуть ставитися серйозно ні місцева громада, ні приватний бізнес, який інвестуватиме лише за умови державних гарантій. Масштаби залучення державних коштів до процесів реалізації вражають. Наприклад, річний бюджет національного агентства ревіталізації в Англії становить 700 мільйонів фунтів стерлінгів, тоді як у Німеччині щорічні витрати на реалізацію лише з федерального бюджету перевищують 500 млн євро, а об'єднавши витрати міст і земель, можемо обчислити суму в півтора мільярда євро на рік. Ще більший бюджет має французьке національне агентство з питань оновлення міст – це близько 5 мільярдів євро на рік. Значним фінансовим ресурсом володіють європейські структурні фонди для реалізації міської політики та відродження міст. Адже Лісабонська стратегія Європейського Союзу вбачає міста ключовими учасниками оновленої стратегії розвитку об'єднаної Європи, тому фінансування відродження та ревіталізації міст буде залишатися актуальним і зростатиме.

Існує один парадокс у фінансуванні ревіталізації, який відображає гірше становище великих мегаполісів порівняно з малими містами чи сільськими територіями щодо розподілу фінансування зі структурних фондів ЄС. Таке фінансування надходить за замовчуванням за низькими показниками ВВП

на душу населення, тоді як мегаполіс може демонструвати високі показники ВВП на душу населення, бо в таких містах розташовані штаб-квартири великих компаній, багато банківських установ та інших установ фінансового сектору, які акумулюють фінансовий ресурс. Однак у межах самого міста можуть бути значні відмінності та коливання в добробуті – це означає, що агрегований показник ВВП міста може не відповідати і не відображати проблем, які існують всередині нього.

Одним із показників успіху ревіталізації є масштаб залучених приватних коштів порівняно з державними інвестиціями. Для Німеччини таким індикатором є залучення 3 євро витрат приватного сектору на 1 євро вкладень державним сектором у процес ревіталізації. У Великобританії такий показник коливається від двох до трьох фунтів стерлінгів на 1 фунт, вкладений державою. Усі країни, що успішно імплементували проекти ревіталізації, демонстрували значну підготовчу роботу та проведення консультацій.

Для забезпечення соціальної участі у процесі реалізації такого проекту усіх стейкхолдерів близько 5 % витрат бюджету програми ревіталізації використовується для організації, проведення усесторонніх консультацій і громадських обговорень процесу ревіталізації. Це означає, що такому процесу надавали неабиякого значення і вирішити усі конфліктні, складні питання потрібно на початку ревіталізації, а далі реалізувати цей проєкт чітко, наполегливо, швидко, відповідно до розробленого плану та визначених індикаторів.

Надзвичайно важливим для прийняття рішень у сфері ревіталізації прикладом показників, на які варто звертати увагу в процесі ревіталізації, є співвідношення державних інвестицій та економічного ефекту, до якого вони призводять. Таким нормативним індексом у Німеччині є співвідношення 1 до 7, у Великобританії 1 до 8, тобто обсяг зростання ВВП території чи приплив приватних інвестицій, який індукується однією грошовою одиницею державних вкладень у процес ревіталізації, приносить 7-8 грошових одиниць приросту економічних показників добробуту.

Крім того, найбільш поширені показники, що відстежуються в процесі ревіталізації, такі: кількість квартир, будівель,

квадратні метри площі знесених чи побудованих об'єктів, відремонтованих і відреставрованих, кількість людей, що проживають у новоствореному чи відремонтованому житлі, кількість об'єктів комерційної нерухомості, службових і виробничих площ, що задіюються чи створюються у районі ревіталізації, кількість новостворених робочих місць, кількість нових компаній, видів бізнесу.

Важливими показниками є фінансовий параметр, зокрема співвідношення приватного капіталу до витрачених коштів, про що вже було сказано раніше, а також ефективність витрачання державних грошей, а саме витрати на створення одного робочого місця, або витрати на одиницю площі житлового, нежитлового призначення, що з'явилася у районі ревіталізації.

Варто аналізувати так звані м'які показники, тобто розмір задоволеності жителів результатами ревіталізації, існування негативних чинників як можлива втрата місцевої ідентичності чи історичного вигляду території до впровадження ревіталізації.

Ревіталізація, що зосереджена на соціальних проблемах, має супроводжуватись моніторингом багатьох показників рівня життя, зокрема демографічних показників, охорони здоров'я, освіти та ринку праці, рівня злочинності тощо. Досвід європейських країн, який варто перейняти у цій сфері – це створення місцевих обсерваторій розвитку, спостереження за процесами ревіталізації, моніторинг конкретних змін.

Найважливіші рекомендації, враховуючи світовий досвід для України, такі:

- в соціальній і політичній свідомості має з'явитись розуміння необхідності державного втручання для подолання кризових явищ в містах, де є депресивні території;
- запровадження ревіталізації як інтегрованої національної міської політики, що потребує узгодження з житловою політикою, політикою держави щодо захисту національної спадщини, екологічною політикою;
- доцільно створити національне агентство, офіс ревіталізації або доручити завдання формування національної політики у сфері ревіталізації профільному міністерству чи відомству, зокрема Міністерству економічного розвитку або у сфері будівництва;

- використовувати спеціалізовані компанії операторів, що мають досвід з проведення такої ревіталізації;
- вдосконалювати офіційну статистику та методика місцевих спостережень для збору, обміну даними в межах міста;
- треба забезпечити фінансову підтримку ревіталізації з державного бюджету як основної умови довіри до таких проєктів з боку суб'єктів приватного бізнесу;
- створення стабільної правової бази, яка загалом регулює ревіталізацію, є гнучкою, дає змогу обирати різноманітні інституційні рішення та шляхи ревіталізації, оскільки спрямована на вирішення конкретних проблем депресивних територій;
- удосконалення та впровадження формальних правових основ для більш широкого включення суб'єктів господарювання приватної форми власності в процес ревіталізації, зокрема використання державно-приватного партнерства;
- створення бар'єрів для поширення урбаністичних процесів з одночасним створенням стимулів і засобів підтримки інвестицій у раніше розроблені райони, зокрема інвестиції Brownfield;
- впровадження рішень за зразком містобудівного проєкту або зони розвитку, втім числі розширене право на придбання нерухомості на території, що підлягає ревіталізації;
- необхідність інтеграції програми ревіталізації з соціальною, житловою, транспортною політикою міста;
- потреба реальної, а не умовної співпраці та участі стейкхолдерів, метою якої є досягнути об'єднання інтересів місцевої громади та суб'єктів, що проводять ревіталізацію;
- протидія розвитку процесів соціальної деградації та ізоляції в зонах ризику, перш ніж вони досягнуть порога, за яким їх розвернути чи перешкодити буде неможливо;
- розробка системи моніторингу, яка має стосуватися усіх суміжних сфер з деталізацією якості житла та інфраструктури, їх доступності, оцінки показників економіки,

соціального та екологічного характеру, з врахуванням об'єктивних та суб'єктивних методик оцінювання;

- сприяння обміну досвідом проведення ревіталізації в Україні та використання успішного зарубіжного досвіду, інформацією та поширення успішних результатів.

Контрольні питання

1. *У чому переваги та недоліки урбанізації?*
2. *Що таке додана вартість житла?*
3. *Чи можуть кризові явища у розвитку міста долати самотійно?*
4. *Які території, райони приваблюють інвестиції Brownfield?*
5. *Чому інвестиції greenfield більш привабливі для інвестора?*
6. *У чому полягають причини європейського тренда ревіталізації промислових об'єктів?*
7. *Які напрями ревіталізації найбільш поширені в містах Європи?*
8. *У чому полягають ризики соціальної деградації спальних районів?*
9. *Які переваги має ревіталізація житлових приміщень?*
10. *Що таке термомодернізація?*
11. *Яка роль держави та Європейських інституцій у процесах ревіталізації міст?*
12. *Який вплив громадськості на процеси ревіталізації?*

УКРАЇНСЬКІ ВИКЛИКИ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТ

- 7.1. Сутність депресивної території*
- 7.2. Задоволеність жителів міст їхнім розвитком*
- 7.3. Взаємозв'язок між стратегією ревіталізації та показниками економічного зростання міста*
- 7.4. Державна підтримка програм ревіталізації*

7.1. Сутність депресивної території

Фінансування підприємств незалежно від їхнього розміру та галузевої належності залишається актуальним у світлі обмеженості власних ресурсів і дорожнечі кредитних. Лише незначна кількість підприємств може розраховувати на фінансування з бюджету. Розташування підприємства накладає значний відбиток на можливості фінансування та перспективи існування підприємства. Регіональний розвиток економіки України відбувається зі значними диспропорціями: обсяг доступних фінансових ресурсів у м. Києві та області в десятки разів перевищує цей самий показник в Тернопільській області. Навіть в межах однієї області спостерігаються зонування на «успішні» та «депресивні», або «багаті» та «бідні» території.

В Додатку Г зображено малі міста України з їхнім поділом за спеціалізацією та виділенням монофункціональних міст. Місто, зосереджене на одній галузі чи об'єднане навколо одного містоутворюючого заводу чи фабрики, монофункціональне. А отже, наражається на ризик депресивності та потреби проведення заходів ревіталізації.

Згідно з законодавством депресивними регіонами є ті, де на тлі високого безробіття та низького рівня доходів населення

спостерігається зниження валового регіонального продукту, а також ті території, де існували підприємства вуглевидобутку та після їхнього закриття не було розроблено стратегій для промислового переорієнтування території.

Жодна з областей повністю не відповідає вимогам «депресивності» – щоб найнижчий рівень валового регіонального продукту поєднувався з найвищим рівнем безробіття. Очевидно, що пропонувані офіційною статистикою показники не дають змоги в повній мірі оцінити потенціал території та притаманні їм соціально-економічні загрози.

Сформуємо портрет підприємства депресивної території. Це зазвичай містоутворююче підприємство, яке видобувало корисні копалини, працювало на військову промисловість, у галузі машинобудування, але з використанням технологій, які створені у 70-80-х роках минулого століття. Більшість таких підприємств є в зоні збитків, санаційних процедур або справ про банкрутство. Щоб «реанімувати» підприємства, потрібні значні капіталовкладення в їх модернізацію, водночас більшість з них пройшли «точку неповернення», де ліквідація неминуча. Водночас ліквідація підприємств тягне за собою низку негативних соціально-економічних і екологічних наслідків, зокрема зростання безробіття, зниження доходів населення, екологічні ризики.

Вихід із замкнутого кола, на нашу думку, полягає у співпраці місцевої влади, громади та суб'єктів господарювання, які спільними зусиллями можуть відродити фінансовий потенціал території. Це означає, що залучення інвестицій буде відбуватись на підставі їх диференціації (щоб уникнути появи нового містоутворюючого підприємства) та використання кластерного підходу (коли новостворені підприємства, чи такі, що утворились на базі «старого», формують взаємовигідні зв'язки з виробництва та реалізації продукції).

Важливим напрямом інвестицій має стати вкладення в людський капітал. Статистика свідчить, що на тлі зростання кількості суб'єктів малого бізнесу (малих і середніх підприємств та фізичних осіб – підприємців) загалом по Україні, в депресивних регіонах спостерігаємо протилежну тенденцію. Виявляється, що навіть за високого рівня безробіття в цих

регіонах немає інтересу до підприємницької діяльності та самозайнятості. Особи працездатного віку надають перевагу трудовій міграції до мегаполісів і за кордон, аніж займатись бізнесом вдома. Тому на часі поява інституцій, які будуть інформувати населення про можливості самозайнятості, проводити перекваліфікацію кадрів, створюватиметься сприятливе середовище для малого та середнього бізнесу.

Експерти, які досліджують вплив місця розташування підприємств, у тім числі і в депресивних регіонах, на їхню продуктивність, наголошують на потребності впровадження інновацій. Вони рекомендують розглянути стандартні моделі зростання, де розвиток території чи галузі відбувається завдяки інноваціям і розвитку робочої сили. Капітал у цьому випадку відіграє не ключову роль. Отже, у довгострокових цілях, таких як відродження депресивних регіонів, потрібно залучати інновації і вкладати в молодь, зокрема запускати корпоративні програми навчання.

Сталий розвиток міст є запорукою економічного зростання держави в цілому, адже в містах зосереджений фінансовий, науковий, демографічний потенціал суспільства. Українські міста характеризуються нерівномірністю розвитку, концентрацією потенціалу в столиці та окремих обласних центрах, а також наростанням кризових явищ на периферії (див. табл. 7.1). Йдеться про депресивні території, населені пункти, постпромислові міста чи їхні частини.

Тому вважаємо за потрібне говорити не лише про відновлення потенціалу та забезпечення поліпшення соціально-економічних показників у містах, й про масштабне запровадження програм ревіталізації міського простору.

Науковці неодноразово зазначали про загрози економічній безпеці регіону, спричинені деформацією структури міст, а саме їх монофункціональність, надмірну індустріалізацію, слабкість соціально-культурного потенціалу, низьку якість міської інфраструктури, техногенне навантаження на навколишнє середовище, екологічні проблеми. Зауважимо, що міста-обласні центри володіють ширшим спектром фінансових інструментів залучення ресурсів, ніж міста периферії, й охарактеризовані загрози стосуються найперше саме їх. Соціологічні

опитування демонструють невдоволеність життям міського населення у великих і малих містах. На державному рівні розробляються та впроваджуються програми розвитку, спрямовані на подолання кризових явищ в регіонах, зокрема містах. Однак продовження урбанізації, незважаючи на об'єктивне погіршення рівня та якості життя в містах, зберігає актуальність пошуку нових рішень.

Таблиця 7.1

Тринадцять найбільш депресивних міст України

Місто	Область	Темп скорочення населення, %	Населення на 01.01.2018, осіб
Тараща	Київська	-4,12	10486
Сватове	Луганська	-3,98	17134
Барвінкове	Харківська	-3,92	8600
Овруч	Житомирська	-3,86	15795
Привілля	Луганська	-3,82	7122
Південне	Харківська	-3,57	7508
Монастириська	Тернопільська	-3,55	5758
Канів	Черкаська	-3,52	24152
Прилуки	Чернігівська	-3,36	35215
Чуднів	Житомирська	-3,36	5583
Балаклія	Харківська	-3,27	28139
Жовті води	Дніпропетровська	-3,24	44766
Лиман	Донецька	-3,23	21313

7.2. Задоволеність жителів міст їхнім розвитком

У системі регіональних відносин міста посідають ключове місце. В містах проживає до 67 % населення держави, а враховуючи трудову та освітню міграцію – до 75 %. В малих містах проживає майже 22 % населення України. Серед різновидів системних ризиків, що кардинально впливають на розвиток міст України, виокремлюються такі: низький рівень

соціального розвитку, однобічна спеціалізація промислових комплексів, недостатня завантаженість потужностей промислових підприємств, низькі темпи будівництва житла, об'єктів соціальної інфраструктури, слабка диференціація містоутворювальної бази, нестача робочих місць, нерозвиненість сфери обслуговування, що ускладнює ситуацію на ринку праці та демографічні проблеми міст, недостатньо розвинена система водопостачання і каналізаційних мереж, незадовільний стан дорожнього господарства, низький рівень благоустрою міст, незадовільна ситуація зі збиранням і знешкодженням твердих побутових відходів, недостатність тепло-, енергопостачання та ресурсозбереження, низький професійно-кваліфікаційний рівень управлінських кадрів. Ці ризики можна згрупувати за важливістю у чотири групи: соціально-демографічні ризики, екологічні та енергетичні ризики, а також ризики функціонального викривлення структури економіки. Варто наголосити на зростанні важливості саме екологічної складової у сучасних ризиках, з якими стикаються міста України.

У листопаді 2014 року на замовлення Асоціації міст України вперше було проведено загальнонаціональне опитування міського населення України. Таке опитування відбувалось щорічно. За 7 років проведення оцінки можна побачити різні зміни в містах та ставленні до таких змін самих жителів. Одним із завдань опитування було виявити основні проблеми міського населення України за їх значущістю та ступенем задоволеності громадян щодо вирішення цих проблем.

Станом на 2014 рік більшість мешканців міст незадоволена життям у своїх населених пунктах – таких виявилось 52 %. Абсолютна більшість проблем міст, які називали респонденти, соціальні і стосуються передусім рівня життя населення. Зокрема, 77 % опитаних згадали проблему зростання цін, 65 % – низькі зарплати та пенсії, 47 % – високі комунальні тарифи, 45 % – високий рівень безробіття, 26 % – соціальну нерівність.

Досить часто люди нарікали на проблеми в таких сферах: стан доріг, охорона здоров'я, забезпечення житлом, комунальні послуги, охорона правопорядку. Менше респондентів турбували санітарний стан міста, забруднення довкілля, робота

підприємств міста, поводження з побутовими відходами, водопостачання та водовідведення, енерговитратами.

Жителі «не зауважують» екологічної катастрофи, яка насувається через невирішеність проблем. Окремо постала проблема корупції місцевої влади, про яку згадали 36 %, а також нововиниклі потенційні загрози, пов'язані з бойовими діями на Сході країни (28 %).

Серед проблем міст, які, на думку їхніх мешканців, місцева влада вирішує найгірше, домінують проблеми забезпечення гідного рівня життя. Аж 77 % негативно оцінили стан забезпеченості їхньої території робочими місцями та рівень безробіття. Позитивно оцінили вирішення цих проблем міською владою лише 4 % респондентів. Схожа оцінка респондентами зусиль місцевої влади з допомоги малозабезпеченим: 63% вважають їх неефективними. Ще однією критичною проблемою, на думку опитаних, є недостатня забезпеченість мешканців міст житлом. Негативну оцінку політиці міської влади в цій сфері дали 72 %. Значний рівень незадоволення мешканці міст продемонстрували і щодо здатності міської влади надавати якісні послуги соціально вразливим групам, зокрема пенсіонерам й інвалідам; щодо боротьби зі злочинністю, медичного обслуговування та якості комунальних послуг.

Здебільшого незадовільну оцінку отримали дії міської влади з вирішення проблем в інших, менш чутливих для громадян сферах. Не побачили ефективної роботи міської влади в поліпшенні екології, благоустрої території близько половини опитаних; вирішенні проблем незаконних забудов, поліпшенні умов проведення дозвілля, залученні інвестицій у місто – третина респондентів. У всіх перелічених вище випадках кількість задоволених діяльністю міської влади становить абсолютну меншість – від 4 % до 27 %.

Єдині два питання, де мешканці міст охарактеризували зусилля влади позитивніше, стосуються транспортної сфери. Дії влади, спрямовані на поліпшення роботи міського транспорту, позитивно оцінили 47 %, а на запобігання заторам на дорогах – 34 %. Негативну оцінку дали, відповідно, 32 % і 31 % респондентів.

Вважаємо, що таке опитування виявило, з одного боку, системну кризу розвитку міст, наростання соціально-економічних проблем, а з іншого – брак конструктивного діалогу, співпраці з владою та активної громадської позиції опитаних щодо участі в житті громади.

Проблеми міських поселень, виявлених опитуванням, можна ранжувати за важливістю: до першої групи належать загальноекономічні проблеми, притаманні державі в цілому в умовах економічної кризи (це інфляційні процеси на тлі скорочення бюджетних видатків і соціальних виплат); друга група – це економічна проблема зростання безробіття, а отже, відсутності робочих місць на території міста; третя група – соціальні проблеми охорони здоров'я, соціального захисту, забезпеченості житлом та якісними комунальними послугами; четверта група – екологічні проблеми.

Вирішення проблем першої групи не належить до компетенції міської влади, однак проблеми 2-4 груп є прерогативою місцевих органів правління і опитування виявило неефективність їхньої роботи в цих напрямках. Як видно з рис. 7.3, проблемою, що потребує нагального вирішення, є створення достатньої кількості робочих місць, гостро стоїть питання забезпеченості житлом та якості житлово-комунальних послуг.

Попри те, що абсолютна більшість жителів міст незадоволена рівнем свого впливу на прийняття рішень у власних населених пунктах, далеко не всі з них готові взяти участь в управлінні своїм містом. Найпопулярнішим способом участі в управлінні залишається участь у виборах, тоді як більш прямі методи в переважній більшості містян підтримки не знаходять. Крім того, більшість громадян не лише не бере участі в діяльності місцевих громадських організацій, а й нічого про них не знають.

Отже, опитування довело неготовність населення самостійно вирішувати міські проблеми, або його небажання втручатись у владні механізми, брати всю повноту влади та відповідальності на себе.

Станом на 2021 рік, коли було оприлюднено 7-й рейтинг міст України, можна побачити значний прогрес та обізнаність жителів з проблемами міста та можливими шляхами їх

вирішення. В Додатку Д записано основні результати рейтингу, де містяни відзначають важливість показників комфорту, безпеки, краси, екологічності тощо.

Цікавим прикладом сталого розвитку місцевих громад можуть бути проекти ревіталізації, на які ЄС виділяє кошти і які реалізуються державами-членами ЄС. Такі проекти зазвичай сприймаються як проекти відновлення застарілої інфраструктури (історична архітектура, занедбані замки, будинки, парки тощо). Відповідно до правових документів ЄС, кошти на проект ревіталізації можуть бути виділені за умови, що, по-перше, об'єкт, який має цінність для громади, підлягає відновленню та охоплює компонент поліпшення інфраструктурної складової; по-друге, цей об'єкт має використовуватися для збільшення економічної активності в громаді; по-третє – проект має містити соціально-екологічну складову: збільшити рівний доступ членів громади до користування перевагами об'єкта або підвищити рівень екологічної безпеки та здоров'я мешканців. Поняття ревіталізації не тотожне поняттю капітальний ремонт. Ця реновація є не лише технічним, а й соціальним, екологічним і культурним оновленням.

7.3. Взаємозв'язок між існуванням стратегії ревіталізації та поліпшенням показників сталого розвитку міст України

Взаємозв'язок існування стратегії регіонального розвитку та поліпшення екологічного, економічного становища постіндустріальних територій є безсумнівним. Регіональний розвиток економіки України відбувається зі значними диспропорціями, в межах однієї області існують районування на «успішні» та «депресивні», або «багаті» та «бідні» території. Згідно з українським законодавством, депресивними є регіони, де на тлі високого рівня безробіття та низьких доходів спостерігається зменшення валового регіонального продукту, а також ті райони, де існували вуглевидобувні

підприємства і після їх закриття не розроблялися стратегії промислового розвитку для переорієнтації. Такі території можуть розраховувати на державну фінансову підтримку.

Наприклад, промислові міста Львівщини. Районні центри з найнижчим рівнем заробітної плати – це Самбір, Дрогобич, Турка. Водночас розмір роздрібного товарообігу визначає інших аутсайдерів – Радехів, Жидачів та інших. Червоноград – лідер за викидами. Жодне з міст повністю не відповідає вимогам «депресивності» – найнижчого рівня валового регіонального продукту в поєднанні з найвищим рівнем безробіття.

Очевидно, що запропоновані показники не дають змоги повністю оцінити потенціал території та властиві їй соціально-економічні загрози.

Вважаємо за доцільне зосередитись на концепції сталого розвитку міста, щоб всебічно оцінити його стан і запропонувати заходи щодо його поліпшення. Для цього ми окреслимо основні компоненти сталого розвитку. Сталий розвиток не може відбутися без економічного розвитку. Хоча економічний розвиток сам по собі не гарантує соціального добробуту, якості життя, засобів до існування та екологічної безпеки, без економіки вони неможливі. Рівна наявність економічної, соціальної та екологічної складових забезпечує стійкість розвитку, його збалансованість і повноту.

Якщо економічне зростання стрімке та швидке, то пріоритет має надаватися соціальному забезпеченню з гарантіями екологічної безпеки. І навпаки, коли економіка перебуває в стагнаційному стані, треба звертати увагу передусім на вирішення проблем економічного розвитку.

Будь-які дії державного чи місцевого самоврядування, бізнесу чи домогосподарства, спрямовані на збільшення бюджету, доходів або прибутків, зважаються з позицій впливу на навколишнє середовище, охорони здоров'я та охорони навколишнього середовища.

Економічні та соціальні складові сталого розвитку – це процвітання та рівність у доходах, якості життя. Економічні, соціальні та екологічні компоненти сталого розвитку – це стійкість (збалансованість, рівновага) розвитку. Вирішення першочергових проблем міст полягає не тільки в широкому

розвитку (створення нових підприємств, житлових масивів, розширення міської зони), а й у перетворенні, переосмисленні та відродженні існуючих промислових об'єктів або житлової нерухомості, озелененні міського простору шляхом його ревіталізації. Однак проекти ревіталізації міста стикаються не лише з проблемою пошуку фінансових ресурсів, але також з недостатньою інформованістю громади, некомпетентністю місцевої влади та відсутністю комплексної програми сталого розвитку.

Екологічний аспект. Значна кількість промислових підприємств у містах Львівщини (наприклад, Бориславі, Дрогобичі та Червонограді) використовують застарілі ресурсо- та низькоенергоєфективні технології з утворенням великої кількості відходів, викидів і скидів, що потрапляють у навколишнє середовище. Використання невідновлюваних природних ресурсів на одиницю продукції в Україні в 2-2,5 раза, а енергії в 2,5-3 раза вище, ніж у Німеччині, Великобританії, Франції та США. Кількість відходів, викидів і скидів на одиницю товарів та послуг часто перевищує у 10 разів показники у розвинених країнах. Абсолютні значення утворення відходів, викидів в атмосферу та скидів у водне середовище протягом останнього десятиліття мають стійку тенденцію до зростання. Відбувається деградація ґрунтів сільськогосподарських угідь, зокрема через накопичення важких металів, залишків пестицидів, гербіцидів. Така ситуація створює загрозу економічній безпеці регіону та всієї України. Головні причини цієї проблеми такі:

- збільшення собівартості та зменшення кількості технологічно доступних невідновлюваних природних ресурсів;
- підвищення рівня вимог до стандартів якості життя та діяльності населення;
- застаріле обладнання та технології;
- низька можливість підприємств інвестувати в нові технології.

Ці проблеми полягають не лише в сфері дискусії щодо екологічних наукових концепцій про стан і перспективи змін навколишнього середовища, а перебувають у царині

національної безпеки. Шляхи вирішення проблеми надмірного використання природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища входять до компетенції державних органів виконавчої влади та приватних власників промислових підприємств. Тому вирішення цієї проблеми має базуватися на співпраці та партнерстві між державою, громадським суспільством і бізнесом.

Існує три варіанти вирішення проблеми. Перший варіант – збереження економічного механізму споживання ресурсів. Такий варіант охоплює:

- значне скорочення промислового виробництва, зменшення викидів та утворення відходів;
- підтримка економічної ефективності ресурсо- та енергоємних підприємств із застарілими технологіями через низьку вартість робочої сили та внутрішніх природних ресурсів;
- державна фінансова підтримка видобутку та імпорту невідновлюваних енергетичних ресурсів – вугілля та газу.

Цей варіант не відповідає процесу впровадження стандартів якості та екологічних норм ЄС. Крім того, це означає зосередження уваги на виробництві напівфабрикатів на експорт з невеликою доданою вартістю.

Другий варіант передбачає адаптацію вітчизняного економічного механізму до міжнародних стандартів. Цей процес охоплює зусилля щодо зменшення утворення відходів, викидів і скидів та підвищення ефективності використання ресурсів завдяки:

- вдосконаленню системи контролю викидів;
- встановленню вищих штрафів і зборів за забруднення навколишнього середовища;
- вдосконаленню системи ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного походження;
- створенню системи державних субсидій на альтернативні види палива та ресурсоефективні технології;
- впровадженню системи екологічної освіти.

Третій варіант – модернізація економічного механізму. Третій варіант орієнтований на вирішення проблем, які

пов'язані з формуванням системи ресурсоефективного та екологічно чистого виробництва, шляхом перенесення акценту з моніторингу ситуації та подолання наслідків на оновлення технологій, вдосконалення процесів і систем управління промисловістю. Реалізація третього варіанта передбачає запровадження таких організаційно-економічних механізмів інституційної модернізації:

- формування партнерських відносин між урядом і бізнесом, орієнтованих на всебічну підтримку уряду тих галузей, які впроваджують систему управління, засновану на більш чистому виробництві, що призводить до зменшення споживання всіх видів ресурсів на одиницю продукції;
- створення нової державної системи моніторингу споживання ресурсів та енергії підприємствами, збору та систематизації первинної статистичної інформації;
- вдосконалення системи дозвольного законодавства відповідно до європейських вимог і стандартів. Особливу увагу варто звернути на закріплення законодавством правової основи формування ресурсоефективного та екологічно чистого виробництва;
- модернізація системи державного контролю та моніторингу навколишнього середовища на підставі європейських показників і стандартів із запровадженням методів дистанційного зондування;
- створення системи розповсюдження інформації на теми сталого розвитку, ефективності використання ресурсів та екологічної безпеки серед цільової аудиторії шляхом проведення тренінгів, курсів, спеціалізованих засобів масової інформації, а також шляхом модернізації середньої та вищої освіти.

За низкою показників, жодне з трьох міст Львівщини не виправило ситуацію за останні вісім років. Отже, показники – природний приріст і кількість міських жителів – негативні, наприклад, населення Червонограда зменшилось на 17 %. Кількість зайнятих скоротилася ще більше – з 12 % у Бориславі до 28 % у Червонограді. Іншим невтішним показником є збільшення кількості побутових відходів, що зберігаються на

звалищах. Цей показник у Дрогобичі зріс у 40 разів. Позитивна динаміка властива лише показнику забруднення повітря. Також варто відзначити збільшення іноземних інвестицій у Червонограді.

Загалом показники засвідчують, що реалізовані стратегії розвитку міста Дрогобича (Стратегічний план економічного розвитку міста Дрогобича, 2012 рік) та Червонограда (Стратегічний план економічного розвитку міста Червонограда, 2012 рік) не вирішили проблем, які мають ці міста. Протягом цього періоду місто Борислав не змогло створити стратегію власного розвитку, а отже, покладається лише на побіжну участь у програмах розвитку Львівської області.

Враховуючи вищезазначені показники, можна сказати, що існуючі та майбутні стратегії розвитку міст потребують уточнення. Передусім запровадження комплексних програм з відродження постіндустріальних районів. По-друге, увага має приділятися вирішенню екологічних проблем, які надзвичайно важливі у цих містах.

Хороший приклад ефективної трансформації можна спостерігати в маленькому містечку Рабка-Здруй (Польща, Мало-польське воєводство), яке реалізувало такі два проекти з ревіталізації. Перший – це проект ревіталізації будівлі залізничного вокзалу на підставі ідей, запропонованих та обговорених із громадою. Відновлена будівля вокзалу отримала друге життя – тепер у ній є невелика зала очікування, кафе, кімната для громадських засідань, невелика бібліотека і безкоштовний доступ до інтернету з комп'ютерним залом. Другий – проект ревіталізації місцевого парку. Парк отримав нове життя за кошти, вкладені в інфраструктуру парку, – є освітлення парку, кінотеатр D3, кафе, сцена для вистав, павільйон, який відновив джерело «Олени», чисті та привабливі стежки.

Мета українського екологічно орієнтованого розвитку – реалізувати європейські концепції ресурсоефективного та чистого виробництва. Для вирішення проблеми впровадження ресурсоефективного та чистого виробництва доцільно базувати його на кількох принципах.

Перший принцип полягає у поєднанні економічної ефективності, соціальної справедливості й екологічної безпеки.

Другий принцип – запобігання надмірному використанню ресурсів, утворенню відходів і шкідливих речовин на технологічному рівні виробництва. Третій принцип – це економічна доцільність для власників бізнесу та підприємців реалізації принципу ресурсоефективного та чистого виробництва, що досягається завдяки новим технологіям, що використовують іншу сировину, більш ефективного управління підприємством, повторного використання матеріалів тощо.

7.4. Державна підтримка програм ревіталізації

Проблема соціального, економічного й екологічного занепаду міських територій потребує комплексного підходу, а саме прийняття Закону «Про ревіталізацію» та розробку відповідної програми. Складність ревіталізації пов'язана не лише з широким колом питань, які вона зачіпає, а й із особливістю реалізації всього комплексу проєктів. Отже, для проєктів соціального та екологічного розвитку зазвичай потрібні субсидії з бюджету, тоді як інфраструктурні проєкти, нове будівництво або реконструкція можуть і мають відбуватися з залученням приватного капіталу. Структурні фонди Європейського Союзу та інші міжнародні фінансові установи мають значний фінансовий потенціал і досвід вирішення регіональних проблем. На відміну від існуючих стратегій кількох постіндустріальних міст, програми ревіталізації мають розроблятися з чітким визначенням об'єкта, очікуваних результатів програми, диверсифікацією джерел фінансування, а також розвитком інвестицій і будівництва, економічним і соціально-екологічним компонентом програми. Важливою складовою успіху програми ревіталізації має стати участь громадськості в обговоренні та вирішенні проблем для забезпечення сталого розвитку міст.

На нашу думку, вирішення першочергових проблем міст полягає не лише в екстенсивному розвитку – створенню нових підприємств, житлових комплексів, розширенню урбанізова-

ної території – а й у перетворенні, переосмисленні та відродженні існуючих об'єктів промислової чи житлової нерухомості, впорядкуванні міського простору шляхом його ревіталізації.

Однак проекти ревіталізації міста чи частини його території натикаються не лише на проблему пошуку фінансових ресурсів, а й на непоінформованість громади, некомпетентність місцевих органів влади та відсутність комплексної програми сталого розвитку.

Зауважимо, що в Україні немає досвіду розробки комплексної програми ревіталізації, а лише окремі спроби проведення відновлення об'єктів і територій, наприклад, оновлення комунальної інфраструктури за рахунок коштів міжнародних грантів. Водночас у вітчизняному нормативно-правовому полі існує поняття «депресивних територій», програми фінансування з бюджету заходів на їхній розвиток, а також програми розвитку окремих областей, районів, міст.

Однак вони не заміняють процесу ревіталізації, а лише торкаються його побічно. За час існування Закону України «Про стимулювання розвитку територій» (прийнятий у 2005 році) укладено шість угод регіонального розвитку з обласними радами Івано-Франківської, Херсонської, Вінницької, Волинської, Львівської та Донецької областей щодо депресивних територій. Розглянемо, наприклад, основні напрями діяльності, визначені Угодою між Кабінетом Міністрів України та Львівською обласною радою на період 2009-2013 роки:

- реструктуризація та розвиток базових галузей промисловості;
- розвиток системи життєзабезпечення населених пунктів;
- створення ефективної системи охорони навколишнього природного середовища;
- збереження історико-культурної спадщини.

За кожним з напрямів було розроблено 14 спільних заходів, які деталізувались 82-ма завданнями (конкретними об'єктами). Серед заходів Угоди є будівництво нової шахти, відновлення ґрунтів після добування сірки, оновлення мереж водопостачання, ремонт доріг, шкіл, лікарень тощо.

Зі Звіту видно, що за чотири роки повністю виконано лише 20 завдань (майже 25 %), не завершено виконання (частково виконано) 33 завдання, не виконано 29 завдань. Спільні заходи Угоди профінансовані у сумі 1,97 млрд гривень (60,6 % від передбачених), у тім числі за рахунок коштів державного бюджету – 1,54 млрд гривень (83,5 %), місцевих бюджетів – 0,38 млрд гривень (28,3 %), інших джерел – 57 млн гривень (77,1 %).

Можемо стверджувати, що програми соціально-економічного розвитку територій щорічно отримують все менше і так обмеженого бюджетного фінансування, а кошти використовують на вирішення нагальних соціальних проблем (як от заміна вікон у школах і лікарнях), та не сприяють економічному пожвавленню в майбутньому. В цих програмах немає інвестиційних бізнес-проектів і механізмів пошуку приватних інвесторів для їх реалізації.

Якщо і відбувався потрібний крок, що містив ознаки ревіталізації, скажімо рекультивация земель після хімічного виробництва, то не було розроблено заходів і кроків її подальшого використання, можливого створення нових суб'єктів господарювання (економічний ефект), досягнення соціального ефекту. За період реалізації Угоди з 2009 до 2013 року не було отримано жодного фінансового результату у вигляді віддачі від новостворених об'єктів, у тім числі додатково сплачених податків.

Контрольні питання

1. *Що таке депресивна територія?*
2. *Чи є переваги в тому, щоб місто було визнане депресивним?*
3. *У чому особливість монофункціонального міста?*
4. *Які показники дають змогу виміряти депресивність території?*
5. *Як жителі українських міст оцінюють рівень життя та задоволеність міською інфраструктурою?*

6. *Які ризики розвитку українських міст недооцінені громадянськістю?*
7. *Чи налагоджений зв'язок суспільства з органами влади щодо міського розвитку?*
8. *У чому вбачаються найбільші виклики розвитку українських міст?*
9. *Яку роль відіграє стратегія ревіталізації у забезпеченні сталого розвитку міста?*
10. *Чому ревіталізаційні заходи варто включати в стратегію розвитку міста?*
11. *Діяльність яких інституцій варто активізувати для вдосконалення розвитку малих і монофункціональних міст?*
12. *Які рішення Європейського Союзу є релевантними проблемами малих міст України?*

Тема 8

НАПРЯМИ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТА – ІНВЕСТИЦІЇ, НОВА ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ, ІННОВАЦІЇ, КРЕАТИВНА ЕКОНОМІКА

8.1. Інноваційні підходи до ревіталізації в ЄС

8.2. Промислова політика України як драйвер ревіталізації

8.3. Створення креативних просторів на ревіталізованих об'єктах в Україні

8.1. Інноваційні підходи до ревіталізації в ЄС

Різні країни Європи вже давно практикують ревіталізацію індустріальних районів, але не щодо відродження виробництва, а здебільшого шляхом їхньої реорганізації на культурні або туристичні об'єкти. Проекти відбуваються під найпоширенішим слоганом «Second Chance – From Industrial Use to Creative Impulse» і фінансуються спеціальними підрозділами ЄС і муніципальними структурами. Один із наймасштабніших проєктів, що нині реалізуються – «Revitalisation Through Arts And Culture», охоплює п'ять індустріальних комплексів у Кракові, Лейпцигу, Любляні, Нюрнберзі та Відні.

З початку 90-х тисячі фабрик і заводів у Європі було закрито, половина робочих місць у виробничій сфері просто щезла. Тай й загалом за останні 50 років європейська економіка суттєво змінила фокус – із індустріально-орієнтованої на сферу обслуговування та розваг.

Проблема виникає в невеличкому місті, збудованому навколо великого підприємства, після того, як в цьому підприємстві більше немає потреби. Проблема зростає та набуває соціального характеру – адже часто власники відвертаються від людей, які втратили роботу й більше не в змозі отримати дохід у місті. Найліпший вихід для таких людей – поїхати геть у пошуках кращої долі. Звучить жорстоко, але це саме те, що поволі відбувалося з людьми в багатьох містах України. Люди, забезпечені роботою й усілякими базовими атрибутами нормального життя, які не залежать від заводу чи шахти району, можуть легко вдаватися до теоретизувань і мало розуміють тих, хто доживає свій вік у вмерлому індустріальному місті. Піклуватися про підтримку життєздатності цих міст у постіндустріальний період варто. Європейський приклад розвитку таких міст демонструє, що це можливо, треба лише зрозуміти, що «само собою», без цілеспрямованої реорганізації місто може лише занепасти.

Ближче до XXI століття в Європі набув популярності термін «креативна економіка», і минуло немало часу, доки суспільства різних країн прийняли факт – сфери, які до того були розважальними та «неважливими» порівняно з важкою промисловістю, почали відігравати значну роль у сучасній економічній структурі. «Артистичний» і «розважальний» перестали бути синонімами, бо «арт» став на рівень із промисловістю. Продовжений перелік виробництва, що є постіндустріальним, охоплює такі види: реклама, архітектура, ремесла та дизайнерські меблі, модний одяг, аудіовізуальна продукція, графічний дизайн, виконавче мистецтво, телебачення, радіо та інтернет-бродкастинг, образотворче мистецтво та антикваріат, письменство та видання.

У деяких країнах список розширюється відповідно до національних особливостей і можливостей до розвитку – наприклад, гастрономія у Франції, спорт у Данії, ігрова та програмна промисловість у Німеччині. Арт-промисловість розвивається завдяки новому світосприйняттю та життєвому стилю пересічного європейця.

Стиль життя мешканців великих міст називають «урбаністичним Ренесансом» – дедалі частіше молодь обирає житло

ближче до роботи, щоб не витратити час на дорогу з дому і назад, дедалі менше тяжіє до створення сім'ї та народження дітей. Заразом ті, хто живуть у більш віддалених районах, не хочуть почуватися відокремленими, і місто розбивається на осередки, цілком співмірні за рівнем активності та розвитку з центром.

Може видатися, що ревіталізація відбувається тільки там, де для цього є ресурси – фінансування від програми ЄС, державні субсидії, муніципальні проєкти. Але іноді для реорганізації життя цілого регіону не треба якихось значних витрат або довгострокових і масштабних проєктів. Наприклад, у зв'язку з технічним прогресом більшість людей із рибацьких селищ Норвегії залишилися без роботи, але вони намагаються самі собі дати раду в кризові часи.

Лофотен, норвезький архіпелаг, існував тільки як поставальник тріски до більшості країн світу. З роками там, де ще донедавна працювали тисячі людей, потреба залишилась хіба що у сотні рибалок. Тож поступово мешканці перетворили свій звичний стиль рибацького життя на туристичну цікавинку. Сьогодні міста архіпелагу пропонують туристам поспати у рибацькій хатині, подивитися на китів і поплавати на каяках. Дивовижна природа краю допомогла вивести туризм на друге місце за статтею прибутків Лофотену.

За перебудовою та використанням старих споруд, безперечно, лідирують Барселона та Стокгольм. Іспанці використовують усі збережені архітектурні будівлі – чи то масонські зали, чи арени для кориди. Що цікаво, фасади зберігаються майже повністю, а всередині може бути торговельний центр, фітнес-клуб або музей мистецтв. У кожному місті Швеції багато старих будівель, які отримали новий функціонал завдяки креативності підходу та часто – завдяки зовсім невеликим інвестиціям.

Відновлення міст має не лише економічний зміст, тут задіяно набагато глибші смисли. Наприкінці січня 2014-го ЮНЕСКО у співпраці з ЄС запустили проєкт активації Novo Brdo Castle. Замок на сході Косово було збудовано у IV сторіччі до нашої ери, коли Ново Брдо було одним із найважливіших торговельно-економічних міст на Балканах. Останні десяти-

річчя замок перебував у занепаді, тож включення його до проєкту стало неабияким фінансовим кроком для ЄС. На думку кураторів проєкту з регіонального бюро науки та культури ЮНЕСКО в Європі, охорона культурної спадщини має полегшити порозуміння між різними конфліктуєчими угрупованнями та допомогти подолати болісний спадок минулого.

Відновлення замку відбувається не для заробляння грошей на туристах, не для того, щоб мати красивий запис у річному звіті муніципалітету, а для того, щоби зменшити тиск і температуру суперечок, у тім числі збройних конфліктів. Витратити гроші задля того, щоб мешканці країни відчули єдність. Міксування понять, кропіткий процес зміни стійких упереджень – ось що стоїть за креативною економікою. На жаль, багато руйнівних процесів, що відбуваються зараз в Україні, якраз і походять із того самого «старого порядку речей», якого насправді більше не існує.

8.2. Промислова політика України як драйвер ревіталізації

Основне завдання, яке стоїть зараз перед Україною – це максимальна реалізація потенціалу економічного зростання. Після різкого падіння економіки у 2014-2015 роках і з початком російської агресії у 2022 році перед Україною стоятиме завдання – відновити та вийти на стійкі темпи розвитку – щонайменше 4-5 % зростання реального ВВП на рік.

Економічне зростання – процес складний і багатоаспектний, він не може відбуватись спонтанно та хаотично, а має реалізовуватись системно і зі стратегічним баченням. Відтак Україні треба усвідомити світові тенденції та перейти від «траєкторії переслідування» до «руху на випередження», яке базується на реалізації національних стратегічних інтересів, використанні ресурсного потенціалу та конкурентних переваг.

До загальносвітових об'єктивних тенденцій належать глобалізація, перехід до постіндустріального суспільства, проникнення інформаційних технологій в усі сфери економіки

та суспільного життя, перетворення науки і знань на найважливіший ресурс і продуктивну силу.

Крім високих темпів економічного зростання, не менш важливо трансформувати його результати в поліпшення добробуту людей, – саме людина, її добробут і благополуччя має стати основною метою економічного зростання та критерієм розвитку держави. Рушійною силою, «драйвером» економічного зростання має стати відновлення промислового потенціалу України з врахуванням досвіду країн ЄС і глобалізаційних процесів у світі.

Зростання ВВП в Україні серед держав з централізовано-плановими економіками за останні 25 років було найповільнішим. У 1995-2000 роках Болгарія та Румунія мали нульовий відсоток приросту ВВП на душу населення. На початку століття вони розпочали реформи, і в 2000-2015 роках темпи приросту ВВП на душу населення досягли 4 %. За період змін в напрямі ринку і економічної свободи у цих країнах дохід громадян збільшився удвічі. Польща за час ринкових реформ і до вступу в ЄС у 2004 році провела прогресивні структурні реформи, що дало змогу їй звести частку аграрного виробництва, промисловості і сфери послуг у ВВП до показників, притаманних розвинутим індустріальним країнам Європи.

Німеччина – країна, яка посідає друге місце в Європі з виробництва сільськогосподарської продукції після Франції. Понад третину території Німеччини зайнято сільським господарством. У структурі ВНП частка сільського господарства становить менше 1 %. Останні роки Німеччина активно розвиває власну промисловість – сучасну, роботизовану, цифрову, інтелектуальну, орієнтуючись на вимоги четвертої промислової революції й впроваджуючи у виробництво досягнення НТП.

Подібні тенденції відбуваються і в постсоціалістичних країнах, які перебувають у тренді економічного зростання завдяки диверсифікованій промисловій структурі.

У 2008-2010 роках Латвія потерпіла від глобальної фінансової кризи, але економіці вдалось вийти з неї та забезпечити зростання близько 5 % на рік. З кінця 2013 року в країні почалось стійке економічне зростання – упродовж наступних

років обсяги промислового виробництва й експорту зростали на 20-30 % щорічно.

Передумови зростання створили латвійські підприємства, які переорієнтували виробництво на експорт і почали поступово завойовувати зовнішні ринки. Уряд Латвії активно сприяв експортерам, використовуючи комплекс інструментів підтримки бізнесу, наприклад, фінансові інструменти (гранти на модернізацію обладнання), також був створений експортно-імпортний банк. Основою економічного відновлення в Латвії стала базова індустрія – деревообробна промисловість, завдяки якій країна отримала валютні надходження.

В Латвії провели реструктуризацію економіки, реалізовували великі програми з переобладнання промисловості, зокрема деревообробної, металообробної, харчової. На це залучали дешеві, або безкоштовні гранти від структурних фондів ЄС. Уряд сприяв розвитку людського капіталу, стимулював проведення і комерціалізацію наукових розробок, венчурне фінансування.

Словаччині вдалось активізувати економічне зростання насамперед завдяки створенню потужного сектору автомобілебудівної промисловості. Сьогодні саме у цій країні виробляється найбільше автомобілів на душу населення. Це при тому, що до 1990 року автомобільна промисловість у Словаччині не була розвинена взагалі. У цій країні, де лише п'ять мільйонів жителів, розмістили свої заводи Hyundai, Kia, Peugeot-Citroen, Volkswagen Group. У Словаччині складають і випускають кузови для Audi Q7, Volkswagen Touareg та Porsche Cayenne, а з 2014 року на заводі в Братиславі почали випускати Bentley. У Словаччині функціонують понад 10 технологічних парків, у яких виробникам створено сприятливий інвестиційний клімат: податкові пільги, готові майданчики для будівництва заводів, максимально спрощені дозвільні процедури.

У свій час різні країни світу зробили швидкий економічний прорив завдяки поліпшенню технологічності структури матеріального виробництва, надавши перевагу диверсифікованій переробній промисловості, зменшивши частку сільського господарства. Зокрема, постмаршалівські держави Західної Європи у 50-60-х роках ХХ століття, Туреччина – у

2000-2007 роках, Китай – у 2000-2007 роках, Південна Корея в 1965-1980 роках, Сінгапур – 1965-1980 роках. Темпи зростання ВВП досягали в цих країнах в середньому 10 % на рік, а тривалість фаз росту становила 15-20 і більше років.

Отже, те саме має зробити й Україна, застосувавши концентровану політику структурного оновлення промисловості, яка б, зокрема, радикально підвищила її спроможність до глибокої переробки місцевої сировини.

Передчасна деіндустріалізація, що була в Україні, спричинила не лише втрату промислових потужностей і відтік кваліфікованих працівників. Показники, що відображають роль промисловості у ВВП держави, охоплюють частку промислового виробництва у загальному обсязі випуску, у валовій доданій вартості, частку зайнятих у промисловості. Від початку періоду незалежності української держави спостерігалось стрімке падіння частки промисловості у ВВП, як і самого ВВП у доларовому еквіваленті.

У 1990 році при ВВП у 81,4 млрд дол. промисловість становила 43 % ВВП, а у 2000 році відбулось різке падіння ВВП до 31,2 млрд дол. та до 31 %, відповідно. Однак за тенденції зростання ВВП у наступному десятилітті – до 136 млрд дол. у 2010 році та наступного зниження до 112 млрд дол. у 2017 році, частка промисловості продовжувала падати – до 26 % та 24 %, відповідно.

За період з 2007 до 2022 року спостерігалась негативна тенденція та падіння усіх відносних показників, що свідчить про продовження деіндустріалізації. Крім того, простежується значний ступінь кореляції між ВВП на душу населення і станом промисловості – зі зменшенням обсягів промислового виробництва знижується добробут населення. Отже, економіка України продовжує перехід до економіки послуг, не досягнувши піка розвитку свого промислового потенціалу. Негативний вплив на промисловість мала активізація міжнародної торгівлі та глобалізаційні процеси, оскільки галузь виявилась неконкурентною на світовому ринку та зосереджувалась на експорті сировини та напівфабрикатів за зниженими цінами.

Передчасна деіндустріалізація спричинила економічні та соціально-політичні наслідки. Передусім промисловість

була і залишається «драйвером» економічного зростання, а її скорочення призводить до суттєвих втрат у ВВП. По-друге, промислове середовище сприяє розвитку та впровадженню інновацій, появі висококваліфікованих працівників, а отже, суспільного прошарку, який має суттєвий вплив на процеси демократизації суспільства. Скорочення промислового виробництва в Україні відобразилось не лише на падінні ВВП, а й на зниженні якості кадрового потенціалу, масового «переходу» у сферу послуг або трудову міграцію найбільш кваліфікованого та економічно активного населення. Тому вважаємо за необхідне наголосити на перегляді доктрини економічного розвитку держави з метою відновлення її промислової складової.

Ключовою структурною проблемою національної економіки, яка гальмує її розвиток, є слабкий інноваційний потенціал промисловості, низька активність промислових підприємств у сфері створення і запровадження інновацій не дає змоги країні наблизитися до лідерів інноваційного розвитку.

Протягом десяти років частка інноваційних підприємств у промисловості не перевищує 20 %, тоді як в ЄС цей показник не менший за 50 %. Іншими словами, протягом 2007-2017 років частка неінноваційних підприємств становила 80 %. Високі витрати, нестача фінансових ресурсів, обмеженість доступних кредитів разом з відсутністю державної підтримки гальмують інноваційну діяльність у промисловості. В загальному обсязі інноваційних витрат 70% спрямовується на придбання машин, обладнання і програмного забезпечення, 15 % – на виконання внутрішніх R&D, 9,1 % – на фінансування зовнішніх досліджень. Отже, підприємства освоюють нові технології, здебільшого імпортуючи інвестиційні товари, а не виконуючи чи удосконалюючи процеси і продукти.

Основи реалізації промислової політики Європейського Союзу закладені ще у Договорі про функціонування ЄС 1957 року. Європейські країни формували основи економічного розвитку під впливом ідей побудови постіндустріального суспільства з акцентом на послуги, зокрема високотехнологічні. Ігнорування пріоритетності промислового розвитку спричинило втрату позицій європейських країн на світових товарних ринках з новими індустріальними країнами.

На виправлення ситуації Європейська Комісія звертається до членів Євроспільноти визнати центральну роль промисловості у створенні робочих місць й економічному зростанні та у 2010-2012 роках сформулювала головні пріоритети промислової політики Єврозони й розробила відповідні рекомендації для її членів, серед них – «Промислова політика: зміцнення конкурентоспроможності», «Сильна європейська промисловість для зростання і відродження економіки».

Головний меседж – сильна й модернізована промислова база як основа економічної сили Європи – міститься у статті «Нова індустріальна політика Європи», що опублікована в газеті «The Wall Street Journal», яку підписали міністри п'яти країн ЄС – Іспанії, Португалії, Італії, Франції, Німеччини.

У документі «До європейського промислового ренесансу», що презентувала Європейська комісія в 2014 році, зазначено, що до 2020 року Європа має збільшити частку промисловості у ВВП з теперішніх 15 % до 20 %.

В Україні функції формування та реалізації промислової політики покладені на Міністерство економічного розвитку і торгівлі. Питання інновацій перебувають в полі компетенції Міністерства освіти і науки. Наприкінці 2016 року було створено Національний комітет з промислового розвитку. Ціль Комітету – сприяти налагодженню діалогу щодо напрямів розвитку промисловості країни.

В Україні визріла необхідність у створенні Міністерства промислово-інноваційного розвитку (Мінпромінновацій) – якісно нового, багатофункціонального органу державного управління індустрією, здатного поєднувати інструменти промислової, технологічної та інноваційної політики з політикою у сфері освіти і людських ресурсів, щоб підвищити конкурентоспроможність і досягнути першості на ринку. Саме Мінпромінновацій має змінити систему адміністрування промисловим розвитком країни.

За Індексом глобальної конкурентоспроможності в 2018 році (The Global Competitiveness Index – GCI) Україна перебувала на 61 місці, а у 2007 році займала 52-гу позицію. Якщо до 2013 року Всесвітній економічний форум за результатами GCI зачисляв Україну до країн другої стадії розвитку – «орієнтовані

на ефективність», то в останньому «Звіті про глобальну конкурентоспроможність 2017-2018» Україна вже перебувала на пів сходинки нижче, що свідчить про повернення до першої стадії – «факторно-орієнтовані» та віддалення від третьої – «орієнтованої на інновації». У 2015 році в Глобальному індексі інновацій Україна посідала 33 місце, а в 2018 – спустилась на 46 місце.

Як позитивну тенденцію варто відзначити, що в бюджеті України на 2018 рік вперше виділено 300 млн грн. на реалізацію проєктів в рамках програми «Державна підтримка технологічних інновацій для розвитку промисловості». Державна підтримка буде надаватись для посилення інноваційного потенціалу промислових підприємств у формі співфінансування реалізації проєктів і/або часткової компенсації процентів за кредитами, які залучають виробники для реалізації проєктів.

Порівнюючи Україну з деякими постсоціалістичними країнами, такими як Словаччина чи Латвія, доцільно врахувати, що в малих економіках зміни проводити легше і забезпечити координованість дій, контроль фінансових потоків. В умовах, коли Україні не вдалось кардинально реформувати економіку, як це було у Польщі з її «шоковою терапією», на сьогоднішньому етапі для модернізації й розвитку української промисловості, залучення інвестицій, впровадження результатів наукових досліджень у виробництво, вважаємо необхідним посилити роль і відповідальність регіональної влади. Регіони України, як відомо, мають різний індустріальний потенціал, відповідно саме обласні виконавчі органи влади мають найперше співпрацювати з інвесторами, розробляти та презентувати інвестиційні проєкти, налагоджувати взаємодію між підприємствами, закладами освіти, науковими установами, також формувати регіональні та міжрегіональні кластери. У цьому випадку національну стратегію розвитку, правове поле, інституційне середовище, інвестиційний і бізнес-клімат формує держава.

Реалізація промислової політики в Україні потребує не популярної в розвинених країнах секторальної підтримки. Насамперед це стосується розвитку галузей, які пов'язані

з інфраструктурою, а також тих, що потребують значних інвестицій для впровадження наукомістких технологій.

До пріоритетних сфер, які мають велику додану вартість, належать транспортне, аерокосмічне, енергетичне машинобудування, виробництво обладнання для альтернативної енергетики, у тім числі нові матеріали й накопичувачі енергії; виробництво озброєння, військової й спеціальної техніки; інформаційно-комунікаційні технології.

Отже, забезпечити в Україні економічне зростання може лише розвиток диверсифікованої та високотехнологічної промисловості насамперед обробної. Деіндустріалізація, яка була в Україні, в останні роки гальмує вихід на траєкторію стабільного і тривалого зростання.

Сьогодні розвинені країни переживають етап реіндустріалізації, роблять ставку на розвиток високотехнологічних галузей промисловості. Україні треба врахувати, що жодна країна, яка зробила ставку на розвиток сільського господарства, не досягла успіху в економічному розвитку. Прогресивний зарубіжний досвід допомагає виділити критерій позитивних зрушень – збільшення частки технологічно складних виробництв продукції з високою доданою вартістю в структурі відтворення.

8.3. Створення креативних просторів на ревіталізованих об'єктах в Україні

В Івано-Франківську пул громадських організацій ревіталізував колишню промзону заводу Промприлад у культурно-освітню платформу. У Києві гарним прикладом є перетворення Дарницького шовкового комбінату на Арт-завод Платформа. У Львові з 2015 року перетворюють колишній завод РЕМА на креативне середовище ReZavod, на більшій частині якого працюють майстерні, галереї актуального та вуличного мистецтва, офіси, фотостудія, майданчик для вечірок та сортувальна станція. Територію колишнього заводу «Галичскло» 2015 року перетворили на простір для вечірок та роботи !FEST republic

від холдингу !FEST. Також 2015 року швейцарський історик і меценат Гаральд Біндер викупив львівську Фабрику повидла, яку почали перетворювати на арт-центр Jam Factory Art Center. З 2016 року на креативне середовище Lem Station почали перебудовувати колишнє трамвайне депо на вулиці Сахарова.

Окреслені підходи до промислової спадщини в європейських державах варто імплементувати у вітчизняну практику. Адже в Україні в кожному місті можна віднайти промислові будівлі, що втратили своє призначення та перебувають на стадії занепаду. На жаль, велика кількість таких споруд руйнується через бездіяльність місцевої влади, або фінансову неспроможність власників їх утримувати. Водночас значні постпромислові об'єкти були демонтовані для створення майданчиків житлового та комерційного будівництва. Таке перетворення міського ландшафту попри позірну корисність для місцевої спільноти містить багато прихованих загроз – це зростання навантаження на комунальну інфраструктуру, непродумані транспортні розв'язки та недостатній розмір публічного простору. Тому на часі є системний підхід до відродження постпромислових територій, з врахуванням успішних практик ревіталізації, напрацьованих у країнах ЄС.

Хоча в містах Європи та Америки ревіталізація занедбаних промислових об'єктів почалась ще років 30 тому, Україна опановує для себе цей інструмент лише останні кілька років. Кураторам і керівникам цих проєктів доводиться охороняти нові простори від забудовників і пояснювати мешканцям, чому сучасне мистецтво може бути корисним сусідом для бідного промислового району. В архітектурі й урбаністиці це переоцінка ролі занедбаного об'єкта, будівлі чи простору, і його відновлення зі старим або новим призначенням. Цей підхід дає змогу зберегти архітектурне чи культурне надбання міста, урізноманітнити життя мешканців, стимулювати появу нових ініціатив і локальних продуктів.

У глибокому розумінні ревіталізація є інструментом для вирішення проблем міста чи району (екологічних, інфраструктурних), тобто поза рамками самої ревіталізованої промзони. У деяких країнах Європи та США ревіталізаційні процеси почалися 30-40 років тому. Чималий досвід тут мають країни

Бенілюксу й Скандинавії, Балтики та Західної Європи. Інші, як Україна, тренд підхопили лише тепер.

Ревіталізація може стосуватися різних об'єктів – і не обов'язково в місті. Іноді друге дихання отримує не окрема будівля чи промзона, а цілі депресивні квартали. Вулиця Жовтнева у Мінську стала осередком стріт-арту, у Голландії та Норвегії відновлюють великі прибережні промзони. А один із найбільших ділових центрів Європи постав на місці колишнього порту Лондона – на Собачому острові.

Перетворення занедбаних житлових будинків або промислових об'єктів на активні публічні простори не тільки робить регіон привабливішим, а й дає змогу створити нові робочі місця й отримувати прибуток.

Як ревіталізація робить збиткові промислові об'єкти привабливими для інвестицій?

Вже кілька десятків років в світі розвивається тренд трансформації промислових об'єктів на активний публічний простір. В основу ідеї покладено відновлення будівель чи міського середовища шляхом надання їм нового функціонального призначення. Така трансформація не тільки підвищує інтерес місцевих жителів і туристів, а й допомагає розвинути прибутковий бізнес в регіонах.

До 1994 року німецьке промислове містечко Дуйсбург не дуже приваблювало туристів, адже мало стандартний набір розваг і місць для відвідування. Але у 90-х роках там відкрили незвичайний ландшафтний парк з кам'яними стінами, сталевими контейнерами та іншими атрибутами металургійного заводу «Мейдеріх Хютте», спеціально створеними галявинами та різноманітними розважальними локаціями. У такому вигляді ландшафтний парк «Дуйсбург Норд» став цікавим для людей і почав приносити дохід місцевому бізнесу та міському бюджету.

Правильний підхід ревіталізації допомагає:

- розвинути бренд власника. Зазвичай люди більше довіряють перевірений інформації, що надходить від друзів або знайомих, адже вона є цінною. Таких людей у світі маркетингу називають мікроінфлюенсерами. Це, швидше за все, добре розуміють творці ревіталізованих просторів.

Адже, крім романтики створити або бути причетним до створення вагомого для суспільства простору, вони автоматично стають мікроінфлюенсерами. Їхня думка стає цінною для людей. Їхній бізнес стає помітним, об'ємнішим і наділяється позитивною енергетикою. Так формується сильний особистий бренд, який у разі масштабування може трансформуватися в бренд не тільки міста, а й всієї країни;

- дати змогу заробити. З погляду бізнесу, ревіталізація є ефективним інструментом управління нерухомістю та допомагає знайти нові і більш ефективні способи монетизації колишніх промислових споруд. Внаслідок перетворення виробничих зон у суспільно-ділові розвивається споживчий ринок і сфера послуг, що забезпечує потребу жителів міста в різних товарах і послугах. Зростає попит – збільшуються доходи власників;
- створити нові робочі місця (особливо актуально для малих міст). Наприклад, на Заході Німеччини з 1970-х років у вугільній і металургійній промисловості кількість робочих місць скоротилася на 500 тисяч, тоді як сфера послуг змогла зрости лише на 300 тисяч, причому здебільшого це були робочі місця з нижчим заробітком. Безробіття залишається на рівні 10-11 %, що є найвищим показником у західнонімецьких землях. Проте головне завдання виконано, адже наслідки кризи та запізненого реагування на неї було зведено до мінімуму;
- залучити інвестиції і туристів до регіону. Під час ревіталізації відбувається трансформація споруд, які мають історичне або архітектурне значення, у нові локації. Це також приваблює місцевих жителів та туристів. Так розвивається так званий пізнавальний туризм, підвищується імідж міста, привертається увага інвесторів;
- зберегти регіональну ідентичність. На прикладі містечка Дуйсбург на перший план виходила важлива роль збереження регіональної ідентичності. Шахтарі та металурги пишалися своєю важкою, але чесною роботою

і належністю до своєї малої батьківщини. Консервація шахт і заводів для їхнього подальшого туристичного використання, а не руйнування цих об'єктів, дала змогу цим людям зберегти зв'язок із минулим і почуття гордості за свою працю.

В Україні теж є спроби мислити районами: для колись потужного осередку промисловості, а нині одного з найбідніших районів Львова Підзамча розробили окрему програму ревіталізації, а в Києві є ідеї трансформувати Поділ, значну частину якого займають колишні виробництва.

Ревіталізація необов'язково змінює первинну функцію будівлі чи простору. Найчастіше реанімовані промзони переорієнтовуються – на мистецтво й креативні індустрії, парки та кампуси. Прикладів чимало: Medialab Prado у Мадриді, Art Inkubator (Fabryka Sztuki) у Лодзі, театральний центр Jatka 78 у Празі, фестивальна мекка Melkweg в Амстердамі. Є й масштабніші проєкти: брюссельський Kanal – Centre Pompidou на місці гаражів Citroën чи місто мистецтв Kunststad замість старої корабельні в Амстердамі.

Практика засвідчує: найліпший варіант ревіталізації – це багатофункціональність. Адже різні можливості простору – для роботи, життя, саморозвитку, відпочинку – притягують різних людей. Часом функціональне наповнення формується хаотично, іноді зміст проєкту визначений наперед. Наприклад, на вибір ключових напрямів «Промприлад. Реновація» – урбаністика, сучасне мистецтва, альтернативна освіта та креативний бізнес – вплинули попередні дослідження школи CANactions та Stanford Research Institute International.

«Зелений театр» в Одесі. У формуванні концепції «Зеленого театру» – відновленого амфітеатру в центральному парку Одеси – за словами його креативного директора Артема Максимова визначальними стали історія об'єкта (там і раніше відбувалися концерти та постановки), ландшафт (парк), світові тренди (звідси еконапряв і громадський город) і бажання дати місту те, чого йому бракує (комфортна паркова, культурна й освітня зона).

Ревіталізація розпочинається з ідеї. Далі буває по-різному. Іноді ініціатори обирають шлях сквотування, тобто «захоп-

лення» простору з його пізнішою легалізацією. Це випадок Ufa Fabrik у Берліні чи Arts Printing House у Вільнюсі. Інколи долю проєкту вирішує ініціативна група. Якби не Friends of the High Line, на місці старої колії в Нью-Йорку не було б знаменитого Гай-Лайн Парку, а без «Врятуймо Музей технологій» Відень втратив би оригінальну локацію в промзоні. Такі команди комунікують з профільними органами влади, шукають волонтерів, спонсорів, краудфандять. Зазвичай ревіталізаційні проєкти мають потужні команди, бізнес-моделі і стратегії, а іноді їх ініціюють й адміністрації міст.

В українських реаліях – через брак державної підтримки, відповідного законодавчого регулювання, боротьби економічних інтересів – часом дуже важать ентузіазм команди та суспільна підтримка. Добрим прикладом є вже згаданий «Зелений театр» в Одесі. З 1990-х ця дорога для кількох поколінь одеситів локація занепадала, а потім опинилась під загрозою забудови. Коли Impact HUB Odessa взявся відновити об'єкт і зміг домовитися з інвестором про оренду цього простору для соціальних ініціатив і благодійних проєктів, в процесі виникало чимало труднощів – бюрократичних, господарських, зміна власника і черговий ризик забудови.

Тоді допомогла широка суспільна кампанія, збір підписів і загальна занепокоєність за майбутнє «Зеленого Театру». У підсумку отримали новий договір і змушені щороку продовжувати його. Умови стали досить складні, але автори проєкту шукали баланс, щоби далі виконувати важливу соціальну функцію, бути місцем культури й одночасно вписатися в жорсткі фінансові правила гри. Автори зверталися до широкої аудиторії (хоча була спокуса апелювати до «хіпстерів» як просунутої частини міського населення). У проєкті кожен знайшов щось своє: зручний і комфортний парк, оазис культури, фестивалі, незвичайний дитячий майданчик з великою пісочницею, фуд-корт. Все це дало змогу сформувати аудиторію, зробити проєкт гучним і таким, що успішно функціонує вже кілька сезонів.

Найчастіше в Україні беруться за колишні промзони і на це є кілька причин. Такі об'єкти часто розташовані в середмісті або ж близько до нього, нерідко поблизу води. Зазвичай ці

простори великі – на десятки тисяч квадратів. Вартість оренди часто невисока й доступна для підприємців-початківців. На промзонах є всі потрібні комунікації, підведені дороги, проте це не завжди у задовільному стані.

В інших європейських країнах з цим трохи простіше: проекти з ревіталізації можуть мати державні дотації, підтримку з боку ЄС, пільгове оподаткування за використання «зелених» технологій. В Україні промоб'єкти досі недооцінені.

У 2016-му учасники семінару «Право на місто» виділили кілька причин цього:

- нерозуміння цінності промислової архітектури та радянського спадку (індустріальні об'єкти в Україні зазвичай саме з того періоду);
- незначний інтерес з боку інвесторів, адже відновлення промзон – непростий і тривалий процес, а прибуток буде нескоро.

А втім спроби (приватні чи фондів) інвестувати у старі стіни є – і чимало українських міст уже мають проекти-візитівки. Чи не найбільше таких у Києва: Port Creative Hub, UNIT.City, Closer, IZONE тощо. До речі, не всі розташовані в центрі столиці. Скажімо, до Арт-заводу «Платформа» треба їхати на лівий берег Дніпра, що не завадило локації стати популярною. У Харкові відомими є IT-хаб Fabrica.space й арт-завод «Механіка», в Запоріжжі – «Loft Млин», у Франківську – «Промприлад. Реновація», у Львові – !FESTrepublic, Lem Station, Jam Factory і ReZavod.

Проекти з ревіталізації дуже різні. Та їх об'єднує те, що ревіталізація – це не лише результат, а й процес: створена екосистема не діятиме, якщо сюди не приходитимуть люди, не будуть взаємодіяти, приносити щось своє.

ReZavod: осередок об'єднання креативних людей. Більше століття тому у Львові працювала фабрика ваг. З роками відбулась зміна і функціональності, і власників. У 2008 році новим власником заводу радіоелектронної медичної апаратури стала світло-технічна компанія, яка займала не більше третини території заводу. Покинуті площі почали здавати в оренду. У 2015 році орендувала ці площі дизайнерська команда Nochu rayu.

Зараз ReZavod є незалежним громадським об'єднанням креативних виробників, дизайнерів, митців, творчих людей міста, захоплених ідеєю ревіталізації промзон Львова та розвитку інтелектуального і фізичного українського продукту. Всі вони створюють унікальну екосистему, адже завдяки співпраці на межах різних індустрій виникають нові проекти.

ReZavod складається з 60 резидентів, які працюють на цьому заводському просторі. Вони постійно вигадують щось нове і незвичайне. Наприклад, вже став відомим їхній продукт – макарони під символічною назвою «Вушка Ван Гога», що за формою дуже нагадують те саме вухо. А те, що цей геніальної простоти креативний продукт виник, стало результатом колективної творчості.

Варто зазначити, що ринок України для споживання продуктового дизайну ще не повністю сформований. Предмети, які купують українці, містять головно 90 % функцій і 10 % емоцій. Тому ринок українського продуктового та просторового дизайну – весь світ. Інша ж проблема – ціноутворення. Пересічний український громадянин, потрапивши в антураж радянського заводу, на жаль, часто занижує в ціні продукт, що випускається в цих стінах. Концепція ReZavod набагато ближча іноземному покупцеві, який розуміє, що головна цінність не в стінах, а в людях.

Що ж стосується юридичного боку діяльності ReZavod? Незважаючи на те, що команди, які вирости на ревіталізованих площах, давно готові закріпити своє право на володіння цими площами, поки їм вдалось домовитись лише з орендарем будівель заводу. Після низки етапів приватизацій і продажів визначити особу реального власника нерухомості вже не так просто. З одного боку, така юридична невизначеність дала змогу проекту швидко стартувати, але зараз, після кількох років існування ReZavod, вона дещо гальмує його розвиток. ReZavod у Львові – низовий проект із ревіталізації старої промзони. Понад три роки тому в приміщеннях заводу радіоелектронної медичної апаратури оселилося кілька ініціатив – дизайн-бюро Nochu Rayu, інженери з BetaLab та лабораторія ресайклінгу Zelenew, а нині тут уже близько 60 «жителів», тобто орендарів. Це архітектори, дизайнери,

пекарі, фотографи, музиканти, друкарі, стилісти, викладачі та інші.

Коли шукали простір для офісу і майстерні, вибрали завод РЕМА: ця локація недалеко від центру міста, з цікавою історією. Але ми не прив'язуємось до території: завод має власника, який може його продати. Тож актуальним є питання зміни локації. В будь-якому випадку ReZavod – це насамперед середовище, об'єднання людей, які взаємодіють між собою. У цьому просторі немає встановлених правил чи керівника. Вибрано меседж: важливі люди, а не стіни. Стратегія – взаємодія креативу й бізнесу. Для бізнесу завжди важлива свіжа ідея, для креативних людей чи компаній – фінансування та розуміння бізнес-процесів. Така співпраця важлива, адже креативний сектор в Україні перебуває в зародковому стані, щойно формалізується, не має державної підтримки.

Фабрика повидла. Недалеко від центру Львова розташований район Підзамча, де серед житлових будинків є будівля неоготичного стилю 1872 року побудови. Спочатку в її приміщеннях була фабрика з виробництва алкогольних напоїв, потім – база з переробки овочів і фруктів. Зараз – відкривають арт-центр. Для Львова – це унікальний формат простору. У ньому будуть представлені різні види сучасного мистецтва – від візуального мистецтва та перфомансів до нової музики, театру і кіно. Ще на Фабриці повидла побудують кафе, сувенірну крамничку та зони відпочинку.

Всі будівлі Фабрики перебувають в приватній власності і реновуються зусиллями іноземного інвестора. Проєкт орієнтується на суспільну трансформацію і довгостроковий результат – скорочення ментальної відстані між жителями Львова, створення безпечного простору для діалогу, майданчиків для культурних заходів і творчих експериментів. Над візуальною концепцією простору працювали австрійські архітектори. Тож в новому арт-центрі відвідувачів чекатиме фантастичне поєднання неоготичної старовини з новітніми дизайнерськими рішеннями та технологіями – пересувними стінами, потрібним температурним режимом для збереження предметів мистецтва, світловими ефектами. Це створює вагомий привід для туристів приїхати до Львова.

Успіх ревіталізаційних проєктів – це питання комунікації. Йдеться про взаємодію між залученими сторонами (міською адміністрацією, власниками приміщень, інвесторами та командами проєктів) і про зв'язок з місцевою громадою. Тут буває непросто, особливо коли йдеться про щось нове чи малозрозуміле.

Мешканці іноді можуть неоднозначно сприймати події на теми сучасного мистецтва, наприклад, організовано вийти посеред лекції чи негативно зреагувати на перформанс.

«Фабрика повидла» – це центр сучасного мистецтва, тож його основна цільова аудиторія – люди, зацікавлені в сучасному мистецтві, підготовлені. Але коли команда проєкту почала працювати на місці – а будівля фабрики розташована в постіндустріальному районі Підзамча – вони по-іншому почали дивитися на район, розуміти процеси. Не можна ігнорувати історію та соціальний контекст цього місця. Робити програми та проєкти, які зовсім не стосуються місцевих, було б надто зухвало. Тож команда проєкту завжди думає, що може запропонувати місцевій громаді і що водночас цікаво для неї самої. Спільно з мешканцями команда втілювала й одноразові акції, і перманентні проєкти, – «Розкажи свою історію» – інтерв'ю з колишніми працівниками фабрики та мешканцями району. Серед заходів, наприклад, було створення художниками та місцевими дітьми відео «Мрії про Підзамче», робота над парклетом із побудовою дерев'яної платформи та висаджуванням рослин. Діти – це аудиторія, з якою найлегше працювати, а гра, спільне створення фізичних об'єктів – добрий інструмент для залучення людей. Загалом місцеві мешканці позитивно ставляться до «Фабрики повидла». Але їхні очікування (наприклад, центр для дозвілля дітей) не збігаються з візією команди і пріоритетом сучасного мистецтва, тож ця взаємодія на місці не є простою, але дуже важливою.

Про важливість говорити з сусідами і будувати плани на тривалий час пропонує й Курт Детлеф, професор кафедри просторового та екологічного планування, Технічного університету Кайзерслаутерн та експерт з міського планування: «Ключем до успішної ревіталізації є розуміння на куль-

турному рівні та домовленість на політичному рівні щодо цінності існуючої будівельної субстанції. Важливо залучити головні зацікавлені сторони міста, а також жителів району, сусідів проєкту. Для ревіталізації потрібні чіткі керівні принципи, добре планування, залучення мешканців і довгострокова стратегія».

У трансформації промзон далеко не всі вбачають панацею для сучасних міст. Скептики кажуть, що ефекти ревіталізації, передовсім економічні, важко виміряти. До того ж, відсоток нових робочих місць незначний, а перебувати в старих заводських стінах не цілком безпечно. Є ймовірність джентрифікації, яку в цьому випадку розуміють передовсім як загрозу соціального розшарування, своєрідного витіснення теперішніх жителів «креативними реформаторами».

Практика засвідчує, що ревіталізація має позитивний ефект. Нерідко вона стає стимулом для стартапів, малого та середнього підприємництва, для виробничих експериментів і колаборацій. Це може привести капітал у район. Як припускає Божена Закалужна, «Фабрика повидла» могла стати одним із аргументів «зайти в район» для девелоперської компанії, а для міста – висунути ідею щодо сполучення Підзамча з центром міста з допомогою канатної дороги.

Очевидно, виміряти роль виставок чи лекторіїв важче, ніж порахувати кількість пристроїв, які виготовив і збув завод.

Кількісні критерії не здатні проявити всю картину культурної взаємодії і соціальних впливів, особливо довгострокових. Попри всі ризики, проєкти з ревіталізації точно змінюють життя місцевих громад. Принаймні поліпшують інфраструктуру та урізноманітнюють дозвілля.

LEM station: як побудувати креативний хаб у співпраці з владою. Вже 125 років майже в центрі Львова є занедбане трамвайне депо. На його місці міг би з'явитися черговий житловий будинок, проте місцевий архітектор запропонував зробити щось цікавіше. Так розпочалася історія появи креативного хабу за принципом амстердамського De Hallen.

Міська влада зробила нетиповий для України хід і здала депо на 50 років в оренду приватній компанії. До проєкту LEM station підключилися інвестори. У приміщеннях вирі-

шили зробити публічний простір та івент-хол, коворкінг, ресторан і гастрономічний інкубатор, арт-простір. А ще на території розташуються лекторій, музей науки і техніки, готель на деревах.

Проект має чіткий бізнес-план, термін окупності, етапи реалізації та професійний менеджмент. Вже з травня 2019 року в головному ангарі депо провели понад 30 івентів, які відвідали 26 000 гостей. Цілі простору:

- розвивати і зміцнювати креативне підприємництво у Львові;
- додавати місту глобальності, не втрачаючи локальних переваг;
- згуртовувати креативні міські середовища та інституції;
- сприяти вихованню, концентрації та збереженню креативних львів'ян, а також залученню креативних професіоналів ззовні.

Які ж етапи становлення пройшли творці цього проекту? Юридична історія ревіталізації почалася ще в 2015 році, з постанови міськради Про затвердження інвестиційного проекту «Реконструкція трамвайного депо з метою створення інноваційно-креативного простору». У 2016 році в міськраді не вистачило голосів для затвердження договору. Однак вже в 2018 році міськрада змінила рішення і все таки затвердила інвестиційний договір і договір оренди. Згідно з інвестиційним договором LEM station взяв на себе права та зобов'язання.

Щоб майбутнім інвесторам було легше орієнтуватися в своїх правах під час реалізації таких проектів ревіталізації, де майно є комунальним, варто мати на увазі, що інвестор має право:

- укладати будь-які договори з третіми особами, які стосуються реконструкції;
- контролювати хід робіт з реконструкції;
- забезпечувати авторський нагляд над виконанням прийнятих проектних рішень під час реконструкції;
- направляти зауваження і пропозиції щодо зміни проектної документації;

- вимагати від Замовника надання всіх необхідних документів та інформації в чітко визначені терміни;
- експлуатувати приміщення для реалізації завдань інноваційно-креативного простору;
- розміщувати на земельній ділянці нові об'єкти, потрібні для ефективної діяльності інноваційно-креативного простору;
- використовувати на свій розсуд або утилізувати всі демонтовані матеріали.

Міська рада звільнила LEM station від сплати оренди до здачі в експлуатацію всього об'єкта або його частини, але не більше ніж на 4 роки.

Подібна модель роботи – інвестиційний договір для проведення реконструкції та договір оренди для експлуатації об'єкта після реконструкції – дає змогу досить докладно регулювати відносини між інвестором і міською владою, водночас зберігаючи необхідну гнучкість у прийнятті рішень.

Як бачимо, в Україні є достатньо ресурсів і сприятливих умов для розвитку об'єктів ревіталізації. Як підтверджує аналіз досліджених об'єктів, форми роботи також можуть бути різними. Щоб обрати правильну стратегію, інвесторові важливо на початку зрозуміти, що конкретно він очікує від об'єкта, яка його концепція. Для цього буде корисна команда з маркетологів, дизайнерів, фінансистів та юристів. Юристи допоможуть мінімізувати ризики і втілити ідею в надійний і перспективний проєкт.

Промприлад.Renovation: як імпакт-інвестиції розвивають Івано-Франківськ. У 2008 році, коли настала світова криза, кілька підприємців переїхали з Києва до Івано-Франківська і відкрили низку ресторанів. Але ресторатори виявили, що якісний сервіс і їжа вже не так хвилюють місцеву публіку. Варіантів подальших дій було кілька – зачиняти ресторани та їхати, або щось робити. Обрали створення платформи для підтримки громадських ініціатив «Тепле місто», яка вже підтримала 400 проєктів на благо міста. Потім зусиллями 100 інвесторів був відкритий публічний ресторан Urban space 100 (80 % його доходів йдуть на фінансування міських проєктів). Паралельно кілька років придивлялися до заводу

Промприлад, що розташований у центрі міста. Через три роки досліджень запустили проєкт по відродженню території заводу через імпакт-інвестування. Промприлад – це саморевіталізація. Процес почався з дослідження CANactions, які виявили індустріальну територію і можливість врятувати корпуси від забудови. «Тепле місто» побачило в цьому виклик – як можна створити інноваційний креативний центр в Україні. Це процес, який постійно заснований на дослідженнях: ніхто не знає, чим він закінчиться. Буде багато інвесторок й інвесторів, які викуплять завод, а не один девелопер чи девелоперка.

Важливо, що загальна риторика змінюється: від тези, що промисловість треба виносити, перейшли до тези, що її можна залишати. Тепер команда проєкту розробляє сценарії для виробництва.

Важливо знайти групу користувачів і користувачок, яка створює соціальний запит. Це аргумент на користь того, що якийсь простір варто ревіталізувати. Якщо створюються публічні простори, то це формує нові спільноти, наприклад, Клоузер. А втім, цей сценарій появи нових функцій може стати привабливим для власника чи власниці, оскільки призведе до здорожчання нового житла на тому місці.

Промприлад – це також ідея збереження екосистеми, може й штучним способом. Художники і художниці, майстрині і майстри, музиканти і музикантки, які раніше винаймали там простори, виїхали через те, що приміщення віддали більш економічно цікавим орендарям і орендаркам. Це така собі внутрішня джентрифікація.

Потрібно бути уважнішими до контексту. Перетворення – це щоразу індивідуальний кейс. Романтична ідея – зберегти радянські корпуси заводу, які мають отримати нове життя. Збереження виробництва можливе, можна не різати його різко, але хоча би притримати процес. Намагатись зробити перехід на Промприладі повільним, створити нові процеси і простори, куди люди можуть долучитися – фаблаби, майстерні.

Люди здебільшого бояться змін: на перетворення і будівництво реакція найчастіше негативна. На колаборативний і довший формат взаємодії з громадою немає часу. Але

промислові території часто мають все, аби їх використовували заново, якщо тому не заважає технічний та екологічний аспект.

Модель залучення інвестицій Промприладу багатогранна. Власником нерухомості є товариство з обмеженою відповідальністю, яким володіють дві організації: благодійний фонд (використовують для залучення донорських грошей) та корпоративний інвестиційний фонд (для залучення інвестицій від приватних осіб). Інвестори, які вкладають у проєкт понад 1,8 млн грн, безпосередньо купують акції корпоративного інвестиційного фонду, а інвестори, які вкладають менше цієї суми, купують корпоративні права юридичної особи, яка володіє великою частиною акцій інвестфонду. Така модель дає змогу однаково ефективно залучати та захищати інвестиції від великих і малих приватних інвесторів, громадських організацій і донорів.

Управління проєктом є відображенням структури інвестування та спрямоване на досягнення мети проєкту. Юридична особа-власник нерухомості на 70 % належить корпоративному інвестиційному фонду, а на 30 % благодійному фонду, між якими укладено корпоративний договір, що регулює процес прийняття рішень щодо управління нерухомістю. Для захисту прав інвесторів і контролем над менеджментом ТОВ сформовано наглядову раду. Для операційного управління нерухомістю та веденням господарської діяльності створено окрему компанію. Сьогодні Промприлад.Renovation має вже 304 інвесторів і 4 млн доларів інвестицій, коворкінг, івент-хол і офіси комерційних організацій, танцювальну студію і дитячий простір «Дрібнота».

Контрольні питання

1. *Який зв'язок між креативністю і ревіталізацією?*
2. *Якими є переваги впровадження ревіталізації нефункціонуючого об'єкта?*
3. *Назвати варіанти креативних рішень для постпромислових об'єктів, які використовувались у процесі ревіталізації в Європі?*

4. *Порівняти ці рішення з вітчизняними підходами до ревіталізації об'єктів. В чому спільні та відмінні риси?*
5. *В чому полягають економічні виклики деіндустріалізації?*
6. *Як можна зупинити процес деіндустріалізації і чи варто це робити?*
7. *Чи демонструють європейські країни успішні приклади реіндустріалізації та який висновок можливий для України?*
8. *Навести приклади промислових об'єктів, де можлива ревіталізація шляхом збереження виробничих функцій з додаванням екологічної складової? Креативної складової?*
9. *Яка роль держави в процесах реіндустріалізації?*
10. *На скільки залежить успіх ревіталізації об'єктів від підтримки/втручання держави в цей процес?*
11. *У чому виявляються спільні та відмінні риси ревіталізації промислового району Підзамча та LEM Station у Львові?*
12. *Які особливості ревіталізації Промприладу роблять їхній досвід унікальним?*

Тема 9

РОЗУМНІ МІСТА ТА СТІЙКЕ ЗРОСТАННЯ

- 9.1. Суть і роль розумного міста в сталому розвитку ЄС
- 9.2. Європейська практика розвитку розумних міст
- 9.3. Розвиток розумних міст в Україні

9.1. Суть і роль розумного міста в сталому розвитку ЄС

Британський інститут стандартів (BSI) описує розумне місто як «ефективну інтеграцію фізичних, цифрових і людських систем в штучно створеному середовищі з метою забезпечити стійке, благополучне і всебічне майбутнє для громадян»

Досвід використання розумних технологій призвів до формування умовного «стандарту розумного міста» з реалізацією переліку певних програм (див. рис. 9.1).

Рис. 9.1. Стандартні програми «Розумного міста»

Планується збільшити мобільність управління, зменшити непродуктивні витрати, вивільнити час мешканців.

Яскравим прикладом впровадження електронного урядування на місцевому рівні з погляду smart city (розумного міста) є досвід великих міст Об'єднаних Арабських Еміратів, зокрема Абу-Дабі та Дубай. Громадяни в Абу-Дабі, наприклад, мають змогу зайти в онлайн портал місцевого самоврядування і користуватися різними електронними послугами. Деякі додаткові послуги надають через портал Абу-Дабі, який охоплює перегляд і зміну відомостей особистого профілю – адреса, номерний знак тощо.

Вертикальні ферми, які зараз з'являються в багатьох містах, повністю забезпечують країни провізією. Задум Smart Forest City Cancun у передмісті Канкуна, Мексика планує побудову на ділянці площею 557 гектарів величезну ферму продуктів. Вона міститиме 7,5 мільйона рослин.

У чому полягає мета smart city – сприяти підвищенню якості життя та оптимізація процесів отримання, розподілу, використання та утилізації ресурсів. Задачі smart city:

- підвищення якості громадського простору;
- координація групових просторів у рамках громадського простору;
- підвищення якості групових просторів залежно від їхньої специфіки.

Концепція розумного міста є моделлю міста з використанням цифрових технологій для розв'язання поточних проблем міста, його сталого розвитку та комфортного життя громадян.

Міста в усьому світі стають все більш цифровими, вони перетворюються на розумні міста, які використовують технології для поліпшення якості життя громадян і сприяють економічному зростанню та інноваціям. Розумні міста покладаються на прийняття рішень на підставі даних, використовуючи новітні технології – штучний інтелект (AI), інтернет речей (IoT), великі дані та хмарні обчислення, щоб створити ефективно та стійке міське середовище.

Розумні міста здатні зменшити витрати та підвищити ефективність шляхом автоматизації процесів і послуг, поліпшення громадського транспорту, розширення доступу до

медичних та освітніх можливостей, а також підвищення громадської безпеки. Ця підвищена ефективність у поєднанні з доступом до глобальних ринків дає змогу містам залучати та утримувати підприємства та інвесторів. Тому міста стають динамічними центрами економічної діяльності та створюють багатство для своїх громадян.

Інновації є ключовим рушієм економічного зростання в розумних містах, оскільки ці міста здатні залучати й утримувати талановитих людей і компанії. Компанії приваблюють розумні міста через наявність передових технологій, доступ до глобальних талантів і сприятливе нормативне середовище. Розумні міста також пропонують широкий спектр програм, послуг і ресурсів, які призначені для заохочення та підтримки інновацій, таких як інкубатори, прискорювачі, інвестиційні фонди та державні стимули.

Розумні міста також створюють більш продуктивне та приємне середовище життя для громадян. Це досягається завдяки поліпшенню послуг, розширенню доступу до громадських зручностей, вдосконалення міського планування. Наприклад, міста можуть надавати громадянам інформацію в реальному часі про дорожній рух, рівень забруднення та погоду, допомагаючи приймати обґрунтовані рішення щодо повсякденного життя. Крім того, міста можуть використовувати технології для зменшення споживання енергії, відходів і підвищення громадської безпеки.

Застосовуючи новітні технології та заохочуючи залучення громадян, розумні міста можуть створити середовище, яке сприятиме економічному зростанню та інноваціям. Розумні міста – це майбутнє розвитку міст, які можуть забезпечити громадянам кращу якість життя та доступ до глобальних ринків.

Розумні міста стають все популярнішими в усьому світі, пропонуючи інноваційні рішення проблем, з якими стикаються громадяни та місцеві підприємства. Використовуючи датчики, штучний інтелект та інтернет речей, розумні міста можуть ефективніше керувати ресурсами, зменшувати споживання енергії та поліпшувати якість життя громадян.

Для місцевих компаній переваги життя та діяльності в розумному місті численні. Розумні міста пропонують місцевим

підприємствам доступ до широкого спектра послуг: поліпшений транспорт, доступ до комунальних послуг, ефективніше використання відходів. Крім того, розумні міста можуть надати підприємствам сприятливе нормативне середовище з оптимізованими процесами видачі дозволів і ліцензування.

Розумні міста також пропонують підприємствам доступ до широкого спектра можливостей для збору й аналізу даних, що допомагає їм розуміти потреби своїх клієнтів, а також потенційні можливості, які очікують попереду. Ці дані можна використовувати для розробки нових продуктів, послуг і бізнес-моделей, які можуть революціонізувати роботу бізнесу.

Однак зростання залежності від технологій також створює деякі проблеми для бізнесу. Розумні міста значною мірою залежать від збору даних, що може зумовити проблеми з конфіденційністю. Крім того, багато компаній можуть не мати ресурсів або досвіду, потрібних для того, щоб скористатися можливостями, які надають розумні міста.

Загалом, незважаючи на певні потенційні проблеми, потенційні переваги життя та роботи в розумному місті незаперечні. Для місцевих компаній переваги життя в розумному місті очевидні, завдяки поліпшеному доступу до послуг, аналізу даних і сприятливішого нормативного середовища. Оскільки розумні міста стають все більш поширеними, то місцеві підприємства зможуть повною мірою скористатися наданими можливостями.

Поява розумних міст змінює те, як ми живемо, працюємо та розважаємось. Міста стають все більш автоматизованими, також стають потужними рушійними силами створення робочих місць. Розумні міста використовують технології для створення більш ефективного та стійкого середовища, і це безпосередньо впливає на можливості працевлаштування.

Використовуючи дані, автоматизацію та штучний інтелект, міста можуть поліпшити свою інфраструктуру, зменшити споживання енергії та сприяти економічному зростанню. Ці досягнення створюють широкий спектр робочих місць, від інженерних і технологічних ролей до місцевих підприємств і стартапів.

Крім того, розумні міста створюють більш пов'язану між собою та привабливу спільноту. Використовуючи технології, міста можуть поліпшити доступ до державних послуг, підвищити громадську безпеку, сприяти інклюзивній і справедливій економіці. Це спонукає місцеві підприємства до розширення, створюючи нові робочі місця.

Нарешті, розумні міста створюють нові можливості для участі громадян в економіці. Використовуючи технології та дані, міста створюють для громадян більше можливостей для участі в економіці, наприклад, через фріланс, віддалену роботу та підприємництво.

Рішення розумного міста стають все більш популярними як спосіб відродження міських територій. Використовуючи технології та дані для прийняття рішень, міста можуть зменшити свій вплив на навколишнє середовище та поліпшити якість життя громадян.

Розумні підходи можуть допомогти містам знизити вартість енергії та транспорту, підвищити громадську безпеку, слід прискорити економічний розвиток. Використовуючи технологічні рішення – розумні електромережі, інтелектуальні системи руху та вдосконалені мережі зв'язку, – міста можуть зменшити свій вуглецевий слід і підвищити ефективність. Технології також надають громадянам доступ до даних про їхнє місто в режимі реального часу, про затори на дорогах і якість повітря, які можна використовувати для прийняття рішень щодо транспорту та управління ресурсами.

Крім переваг для навколишнього середовища, розумні рішення можуть забезпечити міста економічними та соціальними перевагами. Надаючи громадянам доступ до даних і послуг у реальному часі, розумні технології в містах можуть допомогти знизити вартість життя та підвищити якість. Вони також можуть допомогти містам залучити бізнес, створити робочі місця та покращити розвиток туризму.

Оскільки міста в усьому світі впроваджують нові технології, то концепція розумних міст набирає популярності. Розумні міста – це міста, які використовують технології для поліпшення якості життя громадян та ефективності послуг, що надаються.

У розумному місті технології використовують для поліпшення використання громадських послуг і ресурсів, підвищення безпеки та зменшення викидів. Це охоплює забезпечення громадського транспорту, створення ефективніших енергетичних систем і використання даних для відстеження стану навколишнього середовища. Також починають використовувати технології для поліпшення надання медичних, освітніх і соціальних послуг.

Вплив розумних міст на якість життя та послуги надзвичайно позитивний. Розумні міста дають змогу громадянам легше та швидше отримувати доступ до послуг, одночасно зменшуючи потребу у фізичній інфраструктурі. Це призвело до підвищення безпеки, поліпшення якості повітря та прискорення економічного розвитку.

Розумні міста також принесли користь підприємствам і розширили їхню здатність надавати послуги. Компанії можуть використовувати дані для точнішої оцінки своїх ринків і орієнтації на послуги. Це може призвести до поліпшення обслуговування клієнтів і збільшення прибутку.

Розумні міста допомагають поліпшити довкілля. Здебільшого використовують відновлювані джерела енергії, зменшуючи викиди та створюючи здорове середовище для громадян. Використовують дані для моніторингу якості повітря, води та інших умов навколишнього середовища, що дає змогу краще керувати природними ресурсами та захищати їх.

Вплив розумних міст на якість життя незаперечний. Вони удосконалюють доступ до послуг, підвищують безпеку та захист навколишнього середовища, а також створюють нові можливості для бізнесу. Оскільки міста в усьому світі продовжують використовувати технологію розумного міста, то потенціал ще більшого вдосконалення лише починає досліджуватися.

9.2. Європейська практика розвитку розумних міст

Лондон. Згідно з щорічним рейтингом найрозумніших міст світу першу позицію займав Лондон два роки поспіль. Тоді столиця Великобританії досягла вражаючих результатів майже в усіх вимірах. Лондон отримав перше місце по людському капіталу та міжнародному значенню, залишився в першій десятці за розмірами управління, мобільності та транспорту, технологій і містобудування. Найгірші показники міста були засвідчені в вимірі соціальної згуртованості.

Розумне місто Лондона залучило програмістів і стартапів більше, ніж будь-яке місто світу. Його відкриту платформу даних «London Datastore» використовує понад 50 000 осіб, компаній, розробників і дослідників щомісяця. Це дає змогу досягти помітних успіхів у вирішенні транспортних питань, зокрема через використання шатлів Хітроу, які з'єднують Лондон з аеропортом Хітроу. Ба більше, Лондон вкладає кошти в найбільший проект Євросоюзу Crossrail, запроваджуючи 10 нових залізничних ліній для сполучення з вже існуючими 30 станціями міста.

Париж. Париж (як і Лондон) – один з найважливіших фінансових центрів Європи. Найсильніші його сторони – економіка, людський капітал, міжнародні зв'язки, технології та мобільність. А ще Париж активно використовує відкриті інновації, інтернет речей (для оптимізації потоку транспорту і пішоходів), автоматизовану систему метро. Аби поліпшити якість повітря в місті, влада всіляко популяризує використання велосипедів та електрокарів.

Проект «Розумне місто» замовила мерія Парижа у Вінсента Калебо, щоб зменшити викиди шкідливих газів на 75 % до 2050 року.

Вінсен Калебо спільно з інженерами Setec Bâtiment створив моделі великих житлових будинків, обладнаних фотоелектричними і тепловими щитами, які здатні забезпечувати мешканців будинків електроенергією та гарячою водою. За акумулювання енергії відповідають також спеціальні гідроелектричні насоси, які будуть переробляти дощову воду.

Нові екологічні будинки допоможуть місту врятуватися від забруднення.

В інших футуристичних ідеях архітектора трапляються вертикальні парки, бамбукові вежі з городами і мостами, архітектурні форми яких дуже нагадують медуз.

Амстердам. Амстердам почав впроваджувати концепцію розумного міста ще в 2009 році, проте перші спроби розробити допоміжні програми для життя громадян були зовсім не вдалим, адже вони діяли навпаки. Це пояснюється тим, що було розроблено додатки (на зразок знайти туалет, яку квартиру краще пограбувати), за допомогою яких програма визначала, який будинок розташований в найтемнішому районі міста і якнайдалі від поліцейського відділку.

Наразі Амстердам є прикладом сучасного підходу до управління містом. Розроблено і діє портал Amsterdam Smart City (amsterdamsmartcity.com) – який надає доступ до різних ініціатив і проєктів з поліпшення життєдіяльності міста, залучення громадян та бізнесу до цих процесів. Місто позиціонує себе як «міська жива лабораторія», що дає змогу підприємствам тестувати, демонструвати інноваційні продукти та послуги.

Це партнерство створює інфраструктуру для обміну знаннями та навчання між усіма цими суб'єктами, дає підстави для конкретних проєктів, спрямованих на сталу енергетику, інноваційні рішення в галузі охорони здоров'я, поліпшений транспорт та більшу (цифрову) участь громадян. Одним з таких напрямів є відкриті дані, мобільність, лабораторії, на базі яких створюється інновація, здоровий спосіб життя населення. Потік транспорту регулюється за допомогою GPS навігаторів, аби не створювати затори. Освітлення на вулицях залежить від потоку людей, тобто відбувається надмірна економія. В місті створений департамент досліджень, який за допомогою статистичних даних бачить всі проблеми міста, й одразу ж шукає оптимальні вирішення.

Заслугує на увагу проєкт City Data, який містить великі колекції даних, де є записи з усіма адресами Амстердама, топографічні дані, кадастрові дані та багато іншого. Інноваційні програми даних дають різні нові можливості: поліпшення

якості послуг, патруль City Street, а також сприяють участі в суспільстві місцевих жителів. Ці вдосконалення стали можливими завдяки обміну якомога більше даних через один портал з усіма, хто хоче використовувати ці дані. Цей єдиний портал називається City Data. Місто Амстердам збирає багато різних даних про місто: дані про громадський простір, будівлі та ділянки землі, трафік, охорону здоров'я, навколишнє середовище, життєздатність, дозволи, субсидії та багато іншого. Використовуючи ці дані, громадянам, підприємствам, науково-дослідним установам та іншим стейкхолдерам можна розвивати послуги, які раніше не були б можливими або надто дорогими.

Відкриваючи дані, місто має чотири головні переваги:

- 1) прозорість – у демократичному суспільстві громадяни мають знати, що робить їхній уряд;
- 2) відкриваючи дані, уряд може допомогти створити інноваційний бізнес і послуги, які мають соціальну та комерційну цінність;
- 3) управління спільною участю – відкриваючи дані, громадяни мають змогу бути безпосередньо інформованими та залученими до прийняття рішень;
- 4) ефективність – відкриття даних для громадськості може також призвести до внутрішньої ефективності.

9.3. Розвиток розумних міст в Україні

В Україні також дуже активно розвиваються розумні міста. Зауважимо, що в Україні передумовою для розвитку розумних міст стало запровадження електронних міст.

У 2021 році Індекс розумних міст оцінив 118 міст, використовуючи економічні та технологічні показники, а також думку громадян про те, наскільки «розумними» були їхні міста. У міжнародному Індексі розумних міст оцінюють лише українську столицю.

Київ піднявся на 16 пунктів у світовому рейтингу Smart City Index і зайняв 82 місце. У 2021 році Київ навіть обігнав

Токіо, яке опинилося на 84 позиції в рейтингу. На індекс міста позитивно вплинула поява онлайн-сервісів для паркування, купівлі квитків у громадський транспорт, а також розвиток електронного документообігу.

Серед негативних явищ відзначили затори на дорогах, забруднене повітря та задороге житло.

Kyiv Smart City. Із 2015 року розпочався процес трансформації Києва в розумне місто, який передбачав три рівні ключових змін (див. рис. 9.2):

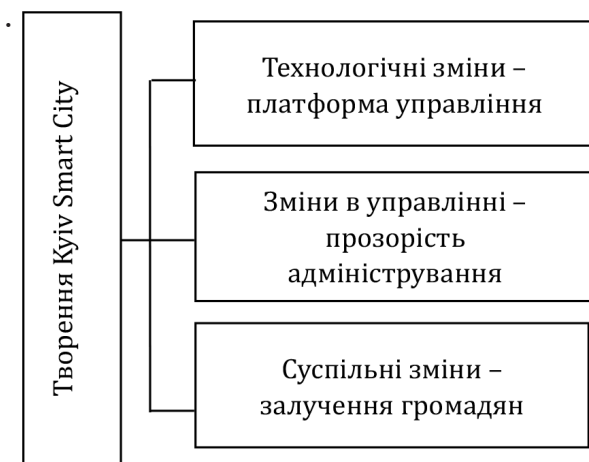

Рис. 9.2. Концепція розвитку Kyiv Smart City

- технологічні – створення сучасної ефективної платформи управління міською інфраструктурою, ефективне управління послугами житлово-комунального господарства, використання технологій для забезпечення безпеки, швидкого реагування на екстрені виклики, своєчасного реагування на проблеми киян тощо;
- зміни в управлінні містом – зростання прозорості адміністрування та управління містом, розроблення прозорої та конструктивної моделі державно-приватного партнерства, поліпшення інвестиційного клімату й умов для розвитку підприємництва, розумна інтеграція

інформації між міськими департаментами, використання сучасних систем управління даними та запровадження якісної аналітики подій і процесів у місті;

- суспільні зміни – розвиток сучасної соціальної інфраструктури та рух до соціальної рівності, залучення громадян до участі у прийнятті рішень та впливу на створення міської політики, забезпечення фінансової стійкості та сталого економічного розвитку міста для підвищення рівня життя киян.

Концепція розвитку розумного міста Київ «Kyiv Smart City» була розроблена за участю громадськості, експертів міської влади, представників українських технологічних компаній і міжнародного бізнесу, громадських організацій, наукової та академічної спільноти. Під час підготовки проекту було підписано угоду про співпрацю з метою впровадження стратегії «Kyiv Smart City» між представниками громадськості, бізнесу, IT-спільноти Києва та Київською міською державною адміністрацією.

Реалізовано такі проекти: відкритий бюджет, бюджет участі, впроваджена система електронних державних закупівель, електронні петиції та система інформування киян, реєстр територіальної громади Києва, інформаційно-аналітична система «Майно», розвивається міська мережа Wi-Fi, працює контактний центр міста Києва, програма «Безпечне місто», в рамках якої в Києві встановлено близько шести тисяч камер системи відеоспостереження, які в режимі реального часу передають дані до міського Центру обміну даними. Також видано картки киянина, визначення прибуття транспорту, безконтактний прохід у метро, електронний запис на прийом до лікаря та до дитячого садочка.

Як бачимо, в Україні розвиток розумних міст розпочинається з впровадження та застосування окремих технологій, які спрямовані на вирішення найбільш гострих проблем, що постають перед українськими містами.

Враховуючи зарубіжний досвід, українським містам потрібно передусім зосередитись на сприянні співробітництву між державним і приватним секторами, мешканцями міста, що стане запорукою створення розумного громадянина, який

буде залучений до цього і позитивно сприятиме місту та громаді; розумні міські проекти мають охоплювати плани, щоб зробити дані прозорими і доступними для громадян через відкритий портал даних або мобільний додаток.

Це може дати змогу мешканцям взаємодіяти з даними та зрозуміти, для чого їх використовують; завдяки розвитку розумного міста, мешканці також матимуть змогу вирішувати особисті справи, такі як перегляд споживання енергії в будинку, оплата рахунків і пошук ефективного громадського транспорту; для вирішення питання належного зберігання та безпеки персональних даних, запобігання втручання в приватне життя громадян, пропонується зберігати дані як анонімні, тобто зібрані дані розумного міста мають бути анонімними, а не особистою інформацією.

Фахівці компанії ЕУ підготували огляд глобальних тенденцій у сфері розумних міст у рамках проекту з вивчення галузевих трендів, ініційованого спільно з компанією «Київстар». У дослідженні проаналізовано концепцію розумного міста та приклади її реалізації, а також подано результати опитування ЕУ щодо розуміння самої концепції мешканцями українських міст.

Найпопулярніші сервіси розумного міста в Україні – визначення часу прибуття транспорту, е-петиції, послуги електронного адміністрування та електронні квитки. 73% респондентів за останні три роки не помітили змін власних районів у рамках концепції розумного міста. Мешканці міст найбільше відчують брак комфорту громадського транспорту, вибору онлайн-послуг, енергозберігаючих технологій.

Найбільші міста світу за кількістю населення перевищують, іноді у багато разів, окремі країни та стають аренами для неймовірних трансформацій. Стрімка урбанізація і темпи розширення міст змінюють підхід до планування та розвитку їхньої інфраструктури. Наприклад, за даними Міжнародної організації міграції (МОМ) щотижня в міста мігрує 3 млн осіб – еквівалент нового Мадриду або Буенос-Айресу.

Розвиток будівельних технологій дав змогу перейти до вертикальної просторової експансії. Значно збільшилась завантаженість вуличного трафіку, збільшилось інформаційне

навантаження і зменшився доступний життєвий простір (available living space) на одного жителя. Водночас рівень потреб мешканців якісно змінився і розширився.

Проте міста й агломерації стикаються з новими викликами, а в жителів виникають нові очікування та нові потреби. Мегаполіси навчаються надавати додаткові послуги своїм мешканцям, намагаючись зробити їхнє життя легшим, безпечнішим і комфортнішим.

Згідно з прогнозами ООН, до 2050 року в містах буде проживати 68 % населення планети. Для порівняння: зараз у містах проживає 55 % населення – 4,2 млрд. За прогнозами до 2030 року з'явиться 43 мегаполіси з населенням понад 10 млн жителів, більшість з яких перебуватимуть у регіонах, що розвиваються.

Глобальне стрімке технологічне зростання в галузі телекомунікацій і розширення можливостей інтернету речей (IoT), сенсорних технологій, міжмашинного спілкування, автоматизації та штучного інтелекту сприяє створенню нових рішень для міста і його жителів. Використання аналітики великих даних (big data) дає змогу створювати інфраструктуру, здатну до когнітивного сприйняття, а також систему, що саморегулюється.

Лише технології не можуть здолати соціальні, логістичні й екологічні виклики міст, що зростають. Успішність співпраці підприємців, корпорацій та органів правління буде визначати, наскільки ефективно міста зможуть трансформуватися.

Якщо уявити розумне місто у вигляді людського тіла, то технології були б нервовою системою, яка реагує на зовнішні запити, забезпечує фізичний та інтелектуальний ресурс. А телекомунікації – це нервові волокна. Швидкий і надійний зв'язок забезпечує розумне місто технологічною інфраструктурою, на базі якої розумне місто зростає та розвивається.

Київстар протестував мережу інтернету речей – NB IoT – на початку 2019 року. Результати тестування на великих промислових підприємствах виявили, що телекомунікації в концепції розумних міст – це фундамент для стійкого і збалансованого зростання населеного пункту. Оператор мобільного зв'язку робить перші кроки в розвитку інфраструктури

smart, активно веде роз'яснювальну роботу з громадськістю, пояснює і розповідає, що розумне місто це не тільки цифрові послуги, а й висока якість життя, до якого всі прагнуть.

Команда EY Start-up Accelerator провела опитування серед мешканців міст України з метою визначення того, що саме вони розуміють під концепцією «розумного міста», які компоненти є складовими такої концепції і чи користуються мешканці доступними перевагами розумного міста.

В онлайн-опитуванні, яке проводили в лютому 2019 року, взяли участь понад 200 осіб. Абсолютну більшість серед респондентів становило населення у віці від 18 до 40 років (92 %). Більше відповідей отримано від жінок – 58 %.

Насамперед кожен респондент мав обрати 5 пріоритетних варіантів, які, на його думку, найбільше підходять для визначення поняття розумне місто. Запропоновані варіанти охоплювали конкретні прояви розумного міста (наприклад, «розумна» парковка чи «розумне» освітлення) та основоположні, ширші категорії цього поняття (ІТ-інфраструктура, аналітика великих даних тощо).

Найбільш популярними серед запропонованих варіантів відповідей виявилися «розумна» утилізація відходів (14,49 %) і енергоефективність (13,04 %). Далі за кількістю відповідей: ІТ-інфраструктура, «розумне» освітлення і «розумне» вимірювання використання ресурсів, які отримали практично однакові результати – по ≈ 10 %.

Серед доступних цифрових сервісів «розумного» міста, якими користувались мешканці, 23 % респондентів обрали сервіс визначення часу прибуття транспорту – ця відповідь виявилась найбільш обраною. Серед інших популярних відповідей: послуги електронного адміністрування, електронні петиції та електронний квиток. Тоді як лише 1 % респондентів користувався сервісом «безпечне місто» (відеоспостереження).

Менше третини опитаних користуються окремими мобільними додатками. У використанні переважають мобільні додатки, що стосуються громадського транспорту (наприклад, EasyWay і бот київського метрополітену в Telegram).

Менше третини респондентів позитивно відповіли на питання про реалізацію концепції розумного міста у своєму

районі за останні три роки. Серед названих респондентами прикладів позитивних змін: адміністративні онлайн-послуги, можливість записатися до лікаря онлайн, табло прибуття громадського транспорту, поява додатку EasyWay, LED-освітлення вулиць. 44 з 56 респондентів, які асоціюють концепцію розумного міста з розумним паркінгом (тобто, швидше за все, власники машин) не помічають у своєму районі позитивних змін.

Жителі визначають поняття розумне місто вужчими категоріями, які є на порядку денному в українському суспільстві. Тоді як базисні технології, що дають змогу зробити місто розумним, більшістю респондентів не сприймаються як важливі. Можна припустити, що населення асоціює поняття розумне місто з конкретними сервісами, які вони можуть використовувати. Більшість жителів не помічають проявів розумного міста у своєму районі. Сьогодні це поняття існує в площині дискусій і потребує структурованого підходу та активного впровадження.

Контрольні питання

1. *Що означає концепція розумного міста?*
2. *Чому формування розумних міст – вимога сучасного розвитку міських агломерацій?*
3. *Як міста мільйонники вирішують проблеми управління містом і його цифровізації?*
4. *Який зв'язок між розумним містом і процесами ревіталізації?*
5. *З якими викликами стикаються міста в процесах цифровізації?*
6. *Чи готові українські міста до концепції Smart City?*
7. *Які цифрові рішення потрібно впроваджувати найперше?*
8. *Навести приклади смартрішень у сфері зеленої енергії та поводження з відходами.*
9. *Які сфери міського життя потребують смартрішень? Чому?*

10. *На які виклики натрапляють містяни в процесі впровадження смарт рішень у міське життя?*
11. *Навести приклади смартрішень в організації місцевого врядування, взаємодії влади з громадськістю та прозорості публічного управління.*
12. *Як сприймають містяни впровадження смартрішень? Чому? Як вплинути на їхнє сприйняття та розуміння смарт-процесів?*

Тема 10

ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ ЄС В УКРАЇНСЬКУ ПРАКТИКУ РЕВІТАЛІЗАЦІЇ МІСТ

10.1. Кейс «Ревіталізація Фабрики повидла»

10.2. Кейс «Ревіталізація промзон Києва»

10.3. Ревіталізація міст з видобувною промисловістю

10.1. Кейс «Ревіталізація Фабрики повидла»

Народження проекту. На початку червня 2015 року будівлю Фабрики повидла у Львові викупила приватна фундація Harald Binder Cultural Enterprises задля створення там новітнього культурного центру, унікального для міста. Для Підзамче, району, який вважається одним з найбільш занепалих у Львові й традиційно має погану славу, де розташована фабрика, такий культурний центр мав стати каталізатором його ревіталізації.

Для засновника фундації (Гаральда Біндера) проект Фабрики повидла не перший у Львові. З 2006 року у місті успішно діє Центр міської історії Центрально-Східної Європи – неурядова академічна інституція, що розвиває мистецькі проекти, присвячені вивченню міської історії (urban history) цього регіону. Для об'єктивного вибору концепції перетворення Фабрики у новітній культурний центр було проведено закритий архітектурний конкурс, до якого запросили п'ятьох учасників, серед яких крім Urban кураторів (Київ), взяли участь ще Baumhauer Architects (Берлін), Дроздов і партнери (Харків), Atelier Stefan Rindler (Відень), Зелемінь (Львів). Конкурс тривав близько місяця, після чого кожен з учасників

презентував свою концепцію для замовника (У конкурсі переміг проєкт Atelier Stefan Rindler – Mistosite).

На відміну від інших учасників конкурсу, команда Urban куратори не є класичним архітектурним бюро, а, радше, громадською організацією, яка тісно співпрацює з професійними архітекторами і орієнтована на міждисциплінарні рішення урбаністичних проблем. Над цим проєктом Urban куратори працювали разом з київським архітектором Єгором Штефаном. Ця міждисциплінарність наявна у всіх рішеннях упродовж всієї роботи над цим амбітним проєктом. Ревіталізація Фабрики повидла цікава, зокрема через те, що йдеться про раніше знехтуваний простір, що має потенціал для громади та вплив на суспільство.

«You can look down on me as long as you look at me». Було обрано цей приклад вуличного мистецтва для проєкту не випадково. Адже на Підзамче з центру дивляться зверху (головно з Високого замку). Підзамче поєднує в собі географічну близькість до туристичного усім відомого центру міста та внутрішній дух справжнього Львова. Цей район завжди був дещо іншим, невивченим та мало кому відомим. І саме на це натякає Андрій Бондаренко, автор єдиного путівника по Підзамчу: «Історію Львова нині прийнято вивчати на прикладі площі Ринок. Там справді можна побачити багато гарного. Львів, взагалі, дуже гарне місто. Але у кожного міста, як і в кожної людини, є свій внутрішній світ...»

На це є свої причини. Протягом значного часу, північний Львів слугував для міста заднім подвір'ям з господарством та обладнанням. З іншого боку, інакшість Підзамча лише додає якості до міського *genius loci*. Якби всі райони мали більш однаковий дух і, відповідно, вигляд, то місто було б нудним. Саме тому передати цю «особливість» місця в проєкті Фабрики для нас особливо важливо.

Дивовижним є ставлення мешканців міста до Підзамча як до дуже віддаленого району, хоча дістатися до нього пішки від Площі Ринок можна менш як за 15 хвилин. Головна причина – це бар'єр у вигляді залізниці, яку збудували тут у XIX столітті. Свого часу це спричинило розвиток промисловості в районі і закріпило за ним образ робітничої частини міста. Залізниця,

що проходить крізь район, має чималий вплив на його міську та соціальну структуру. Врешті, вона стала невід'ємним елементом місцевого ландшафту та формує його ідентичність.

Колії пронизують місцеві квартали та фабрики. Колись по них доставляли товари та сировину. Це підтримувало тутешнє життя. Тепер вони вписалися в місцеву картину як ніде у Львові. Спадає на думку, що такі елементи як колії, ворота, вагони чи вагонетки мають бути переосмислені для проєкту Фабрики повидла, стати одним з інструментів збереження духу району й ідентичності місця. Якщо залізниця для Підзамча є бар'єром, то вулиця Богдана Хмельницького є його зв'язком із рештою міста. Це найбільш жвава вулиця в районі щодо транспорту та міського життя. Уздовж неї зосереджено найбільшу кількість громадських сервісів та установ. До неї примикають залізнична станція, численні магазини, маленькі площі, церква тощо.

Фабрика повидла, яка розташована саме на цій вулиці, має безумовний пріоритет. Критично важливим є те, що вона розташована в місці, де вулиця різко повертає. Крім того, на Жовківській рогатці (історична назва цього місця) на шаровуються три види міського простору:

- міські квартали з їх рядовою забудовою, подвір'ями, вулицями-коридорами й активним фронтом забудови, маленькі площі;
- промисловий ландшафт із будівлями фабрик, обширними огороженими територіями, залізничними коліями, що їх поєднують;
- сільське передмістя з його садибами, садами, господарськими подвір'ями.

Три види простору у поєднанні генерують специфічну ідентичність цього місця. Було вирішено використати це поєднання видимих та асоційованих ознак – застосувати їх для проєкту та програми фабрики. Тому виділили найвиразніші асоціативні ознаки цих видів міського простору.

Хоча в уяві львів'янина Підзамче – традиційно промисловий район, його важливою ознакою є безпосередня близькість до села Знесіння, яке поглинуло місто. А в тім міське життя у Знесінні досі має сільський характер. Тут люди проживають у

невеликих садибах зі своїми земельними ділянками, городами та садами. З містом їх часто пов'язує робота та культурна потреба. Взаємозв'язки між сусідами мають особливо інтенсивний характер.

З цих міркувань Фабрику повидла, яка розташована поруч зі Знесінням, розглянуто як зв'язок між містом і селом, між їх типологіями та способами життя, що пропонує можливість якісного взаємообміну.

Фабрика. Фабрика повидла на Підзамчі – це малий об'єкт міського ландшафту, який виражає всю його суть. Менше ніж за рік до конкурсу проводився практикум на тему перетворення постіндустріальних будівель для потреб культурних індустрій. На цьому практикумі Фабрику повидла розглядали як модель для ревіталізації інших пост індустріальних об'єктів. Однак, як виявила одна з команд, фабрика не може бути моделлю такої ревіталізації, а радше є винятком із правил. Порівняно з іншими промисловими об'єктами поблизу, Фабрика є не лише надто малою, а й позбавлена інших характерних ознак для промислової будівлі таких як промисловий масштаб чи машинна естетика. З цієї причини варто розглядати Фабрику повидла не як прототип, а радше як лабораторію для ревіталізації через культуру та творчі індустрії, а саме:

- лабораторію появи та тестування ідей, які можуть потім поширюватися на інші промислові будівлі Підзамча, Львова, України;
- лабораторію для створення та розвитку проєктів для Фабрики повидла, Підзамча, Львова;
- місце, де знаходять натхнення;
- лабораторію для зрощування таланту і вмінь.

Очікуваний ефект ревіталізації Фабрики повидла для решти Підзамча. Заявлену мету пропонуємо досягати таким поєднанням архітектурних, символічних та організаційних засобів.

Офіс адміністрації працює як мозковий центр, який залучає міждисциплінарну команду для створення стратегій і тактик перетворення постіндустріальних об'єктів. Цей офіс працює на Фабриці повидла як на експериментальному майданчику з прив'язкою до контексту Підзамча та ширше. В майбутньому цей офіс зможе розробляти стратегії і для інших схожих

об'єктів і так розповсюджувати зерно знань й вмінь на решту району та за його межі.

«Мандруюча сцена» – таке гасло для нової платформи розмаїття культурних і трансдисциплінарних подій, покликаних ревіталізувати безпосереднє середовище та оточення фабрики. Це гасло має своє конкретне фізичне вираження у вигляді дрезини, що рухається по коліях. Ця платформа на дрезині переносить на собі події, які можна пересувати по фабриці, а її колії можна продовжувати у сторону занедбаного місця поруч із фабрикою. Це така собі метафора екстенсивного розвитку фабрики.

У цій проєктній пропозиції свідомо уникали традиційних архітектурних підходів в українській практиці, які націлюються зазвичай на естетизацію чи створення архітектурної виразності. Існуюча будівля фабрики вже достатньо виразна. Проєкт прагне лише надати суті на додачу до існуючого виразного образу. Отож пропозиція орієнтована більше на процес і працює з поняттями програмної функції існуючої споруди та її простору. Архітектурні засоби слугують лише для створення базового фізичного середовища для очікуваних процесів.

Для такого завдання важливо посилити ідентичність місця (Фабрики повидла, Жовківської рогатки, Підзамче і т. д.). Загалом проєкт передбачає максимальне збереження та перевикористання всіх конструкцій і матеріалів, що є на Фабриці. На додачу до цього, обов'язковою умовою конкурсу було збереження самого фасаду будівлі, який є пам'яткою. Йдеться про ту частину, що має характерний неороманський стиль. Крім консервації цієї частини фасаду, у проєкті запропоновано влаштувати буферну зону перед ним у вигляді газону. Цей газон потрібно виконати з особливою ретельністю, що порівняно із пошарпаним законсервованим тиньком збереженого фасаду покликане створити відчуття давньої руїни, а відтак цінності цього елемента будівлі.

У частині фасаду, який виконано в еkleктичному стилі XIX століття і вже не охороняється як пам'ятка, пропонується влаштування вітрини кафе, а перед нею – літнього майданчика з абразивного тротуарного мощення. Це створить додатковий доступ на Фабрику з вулиці та посилить проникність

фасаду. Так суміщаються два підходи – оборонна замкова естетика охоронної частини і запрошувальна відкритість приликаючої частини, яка нагадує звичайну регулярну забудову, яку можна побачити будь-де у місті. Унікальність і пересічність розташовані поруч.

Концепція організації програми для Фабрики повидла базується на таких критеріях: конкурсне завдання від клієнта; тимчасове (проміжне) використання – функції та події, що відбувалися раніше на фабриці; поєднання та накладання функцій, зумовлене обмеженням простором.

Згідно з конкурсним завданням на фабриці треба передбачити такі функції: виставковий простір; багатофункціональна зала для виконавчого мистецтва (театр, кіно, музика тощо); мистецькі майстерні; репетиційні кімнати для хореографії і театру; музична студія; 2-3 малі конференц-кімнати; кафе, яке можна використовувати для громадських подій; мистецько-сувенірна крамниця; бібліотека; житлові кімнати; офіс адміністрації; складські приміщення; туалети; багатофункціональне подвір'я.

Десь через десятиліття після того, як фабрика втратила свою первинну функцію як промисловий об'єкт, люди почали наповнювати ці простори новою суттю. Це тимчасове використання мало здебільшого мистецький характер (виставки, фестивалі, покази мод тощо), однак не тільки. На фабриці проводили також різні воркшопи та громадські зустрічі, що допомагало формувати громаду. Така функція особливо важлива для цього місця, оскільки існує значний громадський запит на громадський центр у цьому районі. До того ж, інші колишні заводські клуби чи будинки культури втратили свою роль місць зібрання громади.

Фабрика повидла – це досить мале місце з загальною площею близько 1020 м². Відтак складно вписати усю заплановану функціональну програму без значного розширення площ. У проєкті намагалися уникнути будівництва додаткових споруд на ділянці чи надбудови додаткових поверхів на вже існуючі. Через це обрано стратегію накладання функцій, їх продовжуваності та розмивання меж поміж ними. Також запропоновано різні функції протягом різних періодів доби,

тижня чи довшого часу. Це допоможе урізноманітнити та посилити інтенсивність використання простору.

У майбутньому програма фабрики може розширитися та зайняти більше простору, особливо через сусідні недовикористані території. Це дасть змогу додати нових функцій: спорт, житло (коротко та довготермінове), робочі та житлові студії, театральні зали, більше виставкового простору чи майстерень для нових творчих індустрій. Всі ці функції потрібно впроваджувати, базуючись на дослідженні та аналізі потреб місця та запитів ринку.

Заходи перетворення будівель фабрики: демонтаж, монтаж, повторне використання. Серед задач проєкту є створення умов для максимальної комунікації/перетинання культури, ремесла, новаторства, підприємництва, громадської участі тощо, тобто до максимально гнучкої планувальної структури. В умовах реконструкції, маючи справу з існуючою спорудою та історичним контекстом, це велика задача, яку можна вирішити такими засобами.

Вибудовувати ланцюжок функцій, які процесуально продовжували б одна одну. Наприклад, Виставковий простір, як одна з найбільш публічних функцій, розташовується на першому поверсі. Для посилення зв'язку з подвір'ям пропонується зробити велику вітрину (яка відкриватиметься у теплу пору року). Це максимально привабить людей, які заходять на фабрику, заохотить їх звернути увагу та відвідати виставку.

На другому рівні, виставковий простір переходить у простір мистецьких студій. Отже, створення мистецтва стає частиною його споглядання та сприяє його розумінню.

Кафе, яке слугує додатковим зв'язком між вулицею та виставкою, створює відчуття неформальності мистецтва у повсякденному житті. Так само як пиття кави, знайомство з мистецтвом стає тут повсякденною практикою львів'ян.

Більш камерні та приватні функції, такі як офіс адміністрації чи резиденції, розташовуються у вежі, яка має свій окремий вхід.

Додаткові циркуляційні зв'язки завдяки новим отворам і припіднятому циркуляційному проходу крізь будівлі та над подвір'ям. Це створює відчуття єдності простору та багатство просторових вражень.

Додаткова увага приділяється спільному простору та створенню доступу до всіх публічно відкритих місць на фабриці.

Будівлі фабрики розташовані довкола та орієнтовані на внутрішнє подвір'я. Проектом зберігається функція центрального простору, звідки відбувається вхід у всі будівлі. Більшість відкритих для відвідувачів установ (наприклад, виставковий простір, театральний хол, фойє офісу) напряму пов'язані з подвір'ям.

Подвір'я слугуватиме основним місцем подій і не має бути спеціально запрограмоване для якоїсь конкретної функції. Скоріше воно буде пристосоване для проведення відкритих лекцій, кінопоказів, вистав, виставок, зустрічей громад, практикумів, семінарів тощо. З іншого боку, його нерегулярна форма у плані створює два різні простори, які не мають чітких меж між собою, а радше накладаються один на одного. Частина подвір'я біля театального корпусу має широку регулярну форму, і передбачається, що вона функціонуватиме як громадський двір. У частині поруч із виставковим корпусом мають бути розташовані майстерні з різними ремеслами. Обидві частини можуть взаємодіяти одна одною.

Таке рішення з подвір'ям є хорошим прикладом програмного поєднання функцій, яке у цьому проекті використовується і для інших просторів фабрики:

- бібліотека + конференц-зали і переговорні кімнати;
- виставка + мистецькі майстерні;
- кафе + магазин;
- бар на даху + міський сад;
- театральна зала + вестибюль + репетиційні.

Ця стратегія покликана створити непередбачувані програмні ситуації, які мають потенціал започаткувати нові сенси та прецеденти просторової організації фабрики.

Крім будівель, подвір'я має зв'язок із вулицею (з заходу), подвір'ям школи № 7 (з півночі) та сусіднім недовикористаним промисловим двором (з південного заходу). У проекті пропонується відкрити проходи до цих сусідніх зон, що дасть змогу інтегрувати їх між собою. Так можна говорити про зв'язування відкритих просторів школи та фабрики, їх програмне посилення і взаємопідтримку. Іншим актуальним предметом

обговорення є використання сусіднього промислового двору для тимчасових функцій (наприклад, паркування протягом публічних заходів).

Щоб унеможливити паркування автомобілів перед будівлею, а відтак розширити зону її візуального сприйняття, вздовж бордюру тротуару, паралельно до запропонованої велослужки, розміщуються велостійки, які також працюють обмежувачами для автомобілів.

Просторова концепція ґрунтується радше на процесах, які відбуватимуться на фабриці, ніж на архітектурній естетиці. Хоча вигляд будівлі не є головним фокусом, проєкт пропонує деякі заходи, які сприятимуть очікуваним процесам. Основним об'єктом тут є припіднятий циркуляційний прохід, що пронизує будівлі фабрики. Наслідуючи ідею вулиці в повітрі, цей перехід виконує такі функції:

- забезпечує додатковий доступ до всіх просторів, відкритих для громадськості (основний доступ через подвір'я);
- створює додаткові просторові відчуття;
- посилює внутрішню логістику фабрики;
- слугує додатковим засобом евакуації.

Енергоефективність і повторне використання. Згідно з нещодавно прийнятими змінами до Закону України про альтернативну енергетику, електроенергія, вироблена з альтернативних джерел, може реалізуватися за зеленим тарифом. Це означає, що відновлювальне виробництво енергії є потенційно привабливою інвестицією. Проєкт передбачає деякі заходи з підвищення енергоефективності, які можуть бути вигідними у довготривалій перспективі.

Заходи з енергоефективності: комбінація опалювальних систем (сонячні колектори); подвійний контур водопостачання (використання дощової води), комбінація систем електропостачання (використання вітрогенератора).

Сонячна енергія для опалення бібліотеки. У проєкті пропонується використовувати сонячні колектори для нагрівання води. Ця система у поєднанні з традиційним опаленням зможе підвищити ефективність системи клімат-контролю у приміщеннях фабрики. Сучасні сонячні колектори

працюють за низьких температур і малому освітленні. Вони здатні нагріти воду до кипіння навіть за мінусової навколишньої температури. Площа сонячних колекторів як основної системи, потрібної для опалення інтер'єру бібліотеки (250 м²), становить 76 м². У теплу погоду цю систему можна використовувати як джерело теплої води для побутових потреб. Ціна потрібної кількості сонячних колекторів становить близько €15 000 – 20 000.

Для підвищення термостійкості огорожувальних конструкцій пропонується реставрувати автентичні дерев'яні вікна (така технологія широко використовується у Львові в рамках спільної програми з GIZ). Надміру пошкоджені вікна пропонують замінити на нові.

Збір дощової води. Проєкт передбачає встановлення на фабриці системи водопостачання з подвійним контуром.

Біла вода – профільтована з міської мережі – використовуватиметься для ванн, умивальників і кухонних потреб, а також у житлових кімнатах.

Сіра вода – зібрана дощова вода та використана біла вода. Дощову воду пропонуємо використовувати для поливу рослин у міському саду, газону, а також для влаштування тимчасового відкритого басейну. Решту сірої води можна використовувати для технічних потреб та зливу.

Вітрова енергія для освітлення фабрики. У проєкті пропонується встановити вітрову турбіну на даху театрального корпусу, серед міського саду. Розрахункова потужність від 1 до 4 кВт, зі швидкістю вітру мінімум 3.5 м/с. За грубими розрахунками, щоб освітити фабрику достатньо 2 кВт/год. Попередня ціна такого вітрового генератора становить близько €10 000.

Серед інших заходів з поліпшення ефективності освітлення пропонуємо використовувати датчики руху, які контролюватимуть увімкнення/вимкнення світла, та енергозберігаючі світильники.

Сміттєзбір і сміттєвидалення. Ефективна система збору та сортування відходів є запорукою безпеки, доступності й естетики на фабриці. Потрібно культивувати відповідаль-

ність щодо довкілля серед резидентів фабрики та місцевої громади. Програма розподілу та повторного використання відходів може стати однією із найбільш постійно діючих на фабриці, може дати чимало позитивних результатів, таких як навчання, поліпшення місцевої екології тощо. Для цього пропонується:

- встановлення чотирьох підземних контейнерів місткістю 800 літрів для збору органічних відходів, щоб перетворювати їх у компост. Цей компост потім можна використовувати для удобрення ґрунту у міському саду на даху;
- упродовж адаптації фабрики додаткова одноповерхова будівля у північно-східній частині використовуватиметься для збирання та сортування паперу, пластику, батарейок, ламп, скла тощо;
- оригінальне чавунне мощення, знайдене на фабриці та його бетонна репліка;
- повторне використання матеріалів. Під час огляду на фабриці було знайдено деякі унікальні матеріали, зокрема, чавунне шестигранне мощення та дерев'яні конструкції.

У проєкті пропонується повторне використання чавунного мощення для підлоги інтер'єрів громадських приміщень (театральна та виставкова зала). Недостачу для інтер'єру та відкритого простору можна компенсувати, використовуючи нову бетонну плитку-репліку. Цю плитку-репліку можна виготовити, використовуючи оригінальну чавунну плитку як матрицю. Таке мощення створить відчуття відповідності та неперервності простору – внутрішнього та зовнішнього.

На додачу, існуючі дерев'яні конструкції, включно із демонтованими балками, які було знайдено на ділянці, пропонується повторно використати та наочно виставити в інтер'єрах мансард (бібліотека та бар).

Стадійність. Для розуміння стадійності будівництва у проєкті варто спершу уявити кінцевий результат. Це дало змогу проаналізувати заходи, потрібні для його досягнення. Враховуючи необхідність посилення існуючих конструкцій та

усунення пошкоджень, пропозиція розділяє будівельні роботи на стадії (табл. 10.1).

Таблиця 10.1

Характеристика стадій ревіталізації Фабрики повидла

Стадії ревіталізації	Короткий опис
1	2
Стадія 1. Адаптація театрального корпусу та вежі	<p>Після попереднього огляду виявилось, що театральний корпус потребує найменших утручань серед усіх інших щодо перепланування та замін конструкції. Крім того, цей корпус уже використовувався для проведення публічних заходів, концертів, вистав, вечірок. Найважливішим тут є створення необхідних умов роботи: влаштувати туалети, водо- і теплопостачання тощо.</p> <p>Один із необхідних заходів – створення адміністративного офісу фабрики у першому та другому поверхах вежі. Це допоможе команді фабрики оперативно працювати на місці від самого початку</p>
Стадія 2. Адаптація та реконструкція виставкового корпусу	<p>Виставковий корпус потребує більшого втручання та складніших технологічних рішень. І хоча ці технологічні рішення та обладнання мають високу початкову ціну (закупівлі та встановлення), вони більш ефективні у використанні.</p> <p>Першочергово у цьому корпусі пропонується влаштувати кафе з магазином, які мають стати важливим джерелом надходжень коштів. Кафе планується з двома виходами (на вулицю та у подвір'я), а отже, створить додатковий зв'язок для приваблення відвідувачів всередину Фабрики. Паралельно пропонується облаштувати мистецькі майстерні та виставковий простір, що здаватиметься в оренду. Нарешті, облаштування бібліотеки у мансардному просторі будівлі завершить адаптацію виставкового корпусу</p>

Закінчення таблиці 10.1

1	2
<p>Стадія 3. Розширення подвір'я та демонтаж додаткової будівлі</p>	<p>Третя будівля фабрики (одноповерхова споруда у північно-західній частині ділянки) згідно з проектом не має чітко визначеної функції. Під час двох перших стадій передбачається використовувати її як додатковий накритий простір для майстерень чи публічних заходів. Впродовж повсякденного життя фабрики цей простір має працювати як склад та місце сортування і розподілу відходів</p>
<p>Стадія 4. Фінальна експансія</p>	<p>Остаточне розширення може охоплювати решту споруд вздовж подвір'я, яке з'єднає фабрику з вулицею Новознесенською. Таке розширення може передбачати ґрунтовні перетворення на території</p>

Після завершення двох перших фаз адаптації, можливий варіант демонтажу цієї споруди. Це зробить відкрите подвір'я більш зрозумілим у просторовому сенсі та звільнить місце для більших громадських заходів.

У випадку успішності проекту, існує потенціал розширення території завдяки сусіднім недовикористаним будівлям. Дві сусідні будівлі уздовж подвір'я можна в подальшому купити та пристосувати для нових функцій, які можуть бути представлені на фабриці. Такі функції можуть охоплювати спорт, житло (коротко- чи довготермінове), житлово-робочі студії, глядацький зал, розширений виставковий простір чи більше мистецьких резиденцій і майстерень тощо.

Проект ревіталізації Фабрики повидла пропонує створити простір для комунікації, навчання та творчості. Дизайн лише слугує цим ідеям. Основна увага приділяється не так зовнішньому вигляду, скільки принципам, які втілює простір фабрики: відкритості, прозорості, доступності, свободи. Менше дизайну означає більше місця для творчості, вираження та взаємодії. Єгор Штефан, архітектор проекту, обрав мовчазну (mute) архітектурну мову. Це дало змогу зменшити тиск естетичної складової на смислову. Urban куратори, натомість, намагалися орієнтуватися на процеси, які відбуватимуться

на фабриці та довкола неї, а не на її естетику. У таких умовах будівля розглядається не як витвір чи об'єкт, а як засіб культивування творчої спільноти.

Створення умов для творчості та реалізації потенціалу кожної людини важливіше, ніж естетика/форма будівлі. Творчість потребує незавершеності. Естетика цієї незавершеності має промовляти митцям і відвідувачам, що тут можна себе проявити і виразити. Незавершений простір можна змінювати, адаптувати і він далі залишатиметься гармонійним. Це пряма протилежність до надто впорядкованих інтер'єрів, які визначають надто тісні рамки, в яких відвідувачам не залишається нічого іншого, крім як пасивно споживати не торкаючись, а митцям – рухатись по заздалегідь визначеному сценарію без можливості імпровізації.

У стерильні музеї не ходять більше одного разу. Культурний центр нової якості не має бути схожим на стерильний музей сучасного мистецтва. Зазвичай такі музеї не приваблюють постійних відвідувачів серед місцевих городян більше одного разу. Їхня основна аудиторія – туристи. Якщо Фабрика повидла стане місцем великого тяжіння туристів, то це може призвести до швидкої джентрифікації решти Підзамча і місцеві мешканці змушені будуть поступово переїхати деінде, як це вже відбулося у центрі Львова. Через це підзамчани та львів'яни обрані головною цільовою аудито-рією Фабрики повидла. Отже, для цієї групи потрібні якісно інші культурні активності на Фабриці.

Активізація спільноти (передусім на Підзамчі) та вплив на культурне середовище має стати остаточним головним критерієм роботи й оцінки успіху нового культурного центру. Саме тому у проєкті, на базі детального вивчення існуючої ситуації, передбачено потенційний ефект проєкту користуючись його існуванням та інтервенцією у конкретну територію та громаду. Досягти цього, із врахування економічного контексту, можна використовуючи лише мінімальні доцільні засоби та наслідуючи вищезазначені принципи, які має втілювати простір Фабрики. Фабрика Повидла має всі шанси стати таким особливим місцем, що різко відрізнятиме його від інших культурних центрів України.

10.2. Кейс «Ревіталізація промзон Києва»

Давня легенда, що Київ – найзеленіше і найкомфортніше місто, живе досі. Попри це, переглядаючи черговий рейтинг міст за якістю життя, мусимо визнати, що це не так. Повертаючись з мандрівок чи просто переглядаючи фото світових мегаполісів, доводиться визнати: Києву багато в чому варто наздоганяти інші міста. Розпочинати треба негайно.

Чимало зелених зон забудовані або перебувають «під прицілом» будівельних компаній, величезні території колишніх заводів-гігантів стоять порожніми, а Дніпро – унікальна перевага Києва, водно-зелений коридор через все місто – практично відгороджений від міського простору. Маємо й інші виклики: «розповзання» міста, будівництво величезних житлових комплексів на околицях, що посилює навантаження на транспортну систему.

Насправді Київ у цьому не унікальний. Втрата зв'язку міського простору з річкою, занедбані промзони, екстенсивне розширення на нові території – усі ці виклики вже поставали перед іншими містами світу. Однак безкінечно освоювати нові території неможливо, та й приміські ділянки в мегаполісах часто забудовані. Тому з'являється все більше проєктів з ревіталізації «мертвих» територій колишніх промзон – і не дець далеко, а практично у центрі міст облаштовують нові багатофункціональні райони, які стають новими громадськими центрами.

Мультифункціональність замість «іржавих поясів» – міста відходять від монотериторій. Термін «іржавий пояс» спочатку використовували для позначення частини Середнього Заходу та східного узбережжя США, де у 1970-1980-х роках численні підприємства важкої промисловості, зокрема сталеливарної й автомобільної, масово занепадали через перенесення виробництва в інші країни, де робоча сила була значно дешевшою. Тому скорочувалися робочі місця, а міста порожніли. Найвідомішим прикладом є Детройт у штаті Мічиган. Наразі, говорячи «іржавий пояс», мають на увазі схожі

за історією «старі» індустріальні райони у містах, де виробництво скоротилося або зовсім припинилося.

«Іржаві пояси» у містах – історичний результат промислових революцій, сплесків економічного зростання та розширення міських територій. Якщо поглянути на Київ, то можна побачити старі промзони на Подолі, Куренівці (з припортовою спеціалізацією), Печерську (з військовою спеціалізацією), яким вже кілька століть, а також промзони на Лук'янівці, Деміївці, що виникли у другій половині XIX століття. Пізніше промислові території стали з'являтися ще далі від центру на великих ділянках вздовж залізничного кільця, в тім числі в районі Гавані.

Промисловість швидко реагує на зміни у технологіях, ринкову ситуацію, попит. Чимало європейських міст вже пережили спустошення велетенських заводів, закриття міських електростанцій, перетворення портових територій на арт-кластери. Змінюються й потреби промисловості: вимоги до будівель, комунікацій, логістики. Сучасним підприємствам не потрібні такі велетенські території, багато процесів автоматизовано, та й не дуже зручно вести виробництво у центральних районах міста через завантаженість транспортних шляхів.

Найбільш занедбаний вигляд мають території ближчі до центру міста. Проммайданчики освоювалися як околиці, а з часом опинялися посеред розвинених районів і ставали не такими зручними для виробничої діяльності. Однак із закриттям виробництва після нього залишається не лише територія, а й комунікації, дорожня мережа, близькість до води, що створює чудові можливості для ревіталізації.

Замість індустріальних районів зараз створюють не просто житлові квартали чи офісні центри, а перетворюють промислові території неподалік центра на багатофункціональні райони – це можливість для міста скоротити так звані маятникові міграції у робочі дні, адже, крім нового житла, тут з'являються заклади торгівлі, офісні площі невеликих компаній, нові сквери, пішохідні алеї. Такі трансформації, до речі, поліпшують якість життя сусідніх житлових кварталів, бо всі перелічені нові об'єкти зазвичай кращі сусіди,

ніж виробничі підприємства. Багатофункціональність – це запорука сталого розвитку, коли скорочення однієї з функцій району не означає його загальний занепад.

Київські генплани: ревіталізація вже закладена. Світова тенденція трансформації індустріальних територій передбачена й у київських генеральних планах – у чинному Генплані-2020 та у проекті нового Генплану-2025. Якщо у проекті Генплану-2025 вже відображено зміну цільового призначення низки промислових територій, то у Генплані-2020 ревіталізація закладена «м'якше»: території все ще зазначені як промислово-комунальні, але в текстовій частині та поясненнях до схем йдеться про мультифункціональність, про перенесення промислових об'єктів від води.

З метою реабілітації природного комплексу передбачається винесення промислових підприємств за межі прибережних захисних смуг р. Дніпро та інших об'єктів водного фонду міста – виробництв Подільсько-Куренівського промрайону, промрайонів Теличка, Пирогово, з острова Водників. Вивільнення ділянок для нового житлового будівництва рекомендовано у промислово-комунальних зонах, які можуть органічно бути включені в сельбищні райони й розміщені без порушення санітарно-гігієнічних нормативів.

Для поліфункціонального використання запропонована реорганізація окремих частин промрайону Теличка, окремі промислові утворення центральної планувальної зони, південна та центральна частина Подільсько-Куренівського промрайону, промрайон Жовтневий, ділянки підприємств хімічної промисловості промрайону Дніпровський, Київського м'ясокомбінату, ділянки будіндустрії в промрайонах Корчувате та Пирогово.

Рекомендовані напрями використання промислово-комунальних територій – поліфункціональне, без збереження пріоритету існуючих функцій. Отже, промисловість на цій території навіть не в пріоритеті.

Завдання Генплану в частині реабілітації природного комплексу, згідно з графічними матеріалами, полягає, втім числі у ревіталізації Гавані як частини Подолу, зайнятої портовими об'єктами, та Рибальського острова. Щодо цих територій,

то цілком органічною є рекомендоване Генпланом-2020 виконання житлової забудови з інтеграцією з чинним житловими районами. Тобто, ще у 2002 році розробники Генплану-2020 заклали на перспективу ревіталізацію припортової зони, як це тоді ж започатковували та робили провідні міста світу.

Інша важлива складова Генплану-2020: схема розвитку громадських центрів, які тісно пов'язані з ревіталізацією промислових зон. Бо громадський центр – це не просто скупчення офісних будівель чи торговельних центрів, а багатофункціональні райони, які внаслідок сучасного планування та архітектури стали б справжніми громадськими центрами й окрасою міста.

Візія майбутнього: Рибальський острів як район трансформації. Саме район Гавані, як і райони багатьох світових міст, може стати «точкою росту» нового Києва, відповідно до сучасних тенденцій переосмислення прибережних територій. Зараз чимало киян тижнями, а то й місяцями не бачать Дніпра, бо його перетворили на канал з бетонними берегами, без громадських просторів і пішохідних алей біля води. Новий район біля води, розташований з іншого боку Гавані, може стати прикладом повернення містянам доступу до води.

У вересні 2016 року Київрада затвердила детальний план території Рибальського острова, що передбачав перетворення занедбані промзони на багатофункціональні квартали, з житловими будинками, магазинами на перших поверхах, освітнім комплексом, водними каналами, бульварами і театром. Згодом розпочалося будівництво першого об'єкта за новим баченням Рибальського – однойменного житлового комплексу поряд з Набережно-Рибальською дорогою.

Втім далеко не всі поділяють таке бачення. Нещодавно Окружний господарський суд м. Києва скасував ухвалений у 2016 році детальний план території. Рішення супроводжується заявами депутатів про збереження промислового потенціалу міста і військового заводу та реалізації задумів деяких архітекторів збудувати на цій ділянці діловий район з офісних хмарочосів.

Проте трансформація району закладена у Генеральному плані-2020, і таким шляхом йде чимало міст світу. На заводі

«Кузня на Рибальському» й досі виконують військові замовлення, однак це вже не таке велике підприємство. Колись тут працювало 6000 співробітників, зараз – 350, півстоліття тому тут виробляли морські траулери, зараз – невеликі сучасні бронекатери. Великі замовлення, наприклад, ремонт флагмана ВМС України фрегату «Гетьман Сагайдачний», співробітники підприємства проводять у Чорноморську, бо потрібен вихід в море, а згадані бронекатери, до речі, проходять випробування в Одесі.

Згідно з детальним планом території завод «Кузня на Рибальському» також має бути перетворений на багатофункціональні квартали, але це перспектива. Сучасне міське планування – це розмаїті сценарії, і з часом цілком можливо, що завод переїде на більш зручний майданчик, а на його місці виростуть багатофункціональні квартали з вулицями, скверами, каналами. Тут гратимуться діти, приїжджатимуть туристи.

Головне, аби величезні території колишніх промислових гігантів не залишалися порожніми, не були «випаленою землею» посеред міського простору, а отримували нове справжнє життя.

Сценарій, який пропонується для таких територій: 1) протидія неконтрольованій джентрифікації; 2) переосмислення радянського спадку; 3) розробка нових сценаріїв перетворень.

КАРЗ-12 – це територія, де раніше працював Київський автомобільний ремонтний завод. Зараз тут розміщені фотолабораторії, вирощування червоних огірків, арт-галереї, пейнтбольний клуб, склади. В одній з будівель працюють офіси urban curators, Агентів Змін, Хмарочосу, А+С. Це початок величезної промзони на 750 гектарів, яка йде далі на північ. Кирилівська є найстарішою промисловою вулицею міста з будівлями XIX століття, які вартують збереження у теперішньому стані. Зараз кілька агентів тимчасово використовують ці будівлі. Вони мають містобудівну й архітектурну цінність, але незрозуміло, як втримати нові небажані процеси.

Під час досліджень у Костянтинівці, де промисловість ледве існує, виявили, що люди, які працювали на заводах,

чекають на повернення минулого, коли було стабільно, «кльово». Молодих людей влаштовує теперішній стан, вони займаються сталкерінгом, руферінгом. Архітекторки і архітектори, девелоперки і девелопери бачать майбутній стан – нові функції, які можуть тут народитися в майбутньому. Точка дотику між ними і формування дискусії – одна з важливих задач.

Забудова Подолу є радянською на 50%, а публічні простори радянські на 80-90 %. Кількість сенсів, які закладали радянські архітекторки і архітектори, анітрохи не менша за план Гесте і Меленського 1810-х років. Ідея проєкту «Розуміти радянський Поділ» полягає в тому, щоби мислити та дивитися на радянське по-іншому. Разом думати про те, що з ним робити зараз.

Генеральний план розвитку Києва до 2020 року не передбачає суттєвих змін, натомість Генплан-2025 пропонує забудовувати подільську промзону громадськими та житловими функціями. Ці зони не є єдиною сутністю. Їх не можна перетворювати за однією логікою. Деякі зони дуже віддалені від інфраструктури для життя, у деяких зонах промисловість не померла, деякі мають багато недооціненої архітектурної спадщини. Потрібен нюансований підхід, тому що подальше відтворення кварталів не несе нічого нового. Зараз немає дискусії, як формувати цю забудову.

Джентрифікація – це проблема незнання, проблема не проведення попередніх досліджень як таких. Незрозуміло, хто має інтерес узбалансованому розвитку. Якщо спільнота не має інформації, то вона не може мати голосу. Від етапу розробки концепції до етапу відкриття зеленого паркану відбувається велике мовчання і після уведення в експлуатацію усі опиняються в новому світі. Але дуже часто позиція полягає в тому, що «для чого питати, якщо спільнота мовчить».

Соціальне дослідження виявило, що люди мають дуже утилітарне ставлення до архітектури, яке залишилося з 1960-80-х років. Радянська архітектура є квартирою, а не будівлею і мистецтвом. Архітектура будівель не має значення, якщо це не XIX століття. Це щось інше: хоч воно і має двері та вікна, але не може бути описане в категоріях «хороше, красиве, правильне, своє». Це невизначене. Дуже важко ревіталізувати будівлі, якщо не відчуваєш і не бачиш їхньої естетичної

привабливості. В такій позиції виникають найбільші ризики для архітектури. Житлова забудова має соціальну вартість – саме життя, якого не можуть позбавити ці будинки. Натомість, якщо промислові будівлі мають неправильну або помилкову функцію, у них неможливе виробництво, а тому єдиною їхньою цінністю є архітектурна вартість. Зараз доводиться оцінювати цю спадщину винятково за зовнішніми показниками.

Радянський Поділ збудований девелоперами-заводами. Радянська спадщина може бути не “ок” сьогодні, але це також інтелектуальна цінність думання про місто. Якраз в тому аспекті, що радянська система змогла збудувати достатньо інфраструктури, щоби місто функціонувало в 2019 році, бо жодної повноцінної інфраструктури на Подолі за ці роки не з’явилося. Кінотеатр, будинок культури, басейн, ринок, садочки – все відтоді. Радянська система намагалася працювати в соціально-орієнтованій логіці, але накопичила критичну кількість помилок і не могла подобатися людям.

У контексті радянської індустріальної спадщини є принаймні два способи дивитись на Сихів у Львові: по-перше, як на житловий район, збудований для працівниць і працівників промислових підприємств; по-друге – як на міський ландшафт, згенерований індустріалізованим шляхом, з великих промислових елементів.

Говорячи про такі райони, варто вийти за межі класичного визначення архітектури. Житло проектували на підставі соціо-економічних показників, вирішуючи проблему його критичної нестачі. Ймовірно, культурна складова житлових районів формується з часом, у процесі користування, і є нематеріальною цінністю.

Модернізм протиставляють поняттю спадщини, оскільки задля нового будівництва у цей період було зруйновано значну кількість історичних будівель. Саме поняття збереження в архітектурі виникло як протидія модернізму і його принципам. Досі містобудівна сфера потребує нових підходів думання про мікрорайон як спадщину, в тім числі, соціальну й інтелектуальну.

Трансформації житлових та індустріальних територій мають дещо спільне: у обох випадках відбувається роздріб-

нення власності, що ускладнює комплексні перетворення. Проте відмінним є те, що житлові території мають конкретну групу користувачів і користувачок. Натомість, постпромислові часто недоступні і, відповідно, немає на ментальних мапах містянок і містян. Процеси, які там відбуваються, не мають стосунку ні до території, ні до району міста: це простори «in-between».

Якщо місто не має безпосередніх інструментів впливу на процеси перетворення постіндустріальних територій, то варто шукати можливості балансувати громадський і приватний сектор. Ризик джентрифікації в тому, що вона починає витісняти найбільш незахищені групи населення, які часто не мають голосу. Тому важливо виявити важелі та компенсувати цей процес.

Згадуючи Сеннета, щоб місто могло розвиватись, воно має бути незавершеним, неповним. Постпромислові території в українських містах є таким потенціалом, якщо не забудувати їх усі лише житлом. Коли думати про прості індустріальну спадщину на рівні образу міста чи змагань між містами, важливість промисловості для Києва стає очевидною. Вона займає близько 30 % площі і є важливою складовою ідентичності міста. Часто спадщина є нематеріальною і варто зважати на неї.

10.3. Ревіталізація міст з видобувною промисловістю

У Харкові, як і в Східній Фризії, люди прагнуть гідного майбутнього для своїх дітей і внуків. Тому Україна та Німеччина зіткнулися з отим самим екзистенційним викликом – захист клімату і декарбонізація власних економік задля цього.

Згідно з Зеленою угодою, ЄС прагне досягти вуглецевого нейтралітету не пізніше 2050 року, а Німеччина – навіть до 2045 року. Україна також розглядає можливість амбітніших цілей щодо скорочення викидів CO₂. Отож близька відмова від вугілля неминуча, а структурні зміни у вугільних регіонах

мають формувати суб'єкти всіх рівнів у соціально прийнятній формі. Головна роль належить громадянському суспільству.

Структурні зміни відбуваються з різною швидкістю та успіхом, залежно від країни й регіону. Тому простого універсального рецепту для них немає. Втім Німеччині й Україні, Рурській області та Донбасу варто обмінюватися досвідом структурних змін і використовувати його на практиці.

Для формування цього, часто болючого процесу, гроші дуже важливі, але зовсім не головні. По-перше, вирішальне значення має готовність до відповідальності за процеси на всіх рівнях; по-друге, фінансова допомога має використовуватися відповідно до потреб, незалежно від того, надходить вона з податків, місцевих чи міжнародних коштів. Швидке використання коштів може мати сенс для бюджетного планування, але здатне зашкодити індивідуальним регіональним потребам в умовах структурних змін. Ідеї й рішення на користь гідного майбутнього мають формуватися і підтримуватися місцевими гравцями та людьми на місцях.

Адже в багатьох людей у вугільних регіонах відмова від вугілля та структурні зміни часто викликають не лише екзистенційне занепокоєння щодо своєї роботи, а й відчуття фундаментальних перетворень, які затьмарюють усе. Ось слова жительки східноукраїнського вугільного міста, яка недавно взяла участь в анонімному дослідженні: «Усі шахти закриті. Ми тримаємося на ниточці. Незабаром закриється й пекарня, тоді вже нічого не залишиться». Структурні зміни впливають на бізнес, на регіональну ідентичність. Важливо спочатку вислухати людей, а вже потім надати їм засоби для формування власного майбутнього. Це урок, який Німеччина і ЄС уже використали зі структурних змін.

Українські вугільні регіони отримали перший позитивний досвід систематичної співпраці між муніципалітетами, громадянським суспільством і бізнесом. Дев'ять вугільних міст, три ГО та регіональна промислово-торговельна палата об'єдналися в рамках «Платформи сталого розвитку вугільних мономіст Донецької області». Вони розробили концепції проектів із питань освіти та відновлюваних джерел енергії й зараз працювали над стратегією структурних змін. Їхній

досвід співпраці між муніципалітетами і громадянським суспільством може піти на користь вугільним регіонам Німеччини і Європи загалом.

У 2020 році Міністерства економіки та енергетики Німеччини і України підписали Угоду про стратегічне енергетичне партнерство. Вона спрямована на сприяння енергетичному переходові в Україні (відновлювані джерела енергії, розширення мереж, енергоефективність, відмова від використання вугілля) і так може зробити спільний внесок в імплементацію Паризької угоди про захист клімату. Україна ще на початкових етапах визначила структурні зміни своїм пріоритетом. Німеччина радо готова підтримати Україну в реалізації цього наміру, що багато важить для майбутнього. Саме тому Станіслав Тіллх підтримуватиме українську сторону як Спеціальний уповноважений Федерального уряду Німеччини з питань трансформації вугільних регіонів України. Колишній прем'єр-міністр Саксонії також був головою німецької «вугільної комісії».

Німеччина врахувала багато уроків зі своїх структурних змін. Для успіху структурних змін особливо важливе фінансове зміцнення регіонів і громад; побудова диверсифікованої економічної структури в тісній співпраці з освітніми та дослідними установами; визначення чітких рамкових умов для енергетичного переходу, сумісного з Паризькою угодою, та розроблення прозорих цільових інструментів фінансування для подальших соціальних і екологічних витрат. Усе це правильно й потрібно, але лише цього недостатньо.

Адже в Німеччині та інших європейських країнах структурні зміни найуспішніші тоді, коли в їх формуванні беруть участь регіони, а до них долучаються представники громадськості всіх рівнів. Нещодавно Україна успішно завершила реформу децентралізації, яка містить принципи, схожі з принципами німецького місцевого самоврядування. Тому регіони мають добрі передумови для участі у формуванні структурних змін. Але місцеві адміністрації та політики не можуть вирішити все самостійно, навіть маючи добрі фінансові ресурси. Вирішальне значення має громадянське суспільство.

Правда, ще можна почути скарги, що залучення громадян уповільнює управління структурними змінами: громадяни ставлять запитання і висловлюють свою критику через асоціації, профспілки, церкви та ініціативи. Проте німецький і український досвід також свідчать, що зміни вдаються краще тоді, коли громадяни можуть бути учасниками змін та ідентифікувати їх із собою. Участь на початкових етапах може навіть прискорити процес. Саме активне українське громадянське суспільство багато разів демонструвало свою інноваційну силу після Революції гідності у 2014 році. Об'єднання та систематична співпраця органів влади, політиків, бізнесу і громадянського суспільства над питаннями структурних змін здатні стати своєрідною українською інновацією, якої можуть повчитися інші європейці.

У держави є багато способів започаткувати діалог із громадянським суспільством: круглі столи, тендери на проекти, представництво в національних органах, таких як вугільна комісія. Громадянське суспільство теж мусить мати можливість відігравати конструктивну роль у цих формах двостороннього співробітництва в межах енергетичного партнерства.

Отже, структурні зміни у вугільних регіонах можуть стати процесом навчання для обох сторін: з одного боку, для місцевих органів влади і політиків, які залучають громадянське суспільство як конструктивного гравця з важливими соціальними ресурсами і вводять у спільну відповідальність. З іншого – для громадянського суспільства, яке конструктивно виконує цю роль.

Німеччина та Україна вже давно є близькими партнерами. Енергетичне партнерство, Європейська зелена угода, тісні стосунки між організаціями громадянського суспільства та громадами дають багато можливостей, які належить спільно використовувати для великої трансформації задля захисту клімату. Україна вже має видатні ключові передумови для успіху: її потенціал у вітровій і сонячній енергетиці вражає навіть на міжнародному рівні.

Отож відкривається українська перспектива для енергетичного переходу, яка може стати соціальним і економічним успіхом, якщо буде створено відповідні стійкі рамкові умови:

з одного боку, шляхом енергетичних проєктів, які принесуть користь місцевому населенню. З іншого – шляхом створення належних рамкових умов для великих інвестиційних проєктів, таких як генерація та експорт зеленого водню, виробленого за технологіями сталого виробництва.

Україна має значні ресурси вугілля і посідає 6-те місце за запасами у світі, які становлять 56 млрд тон. Поклади залягають на великій глибині – видобуток ведеться на глибинах 500-1000 м, пласти тонкі: 0,8 – 1,0 м. За даними Європейської агенції EURACOAL в Україні 102 державні вугледобувні шахти, але більшість з них розташовані на територіях, що не підконтрольні уряду, лише 33 державні вугледобувні шахти контролюються урядом, і лише 4 з них прибуткові (див. Додаток Є).

На початку 1990-х років Україна зазнала кризи промислового виробництва, середня заробітна плата впала на 80 % за кілька років. Через недиверсифіковану економіку на Донбасі, економічний спад спричинив погіршення ситуації у соціальній сфері, призвів до високого рівня безробіття та бідності. Найбільше постраждали малі містечка, що значно залежали від вугледобувної промисловості. У Львівській і Волинській областях рівень зайнятості у вугледобувній промисловості також значно скоротився, але завдяки вищій мобільності населення та порівняно незначній частці вугледобувного сектору у місцевій економіці, вплив такого спаду у 1990-х роках був відчутний не так масштабно, як на Донбасі. Державні вугледобувні шахти дуже неефективні та небезпечні для шахтарів. Вони продовжують існувати лише завдяки значним державним дотаціям на рівні 1900 євро на одного шахтаря. Вугілля як енергоносіє втрачає конкурентоздатність через розвиток відновлюваних джерел енергії і у майбутньому очікують збільшення цієї тенденції. Відповідно до різних прогнозів і ширших світових тенденцій до декарбонізації, у будь-якому випадку вугледобувну промисловість очікує спад, а подальші інвестиції у вугільну промисловість можуть призвести до втрати активів. Україна стала на шлях декарбонізації та підтримала європейську стратегію Green Deal, тому необхідність структурних змін у містах видобутку вугілля та інших корисних копалин стає надзвичайно важливою.

Прикладом успішних перетворень на ревіталізації вугільних територій слугує Рурський регіон на заході Німеччини, що раніше сильно залежав від вугледобувної та металургійної промисловості, де на цих підприємствах працювало понад 500 тис. осіб, 10 % населення. Починаючи з середини 1950-х років, зменшення прибутковості видобутку кам'яного вугілля призвело до тривалих і серйозних змін у соціально-економічній структурі регіону. За 10 років кількість робітників у вугледобувному секторі зменшилася на 50 % до 1968 року. Така зміна структури мала значний вплив на моноструктурну економіку цих регіонів. Одразу після цієї руйнівної зміни в економіці було ініційовано впорядкований процес структурних змін. Регіон сфокусувався на сфері послуг (охорона здоров'я та логістика) і ці сфери стали основними рушіями економіки. Виникли високо-спеціалізовані економічні центри у тім числі у металургії, хімічній промисловості, машинобудуванні та енергетиці. Бізнес-інкубатори та сприятливий клімат для підприємців стимулювали розвиток нового бізнесу. Кількість населення стабілізувалася після багатьох років скорочення – у деяких районах чисельність населення навіть зростала. Попит на кваліфіковану робочу силу збільшився, зростаючий сектор послуг і підвищення автоматизації виробництва привели до значної зміни вимог до кадрів. Широкомасштабні інвестиції у розвиток вищих і середніх спеціальних навчальних закладів дали змогу забезпечити появу висококваліфікованого персоналу.

Підхід «знизу-вгору» – політика структурного розвитку розвивалася на базі діалогу між представниками громадянського суспільства, бізнесу та політики. Цей підхід допоміг розробити індивідуалізовані рішення, що відповідали специфічним потребам різних регіонів. Значні інвестиції в університети та науково-дослідні інститути створили більше робочих місць для висококваліфікованого персоналу. Загальний рівень освіти значно зріс і підготовка кадрів велася з урахуванням змін попиту на ринку праці. Особливо позитивно це вплинуло на сектор послуг, який завдяки такій політиці продемонстрував значне зростання. Постачання висококваліфікованих кадрів стимулювало створення нових підпри-

емств. У регіоні створено відмінне середовище для науково-дослідної роботи. Широкомасштабні програми економічної підтримки спрямовані на розвиток центрів інноваційних технологій і диверсифікацію економіки. Фокус цих програм підтримки був на створенні нових центрів інноваційних технологій. Всього за 10 років (1975-1985) було створено понад 180 тис. нових робочих місць. Інвестиції у транспорт та цифрову інфраструктуру дали змогу економіці процвітати. Поліпшення місцевих «м'яких» факторів (дозвілля, культура, спорт тощо) покращило якість життя в регіоні, залучило висококваліфікований персонал.

Досвід Німеччини є вагомим для України, оскільки дає змогу оцінити ефективність тих чи інших кроків з часової перспективи. Критичний аналіз праць німецьких дослідників допоміг виокремити дієві рішення для вугільних регіонів України. Крім того, питання ревіталізації та відродження територій України, де відбуваються воєнні дії, у майбутньому підвищує актуальність цього питання. Дослідження фокусуються на повторному використанні ландшафтів, яке реалізується за допомогою комбінації відновлення навколишнього середовища та соціально-економічної трансформації. Вважаємо, що кроки з ревіталізації вугільних регіонів мають брати до уваги екологічний аспект і паралельно працювати над соціально-економічною складовою перетворення регіону. Рішення, які варто запозичити для українських умов:

- *створення та розвиток агенцій регіонального розвитку*. Комплексні програми, що охоплюють роботу з персоналом шахт, інфраструктурні рішення, освітні, соціальні та культурні рішення, створення стартап хабів, конкурсів, консультацій з ведення бізнесу, проведення фестивалів концертів (наприклад, Low carbone Ukraine), а також взаємодія з інституціями та платформами, що пропагують декарбонізацію економіки України (наприклад, Екодія);
- *використання зеленої (голубої) інфраструктури* – створення природно-орієнтованих рішень зі збереження, відновлення та перетворення ландшафтів міста з користю для людей.

З німецького досвіду екологічні зміни можуть відбутись у трьох сферах:

- природне регулювання, тобто управління повітряними потоками та мікрокліматом (коли озеленення захищає від надмірних вітрів і парникового ефекту в промисловому місті);
- створення культурних послуг (з'являються місця відпочинку, туристичні локації, музеї);
- взаємодія з природним середовищем для забезпечення постачання їжі або води (фруктові садиби, водні резервуари, виробництво біопалива тощо).

Негативним з погляду екології результатом впливу діяльності шахт є три види ландшафту – терикони, території шахт та зони з просілим ґрунтом. В табл. 10.2 наведено можливі рішення для створення зеленої інфраструктури на цих ділянках.

Таблиця 10.2

Інноваційні рішення для ревіталізації територій колишніх шахт

Сфери ревіталізації/деградовані території	Просіла територія	Терикони	Територія шахти
Регулювання клімату	Мілке озеро з екосистемою	Висаджування швидко ростучих дерев	Генерування сонячної та вітрової енергії
Культурні цілі	Територія для відпочинку, рибальства	Мототреки, прогулянкові доріжки, велоспорт	Музей, галерея, коворкінг, центр креативних індустрій, стадіон
Постачання їжі, води	Сільське господарство, вирощування деревини	Фруктові дерева, мед	Вирощування біоенергетичних культур

Шахтарські міста часто охоплюють території, які не підходять для розвитку житлової або промислової нерухомості як альтернатива, вони мають потенціал генерувати відновлювані джерела енергії. У тих випадках, коли колишні терито-

рії видобутку не можна використовувати для вирощування продуктів харчування, їх можна задіяти іншими видами насаджень (біопаливо), або розміщення сонячних батарей, вітряків тощо. Крім того, шахтарські міста потерпають від браку води, тому створення мілководних озер, засаджених очеретом та вербами, може бути добрим рішенням.

Австралійський досвід свідчить про двоетапний підхід до вирішення проблем вугільних регіонів. На першому етапі запроваджується програма оцінки – для аналізу стану територій і розробки відповідних стратегій. На другому етапі з'являється програма розвитку. Вона передбачає впровадження заходів зі створення бізнес-інкубаторів, консультаційної та фінансової підтримки розвитку нових видів бізнесу, зокрема у сфері фермерства, створення інституцій для взаємодії міських ринків і сільських виробників продукції, інвестиції у розвиток загальної інфраструктури – доріг, водопостачання, управління відходами, швидкісного інтернету, підтримується розвиток галузей, що формувались раніше, або будуть новим обличчям території – деревообробка, туризм, сільське господарство.

Досвід ревіталізації колишніх копалень у Польщі рекомендує залучити до реалізації проєктів таких стейкхолдерів – агенцію регіонального розвитку та муніципалітет, компанію з управління активами (реструктуризацією) шахти, приватний сектор (енергетичні приватні компанії та інші бізнес-структури), громадську організацію захисту спадщини, університет (наукову установу). Пропонується перетворити колишню шахту на три зони – зону індустріальної спадщини (музей), зону підприємництва (території для коворкінгу, бізнес-інкубаторів, офісів МСБ) та еколого-енергетичну зону (де будуть розміщені сонячні батареї та вирощуватимуться рослини, що рекультивують землі після видобутку вугілля).

Опираючись на світовий досвід ревіталізації міст видобутку корисних копалин, можемо виділити багато корисних підказок для майбутніх перетворень на території України. Найперше, це використання підходу «знизу-вгору» для створення ідей і програм розвитку територій з урахуванням думок усіх зацікавлених сторін. По-друге, це диверсифікація

джерел і механізмів фінансування, враховуючи використання можливостей фінансування від міжнародних організацій в межах транскордонного співробітництва. Крім того, важливою є інституційна підтримка ревіталізації. Платформа ЄС з кращими практиками ревіталізації та сталого розвитку європейських міст (URBACT) дає змогу вивчити успішні кейси європейських міст щодо вирішення їх проблем на шляху до сталого розвитку.

Контрольні питання

1. *Хто є ініціатором ревіталізації постпромислових об'єктів в Україні? Чому?*
2. *Яка роль агенцій регіонального розвитку у процесах ревіталізації?*
3. *Як впливає джентрифікація на розвиток міського району?*
4. *Які характеристики об'єктів, що найперше приваблюють ініціаторів ревіталізації?*
5. *Який алгоритм дій дав змогу досягнути успішного результату ревіталізації Фабрики Повидла у Львові?*
6. *У чому особливість етапів відновлення та фінансування мікрорайону Підзамче?*
7. *Як впливають креативні індустрії на ревіталізацію промислових об'єктів? Навести приклади українських успішних практик.*
8. *З якими труднощами стикаються проекти ревіталізації у вітчизняних реаліях?*
9. *У чому складність і виклики ревіталізації територій колишнього видобутку корисних копалин?*
10. *Які переваги створення комплексних ревіталізованих об'єктів, що орієнтовані на використання широкими колами зацікавлених сторін?*
11. *Охарактеризувати стейкхолдерів ревіталізації об'єктів на Подолі в Києві.*
12. *Які з наведених в темі прикладів та ідей ревіталізації можна використати до інших подібних об'єктів у Вашому місті, районі?*

Тема 11

ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ – ДОСВІД ТА ПІДТРИМКА ЄС

11.1. Принципи відбудови України

11.2. Виклики повоєнної ревіталізації України

11.3. Кейси повоєнного відновлення та відбудови в Європі

11.1. Принципи відбудови України

Не спровокована військова агресія росії проти України зруйнувала та продовжує руйнувати українську економіку, соціальну, транспортну та енергетичну інфраструктуру, життя людей, руйнує міста, села, знищуючи український народ та екосистеми України.

Масштаб руйнування активів вже оцінюється у сотні мільярдів доларів за оцінками проєкту damaged.in.ua, а обсяг непрямих втрат економіки за різними оцінками становить \$750 млрд, що є безпрецедентною сумою руйнувань і втрат за часів Другої світової війни. Європейський Союз підтримує Україну та декларує наміри відбудови нашої держави.

Роль міст і регіонів ЄС у відбудові України – комюніке ЄС

1. Європейський комітет регіонів (далі - КР) вкотре засуджує неспровоковану війну, яку росія веде проти України, що є брутальним порушенням міжнародного права, порушенням демократичних принципів і верховенства права та є спровокованою, необґрунтованою і невиправданою агресією проти народу України і нападом на суверенітет і територіальну цілісність України, якій КР знову висловлює свою непохитну підтримку; тому КР приєднується до глобального засудження так званих референдумів, проведених на окупованих росією

територіях України наприкінці вересня 2022 року, оскільки вони порушують майже всі мислимі демократичні стандарти;

закликає держави-члени ЄС, інституції ЄС та країни-партнери ЄС залишатися єдиними у підтримці України, яка також бореться за нашу свободу та європейські цінності.

Послідовні санкції є важливим елементом цієї підтримки та тиску на російського агресора.

2. Глибоко шкодує, що російське вторгнення призвело не лише до понад 10 тисяч переважно цивільних жертв і ще більшої кількості пораних, й до мільйонів переміщених осіб у межах України та в третіх країнах. Засуджує той факт, що в окупованій Україні російські агресори переслідують місцевих і регіональних представників, а також журналістів і правозахисників, викрадаючи і затримуючи їх; КР приєднується до Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи у вимозі їх негайного і безумовного звільнення. Наголошує на тому, що російське вторгнення призвело до масового руйнування української інфраструктури та будівель, шкіл, лікарень, цивільного житла та культурної спадщини на суму, за деякими оцінками, понад 750 мільярдів євро та очікуваного різкого зниження ВВП на 35 % (за прогнозами МВФ). У Доповіді також зазначається, що українська економіка втратила від 30 % до 50 % свого виробничого потенціалу, причому втрати сконцентровані в економічно важливих регіонах на сході та півдні України.

3. Вважає, що відновлення України є необхідністю та моральним обов'язком Європи, що потребуватиме додаткових ресурсів, крім поточної багаторічної фінансової програми (БФП) ЄС, через можливе застосування статті 122 Договору про функціонування Європейського Союзу, нового позабюджетного фінансування. Враховуючи надзвичайні обставини війни в Україні, КР підтримує ідею проведення середньострокового перегляду БФП до 2023 року.

4. Наголошує, що з 9 млрд євро макрофінансової допомоги ЄС, обіцяної Україні, наразі погоджено лише 6 млрд євро, тоді як щомісячна потреба становить 5-7 млрд євро. КР нагадує, що через воєнні обставини рівень резервування коштів у бюджеті ЄС становить 70 %, на відміну від звичайної ставки у 9 %, і що

бюджет ЄС на 2021-2027 роки вже не має достатнього запасу для фінансування кредитів. У зв'язку з цим КР наголошує на потребності пошуку альтернативних шляхів фінансування допомоги, у тім числі шляхом надання додаткових державних гарантій державами-членами.

5. Зазначає, що процес відновлення має відбуватися за принципом «знизу-вгору» із залученням місцевих і регіональних органів влади України та ЄС, а також опиратися на реформу децентралізації в Україні, яка вже значно просунулася вперед до 24 лютого 2022 року. У цьому контексті КР звертає увагу на рекомендації дослідження «Виклики та можливості участі місцевої та регіональної влади у відновленні України», опублікованого у вересні 2022 року.

Вважає, що децентралізований процес відбудови є також найліпшим способом надати українським громадянам перспективу залишитися в своїй країні і пом'якшити подальші імміграційні потоки. Водночас КР відкидає штучні перешкоди для імміграції громадян України та просить найближчим часом розглянути питання про перегляд Директиви про тимчасовий захист (2001/55/ЄС) з метою надання біженцям гарантії проживання на термін більше трьох років.

6. Вітає рішення Європейської Ради про надання Україні статусу країни-кандидата. Статус кандидата має стати рушієм для нових зусиль української влади у проведенні реформ, а відновлення має стати можливістю для подальшого наближення до стандартів та політики ЄС. У цьому контексті Рада Європи наголошує, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС вже охоплює приблизно 70 % вимог членства до ЄС; очікує від України продовження боротьби з корупцією, яка була визначена у висновку Європейської Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі як один із семи секторів для нагальних реформ і буде оцінюватися до кінця 2022 року. Реформи також мають забезпечити гарантії прозорого та справедливого розподілу коштів допомоги.

7. Зазначає, що КР міг би розпочати діяльність, у тім числі в рамках Спільного консультативного комітету, спрямовану на підготовку, зокрема, наближення до законодавства ЄС у сфері політики згуртування, а також на підтримку розбудови

потенціалу та належного врядування шляхом взаємного навчання та обміну кращими практиками.

Загальні принципи процесу відбудови України

8. Вітає Декларацію Лугано, яка схвалює розроблений під керівництвом України проєкт Плану відновлення та розвитку як загальну схему, що керує процесом відновлення, забезпечуючи скоординовану участь багатьох зацікавлених сторін та партнерство.

9. Закликає міжнародне співтовариство, на чолі з ЄС, створити ефективну координаційну платформу між Урядом України та всіма її двосторонніми, а також багатосторонніми партнерами, організаціями, міжнародними фінансовими установами та донорами для підготовки та реалізації Плану відновлення та розвитку України і вважає, що плани Європейської Комісії щодо створення Платформи відновлення України дуже важливі, яка б координувала фінансування від донорів для відновлення України, як ключові для цього за умови, що Платформа повністю інтегрує принцип партнерства та залучає Альянс міст та регіонів для відновлення України як повноправного партнера на всіх етапах її планування та реалізації.

10. Погоджується з думкою, що процес відновлення України має бути диференційованим з погляду часових рамок, ризиків для безпеки та з погляду регіонального впливу війни та конкретних викликів для згуртування. Першим етапом, ймовірно, поки ще тривають бойові дії, має бути реагування на надзвичайні ситуації, другий етап має бути присвячений відновленню критично важливої інфраструктури та послуг, а третій етап – прокладанню шляху до довгострокового сталого зростання. На всіх цих трьох етапах відновлення важливо зосередитися на розбудові спроможності муніципалітетів з метою розширення прав і можливостей місцевих органів влади в Україні, щоб вони могли самостійно координувати відновлення своєї території.

11. Закликає ЄС та інших міжнародних донорів, враховуючи окремі держави-члени, надати на першому етапі негайне фінансування надзвичайної допомоги, щоб допомогти населенню України безпечно пережити наступну зиму. У при-

фронтових регіонах це фінансування має бути спрямоване на гуманітарну допомогу (продукти харчування, паливо, медикаменти, системи питного водопостачання та очищення питної води тощо), надання тимчасового житла (намети, збірні житлові будинки, системи опалення тощо), розмінування, а також логістичну підтримку для забезпечення зв'язку між цими регіонами, а також на надання необхідних транспортних засобів, таких як автобуси, карети швидкої допомоги, пожежні машини, вантажівки, екскаватори тощо. У порівняно безпечних регіонах та таких, що досить віддалені від бойових дій, має бути надана технічна підтримка для надання послуг, забезпечення житлом та інтеграції внутрішньо переміщених осіб, переміщення промислових потужностей та забезпечення транспортних коридорів для гуманітарної допомоги всередину країни та українського експорту назовні.

12. Вітає у цьому контексті, що 16 вересня Європейська Комісія взяла на себе зобов'язання надати на першому етапі 150 млн євро на допомогу внутрішньо переміщеним особам в Україні та 100 млн євро на відновлення шкіл, зруйнованих російськими бомбардуваннями, та вважає ці суми значною мірою недостатніми порівняно з потребами першого етапу швидкого відновлення, які оцінюються у 17 млрд євро, з яких 3,4 млрд євро – вже у 2022 році.

13. Вважає, що другий етап процесу відбудови має бути присвячений відновленню критично важливої інфраструктури та послуг, охоплюючи центральне опалення, електропостачання, водопостачання та водовідведення, школи, лікарні та житло для цивільного населення. Схеми громадських робіт допоможуть працевлаштувати людей у районах зі значними руйнуваннями.

План реконструкції України

14. Передбачає, що третій етап процесу відновлення має закласти основи довгострокового сталого зростання на підставі стратегії інтегрованого планування на територіальному рівні, використовуючи системні підходи до сталого, зеленого, розумного та інклюзивного розвитку територій, а також принцип ОЕСД – будувати краще, ніж було. Цей етап має, зокрема, зосередитися на досягненні сформульованої Урядом

України мети щодо скорочення до 2030 року всіх викидів парникових газів на 65 %. Будь-які інвестиції в енергетичний сектор мають сприяти декарбонізації та зменшенню залежності України від викопного палива, враховуючи, що 30 % сонячних потужностей і 90 % вітроенергетичних потужностей зруйновані або перебувають на окупованих російськими військами територіях. Інвестиції також мають бути спрямовані на реконструкцію систем централізованого тепlopостачання багатьох міст України, які мають бути замінені на сучасні системи центрального тепlopостачання, що не базуються на спалюванні викопних видів палива. На цьому етапі критично важливим є також відновлення житлового фонду, шкіл, лікарень, щоб залучити українських біженців і переміщених осіб до місць їхнього довоєнного проживання.

15. Закликає Європейський Союз, держави-члени та міжнародні фінансові інституції надавати гранти, а не кредити, оскільки Україна навряд чи зможе обслуговувати та погашати додаткові борги в короткостроковій перспективі. Кредити збільшать ризик боргової кризи в майбутньому, враховуючи, що довоєнна Україна вже мала зовнішній борг у розмірі близько 130 млрд євро, що відповідає 80 % ВВП. Там, де інституції не можуть надавати гранти, треба надавати кредити без відсоткових ставок або під дуже низькі відсотки, особливо для проєктів, спрямованих на допомогу муніципалітетам.

16. Вважає, що з огляду на розпочатий процес вступу України до ЄС та з метою легітимізації сильної координуючої ролі ЄС у стратегії відновлення, Європейська Комісія має запропонувати значний Фонд реконструкції України, який може бути створений на тій же правовій основі, що і Фонд відновлення та стійкості ЄС, з погашенням починаючи з 2027 року. Цей Фонд має дозволити ЄС попередньо профінансувати значну частку (40 %) витрат на реконструкцію та відновлення в Україні, які, за спільною оцінкою Уряду України, Європейської Комісії та Світового банку, становлять 349 мільярдів євро на період з 24 лютого до 1 червня 2022 року, що особливо сильно впливає на житловий, транспортний, торговельний і промисловий сектори, а руйнування сконцентровані в Чернігівській, Донецькій, Луганській, Харківській, Київській та Запорізькій областях.

17. Вітає на цьому тлі оголошену 20 липня готовність групи шести країн-кредиторів України призупинити обслуговування боргу, який Україна уклала з її членами, до кінця 2023 року.

18. Закликає Європейський Союз та міжнародні фінансові інституції підготувати правові підстави для використання російських активів, заморожених в рамках санкцій, для процесу відновлення України.

19. Наполягає на тому, що швидкість є критично важливою для подолання гуманітарної катастрофи в Україні, тому потребує, щоб умови були розумними й адаптованими до обставин і базувалися на вимірюваних, перевірених результатах.

20. Підкреслює, що процес відбудови має будуватися на підвищенні соціальних та екологічних стандартів та наближенні їх до законодавства ЄС, тому пропонує українській владі повністю адаптувати своє трудове законодавство до стандартів, визначених Міжнародною організацією праці.

21. Вітає принцип демократичної участі, закріплений у Декларації Лугано, який потребує, щоб процес відновлення був зусиллям усього суспільства, враховуючи переміщених громадян в Україні та за її межами, місцеве самоврядування й ефективну децентралізацію. Рада реформ також схвалює підтримку декларації щодо залучення багатьох зацікавлених сторін та акцент на доброчесності, прозорості та підзвітності як важливих принципах успішної реалізації Національного плану відновлення та розвитку.

22. Вітає концепцію Президента Зеленського щодо відновлення та довгострокового розвитку України на основі побратимства між містами та регіонами України та ЄС, а також заклик Президента Європейської ради до РК підтримати план відновлення України, заснований на практичному та обґрунтованому підході у співпраці між місцевими та регіональними органами влади з України та ЄС.

23. Звертає увагу на Альянс міст і регіонів для відновлення України, започаткований 30 червня 2022 року, як інструмент для визначення місцевих та регіональних потреб в Україні, координації зусиль з містами та регіонами Європейського Союзу, готовими виділити ресурси для підтримки ефективного та сталого відновлення України, та сприяння

співпраці його основних партнерів з інституціями ЄС та в рамках «Платформи відновлення України», а також між українськими та європейськими місцевими та регіональними органами влади та асоціаціями для демонстрації проєктів відновлення, що реалізуються українськими місцевими органами влади.

24. Бере на себе зобов'язання через Альянс сприяти наданню експертної допомоги в рамках програми партнерства та побратимства з метою розбудови потенціалу, сприяння належному врядуванню та надання технічної допомоги містам і регіонам в Україні задля процесу відбудови, який охоплюватиме не лише стале відновлення інфраструктури, й соціальний вимір, освіту, демократію та врядування. РК наголошує, що хоча міждержавні схеми партнерства з містами та регіонами, включно з побратимством, можуть бути дуже доречними, але для деяких зусиль з розбудови потенціалу та відновлення з урахуванням місцевих особливостей, більш доречними видаються ширші інвестиційні схеми, що можуть залучити більшу групу міст і регіонів або навіть змішану групу обізнаних зацікавлених сторін, також для підготовки наближення до моделей управління регіональної політики Європейського Союзу.

25. Закликає Європейський Союз визнати ключову роль місцевих і регіональних органів влади разом з усіма асоціаціями органів місцевого самоврядування України та ЄС, які входять до складу Європейського альянсу міст та регіонів для відновлення України, очікує на цілеспрямовану підтримку у зміцненні потенціалу українських органів місцевого самоврядування та їх асоціацій, яка могла б координуватися в рамках майбутньої «Платформи відновлення України».

26. Наголошує, що реформи децентралізації та регіонального розвитку в Україні зробили значний внесок у консолідацію місцевої демократії, посилення самоврядування та загальну стійкість місцевих громад країни. Ці реформи були впроваджені завдяки значній підтримці регіонів і міст Європейського Союзу, а також їхніх асоціацій, у тім числі через програму «U-LEAD з Європою», а також за цілеспрямованої підтримки з боку КР в рамках його Цільової робочої групи з питань України

та в рамках заходів із партнерського співробітництва. Успіх цих реформ децентралізації наблизив Україну до Європейського Союзу та його цінностей свободи, демократії та верховенства права.

27. Виокремлює той факт, що сусідні з Україною регіони ЄС продемонстрували безпрецедентну солідарність, приймаючи велику кількість українців, які втікають від війни, і відповідно також потребують скоординованої та систематичної підтримки з боку Європейського Союзу.

28. Пропонує розробити посилену програму «U-LEAD», яка стане ключовим багатостороннім інструментом підтримки місцевих громад і сприятиме децентралізації в Україні. Ця програма «U-LEAD 2.0» опиратиметься на виділену бюджетну лінію для підтримки подальшої децентралізації в Україні та розбудови спроможності місцевих і регіональних органів влади якнайшвидше застосовувати законодавство ЄС у сфері політики згуртування. Йдеться про програму обміну досвідом і програму спільних інвестиційних проєктів, що дасть змогу тісно залучити місцеві та регіональні органи влади ЄС та України до розробки та реалізації заходів з відбудови за підтримки ЄС.

29. Нагадує про великий досвід партнерської співпраці за участю членів КР, накопичений в Україні, а також за її межами, і наголошує на ролі, яку КР та його партнери в Альянсі як центр ЄС з рівноправного співробітництва на місцевому та регіональному рівнях – міг би відіграти в мобілізації міст і регіонів ЄС на підтримку відновлення України.

30. Наголошує на надзвичайній важливості подальшого розширення повноважень органів місцевого самоврядування, які могли б взяти на себе провідну роль у відновленні та реконструкції разом з центральним урядом України, ЄС та іншими міжнародними партнерами. Комітет регіонів повторює свій заклик продовжувати зосереджувати увагу на вдосконаленні належного місцевого/регіонального управління, враховуючи прозорість, боротьбу з корупцією, захист свободи місцевих засобів масової інформації та просування електронного урядування.

31. Закликає до створення простого механізму залучення, усунення бюрократичних перешкод і виділення достатніх

ресурсів, які б дали змогу інституціям ЄС, європейським муніципалітетам, регіонам, євро регіонам, європейським об'єднанням територіального співробітництва та асоціаціям допомагати українським партнерам у їхніх зусиллях з відновлення, а також до інклюзивного підходу, що об'єднує муніципалітети та регіони, з метою збереження узгодженості з тим, що вже було розгорнуто для сталого територіального розвитку України сьогодні (в Україні і в ЄС).

32. Звертає увагу на важливу роль Стратегії ЄС для Дунайського регіону, в якій бере участь Україна, у наданні допомоги Україні в процесі відбудови; стратегія забезпечує комплексну основу для співпраці за участю місцевих і регіональних органів влади.

33. У цьому контексті вітає ініціативу європейських міст щодо підписання 19 серпня з компетентними українськими органами влади «Меморандуму про взаєморозуміння щодо підтримки сталого відновлення українських міст», який доповнює співробітництво, що виконується в рамках Альянсу.

34. Вітає зобов'язання Європейської Комісії забезпечити гнучкість для продовження програм транскордонного та транснаціонального співробітництва Європейського сусідства та «Interreg», зокрема, співфінансування на 100 % транскордонних програм з Україною та Молдовою, що реалізують проекти співробітництва, які були перервані внаслідок російської військової агресії проти України.

35. Закликає до залучення існуючих програм «Interreg» за участю українських регіонів до процесу відбудови.

36. Закликає до створення ефективної системи багаторівневого управління, заснованої на принципах ОЕСР щодо приватних інвестицій на всіх рівнях влади.

37. Очікує, що українські місцеві та регіональні органи влади отримають доступ до таких програм ЄС, як «Horizon Europe» та «EU4Culture».

38. Нагадує, що Альянс запрошує інституційних фінансових партнерів, таких як ЄІБ, зокрема в рамках Плану дій ЄІБ/КР, ЄБРР, ОЕСР та Банку розвитку Ради Європи, до підготовки проектів на місцевому та регіональному рівні за підтримки місцевих та регіональних експертів ЄС.

39. Наголошує на ключовій ролі мерів і регіональних лідерів в Україні щодо забезпечення стійкості нації та високо оцінює їхню відвагу у боротьбі за наші цінності; це надихає всіх європейців, дає потужний імпульс місцевій демократії та розширенню прав і можливостей на місцях, що має стати ключовим елементом відновлення України.

11.2. Виклики повоєнної ревіталізації України

Україна продовжує нести збитки від збройної агресії РФ та чинити героїчний супротив силам противника. Якщо попереднього кварталу експертне середовище і уряд озвучували оцінки, які коливалися від 63 до 68 млрд дол. США, то тепер розміри збитків оцінюються у діапазоні від 100 до 105,5 (за оцінками KSE Institute) млрд дол. США. Загальні ж втрати економіки України через війну, у тім числі непрямі (зниження ВВП, припинення інвестицій, відтік робочої сили, додаткові витрати на оборону та соціальну підтримку тощо), на думку експертів KSE Institute, можуть становити від 564 до 600 млрд дол. США.

Макрофінансова ситуація України складна. Серед поточних викликів для української воєнної економіки: розрив між витратами і доходами бюджету (станом на березень-квітень 2022 року становив близько 2,7-3,1 млрд доларів із прогнозами щодо збільшення у наступні місяці), збитки цивільної та військової інфраструктури, припинення роботи іноземних компаній в Україні, спад споживання електроенергії та газу, а також атаки на об'єкти енергетичної інфраструктури, падіння експорту та імпорту (збереження негативного сальдо торгового балансу). За даними Держстату у січні-травні 2022 року експорт товарів становив 19 594,3 млн дол. США, або 79,6 % порівняно з січнем-травнем 2021 року імпорт – 20 472,7 млн дол. (80,1 % до 2021). Негативне сальдо становило 878,4 млн дол. (у січні-травні 2021 року також негативне – 968,1 млн дол.).

За попередніми оцінками НБУ реальний ВВП втратить 33,4 % у 2022 році, а МВФ також прогнозує у 2022 році зростання українського державного боргу до 86,2 % щодо ВВП. Стає все більш очевидним, що такі витрати Україна не може понести сама, тим більше, що остаточні цифри втрат економіки досі невідомі, адже війна ще триває. Попередні оцінки щодо обсягів допомоги на реконструкцію України лунали в діапазоні від 200 до 500 млрд євро, а на Конференції з питань відновлення України в липні український уряд озвучив суму у розмірі понад 750 млрд дол. США. Фінансових ресурсів, які вже погодилися виділити західні країни, за оцінками Мінфіну, Україні наразі недостатньо. Хоча надання Україні допомоги залишається на порядку денному, й обговорення тривають на різних рівнях. Єврокомісія вбачає, що лідерство у відбудові має взяти український уряд у тісному партнерстві з ЄС та іншими ключовими партнерами, такими як країни «Великої сімки» та «Великої двадцятки», іншими державами-союзницями, а також міжнародними фінансовими установами та міжнародними організаціями. Від початку російської агресії ЄС посилив свою підтримку, станом на травень 2022 року мобілізуючи близько 4,1 млрд євро для підтримки економічної, соціальної та фінансової стійкості України у формі макрофінансової допомоги, бюджетної підтримки, екстреної допомоги, реагування на кризи та гуманітарної допомоги. Заходи військової допомоги також були надані в рамках Європейського фонду миру (European Peace Facility) на суму 1,5 млрд євро для відшкодування державам-членам ЄС їхньої військової допомоги Україні.

Також було оголошено, що Єврокомісія планує надати Україні у 2022 році додаткову макрофінансову допомогу у вигляді позик на суму до 9 млрд євро, яка буде доповнена підтримкою інших двосторонніх і багатосторонніх міжнародних партнерів, враховуючи «Велику сімку». Ця сума виплачуватиметься траншами з тривалими термінами погашення та пільговими відсотковими ставками завдяки гарантії з бюджету ЄС. Про додаткові 151,7 млн дол. США гуманітарної допомоги оголосила і Канада: кошти підуть на гуманітарні, продовольчі потреби та розмінування українських територій. Також

Канада надасть Україні позику у розмірі 200 млн дол. США через Міжнародний валютний фонд на термінові потреби для забезпечення ліквідності. Всього ж за даними Мінфіну України станом на липень 2022 року профінансовано 25 318 млн доларів США українського бюджету за рахунок у тім числі допомоги МВФ, СБ, ЄІБ, ЄС, США, Німеччини, Канади, Японії, Великобританії, Франції, Італії, Нідерландів, Швеції, Данії, Норвегії, Австрії, Литви, Латвії та Ісландії.

Єврокомісія також оголосила про запуск міжнародної координаційної «Платформи реконструкції України», яку очолить Єврокомісія та український уряд, та працюватиме як орган стратегічного управління, відповідальний за схвалення плану реконструкції, розробленого та реалізованого Україною. Верховна Рада України та Європейський парламент братимуть участь у платформі як спостерігачі.

План реконструкції RebuildUkraine, затверджений платформою, стане основою для ЄС та інших партнерів для визначення пріоритетних напрямів фінансування та конкретних проєктів. Платформа координуватиме джерела та цілі фінансування для оптимізації використання коштів, а також відстежуватиме прогрес у реалізації плану. Значний акцент у співпраці буде зроблено на реформах верховенства права та боротьбі з корупцією, а інвестиції, приведені у відповідність до кліматичної, екологічної та цифрової політики та стандартів ЄС, допоможуть Україні вийти сильнішою та стійкішою після спустошення російського вторгнення. Запуск платформи своєю заявою підтримала «Велика сімка», наголосивши, що майбутній План відновлення та реконструкції має сприяти розвитку місцевої стійкості та соціальної згуртованості, щоб всі члени суспільства, особливо ті, хто найбільше постраждав від війни, отримали від його реалізації однаково користь.

Також, за інформацією ЗМІ, Єврокомісія ще планує випустити боргові папери ЄС для покриття короткострокових потреб України у фінансуванні наступних місяців і почала розглядати питання спрощення конфіскації активів, пов'язаних із потенційною злочинною діяльністю (зокрема, злочинном вважатиметься ухилення від санкцій ЄС проти РФ). Як

повідомляється, відповідний проєкт рішення вже є в роботі євровичинників.

Всього Україна могла б отримати близько 500 млрд дол. США таких активів (на цьому етапі – до 150 млрд дол. США), щоб направити їх на відновлення, через механізм продажу спеціальних боргових розписок на світовому фінансовому ринку.

Ще одним можливим рішенням щодо допомоги Україні є пожертвування країнами «Великої сімки» їх невикористаних СПЗ (спеціальних прав запозичень), у тім числі через механізми, які можуть розподіляти їх у формі грантів або пільгових кредитів.

Йдеться про СПЗ, отримані у 2021 році, в рамках емісії для подолання наслідків пандемії Covid-19, у загальній сумі 415 млрд дол. США. Якщо країни «Великої сімки» змогли б надати Україні хоча б 10 % цих активів, то це допомогло би значною мірою покрити її фіскальний розрив 2022 року. Допомога могла би відбуватися у вигляді пожертвування невикористаних СПЗ безпосередньо Україні, і на спеціально створений мультидонорський рахунок МВФ для України.

Також у США дискутується ідея реструктуризації зовнішнього боргу України: за інформацією ЗМІ, такі можливості готові обговорювати в Білому домі, а низка законопроектів із цього питання вже очікують розгляду в Сенаті.

За оцінками Рахункової палати України, такий крок необхідний. Ці оцінки, щоправда, не поділяє Міністерство фінансів України. На думку міністра Сергія Марченка, попри складну ситуацію з бюджетом, Україна має продовжувати обслуговувати свої борги. Втім він не виключає, якщо війна триватиме ще три-чотири місяці, то Україні доведеться вживати радикальних заходів, зокрема підвищувати податки, для збалансування фінансової ситуації.

Тим часом, протягом II кварталу 2022 року до державного бюджету почали надходити кошти підтримки від партнерів. На початку травня 2022 року в рамках Програми Другої позики на політику розвитку у сфері економічного відновлення України надійшов грант у розмірі 495 млн євро від США, Норвегії та Австрії, що підтвердив міністр фінансів Сергій

Марченко. Наприкінці червня 2022 року прем'єр-міністр Денис Шмигаль підтвердив надходження гранту у розмірі 1,5 млрд дол. США від Сполучених Штатів.

Окремої уваги заслуговує діяльність всередині держави, направлена на відновлення України після наслідків війни. Хоча активні бойові дії продовжуються, а ракетні обстріли тривають практично по всій території України, планування відновлення, а також дискусії щодо надання допомоги з боку партнерів набирає обертів. Прем'єр-Міністр України Денис Шмигаль озвучив наміри відновити більшість пошкоджених об'єктів критичної інфраструктури вже до осені цього року.

З одного боку, такі амбіції варто вітати, оскільки, чим раніше розпочнеться відбудова, тим ліпше. З іншого боку, воєнний стан вимагає в певних випадках обмеження публічності, а це автоматично означає і прозорості прийняття рішень. Також стан країни «постійно у війні, немає часу на роздуми» надає всьому процесу відновлення імпульс прискорення, що може відобразитись на якості такого планування та, відповідно, відбудови. Через триваючі військові дії неможливо фіналізувати підрахунок збитків і гарантувати, що відновлену інфраструктуру не буде зруйновано знову. Фактор війни, що продовжується, суттєво ускладнює планування відбудови. Президент України 21 квітня 2022 року підписав Указ № 266/2022 про утворення Національної ради з відновлення України від наслідків війни та затвердив Положення про цей консультативно-дорадчий орган. Ця Нацрада і має розробити план відновлення України після війни. У затвердженому Положенні зазначено, що до участі у роботі органу можуть залучатися представники державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, а також міжнародних організацій і незалежні експерти.

У рамках Нацради було утворено низку тематичних робочих груп, до яких входили згадані вище представники, і які розробили рамку для майбутнього Плану відновлення України та перелік проектів. Поки що невідомо, які саме пропозиції будуть враховані, а які відхилені, і в якій конфігурації буде ухвалений План.

Нагадаємо, що Україна створила низку фондів для фінансування процесу відновлення.

- Фонд підтримки малого та середнього бізнесу.
- Фонд підтримки армії.
- Фонд відновлення та трансформації економіки.
- Гуманітарний фонд.
- Фонд обслуговування та погашення державного боргу.
- Фонд відновлення майна та зруйнованої інфраструктури.

Також планується створити окремий Фонд відновлення України, а ЄС планує створити спеціальний трастовий фонд для відновлення України.

Започатковано фандрейзингову платформу UNITED24, завданням якої є стати головним вікном збору пожертв на підтримку України. Кошти надходять на рахунки Національного банку України та спрямовуються профільними міністерствами на найголовніші потреби за трьома напрямками: 1) оборона, розмінування; 2) медична допомога; 3) відбудова України.

11.3. Кейси повоєнного відновлення та відбудови в Європі

Польща – відбудова столиці після воєнних руйнувань. Жодне інше європейське місто не постраждало так сильно під час Другої світової війни, як Варшава, знищення якої здебільшого було не прямим результатом війни, а свідомим актом знищення міста та його архітектури нацистською Німеччиною. Втрати міської забудови Варшави на початку 1945 року оцінювалися приблизно в 84%, промислова інфраструктура та історичні пам'ятки були зруйновані на 90 %, а житлові будинки – на 72 %. Втім найбільше постраждала стара історична частина міста, де 60 % історичних будівель не піддавалось відновленню.

Масштаби яскраво демонструє карта руйнувань Варшави, розроблена за аерофотозйомкою 1945 року, де синім відмічені будівлі, що збереглися, а коричневим показано градацію руйнувань (темно-коричневим кольором позначено повніс-

тю зруйновані об'єкти). Місто, в якому до війни проживало понад 1 мільйон осіб, було майже безлюдним, лише кілька тисяч жили в його руїнах.

Значні руйнування та відтік мешканців тоді робило відбудову Варшави малоймовірною.

На початку 1945 року нова комуністична влада навіть розглядала можливість перенесення столиці до м. Лодзь, яке пережило війну майже неушкодженим. Були також серйозні плани перетворити Варшаву на своєрідний заповідник – квазімеморіал війни. Можливо, так би і відбулось, якби російською силою в цьому питанні не стали люди, які масово почали повертатись до столиці.

Кілька днів влада навіть намагалася їх стримувати, встановлюючи пропускні пункти на в'їзді, оскільки економічного зиску у негайному відновленні Варшави не було, бракувало фінансових ресурсів, і будматеріалів. Проте люди стали каталізаторами відбудови, почавши розбирати завали й відбудовувати будинки.

3 лютого 1945 року Національна Рада ухвалила постанову, яка закликала до відбудови Варшави, а 14 лютого було утворено *Biuro Odbudowy Stolicy* – BOS (Бюро відбудови столиці). Зі створенням BOS був започаткований один із найамбітніших проєктів в історії людства. У такому масштабі ще ніхто не намагався реконструювати зруйноване війною місто та зберегти довкілля.

План і сценарій відбудови були досить простими – перебудувати Варшаву у сучасне функціональне місто, реалізувати модерністські ідеї якості життя, а саме: створити якісне житло, зрозумілу транспортну систему, розділити місто на функціональні зони та збільшити кількість зелених насаджень.

Генеральний план також існував, хоч був затверджений у 1946 році. Варто зазначити, що над його розробкою почали працювати ще до війни. Польські архітектори та планувальники, що входили до складу BOS, під час війни продовжували думати, обговорювати, планувати, не знаючи, коли саме закінчатись воєнні дії.

Це дало змогу швидко прийняти рішення та приступити до реалізації планів. Після визволення Варшави співробіт-

ники BOS почали проводити огляд зруйнованих будівель і за кілька тижнів обстежили 10 тисяч об'єктів. Так визначали, які об'єкти підлягали збереженню. Існував і недолік створеного BOS, бо не було публічних консультацій, тобто ігнорувалася громадська думка, а суспільство не мало інструментів впливу на рішення чи дії бюро. Зрештою, у реаліях комуністичної окупації Польщі складно говорити про вплив громадської думки.

Варто також зазначити, що у Польщі сподівалися, що після закінчення війни світ буде допомагати у відбудові, але масштаб допомоги був незначним: від Великобританії отримали лише десяток автобусів, а СРСР надав панелі для зведення 600 будинків. Країні, яка опинилася по інший бік «залізної завіси» і не була частиною плану Маршалла, треба було досягти результатів власними силами.

Варшаву справді, як свідчить популярне соціалістичне гасло, (пере)будував увесь народ – за рахунок пожертвувань і робітників, які приїжджали з усієї Польщі, надаючи волонтерську допомогу. Фактично, єдиним джерелом фінансування були особисті пожертви до Соціального фонду відбудови столиці, який був створений у 1945 році, та став єдиною законною державною установою, яка брала участь у фінансуванні зусиль з відбудови.

Отже, відбудова Варшави наприкінці 1940-х є унікальним кейсом відбудови історичного центру та показовим прикладом післявоєнної реконструкції міста. Після такої відбудови реконструйований історичний центр Варшави був внесений до списку Світової спадщини ЮНЕСКО.

Боснія та Герцеговина – міжнародна допомога у повоєнній відновленні країни. У фокусі дослідження перебуває столиця Боснії та Герцеговини – Сараєво, яка зазнала чотирирічної облоги та значних руйнувань у період війни на Балканах. Повномасштабна війна росії з Україною актуалізувала вивчення досвіду відбудови міст, що постраждали від військових конфліктів серед вітчизняних дослідників. В аналітичній доповіді Київської школи економіки, а також в працях Данилишина Б. окреслено важливу роль іноземних інституцій у

фінансуванні відбудови економіки в цілому та міської інфраструктури зокрема. Звіти міжнародних організацій свідчать про ефективність такої допомоги та зростання макроекономічних показників. Однак є багато критичних публікацій, зокрема в царині урбаністики та соціології. Саме ці праці піднімають питання односторонності відбудови міст Боснії та Герцеговини, звертають увагу на прогалини у прийнятих рішеннях і про виклики, що залишаються актуальними для жителів балканської столиці.

Після трьох років війни, з квітня 1992 року до вересня 1995 року, під час якої понад 10 % населення Боснії та Герцеговини (БіГ) було вбито або поранено, а більше половини було змушене покинути свої домівки, нова БіГ зіткнулася з новими викликами відбудови. Процеси розпочались після підписання Дейтонської угоди в листопаді 1995 року за участю США, Великобританії, Франції, Німеччини та росії як держав-гарантів.

Загальні втрати БіГ від війни оцінюються в 50-70 мільярдів доларів США. Це в 15-20 разів перевищувало ВВП за перший рік після закінчення війни (ВВП у 1996 році становив 3,6 млрд доларів США). Отже, маючи обмежені внутрішні ресурси, виснажена війною, держава потребувала залучення міжнародної спільноти. Після підписання Дейтонської угоди Світовий банк, ЄС, агентства ООН, інші багатосторонні та двосторонні агентства з надання допомоги, неурядові організації та приватні фонди швидко відреагували на критичні потреби БіГ у відновленні. Багато агентств ООН та НУО працювали в БіГ під час війни, надаючи продовольчу та іншу гуманітарну допомогу біженцям і жертвам війни, а також готуючи оцінки потреб і витрат на відбудову.

На підставі цих оцінок Світовий банк та ЄС надали донорську підтримку на відбудову в розмірі 5,1 млрд доларів США. У період з 1996 до 1999 року було проведено п'ять засідань Групи донорів, на яких було успішно залучено 3,7 млрд доларів США від 48 країн-донорів і 14 міжнародних організацій.

У перші роки повоєнного періоду початкова реакція економіки БіГ на зусилля міжнародних донорів з відновлення була дуже позитивною, про що свідчать оцінки відновлення ВВП в

абсолютному вираженні та на душу населення (перевищували 20 % ВВП і 140-279 дол. США per capita).

Мобілізовані міжнародні кошти стали основою для швидкої й успішної реконструкції базової інфраструктури в БіГ, і до 2000 року об'єкти критичної інфраструктури, такі як дороги, електрика, зв'язок, водопостачання та школи, були відновлені до довоєнного рівня.

Фінансовий пакет міжнародної допомоги БіГ складався з грантів, пільгових кредитів і схем із залученням приватного сектора. Гранти були основою офіційної підтримки, яка до 2005 року становила 5,95 млрд доларів США; до 2005 року гранти становили 82 % міжнародного фінансування і не були включені до офіційної допомоги розвитку (фінансувалася за окремою програмою). Крім того, БіГ підписала низку угод про реструктуризацію та списання старих боргів, що в поєднанні з помірними темпами зростання реального ВВП та обережною політикою щодо отримання нових кредитів дало змогу БіГ скоротити зовнішній борг з 66 % від ВВП у 1999 році до 35 % наприкінці 2004 року.

Інституції ЄС сприяли відновленню БіГ та інших балканських країн за допомогою спеціальних програм. Зокрема, програма PHARE була реалізована як перехідний етап між гуманітарною допомогою і довгостроковими проєктами реконструкції, надаючи матеріали та обладнання для 10 ключових секторів економіки, враховуючи реконструкцію транспортних мереж, житла, енергетичних об'єктів, комунікацій, освіти і сільського господарства.

Програма OBNOVA зосереджувалася на економічному розвитку, реконструкції інфраструктури, підтримці громадянського суспільства, поверненні біженців та регіональному співробітництві між республіками колишньої Югославії.

Програма SAPARD допомагала країнам-кандидатам у Центральній і Східній Європі підготуватися до вступу в ЄС, зосереджувалася на розвитку сільського господарства та сільських територій.

ЄС також створив Процес стабілізації та асоціації після досягнення мирного врегулювання на Балканах, а програма фінансової допомоги CARDS стимулювала економічний роз-

виток і наблизила його до стандартів ЄС. Свою роль відіграв і проєкт «Фінансова та технічна допомога для реконструкції та європейської інтеграції в БіГ», розроблений Лондонською школою економіки (LSE), Віденським інститутом міжнародної економіки (WIIW).

Однак, на думку експертів, з реалізацією програми реконструкції в БіГ постійно виникали проблеми, головно пов'язані з координацією міжнародної допомоги та управлінням проєктами. На їхню думку, головний недолік механізму управління відновленням БіГ полягав у тому, що не було агентства, яке б інтегрувало дії міжнародних донорів та уряду. Фактично, уряд БіГ був значною мірою відсторонений від процесу розподілу міжнародної допомоги. Це робило проблематичним швидкий розподіл коштів між негайним фінансуванням і довгостроковими цілями сталого розвитку, не сприяло швидкому формуванню сильних національних інституцій, здатних ефективно та незалежно управляти міжнародною допомогою.

З 2007 року ЄС надав БіГ понад 2,8 мільярда євро фінансової допомоги через різні програми та інструменти, враховуючи Інститут попередньої інвестиційної допомоги (IPA), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) та Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР). Однією з ключових сфер допомоги ЄС у БіГ була реформа управління: ЄС надав технічну допомогу та фінансування, щоб допомогти БіГ поліпшити державне управління, верховенство права та виборчу систему. БіГ досягла прогресу у впровадженні ключових реформ і наблизилася до інтеграції в ЄС. ЄС також надав допомогу для сприяння економічному розвитку та конкурентоспроможності БіГ. Сюди входило фінансування інфраструктурних проєктів, підтримку малих і середніх підприємств (МСП), підтримку реформ економічної політики. БіГ пережила певне економічне зростання та диверсифікацію, хоча багато проблем залишаються. Незважаючи на підтримку ЄС, БіГ продовжує стикатися зі значними проблемами, враховуючи політичну нестабільність, корупцію й економічну нерівність між регіонами. Деякі критики стверджують, що допомога ЄС була неефективною у вирішенні цих проблем і що треба зробити більше для просування справжніх реформ і розвитку в країні.

SWOT аналіз повоєнної відбудови Сараєво

Сильні сторони	Можливості – цілі міжнародних організацій
Наявність генерального плану Бажання населення повертатись в місто Готовність співпрацювати з міжнародними організаціями	Відновлення фізичних активів Швидке економічне відновлення Повернення біженців і переміщених осіб на батьківщину Закладення фундаменту для сталого зростання
Слабкі сторони	Загрози
Високий рівень безробіття Великий неформальний сектор Низький рівень внутрішніх заощаджень та інвестицій Зниження темпів зростання промислового виробництва Незначний обсяг залучення іноземного капіталу	Брак спільного стратегічного бачення Неузгодженість у часі різних елементів програми Дублювання і брак комунікації Низький рівень відповідальності та підзвітності донорів Слабкі стимули для донорів до співпраці Особисті конфлікти

Деякі донори не відігравали активної координуючої ролі, тоді як інші реалізовували окремі частини програми повністю, незалежно від інших.

Така ситуація була наслідком політичних особливостей колишньої Югославії, яка фактично мала три паралельні системи управління – по одній для кожної етнічної групи з власною бюджетною системою.

Міжнародна допомога БіГ була розподілена за такими напрямками (див. табл. 11.2), які перегукуються з цілями відновлення України, запропонованими міжнародною спільнотою в Лугано.

Значного прогресу було досягнуто у сферах транспортної інфраструктури, електроенергетики, телекомунікацій, банківських і бізнес-послуг.

Соціальна інфраструктура та державні послуги отримали найбільшу частку фінансування (майже 2 млрд доларів США), особливо в частині витрат на реформування уряду та розвиток громадянського суспільства.

Таблиця 11.2

Напрями міжнародної допомоги для повоєнної відбудови

Напрями міжнародної допомоги БіГ	Напрями міжнародної допомоги Україні
Надзвичайна допомога та реконструкція Соціальна інфраструктура та послуги Економічна інфраструктура Виробничі потужності Багатогалузева допомога Матеріальна допомога (загальна допомога) Витрати, пов'язані з державним боргом Адміністративні витрати донорів Допомога неурядовим організаціям	Швидка відповідь на кризу Відновлення інфраструктури Закладення фундаменту стратегічних змін Перевага грантів над позиками Координування зусиль Незалежне адміністрування допомоги Відповідність потребам на місцях Подолання корупції

Лише 3 % від загального обсягу міжнародної допомоги було спрямовано на виробництво товарів і послуг.

Близько 20 % коштів міжнародної допомоги було виділено на технічне співробітництво (зовнішній персонал, навчання, дослідження та пов'язані з цим витрати), які фактично не дійшли до країни.

Гранти домінували в структурі міжнародної допомоги, на них припадало 82 % коштів, виділених у 1996-2004 роках.

Гранти, позики і кредити, пов'язані з військовими потребами, не були включені до офіційної міжнародної допомоги розвитку і фінансувалися за окремими програмами.

В окремі роки надходження міжнародної допомоги досягали 20 % ВВП Боснії і Герцеговини. Це найвищий рівень у сучасній історії постконфліктної відбудови.

Країна підписала низку угод про реструктуризацію та списання старих боргів, що в поєднанні з помірними темпами зростання реального ВВП та обережною політикою отримання нових кредитів дало змогу скоротити зовнішній борг з 66 % ВВП у 1999 році до 35 % наприкінці 2004 року.

На жаль, реалізація програми реконструкції в колишній югославській Республіці Македонія не змогла подолати такі системні проблеми економіки.

Важливі структурні реформи БіГ були відкладені через те, що не було стратегічного бачення відновлення в перші пост-конфліктні роки. Проблеми з реалізацією економічних реформ та інституційною відбудовою країни були тісно пов'язані з недостатньою увагою програми відновлення до проблеми відновлення виробничого сектора. Міжнародні донори сподівалися, що досягнення умов макроекономічної стабільності та технічна консультативна допомога автоматично забезпечать ринкову ініціативу економічних суб'єктів. Цього не сталося, бо рівень внутрішніх заощаджень та капіталу був недостатнім для широкого старту бізнес-ініціативи в середині країни. Інституційна незрілість і хронічно низький рівень доходів створили перешкоди для стабільного розвитку БіГ в довгостроковому періоді.

Дослідження кейсу повоєнної відбудови Сараєво свідчить про наявність додаткових чинників, які можуть негативно вплинути на ефективність відбудови міста. Це передусім брак злагоджених дій місцевої влади та іноземних донорів відбудови. По-друге, непрозорість процесів, рішень і фінансових потоків. Експерти відзначають корупцію як один з ключових чинників гальмування позитивних перетворень в Сараєво. По-третє, не було наскрізної стратегії відбудови міста, до якої, крім фізичної відбудови та стимулювання економічного розвитку, входили б соціальні, культурні та освітні елементи. Адже, на думку дослідників, у повоєнний період доведеться ревіталізувати не лише будівлі, а й душі.

Підтвердженням тому, що «гроші вирішують не все» є такі результати опитування. Чотирирічна облога Сараєво зруйнувала місто, бо майже 11000 мирних жителів були вбиті, 60 відсотків будівель було пошкоджено або зруйновано, а 80 відсотків комунальних послуг виведено з ладу. Коли війна закінчилася в 1995 році, по всій Боснії та Герцеговині (БіГ), відбувся «потрійний перехід»: одночасний рух від війни до миру, комунізму до демократії, від ринкового соціалізму до вільної ринкової економіки. Міжнародні спроби фізично

відбудувати Сараєво увінчалися певним успіхом: видимі шрами війни майже зникли, але реконструкція не завершена, і над містом висить спадок війни.

Опитування в БіГ виявляють глибоку відразу до політики та інституцій, існують серйозні проблеми з безробіттям, нерівністю та соціальним примиренням. Майже 90 % мешканців вважають, що вона рухається в неправильному напрямі. Мешканці Сараєво не відчують себе представленими державними інституціями, переважна більшість підтримує політичні зміни. Потрійний перехід був сповнений труднощів. Етнічні розбіжності ширші, ніж будь-коли. Тоді як 88 % населення підтримує кращі міжетнічні відносини, дуже мало помітних зрушень на шляху примирення. В економіці домінують злочинність і корупція, а не відкриті ринки.

Ці проблеми виникають через звужений підхід до реконструкції Сараєво. Розглядаючи місто головно фізично, міжнародні та національні групи не змогли відновити інституції, подолати корупцію та протистояти націоналістичним політичним рухам, які скористалися складними політичними структурами, створеними Дейтонськими угодами 1995 року. Незважаючи на те, що кожне місто та постконфліктна ситуація є унікальними, оцінка невдач, які виникли під час відбудови Сараєво, дає підстави виокремити п'ять важливих уроків для майбутньої реконструкції.

1. Зусилля з реконструкції потрібно планувати стратегічно, щоб залучити багато секторів і учасників процесу. У Сараєво не було координації між донорами, місцевою владою та жителями міста, що завадило успішній відбудові.

2. Місцева інституційна спроможність має бути посилена до початку реконструкції. Багатьох невдач у Сараєво можна було б уникнути, організувавши необхідне міське планування, адміністративні й управлінські структури в перші роки.

3. Наглядові та антикорупційні заходи мають бути впроваджені з самого початку. Реципієнти та донори мають створити надійні системи контролю, бути готовими притягувати місцевих лідерів до відповідальності.

4. Реконструкція міст має супроводжуватися економічним зростанням. Утримання репатріантів залежить від наяв-

ності робочих місць та економічного зростання. Політика має оптимізувати бізнес-законодавство та максимально спростити відкриття підприємства.

5. Реконструкцію потрібно визнати екосистемою. Функціональної реконструкції лише фізичних аспектів недостатньо для відтворення яскравого міста. Політики мають також використовувати освітні, економічні та культурні ініціативи для відновлення міського життя.

Згадавши релевантний досвід повоєнної відбудови України в складі СРСР, можна виокремити основні елементи такої відбудови – фокус на промисловість, відбудова найперше адміністративних, а тоді житлових будинків, уніфікація забудови, спрощення архітектурних форм. Наслідком такого «радянського будівництва» стала поява монофункціональних і безликих міст зі щільною забудовою та відсутністю громадського простору, нехтуванням, а іноді спеціальним нищенням історичних пам'яток. Такі пострадянські міста потребують ревіталізаційних стратегій не залежно від того, чи вони зазнали руйнувань під час теперішньої російської агресії проти України. І з часом невирішені проблеми міст тільки наростають, тому відбудовувати міста потрібно відповідально з використанням стратегічного підходу, опираючись на успішні практики Європи та світу.

Естонський університет в Тарту в серпні 2022 року розробив літній інтенсив, що так і називався – повоєнна ревіталізація українських міст. Основний акцент курсу – на погляді в майбутнє – яке місто хочемо збудувати, а також на активній участі громадян у формуванні не лише такої візії, а й на реальних кроках з ревіталізації просторів. І тут на допомогу може прийти досвід електронного врядування та успішні практики Естонії у створенні розумних міст з фокусом на сталість, діджиталізацію та екологічність.

Розробляючи програму перетворення міста, важливо обрати підхід – бачення – візію, а тоді вже інструмент перетворення (рис. 11.1).

Процес відбудови Сараєво можна поділити на чотири етапи: фізична реконструкція і придушення конфлікту з 1995 до 2000 року; міжнародний протекторат у відповідь на

перешкоди з боку націоналістичних рухів з 1997 до 2000 року; вдосконалення державного будівництва з 2000 до 2006 року; поступове скорочення кількості міжнародних донорів і повернення до національних реформ і реконструкції з 2006 року до сьогодні.

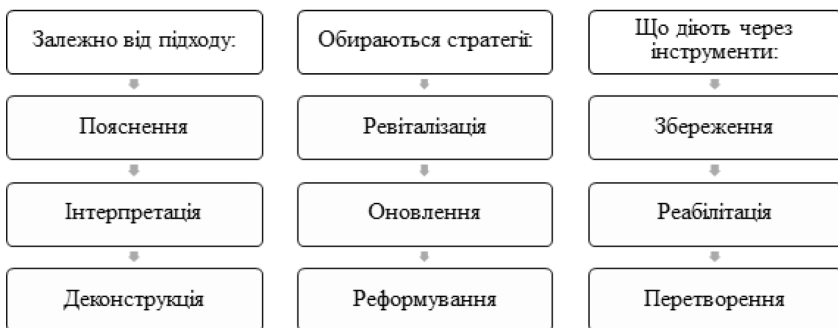

Рис. 11.1. Процес формування та реалізації програми повоєнного відновлення міста

Хоча процеси на кожному етапі дещо перетинаються, вони створюють основу для розгляду внутрішніх змін у Сараєво, і в Боснії і Герцеговині. Перший етап відбудови і стримування передбачав розгортання 60000 військовослужбовців НАТО на базі IFOR на околицях Сараєво. Під час цього етапу була також зібрана значна донорська підтримка для економічної реконструкції і відновлення. Після підписання Дейтонської угоди наприкінці війни Світовий банк, Європейська комісія, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) і Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) розпочали програму пріоритетної реконструкції вартістю 7,1 млрд доларів США (2014 рік) для відновлення інфраструктури та ключових елементів економіки. Однак точно оцінити вартість відбудови важко, якщо взагалі можливо, не лише тому, що донорів і допомогу неможливо відстежити, а й тому, що не було скоординованого фінансового моніторингу між численними групами, які намагались відбудувати БіГ. За консервативними оцінками, загальна сума допомоги на відбудову, наданої між 1995 і 2000 роками, становить від 13,7 млрд до 16,4 млрд

доларів США. Водночас Європейська комісія та держави-члени ЄС прозвітували про надання допомоги БіГ на загальну суму щонайменше 17 млрд доларів США з моменту закінчення війни до 2013 року. Більш детальні оцінки, які охоплюють не лише пряму допомогу на відбудову, але й миротворчі операції, програми економічної допомоги, гуманітарну допомогу та непряму допомогу, свідчать про те, що з 1995 до 2000 року було витрачено від 97 до 111 мільярдів доларів США. З моменту закінчення війни і до сьогодні найбільшими організаціями, що надають допомогу Сараєво, є Світовий банк, Європейський Союз, Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) та Шведське агентство з питань міжнародної співпраці та розвитку (Sida).

Другий і третій етапи характеризувалися міжнародним невдоволенням бездіяльністю національних урядів. У 1997 році Рада з імплементації миру, група міжнародних держав і організацій, на яку покладено завдання нагляду за мирним процесом, розширила роль АВП, надавши йому ширший мандат АВП, усунув впертих і корумпованих політиків і за 150 днів прискорив процес реформ у БіГ, в тім числі реалізацію 100 заходів з економічних реформ.

Коли Вольфганга Петрича призначили Високим представником у 1999 році, він зайняв ще жорсткішу позицію щодо обструктивних елементів. Під час його перебування на цій посаді був розроблений План імплементації закону про власність (PLIP), який передбачав збільшення доходів від власності та загальне дотримання законодавства. Хоча поява міжнародного губернатора була проблематичною в академічних і політичних колах, боснійська громадськість загалом прихильно ставилася до порядку денного реформ. Важливі кроки в напрямі державного будівництва, голосування і де-факто створення конституції тривали до 2006 року. Того року, під величезним тиском США та міжнародної спільноти, була проголосована нова конституція і відбулися кардинальні політичні зміни. Однак ці конституційні зміни зазнали невдачі, а з ними і втрата довіри.

Фінансування з боку ЄС та USAID було різко скорочено. Втома донорів, численні глобальні гуманітарні кризи та вик-

лики демократичній легітимності боснійських міжнародних організацій, таких як АВП, призвели до того, що багато викликів на шляху відбудови Сараєво і країни було подолано, багато проблем залишаються: масові демонстрації 2014 року обережно інтерпретували ознаку демократичного прогресу, але вибори восени не змогли принести значних політичних змін. Водночас хронічно неадекватне регулювання та управління були загострені повеннями в травні того ж року. Сараєво може озирнутися на свої нещодавні невдачі і згадати свої попередні успіхи, щоб винести уроки з похвальної та стійкої реконструкції в багатьох міських умовах, а також надати уроки для майбутніх зусиль з постконфліктної відбудови.

Базова інфраструктура. Одразу після конфлікту пріоритет був наданий відновленню базової інфраструктури. Більшість телекомунікаційних, електричних, дорожніх і водопровідних мереж Сараєво були зруйновані, лише п'ята частина міста мала доступ до води та електроенергії. Після відновлення базових послуг Інститут міського розвитку визначив пріоритетом «скління» – заміну скла в будівлях по всьому місту. Першими були відремонтовані урядові будівлі та офіси, а потім житлові будинки. Зусилля Інституту розвитку міста фінансувалися міжнародними донорами та підтримувалися такими неурядовими організаціями: Католицька служба допомоги та Міжнародний комітет порятунку, що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID).

Мережева інфраструктура, така як водо- та електропостачання, також була відновлена в цей період, і до 1999 року основна мережева інфраструктура країни була майже повністю відновлена завдяки внескам у розмірі 1,35 млрд доларів США, донорським виплатам у розмірі 713 млн доларів США, а також інвестиціям державного та приватного секторів.

До війни енергетичний сектор БіГ був розділений між гідроелектростанціями та вугільними електростанціями, але до 1995 року виробництво впало до половини довоєнного рівня; протягом трьох років виробництво електроенергії відновилося до 87 % мережі, а Сараєво було практично відновлене. Проблеми продовжували виникати в інших сферах, але

електроенергетична компанія в Сараєво змогла досить легко відновити роботу.

Водопостачання було відновлено одночасно з відновленням електромережі: у 1998 році донори виділили близько 1,42 млрд доларів США на сектор водопостачання через низький рівень платежів і високі витрати на обслуговування. У підсумку, водопостачання залишається в поганому стані у всьому Сараєво. Муніципальна система водопостачання Сараєво втратила значну частину своєї пропускної здатності через занедбаність і пошкодження, спричинені війною. Хоча обслуговування населення було відновлено, брак постійного технічного обслуговування призвів до дефіциту води в усьому місті у 2013 році.

Програма централізованого тепlopостачання, яка обслуговувала значну частину міста до війни, була серйозно пошкоджена корозією і тріщинами через невикористання під час облоги. До кінця війни опалення в місті скоротилося на дві третини. Однак у 1998 році завдяки інвестиціям у розмірі близько 145 мільйонів доларів США було легалізовано підведення природного газу і 90 % квартир Сараєво перевели на централізоване опалення.

Реконструкцію також прискорила програма самопомоги, яка надала громадянам кошти та матеріали для ремонту власного опалювального обладнання.

Також поступово відновлювалися дороги і телекомунікації. Залучення приватного сектору, особливо у сфері телекомунікацій, було значною мірою успішним на пізніх етапах процесу реконструкції.

З'явилися компанії мобільного зв'язку, а місцеві інтернет-компанії почали конкурувати з державними службами.

Спочатку в місцевому телекомунікаційному секторі домінували колишні державні і часто корумповані компанії.

Спадщина державної монополії ViH Telekom призвела до того, що деякі компанії домінували на ринку, а після лібералізації ринку на початку 2000-х років до Боснії прийшли міжнародні телекомунікаційні компанії. Нова конкуренція призвела до зростання рівня користування телефоном, який зараз становить понад 80 % в країні. Протягом трьох років після

падіння облоги були відремонтовані дороги та транспортні мережі. Аеропорт Сараєво був знову відкритий для комерційного використання, а головні залізничні лінії були відновлені. Трамвайна мережа Сараєво, яка відкрилася на ранніх стадіях реконструкції, була повністю модернізована і перероблена вперше в 2013 році. Дорожня мережа все ще відрізняється за якістю.

Захоплення житла та майна. На початковому етапі розвитку інфраструктури місто зосередилося на ремонті пошкодженого та зруйнованого житлового фонду. Нових будинків було побудовано мало. Натомість реконструкція всього міста відбувалася повільно.

Крім необхідності фізичного ремонту, реституція власності була пов'язана з проблемами, які зумовлені переходом від колективної до індивідуальної власності та захопленням будинків людей, які виїхали з міста, політичними елітами та босняками.

Відновленням житла керували та фінансували здебільшого різні міжнародні організації, враховуючи ОБСЄ, Sida та Католицьку службу допомоги, і до кінця 1998 року на житлове будівництво по всій країні було виділено близько 1,02 млрд. доларів США. Через те, що не було координації між донорами, цей процес значною мірою дублювався. Згідно з комплексним аудитом, проведеним Sida, за відсутності загальної стратегії, міжнародна допомога у житловому будівництві надавалася відповідно до припущень і помилкових уявлень. Крім того, на пагорбах навколо Сараєво з'явилося багато незаконних забудов без стратегічного плану переселення та реконструкції.

Спочатку, через занепокоєння щодо якості житла, ОБСЄ пообіцяла надати людям матеріали для відбудови їхніх власних будинків, але через обмежене фінансування площа, що підлягала відбудові, становила лише 7 м² на особу; за кошти USAID та ЄБРР було також профінансовано нові дахи для багатьох багатоквартирних будинків у Сараєво. Проект також фінансувався USAID та ЄБРР. До кінця 1998 року житловий фонд Сараєва був відновлений до нормального стану, але залишилися серйозні проблеми з реституцією майна та правом власності.

Закон про майно, залишене під час війни, ставив вимогу до попередніх власників, багато з яких рятувалися втечею, подати свої претензії протягом 7-15 днів після від'їзду. Ця непрактична вимога в поєднанні з окупацією будівель створила неадекватну правову та практичну систему повернення майна. Відповідно до Дейтонської угоди було створено Комітет з розгляду майнових претензій переміщених осіб та біженців (КРПБ), який налічував близько 300 співробітників і мав представництва по всій країні. Однак виконання рішень про реституцію житла було майже неможливим: лише 3% усіх рішень призводили до реституції. Втрата документів під час війни та неповні земельні кадастри ускладнювали отримання правостановлюючих документів. Місцева влада утримувалася від реституції, оскільки власність була зайнята чиновниками, які виконували накази КРПБ. Під тиском міжнародної спільноти до 1998 року було створено правову базу для реституції власності, але чотири основні перешкоди на шляху до реституції залишаються: політичні перешкоди, інституційні проблеми, житлові проблеми, своєчасність.

Об'єднання «Партнерство заради миру» (PfP), розпочате через чотири роки після закінчення війни, змогло вирішити більшість із цих проблем. Воно фактично змінило дискурс навколо реституції майна, зосередивши увагу на індивідуальних правах власності та верховенстві права замість того, щоб наголошувати на важливості повернення. PfP став результатом міжнародної співпраці між вищезгаданим Комітетом СРРС, УВКПЛ, ОБСЄ, базами ООН у БіГ та УВКБ ООН. Застосовуючи особливо рішучий підхід як агентство і використовуючи широкий мандат Боннської конференції, наданий міжнародним співтовариством роком раніше для сприяння реституції майна, PfP гармонізувала правові норми, що потребували реституції майна в обох країнах юридичним особам, і 140 муніципалітетів імплементували цей закон. За підтримки ОБСЄ, УВКБ ООН та УВКПЛ ООН на місцях, PfP проводила моніторинг виконання законів про власність і розробила суворий нагляд за місцевими правоохоронними органами, відповідальними за виселення та примусове виконання рішень. Крім того, програма потребувала поваги до прав власності з

боку державних службовців. Поліцейські, виборні посадові особи та судді підлягали звільненню з посади за поданням омбудсмена, якщо вони не звільняли незаконно зайняту власність.

Програма ефективно перешкоджала місцевій владі використовувати етнічні та політичні засоби, щоб зірвати цей процес. До початку програми багато будинків були зайняті політичними та військовими елітами, інтереси яких захищала місцева адміністрація. Однак програма PfP згодом дала змогу омбудсмену усунути з посад тих, хто перешкоджав поверненню майна. Хоча, безумовно, на місцевому рівні PLIP не була законною, вона мала великий успіх і викликала захоплення майже у всіх боснійців, а з 2000 року проєкт прискорився під керівництвом активнішого старшого представника Вольфганга Петріча, який наполягав на видачі основних документів і дозволів на житло. Отже, міжнародному співтовариству на чолі з АВП вдалося вийти з глухого кута в питанні реституції майна і значною мірою вирішити основні проблеми, що стояли перед постконфліктним Сараєво. Однак цей процес критикували за те, що його рушійною силою були міжнародні, а не місцеві зусилля.

У 1999 році, після початку PLIP, було задоволено лише 12 % претензій; у 2005 році – 93 % претензій. Однак успіх вилучення майна приховує сумну реальність: продаж вилученого житла увічніює етнічний поділ у післявоєнному Сараєво. Процес часто передбачає реституцію попереднього власника, але фіктивна реституція відбувається тоді, коли попередній власник продає власність нинішнім мешканцям, що створює розрив між фактичною реституцією і достатньо високим показником вирішення майнових питань (93 % у 2005 році). Достовірних даних про фактичну фізичну реституцію немає, оскільки жодна організація чи державна установа не відстежує, хто повернув майно для продажу або переселення. На жаль, Сараєво має найбільшу кількість невирішених майнових претензій у Боснії і найнижчий рівень захисту прав власності (87,6 %). Крім того, політичне домінування місцевої адміністрації та висока вартість майна перешкоджає врегулюванню претензій у столиці.

Організація системи отримання та розподілу міжнародної допомоги потребує створення чіткої системи комунікації, підпорядкованості та відповідальності. Великий приплив міжнародних фінансів до БіГ за недосконалої програми економічного відновлення (зокрема, в частині промислового виробництва та внутрішніх інвестицій) призвів до формування економіки, залежної від зовнішньої допомоги.

Відновлення виробничого потенціалу України та технологічна модернізація мають стати важливою метою програми реконструкції. Відновлення виробництва з високою доданою вартістю створить міцний фундамент для стабільного економічного розвитку та сприятиме підвищенню рівня національних заощаджень і внутрішніх інвестицій.

Надмірна зосередженість програм післявоєнної відбудови на цілях макроекономічної стабільності, таких як низька інфляція та стабільність обмінного курсу, створює хибне враження про успішність програми відбудови в цілому.

Досвід Боснії і Герцеговини підтвердив, що за макроекономічною стабільністю можуть стояти невирішені структурні проблеми, такі як безробіття, тіньова економіка, низький рівень заощаджень і спад промислового виробництва. Ці структурні проблеми перешкоджають інвестиціям і консервують внутрішню бідність.

Структурні реформи не мають відкладатися, а мають виконуватися з достатніми витратами для фінансування відновлених секторів економіки. Пріоритет варто надавати збереженню або реформуванню зайнятості, а не залишати робочі місця на розсуд ринку, щоб вони зникли природно. Відновлення або створення нових виробничих потужностей в економіці та створення сприятливого бізнес-середовища сприятиме залученню інвестицій і підтримці економічного зростання в майбутньому в умовах скорочення офіційної міжнародної допомоги.

В Україні активно розробляють плани повоєнної відбудови міст. Опираючись на окреслений вище досвід, пропонуємо визначити такі принципи ревіталізації українських міст.

1. *Історичний підхід* і безперервність процесів ревіталізації. Тут ми розуміємо включеність нових планів у систему

попередньо існуючих концепцій поліпшення міського простору. Варто провести глибше дослідження, виявити елементи історичної тягlosti, що є важливими для містян. Це дасть змогу сформувати фундамент для переформатування міста чи ревіталізації тих цінностей, що залишаються незмінними, або започаткувати новий етап у житті міста, віднайти нові сенси для нього. З рис. 11.1 видно, що місто може намагатись пояснити та зберегти своє минуле, інтерпретувати, по-новому осмислити історію, або радикально деконструювати, розібрати «на атоми».

2. *Стратегічний підхід* і формування візії міста – міста майбутнього, в якому хочеться жити. Варто задуматись над формулюванням стратегічної місії, що буде притаманна конкретному місту, йтиметься про креативність міста та його жителів, збереження традицій або створення нових просторів та екосистем. Отож місто обиратиме поміж стратегіями ревіталізації – «повернення до життя», оновленням, вдосконаленням довоєнного стану та реформуванням, радикальною зміною існуючого стану справ.

3. *Сталість та інклюзивність* розвитку міста. Розробка стратегії міста має опиратись на цілі сталого розвитку та сучасні концепції «розумних», зелених і справедливих міст.

4. *Наскрізнi консультації* (залученість громадян до активного обговорення планів ревіталізації).

5. *Широкe обговорення та прозорість* конкурсного відбору проектів ревіталізації.

6. *Створення платформи*, інституції для взаємодії усіх учасників процесу ревіталізації.

7. *Розширювати мережу партнерств* із країнами та містами.

8. *Прозорість, підзвітність, контроль* за витрачанням фінансових ресурсів ревіталізації.

Контрольні питання

1. *Який план розроблений ЄС для відбудови України?*
2. *В чому особливість такого плану?*
3. *Які вимоги ставить ЄС до процесів відбудови України?*
4. *В чому особливість становища України?*
5. *Які принципи відбудови України найважливіші?*
6. *Що передбачає принцип прозорості у відбудові міст?*
7. *Про що свідчить досвід повоєнної відбудови столиці Польщі Варшави?*
8. *Які позитивні риси відновлення Боснії і Герцеговини варто перейняти Україні?*
9. *Яких недоліків і прорахунків БіГ варто уникати у відбудові України?*
10. *У яких випадках у відновленні міст варто застосовувати ревіталізацію?*
11. *Які методи ревіталізації були застосовані у розглянутих кейсах і чому?*
12. *Назвати можливі джерела фінансування відбудови та ревіталізації українських міст.*

Тема 12

ВІДБУДОВА УКРАЇНИ – ЗЕЛЕНІ ТА ЦИФРОВІ РІШЕННЯ

12.1. Цифрові рішення для відбудови України

12.2. Зелена відбудова України

12.1. Цифрові рішення для відбудови України

З метою повоєнного відновлення країни, інтеграції економіки у європейський простір і глобальні ланцюги створення вартості, Україні потрібно реалізувати масштабну програму відновлення. За сучасним розвитком інформаційних технологій (великі дані, хмарні технології, велике покриття швидкісного інтернету, сучасні супутникові системи тощо) світ не бачив проєктів відновлення, схожих за масштабом із майбутнім відновлення України. Тому Україна має створити власну модель відновлення з використанням кращих принципів відновлення країн після стихійних лих і військових конфліктів, застосовуючи сучасні цифрові інструменти.

Головні питання це:

- 1) визначення ключових ризиків, які можуть виникнути на етапі відновлення України;
- 2) виділення сфер економіки відновлення, які можуть здобути зиск від ринкових механізмів і цифрової інфраструктури;
- 3) пропонування набору стратегічних напрямів для розширення використання цифрових рішень.

Основні виклики відновлення України – це масштабність обсягів відновлення, наявність достатніх фінансових ресурсів (поза фокусом цього дослідження), цільове фінансування

кращих і найбільш необхідних ініціатив (пріоритезація), ефективність використання коштів та корупція.

Для успішного відновлення мають бути використані такі принципи.

1. Відновленням мають керувати органи країни, яка потребує відновлення. Ні міжнародні організації, ні громадські не мають замінювати функції державних інституцій.

2. Відновлення країни має базуватися на економічному відновленні країни. Фінансова допомога має сприяти економічному зростанню, а не замінювати його.

3. Відновлення має відбуватись швидко та розпочинатись якомога швидше.

4. Використання цифрових інструментів та відповідної інфраструктури дає змогу боротися з корупцією та підвищувати ефективність використання ресурсів.

5. Залучення місцевої влади та громадянського суспільства мають важливе значення для успішного відновлення.

Для боротьби з основними викликами відновлення, цифрові рішення мають бути спрямовані на:

1) побудову інтегрованої цифрової платформи державного масштабу, яка допоможе відстежувати грошові потоки «від донора до будівництва», від державного до місцевого бюджету, у будь-якому аспекті та за будь-якими проектами. За принципом «всі бачать все»;

2) поєднання на платформі інформації з різних цифрових реєстрів і платформ – наявних (наприклад, РПЗМ, Prozorго, Prozorго.Sale, ЄДЕССМ, ДІЯ, spending.gov.ua тощо) і новостворених. Має бути взаємозв'язок цільових програм відновлення та коштів за ними між бюджетами усіх рівнів – від державного до місцевих (наприклад, маркування унікальним ідентифікаційним кодом проектів);

3) впровадження модульного принципу розгортання цифрових систем, який даватиме змогу інтегрувати різні ініціативи з відновлення та прозорого державного управління на єдиній цифровій платформі. Наприклад, модулі пріоритезації заявок на відновлення бізнесу або об'єктів соціальної інфраструктури громад, нефінансової допомоги, гуманітарної допомоги тощо.

Побудова відкритої та прозорої цифрової платформи відображення потоків і процесів відновлення допоможе:

а) збільшити ефективність використання коштів, поліпшуючи відкритий процес розподілу наявних ресурсів і забезпечення цільового фінансування проєктів відновлення;

б) збільшити довіру світової спільноти до внутрішніх українських процесів з відновлення та забезпечити передумови для надходження достатнього рівня фінансування програми відновлення від Західних партнерів України;

в) якісно поліпшити відновлення через збільшення довіри всіх рівнів суспільства України та зокрема територіальних громад, їх залучення у процес відновлення країни. Кожен бажаючий буде мати змогу поліпшити відбудову країни та зможе відчутти позитивний вплив від своєї участі.

24 лютого 2022 року розпочалася не спровокована військова агресія росії проти України. В бойових діях росія застосовує весь спектр наявного у сторін конвенційного озброєння, що призводить до значних руйнувань цивільної інфраструктури, враховуючи житло, адміністративні будівлі, медичну, транспортну, енергетичну інфраструктуру, державні підприємства, приватний бізнес тощо.

Бюджет відновлення посилається на результати оцінки потреб після катастрофи (надає початкову оцінку необхідних втручань) чи швидку оцінку збитків внаслідок катастрофи. Про це йдеться в Посібнику з відновлення після катастроф Національного управління економіки та розвитку Філіппін (2020), який Світовий банк наводить у переліку кращих практик відновлень після катастроф. Він також наголошує на важливості базування оцінки збитків на міжнародно визнаній методології оцінки після катастрофи.

Уникнення помилок і корупційних ризиків на цьому етапі важливе, оскільки він є початковою основою для визначення потреб і відповідних бюджетних та інших ресурсів, які треба мобілізувати для відновлення, а також для координації місцевої та міжнародної допомоги. Саме тому важливо, щоб оцінка відбувалася за методологією Світового банку і не спричиняла зауваження у донорів/партнерів. Наразі в Україні

є принаймні три онлайн-ресурси, що збирають інформацію про пошкоджене майно.

Єдиний портал державних послуг Дія

Створений державою застосунок, серед іншого, надає можливість для подання інформації про пошкодження або знищення житлової забудови внаслідок військової агресії російської федерації.

- WarCrimes.gov.ua

Створений Офісом Генерального прокурора разом з українськими та міжнародними партнерами. Мета ресурсу – зібрати належні докази щодо усіх воєнних злочинів і злочинів проти людяності, скоєних російською армією в Україні. Україна планує їх використовувати для українських і міжнародних судів і трибуналів.

- «росія заплатить» (damaged.in.ua)

Проект KSE Institute за підтримки Офісу Президента України, Міністерства економіки, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Міністерства інфраструктури та Міністерства розвитку громад та територій. Станом на 1 серпня 2022 року обсяг прямих збитків економіки України від пошкодження та руйнування житлових і нежитлових будівель та інфраструктури (у грошовому еквіваленті) збільшився до \$108.3 млрд або 2,9 трлн гривень. Така оцінка є результатом спільної роботи KSE Institute, урядових органів за лідерства Мінреінтеграції та Мінрегіонрозвитку у співпраці з іншими міністерствами та партнерськими організаціями в рамках діяльності Національної ради з відновлення України від наслідків війни. За останніми даними зруйновано та пошкоджено щонайменше 129.9 тис. житлових будівель, з яких 114.7 тис. – приватних будинків та 15.1 тис. – багатоквартирних. Прямі збитки через руйнування багатопверхівок становлять \$42.3 млрд та ще \$5.4 млрд збитків завдані власникам приватних будинків.

На цьому етапі ризики можуть бути пов'язані з достовірністю документування факту й обсягу руйнувань, правильністю визначення розміру збитків за кожним фактом.

Також держава працює над нормативним забезпеченням оцінки збитків. Постановою №326 20 березня 2022 року Уряд

затвердив Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії росії. Уряд затвердив постанову №380 26 березня 2022 року про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно. ВРУ прийняла за основу законопроект №7198211 квітня 2022 року про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів.

Для відновлення зруйнованих об'єктів і виплати компенсацій Українська держава розраховує на різні джерела, у тім числі стягнення грошей із російської федерації і допомога донорів (США, ЄС, Світового Банку, приватні пожертви тощо).

Водночас досі не вирішена модель, за якою відбудуватиметься відновлення, хто ним буде керувати, якими принципами буде керуватися, наскільки буде централізоване управління, як буде розподілена відповідальність у прийнятті рішень між місцевою та центральною владою, донорами, яка буде залученість громадянського суспільства, які будуть зроблені нові запобіжники від корупції і неефективних витрат грошей, чи не будуть піддані сумніву діючі антикорупційні механізми тощо, чи треба давати гроші відразу чи пізніше, багато давати чи невеликими частинами, під конкретні проекти/зобов'язання чи без них тощо.

Війни зазвичай тривалі, жорстокі й продовжують завдавати шкоди суспільству ще довго після того, як стрілянина припиниться. Постконфліктні країни стикаються з надзвичайними проблемами щодо розвитку та безпеки.

Перша в історії міжнародна післявоєнна відбудова була проведена в Австрії після закінчення Першої світової війни. Її виконувала Ліга Націй і ґрунтувалася вона на роботі та пропозиціях економічної комісії для встановлення фактів. Реконструкція Австрії передбачала призупинення виплати репарацій, початок економічних реформ і призначення верховного комісара з економіки країни. Подібна, але менш масштабна робота, була згодом проведена в Угорщині, тоді як третя міжнародна програма реконструкції міжвоєнного періоду була зосереджена на репатріації вигнаних етнічних греків з Туреччини після війни 1922 року. Найбільш вражаюча післявоєнна реконструкція була виконана після закінчення

Другої світової війни. Йдеться про роботу Адміністрації ООН з питань допомоги та реабілітації в Європі та Китаї (1943-1946), позики Міжнародного банку реконструкції та розвитку Європи, План Маршалла для Західної Європи (1948-1951) та економічну допомогу для Японії. З усіх цих програм план Маршалла виділяється як найуспішніша ініціатива.

У літературі, присвяченій постконфліктному економічному відновленню, як загальне припущення зазначається про те, що кожна спроба реконструкції є унікальною. Кожна післявоєнна ситуація відрізняється такими чинниками: причини спалаху конфлікту та спосіб його вирішення; повне (чи ні) припинення бойових дій на всій території країни; вихідні економічні умови та рівень розвитку країни; ступінь міжнародної політичної підтримки врегулювання; інтерес донорів до країни. Отже, робота з реконструкції має бути адаптована до конкретних потреб кожної країни-одержувача.

Проте фактично всі академічні напрацювання з повоєнного економічного відновлення (основна увага все одно на соціальній складовій) стосуються країн із громадянським конфліктом.

Під час громадянської війни економіка зазнає втрати зростання приблизно на 1,6 відсоткових пунктів на рік. У постконфліктне десятиліття країни відчують дивіденди миру: їхні економіки зростають приблизно на три відсотки на рік, приблизно на один відсотковий пункт більше, ніж у середньому по інших країнах. Вони також отримують більше допомоги, вони більш демократичні, ніж до війни, їхній рейтинг ризику поліпшується. Враховуючи, що середня громадянська війна триває вісім років, економіка зможе досягти довоєнного рівня доходів лише через 14 років після закінчення конфлікту.

В такому разі основний удар на себе приймає не тільки економіка, а й наявна проблема примирення ворогуючих сторін і – головне – повністю підважені інститути влади. Це є ключовим.

В Україні немає громадянського конфлікту, йдеться про неспровоковану військову агресію іншої держави, тому спроможність і легітимність влади ніхто не ставить під сумнів, а

зусилля міжнародних партнерів, мають, вочевидь, сприяти, щоб цього не трапилося і в майбутньому. Післявоєнні країни мають значні виклики, пов'язані з легітимністю, авторитетом і ефективністю держави. Зважаючи на вищесказане, є підстави вважати, що післявоєнна Україна не матиме цих викликів, або матиме їх в меншій мірі, ніж інші післявоєнні країни. Це також дає підстави надіятися, що відновлення після війни в Україні буде набагато швидше відбуватися, особливо, якщо під сумнів не будуть поставлені стабільність роботи інститутів влади.

Такий акцент на інститутах влади робиться тому, що, як свідчить дослідження Світового банку (дослідження на прикладі 36 країн – в більшості це громадянські війни), вони займають ключову роль в успішності повоєнного відновлення країн. Міжнародна допомога сама собою (8-12 % ВВП) майже не сприяє зростанню в цілому. Аналіз підтверджує загальноприйнятий результат про те, що одночасна допомога не сприяє збільшенню зростання миттєво і має вкрай обмежений ефект протягом післявоєнного десятиліття: додатковий один відсоток допомоги (вимірюється як відсоток ВВП) забезпечує додаткові всього на всього 0,05 відсотка зростання на рік протягом усього післявоєнного десятиліття.

Суттєвіший вплив на зростання ВВП виявлено від ефективного управління: йдеться про оцінку інститутів за Індексом СРІ (управління економікою, структурна політика, політика соціальної інтеграції/справедливості та управління державним сектором та установами), ICRG (у тім числі компонент корупції) та ін. Тобто, більший ефект має допомога в країнах, які мають кращі індекси в рейтингах. Хоча допомога загалом не впливає на зростання, вона прискорює зростання за сприятливих політичних умов.

Водночас розмір міжнародної допомоги практично не впливає на показники самих індексів (зокрема СРІА). Тобто, допомога «ззовні» напряду не створює міцні інститути влади (хоча теоретично могла би їх підтримати). В будь-якому разі, для України це менш релевантне питання, враховуючи, що інститути влади і їх спроможність в принципі не є під ударом чи дискредитацією в результаті поточної війни. Отож кейси

повоєнних відновлень не дуже релевантні для України. Вони або є не успішними, або локальними громадянськими конфліктами.

Існує два види міжнародних інтервенцій (International aid and UN peacekeeping missions), всі вони або невдалі або малопродуктивні – свідчать дослідження World Bank.

В цілому країни з кращою політикою (вищий CPIA) мають вищі темпи зростання. Органи влади країни-реципієнта мають самостійно керувати процесом реконструкції, визначаючи найбільш нагальні пріоритети та координуючи відповідну політику. Грошова допомога сприяє, а не замінює економічне відновлення. Належне врядування та безпекові питання мають найбільший вплив на економічне відновлення після військових конфліктів. Уряд має концентрувати зусилля на відновленні підприємств і економічних зв'язків, а не на відновленні зруйнованого житла. Громадянське суспільство і місцева влада, їх залученість (через дорадчі органи) до процесів відбудови відіграють важливу роль в успішному відновленні після війни. Важливо, щоб місцева влада відігравала провідну роль в реконструкції (досвід Боснії), не можна її підмінити (досвід Афганістан, Боснія, Камбоджа, Східний Тимор та Ірак).

- Потрібно впроваджувати системи «Моніторингу і оцінки».

- Важлива ефективна боротьба з корупцією – створюючи відповідну інфраструктуру й електронні сервіси.

- Важлива сталість, відсутність короткого планування та створення місцевої експертизи.

- Треба залучати місцевий персонал та експертизу. Неурядові організації та донори не мають конкурувати за таланти і кадри з місцевою владою.

- Гроші та контракти мають йти через державні канали (тому, що часто вони навіть не витрачаються всередині відповідних країн, кому призначена допомога, натомість велика частка витрачається в країні-донорі).

Для України варто не тільки шукати рецепти вдалих відновлень після воєн і кращих практик, й уникнути помилок, які були в інших країнах, які проходили подібний шлях. Це дасть змогу навчитись, щоб Україна зробила інакше, щоб

відновлення було успішним, бути готовими відповісти на питання донорів/партнерів, які будуть звертатись до не-успішних кейсів, щоб попередити подібні помилки в Україні в майбутньому.

Глобальний фонд Світового банку зі зменшення наслідків стихійних лих і відновлення (GFDRR16) у партнерстві з Європейським Союзом і Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй розробив набір продуктів знань у відповідь на зростаючий попит з боку країн на консультації щодо стійкого аварійного відновлення.

Основний посібник із відновлення після стихійних лих опирається на тематичні дослідження зусиль з відновлення після стихійних лих на Філіппінах, Мозамбіку, Гаїті, Пакистані та інших країнах, щоб створити дорожню карту для урядів та їхніх партнерів щодо досягнення ефективного та дієвого відновлення після стихійних лих за допомогою поліпшених установ, політики, фінансування та законодавства. Він слугує доповненням до оновленого Посібника з оцінки потреб після стихійних лих, який узагальнює понад 30-річний аналіз економічних і соціальних наслідків стихійних лих. Ці посібники зроблені у вигляді фреймворків (загальних зведених напрямів, прикладів, опитників), що допомагають урядам перейти від визначення потреб у надзвичайних ситуаціях до розуміння широкого уявлення про наслідки великої події.

Загалом у бібліотеці знань GFDRR є понад 144 приклади в основному успішних відновлень після різних катастроф. Якщо їх систематизувати, то відновлення від катастроф концентрується на превентивних заходах і повторюваності майбутніх процесів, оскільки вони мають природний повторюваний характер. Через це такі фреймворки і досвіди не завжди підходять для України, навіть якщо тип і ступінь руйнувань (наприклад, цивільної та публічної інфраструктури) – однаковий. Наприклад, популярний термін, який взято із відновлень після катастроф – Building Back Better. Відновлення пошкоджених будинків, лікарень, шкіл та іншої громадської інфраструктури відповідно до більш стійких до стихійних лих стандартів є одним з аспектів стратегії «відновлення кращого будівництва», термін, який був введений під час

заходів з відновлення після цунамі в Індійському океані в Ачеху, Індонезія. Заснований не стільки на самоцілі кращого відновлення, скільки на останньому дослідженні Світового банку. Дослідження свідчать, що за умови підвищення вартості новостворених об'єктів приблизно на 10-20 % (порівняно з простою заміною оригінальних структур) у довгостроковій перспективі вигоди значно перевищують витрати з погляду економічних втрат і врятованих життів.

Тобто, в основу Building Back Better закладено принцип превентивності циклічності катастроф. На прикладі України йшлося б про будівництво будівель, які були би стійкішими до руйнувань (монолітно каркасні замість панельних, будівництво будівель, які б мали більш захищені приміщення для куриття, бомбосховища тощо).

Зокрема, тепер забудовники будуть зобов'язані проектувати і споруджувати бомбосховища в кожній новій будівлі. Прийнятий і підписаний законопроект №7398 передбачає термінове розгортання в Україні мережі бомбосховищ, зокрема й у новобудовах. Містобудівна документація має охоплювати інформацію про плановані інженерно-технічні заходи цивільного захисту, бо інакше її не затвердять.

Коли йде мова про відновлення після війни із росією, приймаємо за основу, що вона не буде повторюваною подією із певною циклічністю (наприклад, 10-15 років). Хоча досвід відновлення від катастроф акцентує увагу на запобіганні повторення і є не дуже релевантним для кейсу України, все ж має багато цікавих практик.

- Перетворення загроз у можливості. В контексті України «запобігання майбутнім ризикам» – це розуміння важливості армії для майбутнього країни.

- Краще відновлення (Building Back Better). В Україні це можливість замінити старий житловий фонд на сучасний енергоефективний і більш безпечний.

- Надання пріоритету інклюзивному відновленню вразливих груп (в Україні – це здатність запобігти міграції).

- Створення головного агентства відбудови.

- Пришвидшення закупівель (але збереження підзвітності, наприклад, через рамкові угоди).

- Взаємодія з громадами на місцях.
- Важливо, щоб уряди підготувалися до «стихійного лиха», забезпечивши належні юридичні інституційні можливості для планування дій.

- Довготривале планування людських ресурсів для зменшення ризиків у майбутньому (йдеться про зміну профпідготовки, у нашому випадку підготовка територіальної оборони, навчання з медичної допомоги тощо).

Досвід, який колекціонує Світовий Банк, має широкий спектр використання нових технологій, доступу до Інтернету тощо. Для подолання викликів, які стоять перед суспільствами різних країн, починаючи від боротьби з нерівністю в суспільстві (наприклад, між жінками та чоловіками), подоланням бідності та закінчуючи використанням сучасних технологій для боротьби з наслідками стихій.

Варто зазначити, що досвід України у війні проти росії свідчить, що наша країна вже використовує передові досвіди електронних інструментів: починаючи від допомоги постраждалим через додаток Дія та закінчуючи цифровими рішеннями для оцінки збитків, завданих війною інфраструктурі та майну населення.

Проект Damaged.in.ua («росія заплатить») вже півроку як займається оцифруванням зображень з супутників і дронів, аби розпізнавати пошкодження, оцінювати збитки та планувати проекти відбудови. Також з'являються приватні-волонтерські ініціативи для оцінки збитків, які використовують елементи супутникових знімків і технологій машинного навчання.

Це досить нова галузь в цифровому світі. У 2020 році в змаганні «Оцінка пошкоджень будівлі», яке проводив підрозділ оборонних інновацій Міністерства оборони США, американська аерокосмічна компанія Maxar Technologies надала організаторам заходу якісні супутникові знімки знищених ураганом будинків. Ідея полягає в тому, що технології можуть бути використані передусім на «Першій лінії» оборони – тобто в попередженні та швидкій оцінці збитків (та, відповідно, надання швидкої й ефективної допомоги), щоб краще прогнозувати, планувати та реагувати на стихійні лиха.

Деякі комунальні підприємства в США використовують інструменти машинного навчання, щоб передбачати відключення електроенергії через урагани та інші суворі погодні явища, що допомагає їм поліпшити прийняття рішень.

Супутникові знімки в поєднанні з машинним навчанням використовують для прогнозування і оцінки збитків від повеней (цим, до речі, займається фінська ISEYE, відома в Україні по проекту «народний супутник»).

Важливий висновок полягає в тому, що використання цифрових інструментів і алгоритмів (наприклад, те ж моделювання результатів повеней в США) далі слугує основою для прийняття цілком конкретних рішень владою. Використовуючи федеральну допомогу, штати та округи США купують будинки, схильні до повеней, в охочих продавців, перетворюють ділянки на відкритий простір. Майно має пройти перевірку ефективності: прогнозовані майбутні збитки мають перевищувати викупну ціну. Понад 50000 будинків було куплено за їхню «допотопну» вартість за останні три десятиліття. Викуп захищає людей від небезпеки та дає змогу прибережним територіям поглинати воду під час затоплення. Будувати так близько від річок і заток завжди було нерозумно: так «вирішується проблема» розвитку в областях, які ніколи не мали би розвиватися. В контексті України, можливо, йшлося б наприклад, про викуп державою прикордонних будинків людей, що дало б їм змогу переселитися далі від небезпечних зон на кордоні з росією.

Враховуючи міжнародний досвід відновлення, ми розуміємо, що всі процеси відбудови мають бути максимально ефективні, викликати довіру суспільства й міжнародних партнерів. На шляху України до вступу в ЄС маємо країни-соратниці, а також й країни-опоненти. Наші опоненти бачать ризики в недостатньому темпі реформ і гармонізації законодавства, корупції, безпекових ризиках та ін.

Розуміючи виклики й слабкі сторони попередніх досвідів відновлення, можемо покращити та підготувати механізми публічного врядування для прозорих, швидких та ефективних процесів відбудови країни. Опираючись на вивчений міжнародний досвід та накладаючи український бекграунд, розглянемо кожен блок ризиків.

1. Ризик великого рівня корупції та низького темпу боротьби з нею.

Після 2014 року голос громадянського суспільства став гучнішим і почав впливати на державницьку політику. Україна створила архітектуру антикорупційної системи, що відповідало запиту суспільства та очікуванням міжнародних партнерів. В Україні створено систему спеціальних органів для боротьби з корупцією – НАЗК, НАБУ, САП, ВАКС, ДБР, БЕБ.

Верховна рада України 20 червня 2022 року ухвалила Антикорупційну стратегію України на 2021-2025 роки. Ця стратегія має на меті посилити боротьбу з корупцією в Україні, що є критично важливим для країни в момент відбудови.

Основні принципи стратегії такі:

- оптимізація функцій держави;
- цифрова трансформація;
- створення нових законних способів задоволення потреб фізичних і юридичних осіб;
- посилення юридичної відповідальності: забезпечити невідворотність юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення;
- формування суспільної нетерпимості до корупції;
- утвердження культури доброчесності та поваги до верховенства права;
- подальше створення при НАЗК координаційної робочої групи з питань антикорупційної політики; її очолять голова НАЗК та міністр Кабміну. Склад робочої групи затверджуватиме Уряд.

Впровадження цієї стратегії та налагоджена робота антикорупційних органів зможе попередити ризик високого рівня корупції та підвищить довіру до України серед країн ЄС.

Спеціальна комісія 19 липня нарешті призначила нового голову САП України відповідно до рекомендацій ЄС. Призначення нового голови САП є ще одним поступовим кроком України у впровадженні системної боротьби з корупцією.

2. Впровадження реформ (у тім числі виконання умов Угоди про асоціацію).

Певнений курс на євроінтеграцію Україна обрала після подій 2014 року. Всі ці роки уряд у тісній співпраці з

європейськими колегами розробив і впроваджував дорожні карти гармонізації законодавства України з законодавством ЄС. За деякими галузям ми вже майже повністю пройшли етапи дорожньої карти. Наприклад, у сфері публічних закупівель впроваджуємо останній четвертий етап Дорожньої карти.

У системі публічного врядування питання Європейської та Євроатлантичної інтеграції є важливими та найпріоритетнішими. Наприклад, Офіс Віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції веде активну роботу з виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Офіс Реформ Кабінету Міністрів України сприяє якісним, сталим та успішним трансформаціям в окремих сферах державного управління. Також при Офісі Президента України діє Національна рада реформ.

Отже, як бачимо, пріоритет на реалізацію реформ та Євроінтеграцію є безумовним пріоритетом всіх гілок влади України.

3. Україна не зможе забезпечити якість товарів, українські товари «хлинуть» на ринок ЄС.

Перед тим як почати переговори щодо набуття повноцінного членства, Україна має жорсткі зобов'язання щодо імплементації законодавства ЄС. Тобто, це не лише гармонізація норм і стандартів, а й побудова діючої інфраструктури імплементації законодавства ЄС.

Отже, зможемо гарантувати європейську якість товарів, які виходитимуть на ринки країн ЄС. Тобто, вся українська продукція, спрямована на ринок ЄС, має відповідати вимогам ЄС щодо якості товарів, інакше її не буде допущено.

З метою підтримки України у війні з РФ, ЄС 4 червня 2022 року скасував всі імпортні мита на українську продукцію, ухваливши відповідний Регламент № 2022/870. Але всі вимоги щодо якості товарів, що експортуються Україною в ЄС, зберігаються, тому якість Українських товарів у ЄС відповідає всім критеріям ЄС.

Україна займає не значну частину в імпорті ЄС. За даними 2020 року частка України в імпорті ЄС становила 1,1 %. З початку повномасштабної війни росії в Україні експорт української продукції значно впав внаслідок блокування росією

звичайних каналів українського експорту (насамперед морської логістики). Тому для ЄС немає суттєвих ризиків щодо «напливу» української продукції на ринок ЄС.

4. Недостатній ступінь цифровізації України для вступу в ЄС.

Питання цифровізації стало важливим в українському суспільстві як одне з еволюційних питань розвитку державних інституцій. Також запит суспільства зумовлений наявністю потужної професійної ІТ-спільноти, що надає розуміння проблеми та забезпечує якісними кадровими ресурсами.

У 2019 році було створено Міністерство цифрової трансформації України, що відповідає за цифровізацію економіки та державного управління в Україні.

Станом на зараз Мінцифри реалізує такі проекти.

- Дія. Державні послуги онлайн.
- Дія. Цифрова освіта.
- Дія. Бізнес.
- Центр надання адміністративних послуг.
- Є-резиденство.
- Дія Бізнес тощо.

Важливість стабільного розвитку та посилення діджитал рішень у системі державного управління закріплюється у Стратегії цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами до 2025 року затвердженої Кабінетом Міністрів України від 17 листопада 2021 року.

5. Ризики впровадження. Європейська комісія пропонує створити фонд «Відбудуй Україну».

Міжнародний досвід відновлення післявоєнних конфліктів засвідчує важливість створення централізованої агенції, що буде координувати всі процеси. Ця агенція має викликати довіру та бути підзвітною, а отже, прозорою єдиною системою за принципом «цифрового сліду кожної операції». Швидкість у процесах та інтеграція існуючих реєстрів та систем – також одна з основних вимог.

Для реалізації цієї ідеї має бути створена окрема Агенція відновлення України (АВУ) та єдина прозора система, яка буде об'єднувати інформацію впровадження всіх етапів відновлення України.

Отже, пропрацювання сценаріїв для цих ризиків підвищить вірогідність ефективною та прозорою відбудови України. Реалізація зазначених вище заходів і постійне поліпшення процесів – запорука успіху.

Для розуміння можливих сценаріїв відновлення найперше розглянемо поточний стан української економіки. Опіраючись на результати дослідження публікації «Нарис про відбудову України» видавництва лондонського Centre for Economic Policy Research розглянуто 5 сфер, а саме: економіка, торгівля, енергія, публічні фінанси та монетарна політика. Адаптували деякі з них відповідно до стану на дату дослідження (торгівля, публічні фінанси).

Відповідно до Нарису про відбудову, Україна за перші місяці війни втратила 30-50 % виробничих потужностей. У країні агропромисловий сектор є одним із найпотужніших секторів економіки та забезпечує >40 % експорту України. Важливим показником агропромислового комплексу є відсоток сільськогосподарських земель, що були засіяні. З початком війни близько 30 % сільгоспземель не були засіяні.

Економічна активність загалом знизилася на 30-50 %. Переміщено було близько 30 % працівників, що сприяє кадровому голоду в певних регіонах і галузях. Так само великих втрат зазнали об'єкти інфраструктури, цивільне житло та соціальні об'єкти.

Для України найбільшим каналом торгівлі є морський шлях. Який фактично був заблокований росією з початку вторгнення 24-го лютого. Лише 1 серпня з порту Одеси вийшов перший торговельний корабель із українською сільськогосподарською продукцією. Наразі експортується тільки сільськогосподарська продукція, про відновлення обсягів її експорту говорити зарано.

Країна продовжує свою торговельну активність через країни ЄС, але пропускна здатність критично низька й обмежена головню суходелом. Тому накопичується дефіцит торговельного балансу (імпорт становить 80-90% довоєнного, а експорт значно впав).

Завдяки тому, що газова мережа України приєднана до європейської системи – газогони та сховища продовжують

працювати. Буквально за 3 тижні після початку війни українська електромережа також була успішно приєднана до електромережі ЄС. Але негативним чинником є відсутність власного виробництва нафтопродуктів.

Задля підтримки економіки та населення Уряд пішов на безпрецедентні кроки щодо зниження податкового навантаження та полегшення доступу громадян до соціальної допомоги.

Відбулося спрощення системи оподаткування: замість ПДВ і податку на прибуток уведено можливість переходу на 2% від обороту, на початку війни було скасовано імпортні податки на більшість товарів, з поступовим відновленням податків для груп товарів не критичного експорту. Для подолання енергетичної кризи зменшено акциз і ПДВ для нафтопродуктів.

Спрощена система отримання соціальних виплат із можливістю використання сучасних цифрових інструментів (завдяки платформі ДІЯ).

В умовах війни великих зусиль коштувала стабілізація платіжної системи. Довгий час обмінний курс гривні був зафіксований Національним банком України. Завдяки проведеній монетарній політиці, інфляція під контролем, але інфляційний тиск зростає.

Враховуючи всі ці чинники, а також поточний стан справ державного управління, післявоєнна Україна матиме такі характеристики:

- державний апарат продовжує функціонувати;
- Україна не розділена чи принаймні зберігає значну частину своїх територій;
- фізичні руйнування у західній частині України незначні;
- державний борг значний, фіскальний дефіцит здебільшого фінансується за рахунок міжнародної допомоги та центробанку;
- у домогосподарств дуже мало чи практично немає активів, низькі доходи, більшість кредитів не обслуговуються;
- Україна має витратити значні кошти на свою безпеку протягом дуже тривалого періоду;

- найближчим часом Україна не стане членом ЄС, але буде рухатися до членства ЄС (Україна отримала статус кандидата у члени ЄС – оновлено);
- Україна має такі гарантії безпеки, що забезпечують її від наступного російського нападу;
- обмінний курс регулюється НБУ (не є ринковим), гривня ймовірно переоцінена (оновлено).

Відновлення післявоєнної України буде одним із наймасштабніших у Європі з часів Другої світової війни. Об'єми завдань з відновлення та можливості сучасних технологій формують унікальні виклики та створюють сприятливе підґрунтя для креативних рішень їх вирішення.

Динаміка останніх місяців військових дій на фронті (зокрема, брак суттєвого прогресу з боку ворога та активні дії військових сил України на всій лінії зіткнення) підтверджує основні гіпотези щодо характеристик післявоєнного функціонування України, в яких Україна зберігає потужні діючі державні та соціальні інститути, але має значне навантаження на державний бюджет та економіку в цілому.

Тому Україні, як ніколи, треба піклуватися щодо ефективного, відкритого та прозорого використання всіх доступних ресурсів, які наявні у державі, доступні у приватному секторі та можуть бути активовані з боку всіх категорій міжнародних партнерів.

Всі процеси відновлення умовно діляться на три групи.

Систематизація відновлення. Охоплює побудову єдиної системи розподілу й обліку проєктів відновлення (визначення проєктів, їх пріоритетизація, вибір виконавців, облік і контроль тощо).

Розподіл ресурсів.

- Розподіл державної власності (корпоративні права, нерухомість, надра, земля, ліс тощо).
- Концесії, державно-приватне партнерство та проєктне фінансування (з умовами для нового будівництва, модернізації, реконструкції).
- Нефінансова допомога (товари для відновлення, енергоресурси тощо).
- Конфісковане російське майно.

- Гуманітарна допомога та соціальна підтримка (розподіл).
- Компенсація заподіяної шкоди та втраченого прибутку.

Сприяння експорту. Ця група охоплює експорт продукції до ЄС (наприклад, на умовах самовивезення), створення нових бірж для української продукції (наприклад, с/г продукції в Чорному морі) тощо.

Група процесів систематизації відновлення. Використання цифрових інструментів для створення сучасної відкритої для відстежування та аналізу цифрової архітектури для національної програми відновлення України, яка працюватиме у реальному часі 24/7. Нова система для управління та обліку процесами відновлення має забезпечити найширше охоплення всіх аспектів відновлення – від надходження фінансування від партнерів і донорів до кінцевого використання коштів. Вона має будуватися не «з чистого аркуша», а з використанням існуючих в Україні цифрових рішень (реєстрів, систем, аукціонів тощо) з високими стандартами якості, відкритості, підзвітності й ефективності.

Група процесів розподілу ресурсів. Забезпечити для громадян України, територіальних громад і бізнесу відкритий та справедливий доступ до всіх видів доступних для відновлення України ресурсів – всередині держави та за її межами. Процес розподілу всіх наявних ресурсів має відбуватися за відкритими для стеження та аналізу процедурами, за принципами справедливості та на ринкових умовах (із здоровою конкуренцією). Тобто, навіть при фінансуванні державних програм і соціальних проєктів перевагу треба віддавати тим проєктам, які створюватимуть більші додаткові блага для громад/суспільства та враховуватимуть наскільки ці території або громади постраждали від військової агресії росії. Цифрові рішення для окремих видів розподілу ресурсів мають інтегруватися в єдину цифрову платформу (систему) відновлення для відстеження реалізації проєктів та використання ресурсів у різних ракурсах та за різною класифікацією.

Унаслідок неспровокованої військової агресії Україна зазнала руйнівних втрат – зруйновані життя та долі людей, міста та регіони, пошкоджена економіка України та порушені міжнародні економічні зв'язки.

Використання запропонованих цифрових інструментів має допомогти відбудувати Україну, зробити це швидко, ефективно та зменшити ризики неефективного використання ресурсів, можливих штучних маніпуляцій з боку ворогів України.

Для ефективного та швидкого відновлення насамперед важливо якомога швидше його почати – мобілізувати ресурси та відновлювати економіку вже зараз. Тому впровадження цифрових інструментів не має стримувати процес відновлення України, а доповнювати його, супроводжувати та сприяти впровадженню різних практик управління фінансовими та матеріальними ресурсами на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Найважливішим аспектом ефективного та швидкого відновлення України є своєчасна фінансова підтримка України від всіх міжнародних партнерів. Інвестиції у відновлення України – це інвестиції в безпеку та економічну стабільність Європи та світу. Тому закликаємо міжнародних партнерів України та світову спільноту підтримувати Україну та долучатися до програми відновлення України.

12.2. Зелена відбудова України

Один із ризиків процесу відновлення України після війни – чи буде це відновлення «зеленим»? Зберігається ризик того, що деякі елементи захисту довкілля та розвитку відновлюваної енергетики (ВДЕ) хоч і будуть в українському сценарії відновлення, але «стратегія виживання» може превалювати над «стратегією сталого розвитку», принаймні у перші роки відбудови.

Хоча певні наміри працювати у напрямі «зеленого» відновлення заявлено. Зокрема, Міністерство енергетики України підписало Меморандум про взаєморозуміння з Програмою розвитку ООН з метою розроблення та реалізації ініціатив для забезпечення екологічно сталої та соціально інклюзивної післявоєнної відбудови країни.

Згідно з Меморандумом, сторони працюватимуть над відбудовою енергетичної системи, що зробить її більш стійкою

до екологічних, технічних, соціальних та управлінських ризиків.

Україна та Молдова 23 червня 2022 року отримали потужний імпульс до реформ – статус країн-кандидатів на вступ до ЄС. Це відкриває перед Україною широкі перспективи доступу до програм ЄС, у тім числі екологічних, проте є поле для впровадження реформ.

Єврокомісія у своєму висновку зазначила, що статус кандидата надається, враховуючи розуміння, що у подальшому Україна зробить низку кроків, направлених на реалізацію судової, антикорупційної реформ, запобігання відмиванню грошей, забезпечення свободи ЗМІ, захисту прав людини та інші політико-правові аспекти. Надаючи статус кандидата, Європейська Рада зобов'язала Єврокомісію прозвітувати про реалізації цих кроків.

Цікаво, що серед згаданих кроків немає впровадження екологічних реформ. Заразом, як зазначено у допоміжних матеріалах до висновку, Єврокомісія вбачає «зелений» компонент у структурі процесів відновлення та забезпечення стійкості України у такій конфігурації: «ЄС підтримує безпеку енергопостачання шляхом збільшення зворотних потоків газу, синхронізації електричної мережі з березня 2022 року та значних інвестицій українського Фонду енергоефективності.

Україна зможе отримати вигоду від спільної закупівлі ЄС газу, скрапленого природного газу (СПГ) та водню. У 2021 році ЄС та Україна розпочали спеціальний діалог щодо Європейського зеленого курсу та зеленого переходу України».

Україна приєдналася до європейської програми LIFE для клімату та довкілля. Відповідну угоду між Україною та ЄС підписали Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України Руслан Стрілець і Комісар ЄС з питань навколишнього середовища, океанів і рибальства Віргініус Сінкевичюс. За 30 років функціонування програма LIFE співфінансувала понад 5600 природоохоронних проєктів у ЄС та за його межами. Бюджет програми на 2021-2027 роки становить 5,43 млрд євро, і Україна має змогу використати частину цих коштів для розвитку своєї довкілдової сфери. Українська

сторона вже має понад 15 проектних пропозицій, які будуть оформлені для подання на розгляд програми LIFE. Серед пріоритетів – відновлення річок, розвиток заповідного фонду, побудова центрів для реабілітації птахів і диких тварин, ренатуралізація екосистем тощо.

Робота з приєднання України до LIFE розпочалась майже одразу після подання Україною заявки на отримання статусу кандидата на вступ в ЄС.

Україна приєдналася до міжнародного проекту LIFE WILDisland. Україна разом з багатьма придунайськими країнами, серед яких Болгарія, Хорватія, Німеччина, Угорщина, Молдова, Румунія, Сербія, Словаччина та Австрія, підписали Спільне Комюніке щодо дунайського співробітництва та реалізації міжнародного проекту LIFE WILDisland. Приєднання до цього проекту дасть змогу розширити можливості України у збереженні спільної з Європою природної спадщини. LIFE WILDisland є найбільшим проектом Nature 2000, що фінансується в рамках програми LIFE, в обсязі 14,2 млн євро.

Серед документів, запропонованих експертним середовищем, також панує множинність думок щодо характеру та темпів відновлення України. У Berlin Economics наголошують, що український сценарій відбудови має бути «зеленим», тому що для України ризик залежності від викопного палива значно виходить за межі цінових ризиків. Значення диверсифікації джерел постачання посилюється також на тлі того, що в ході війни РФ постійно намагається знищити нафтопереробну інфраструктуру України та проводить «газові війни» в ЄС.

BRDO в аналізі підходів до відбудови робить акцент на прозорості та подоланні корупційних ризиків. Ключовими чинниками, на думку дослідників, є включення антикорупційних заходів у дизайн програми відбудови, забезпечення прозорості, регулярні аудити, взаємодія з донорськими організаціями тощо. Також важливо адаптувати систему управління фінансами так, щоб забезпечити підзвітність усіх коштів, спрямованих на відновлення, можливість контролю з боку аудиторів та парламенту, доступність інформації громадянам.

Нарис про відбудову України, підготовлений Centre for Economic Policy Research (Лондон), містить змістовний

аналіз методів і підходів до відбудови та визначає три фази реконструкції:

- 1) негайна відповідь (у разі стихійного лиха);
- 2) швидке відновлення критичної інфраструктури та послуг;
- 3) закладення фундаменту для майбутнього зростання та модернізації.

В жодній із визначених фаз дослідники не виділяють блока для екологічних реформ. В рамках третьої фази модернізація інфраструктури під потреби розгортання ВДЕ згадується в контексті так званого технологічного стрибка.

Група експертів Світового банку (СБ) у концептуальному документі «Допомога, відновлення та стійка відбудова. Надання допомоги Україні у задоволенні невідкладних та середньострокових економічних потреб» також зазначає, що на етапі стійкої відбудови Україна має змогу привести свою інфраструктуру та економіку у повну відповідність із Європейським «зеленим» курсом і ринками ЄС, прискоривши процеси узгодження з європейськими стандартами. Також Світовий банк припускає ймовірну втрату надходжень від транспортування газу і вважає важливим завершити реформу газового сектору та знайти нові джерела газу, розробивши власні поклади та диверсифікувавши зовнішні поставки. Нові джерела газу, на думку фахівців СБ, мають охоплювати біогаз і скраплений природний газ (СПГ), а газотранспортну інфраструктуру України можна задіяти також для цілей транспортування «зеленого» водню. Крім того, Україна має переглянути підходи до своєї транспортної інфраструктури, щоб зробити її більш «зеленою» та орієнтованою на західні ринки.

Якою стане українська відбудова і чи буде в пріоритеті «зелене» відновлення, покаже час. Про готовий комплексний План відновлення з конкретними строками та виконавцями поки ще не йдеться, хоча перші спроби визначити основні вектори і етапи є.

Паралельно проводиться робота з фактичного відновлення зруйнованої цивільної та промислової інфраструктури, яка розпочалася і триває, доки уряд та експерти дискутують щодо концепцій і підходів.

Підбити перші підсумки в цьому питанні дають змогу результати Міжнародної конференції з питань відновлення України (URC 2022) у Лугано 4-5 липня 2022 року, на якій український уряд представив своє бачення реформ та Плану українського відновлення, який, зокрема, передбачає:

- ціль щодо щорічного темпу зростання ВВП >7 %;
- ціль щодо скорочення викидів CO₂ порівняно на 65 % з 1990 роком;
- потреби у фінансуванні у розмірі >750 млрд дол США (~2/3 підтримка партнерів) на 15 національних програм: 1) оборона та безпека; 2) інтеграція в ЄС; 3) довкілля та сталий розвиток; 4) енергетична безпека та перехід; 5) бізнес середовище; 6) доступ до фінансування; 7) макрофінансова стабільність; 8) сектори з доданою вартістю; 9) логістика та сполучення; 10) модернізація регіонів і житлового будівництва; 11) сучасна соціальна інфраструктура; 12) освіта; 13) охорона здоров'я; 14) культура та спорт; 15) соціальна підтримка та міграційна політика.

«Зелені» облігації *NextGenerationEU* – це інструмент ЄС від 2020 року, призначений для прискореного економічного відновлення країн ЄС від наслідків пандемії COVID-19 і наближення ЄС до кліматичної нейтральності. Такий інструмент відновлення обсягом 806,9 млрд євро спрямовується через довгостроковий бюджет ЄС, зокрема на 2021-2023 роки. Кошти *NextGenerationEU* інвестуються в програми і розподіляються між країнами ЄС і бенефіціарами через гранти (407,5 млрд євро) і позики (385,8 млрд євро) на різні сфери. Варто зауважити, що більшість коштів *NextGenerationEU* (723,8 млрд євро) витрачається через Механізм відновлення та стійкості (Recovery and Resilience Facility), що охоплює значну фінансову підтримку державних інвестицій у «зелені» та цифрові проекти.

Також у планах Єврокомісії залучити до 30 % коштів шляхом випуску «зелених» облігацій *NextGenerationEU* та використати отримані кошти для фінансування заходів «зеленої» політики. У Єврокомісії висловили позицію, що завдяки програмі «зелених» облігацій *NextGenerationEU* на суму до

250 млрд євро ЄС стане найбільшим емітентом таких цінних паперів у світі.

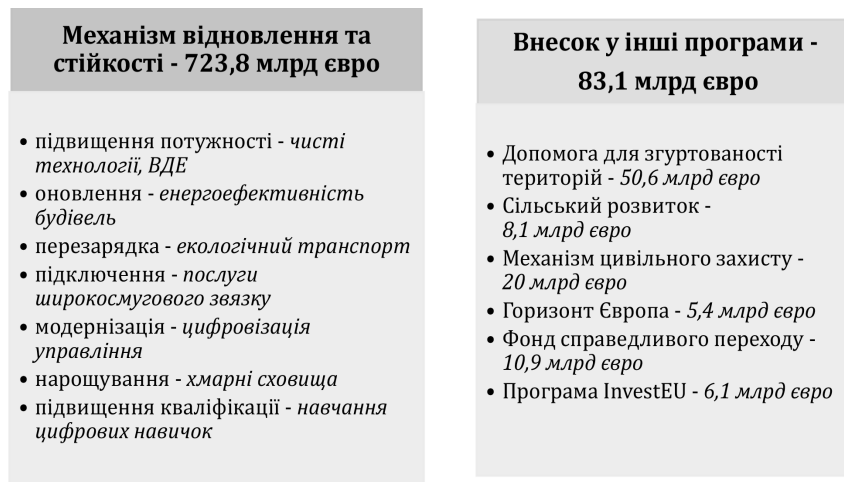

Рис.12.1. Механізм фінансування *NextGenerationEU*

Жовтень 2021 року – перший випуск облігацій, який допоміг залучити 12 млрд євро, які будуть використані тільки на екологічні та сталі інвестиції в країнах ЄС у рамках механізму відновлення та стійкості (Recovery and Resilience Facility). Випуск цих 15-річних облігацій з виплатою 4 лютого 2037 року характеризувався великим попитом інвесторів, оскільки за початковою купонною ставкою 0,4 % прибутковість облігацій досягла 0,453 %.

На початку квітня 2022 року відбувся другий випуск 20-ти річних «зелених» облігацій з датою погашення 4 лютого 2043 року (купонна ставка 1,25 %, дохідність пропозиції 1,374 %). За допомогою нього Єврокомісії вдалося залучити ще 6 млрд євро. Отже, загальний обсяг довгострокового фінансування, залученого в рамках *NextGenerationEU*, збільшився до 99,5 млрд євро, з яких 20,5 млрд євро – від випуску «зелених» облігацій.

Додатково, щоб підвищити прозорість заходів, які фінансуються з використанням «зелених» облігацій *NextGenera-*

tionEU, у березні 2022 року було створено інструментальну панель NextGenerationEU Green Bond Dashboard. На панелі подали заходи та витрати, які планують країни-члени ЄС в рамках розподілу коштів від «зелених» облігацій.

Також на дашборді представлена концепція «зелених» облігацій *NextGenerationEU*, де визначено дев'ять категорій витрат, на які можуть бути розподілені надходження від розміщення. Інформація про заплановані витрати з огляду на категорії базується на затверджених планах відновлення та стійкості кожної з країн-членів ЄС.

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) є міжнародним органом, уповноваженим сприяти інноваціям, переходу до сталої, відкритої ринкової економіки.

Його діяльність зосереджена на інвестуванні в проекти, технічну допомогу, розбудову інституційного потенціалу та консультації з питань політики, з регіональним фокусом на Центральну Азію, Південно-Східне Середземномор'я та Східну Європу. ЄБРР фокусується на наданні допомоги країнам що розвиваються, приватному сектору (у тім числі мікро-, малим і середнім підприємствам) та використовує широкий спектр інструментів фінансування, зокрема «зеленого» фінансування.

Станом на 2020 рік ЄБРР надав понад 36 млрд євро «зелених» інвестицій і профінансував понад 2 000 проектів, які, як очікується, зменшуватимуть викиди парникових газів на 104 млн т щорічно.

У 2021 році банк профінансував встановлення понад 1,9 ГВт нових потужностей ВДЕ та планує і надалі нарощувати інвестиції у відновлювану енергетику.

У 2020 році ЄБРР подав новий підхід переходу до «зеленої» економіки до 2025 року (Green Economy Transition 2021-2025) для допомоги країнам у розбудові низьковуглецевої та стійкої економіки. Завдяки цьому підходу ЄБРР планує до 2025 року збільшити фінансування на екологічні проекти до 50 % річного обсягу діяльності та скоротити щорічні викиди парникових газів щонайменше на 25 млн тон.

Такий підхід використовує весь спектр фінансових інструментів ЄБРР, щоб мобілізувати кошти для фінансування кліматичних цілей, зокрема через співпрацю з донорами, серед яких:

Climate Investment Funds – один із найбільших у світі механізмів багатостороннього кліматичного фінансування для країн, що розвиваються, які прагнуть перейти до низькоуглецевого та сталого розвитку. CIF працює у партнерстві з урядами, приватним сектором, громадянським суспільством, місцевими громадами та шістьма великими банками розвитку, зокрема і ЄБРР, фінансуючи проекти у сферах чистих технологій, доступу до енергії, стійкості до змін клімату та сталого лісового господарства, заміщення вугільної енергетики відновлюваною, «розумних» міст, природних рішень, декарбонізації промисловості та інтеграції ВДЕ;

Global Environment Facility – найбільший багатосторонній цільовий фонд, зосереджений на наданні можливостей країнам, що розвиваються, інвестувати в проекти зі збереження довкілля, та підтримки імплементації основних міжнародних екологічних конвенцій, зокрема щодо біорізноманіття, зміни клімату, хімікатів і боротьби з опустелюванням.

Фінансування GEF доступне для країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою, які прагнуть досягти цілей міжнародних природоохоронних конвенцій та угод. Надається підтримка державним установам, організаціям громадянського суспільства, компаніям приватного сектору, науково-дослідним установам – для реалізації проектів і програм, які пов'язані зі збереженням, захистом та оновленням навколишнього середовища.

Green Climate Fund був створений 194 урядами задля досягнення цілі зі скорочення викидів парникових газів у країнах, що розвиваються, та наданні допомоги вразливим суспільствам адаптуватися до наслідків зміни клімату. GCF інвестує у проекти в чотирьох сферах:

- підтримка навколишнього середовища;
- енергетика та промисловість;
- безпека людей, засоби до існування та добробут;
- землекористування, ліси та екосистеми.

Фінансування надається через механізми грантів, пільгових позик, гарантій чи інструментів участі у капіталі.

У рамках нового підходу ЄБРР працює у сферах ефективності використання енергії та ресурсів, циркулярної економіки, відновлюваних джерел енергії, стійкості до змін клімату та справедливого переходу. Банк має велику кількість програм для різних регіонів, зокрема для України відкритими є програми *Green Cities*, *FINTECC* та *Green Economy Financing Facilities*.

«Зелені міста»

Програма ЄБРР *Green Cities* була започаткована у 2016 році з метою побудови ліпшого та сталого майбутнього для міст та їхніх мешканців. Загальний бюджет програми у 5 млрд євро, який складається з грошей ЄБРР і донорських коштів, спрямовується на допомогу містам у визначенні пріоритетів і подоланні екологічних проблем.

Програма зосереджена на вирішенні проблем у секторах:

- розвитку міського транспорту;
- управління твердими побутовими відходами;
- стічних вод;
- енергетики та будівель;
- планування використання земель і озеленення;
- догляду, охорони зелених насаджень і збереження біорізноманіття;
- управління містами;
- фінансів;
- цифровізації.

ЄБРР вже має досвід співпраці з містами різних країн, який допомагає учасникам програми вирішувати інфраструктурні задачі, поліпшувати стан довкілля та адаптуватись до змін клімату. На підтримку від програми можуть розраховувати міста, які є у країнах діяльності ЄБРР і мають населення від 50000 осіб. Також їм треба ухвалити документ щодо створення відповідного плану дій.

З метою визначення пріоритетів та розробки заходів для вирішення своїх екологічних проблем до програми, станом на червень 2022 року, включені 7 міст України, зокрема, Київ, Львів, Харків, Хмельницький, Кривий Ріг, Дніпро та Маріуполь.

Місто Львів доєдналось до програми на початку 2019 року, а основним завданням Львівської міської рада при розробці Плану дій стало налагодження системи управління твердими побутовими відходами. Громада отримала фінансування близько 35 млн євро від ЄБРР та інших партнерів, які спрямувала на впровадження проекту управління відходами у Львові. До того ж, реабілітація полігону в Грибовичах стала першим таким проектом у рамках Національної стратегії управління твердими відходами.

Київська міська рада та ЄБРР розпочали співпрацю по програмі «Зелені міста» у березні 2019 року, щоб вирішити проблеми кліматичних змін, довкілля у плануванні розвитку міста та інфраструктури. В межах Плану дій Київ має подати комплексну інвестиційну програму, спрямовану на декарбонізацію і сталий розвиток.

Того ж 2019 року до програми приєднались Кривий Ріг і Маріуполь. У Кривому Розі очікують розробку системного та комплексного підходу до вирішення проблем довкілля у плануванні розвитку міста та інфраструктурних інвестицій. А в Маріуполі всі кошти за програмою мали піти на проект з модернізації інфраструктури твердих побутових відходів (рекультивация існуючих полігонів, будівництво нового полігону та заводу переробки відходів).

Інвестиції в будівництво нових полігонів твердих побутових відходів, підприємств з переробки і компостування – напрям, який також обрала влада міста Хмельницький. Фінансовий пакет на 36,5 млн євро було підписано з ЄБРР у 2020 році. У Плані дій місто має визначити пріоритети для вирішення екологічних проблем регіону.

У червні 2021 року місто Дніпро стало шостим українським містом у програмі. Перший кредит ЄБРР планується використати для модернізації системи громадського транспорту. Враховуючи, що в місті розташовано багато заводів, поліпшення якості повітря є одним з пріоритетів для міської влади.

На початку жовтня 2021 року до програми приєднався Харків. Зважаючи на активну залученість ЄБРР до підтримки проєктів в Україні (інвестиції в 2021 році становили понад

1 млрд євро) та війну росії проти України, що завдає великих руйнувань містам, включеним до програми (Маріуполь знищено на 95-98 %, у Харкові станом на березень 2022 року знищено 15 % житлового сектору), така програма може стати інструментом для відновлення України та «зеленій» відбудові міст.

Після воєн і загалом збройних конфліктів постає першочергова потреба у відновленні базових умов життя і засобів для існування, що були зруйновані. Втім у повоєнному плануванні відновлення країн, реконструкції та розвитку міст часто немає рішення однієї з головних проблем – знищення довкілля.

Незважаючи на важливий зв'язок між збройним конфліктом і його впливом на навколишнє середовище, який зберігається ще довго після припинення вогню та настання миру, суспільство, згадуючи жертви та підраховуючи втрати, забуває, що навколишнє середовище також є жертвою збройного конфлікту, хоч і мовчазною.

Забруднення та деградація земельних ресурсів, надмірна експлуатація природних ресурсів і слабке екологічне управління, знищення екосистем і біорізноманіття мають прямі та довгострокові наслідки для громад та країни, і безпосередньо впливають на адаптацію та стійкість до кліматичних змін.

Зважаючи на необхідність спільних дій і внеску кожної країни, зокрема тих, що постраждали від збройного конфлікту та відновлюються, у протидію змінам клімату, світова спільнота, зокрема уряди, міжнародні організації та експерти з охорони навколишнього природного середовища вже напрацьовують ідеї та методи для вирішення широкого кола екологічних і кліматичних проблем за допомогою концепції природоорієнтованих рішень (nature-based solutions).

Міжнародний союз охорони природи (International Union for Conservation of Nature) розробив Глобальний стандарт природоорієнтованих рішень для того, щоб уряди, бізнес, інвестори, громади та громадські організації могли ефективно вирішувати соціальні проблеми, водночас забезпечуючи благополуччя людей і переваги для довкілля. Екологічна асамблея Організації Об'єднаних Націй (United Nations Environment

Assembly, UNEA) організувала міжнародно-правові дискусії на тему екологічної шкоди від збройних конфліктів і розробила резолюції (2/15, 3/1) щодо вирішення проблеми забруднення довкілля внаслідок збройного конфлікту, що підштовхнуло проблему до рівня міжнародних юридичних дискусій і прискорило роботу з відновлення в Іраку. Також певні напрацювання зі створення правового поля щодо захисту навколишнього середовища в умовах збройного конфлікту містяться у проєкті принципів Комісії міжнародного права ООН та у методичних рекомендаціях щодо охорони навколишнього природного середовища відповідно до міжнародного гуманітарного права Міжнародного комітету Червоного Хреста.

Керівні принципи призначені полегшити інструктаж і підвищити обізнаність збройних сил у сфері міжнародного гуманітарного права щодо захисту природного середовища, що часто ігнорується. Їхня мета полягає в тому, щоб у практичний та ефективний спосіб сприяти підвищенню обізнаності про повагу та захист до природного середовища (особливо під час збройного конфлікту).

Втім, на думку експертів, чіткої рамки, механізму координації міжнародних зусиль щодо відновлення навколишнього природного середовища унаслідок збройного конфлікту досі не створено.

Проте існує достатньо ідей, що перебувають на межі різних секторів і можуть мати важливе значення у збереженні довкілля. Зокрема, для проведення гуманітарних операцій важливе значення має вплив на довкілля. Рішення з застосуванням відновлюваних джерел енергії при переміщенні великої кількості населення, які постраждали від збройного конфлікту, може знизити викиди парникових газів і зменшити вплив на життя та здоров'я людей та стійкості навколишнього середовища.

У повоєнний час важливе значення для збереження довкілля матиме питання розмінування територій та очищення від боєприпасів. У світі вже існують ініціативи, що працюють із наслідками забруднення протипіхотними мінами та іншими вибухонебезпечними пережитками війни, і мають програми очищення для регіонів.

Ініціатива Великої «зеленої» стіни (Great Green Wall), започаткована Африканським союзом, об'єднує 20 країн, які працюють разом задля повторного озеленення територій після очищення від мін і боєприпасів, підвищення стійкості до змін клімату, відновлення біорізноманіття.

В інших питаннях усунення наслідків збройних конфліктів і збереження довкілля природоорієнтовані рішення також можуть мати важливе значення. Наприклад,

- процес біоремедіації з використанням природних бактерій з ґрунтів можна використовувати для розщеплення нафти і так усувати наслідки розливів, очищати забруднені ґрунти, як це було застосовано в Іраку;
- прибирання завалів та сміття зі зруйнованих і напівзруйнованих війною міст також може відбуватись екологічно безпечним способом, як це було в іракському місті Мосул, де розробляли механізм повторного використання та переробки сміття від пошкоджених будівель та інфраструктури з бетону, кладкової цегли, будівельного каменю, гіпсу, скла, деревини та інших матеріалів;
- проблему вирубки лісів та експлуатації природних ресурсів внаслідок збройних конфліктів націлена подолати Ініціатива мирних лісів (Peace Forest Initiative), яка має намір допомогти вирішити деякі з найскладніших ситуацій транскордонного управління спільними природними ресурсами.

Ініціатива сприяє співпраці між країнами для відновлення, реабілітації деградованих земель і лісів у вразливих і постконфліктних регіонах. Вона має на меті налагодити широке партнерство з залученням різних зацікавлених сторін, враховуючи уряди, організації громадянського суспільства, місцеві громади, донорів, технічних експертів і міжнародні організації, до вирішення питань управління земельними ресурсами та лісами, їх відновлення та поліпшення продовольчої безпеки.

У повоєнний час чи постконфліктних ситуаціях питання управління природними ресурсами та прийняття рішень задля збереження довкілля може не ставитись у пріоритет відбудови. У багатьох випадках прагнення до швидкої реконструкції,

відновлення критичної інфраструктури та забезпечення базових потреб постраждалих буде мати першочергове значення, витісняючи важливість прозорості, справедливого розподілу ресурсів і питання сталого управління природними ресурсами.

Окремої уваги потребує врахування принципів сталого розвитку під час масштабної відбудови. Втім рішення відкласти природоорієнтовані рішення на довгострокову перспективу може мати негативний вплив на екологію та клімат.

Саме тому важливо врахувати принципи та підходи «зеленого» відновлення на всіх етапах повоєнного відновлення. Також те, що ЄС не згадав про екологічні реформи в умовах для початку переговорів про членство України, може дати хибний імпульс.

Загальні рекомендації з відбудови України:

- до процесу планування відбудови потрібно залучати технократичну команду, яка б мала компетенції та повноваження для розробки і прийняття ефективних рішень для того, щоб процес планування та затвердження не займав більше часу, ніж сама відбудова;
- плануючи процес відбудови України, надати організаціям громадянського суспільства, зокрема аналітичним центрам, роль «незаангажованого експерта», який міг би провести критичну оцінку поданих проектних пропозицій щодо відповідності меті відновлення, правилам і стандартам ЄС, надати обґрунтовані пропозиції на доповнення або зміну передбачених проектів;
- передбачити залучення до реалізації проектів на місцях бізнес-спільноти і представників громад;
- за досвідом Боснії і Герцеговини – на початку реконструкції, відновлення країни після війни передбачити механізм координації міжнародної допомоги та управління проектами, зокрема передбачити залучення міжнародного фінансування головно у формі грантів, сфокусуватися на цілях швидкої та успішної реконструкції базової інфраструктури;
- за досвідом Польщі щодо відбудови Варшави – до закінчення війни вести напрацювання змін до генеральних планів зруйнованих чи тих, що зазнали руйнувань,

міст, що дасть змогу без відтермінування їх затвердити та приступити до процесу відновлення на практиці;

- вже зараз доцільно розпочати пошук таких фахівців, з прицілом на виконання робіт, що потребують технічної експертизи (за аналогією до бази наявності будівельних матеріалів, яку створює Мінрегіон);
- такий процес може передбачати створення проектних офісів на місцях, безпосередньо у постраждалих громадах;
- ширше використовувати можливості спеціалізованих програм міжнародної технічної допомоги для міст, зокрема програми «Зелені міста» (Green Cities), учасниками якої вже є сім міст України. Оскільки, більшість цих міст вже зазнали значних руйнувань під час війни, то доцільно розглядати розширення сфери дії програми на питання «зеленого» відновлення та долучення до цієї програми нових українських міст. Це має бути також предметом переговорів із ЄБРР;
- у процесі післявоєнного відновлення – вивчити доцільність чергової адміністративної реформи, яка може заблокувати роботу одразу двох міністерств (Міндовкілля та Міненерго) та підпорядкованих відомств, які не будуть повноцінно працювати під час реорганізації;
- зважаючи на важливість озеленення країни після очищення від мін і боєприпасів та подолання проблеми вирубки лісів та експлуатації природних ресурсів внаслідок збройних конфліктів у рамках ініціативи «Зелена країна» передбачити відновлення деградованих земель, лісів, природних екосистем у постконфліктних регіонах;
- розглянути можливість використання процесу біоремедіації з використанням природних бактерій з ґрунтів для розщеплення нафти і так прибирати розливи нафти й очищати забруднені землі для місць, де трапився розлив нафти, зокрема зруйнованих нафтобаз України та інших промислових майданчиків;
- звернути увагу на програми та можливості фінансування ЄС, що відкриваються Україні з набуттям статусу кандидата на членство в ЄС.

Контрольні запитання

1. Чому певний досвід повоєнної відбудови ЄС не зовсім релевантний для України?
2. Які рекомендації світової спільноти варто втілювати найперше?
3. Які напрацювання у цифровізації міст має Україна? Наскільки це корисний досвід?
4. Як варто вдосконалювати цифрові рішення в процесі відбудови України?
5. Які сфери суспільного життя потребуватимуть цифрових рішень насамперед?
6. Які принципи «зеленої» відбудови України та чому це важливо?
7. Які інструменти пропонує ЄС для зближення України з Green Deal?
8. Які екологічні ризики з'явилися в Україні з початком російської агресії?
9. Які з висвітлених рекомендацій зеленого відновлення видаються найбільш актуальними?
10. Чи стосується екологічний підхід до перетворення міст, що не потерпають від руйнацій війни?
11. У чому полягає стратегія Зеленого переходу?
12. Назвати цифрові рішення, що дають змогу відстежувати та оцінювати руйнування українських міст в умовах війни?

ПОКАЖЧИК ТЕРМІНІВ

- Агенція регіонального розвитку 55
Арт-центр 106, 109, 149, 156
- Види ревіталізації 36
Відбудова України 226
Втрати України 221
- Громадські консультації 103
- Деградація міського простору 48
Деіндустріалізація 144
Депресивна територія 91
Державна підтримка 24, 147
Державні програми ревіталізації 30
Державні ресурси 50
Державно-приватне партнерство 53, 264
Джентрифікація 33, 161
Джерела фінансування ревіталізації 36, 49
Діджиталізація 23, 60
Досвід Боснії і Герцеговини 244
Досвід Великобританії 81
Досвід Німеччини 207
Досвід повоєнної Європи 236
Досвід Польщі 51
Досвід України 257
Досвід Франції 33
- Екологічні ризики українських міст 122
Економічне зростання міста 235
Етапи ревіталізації 32
- Європейський банк реконструкції та розвитку 66, 68, 231
Європейський інвестиційний банк 69, 231
Європейський соціальний фонд 59, 61
Європейський фонд морського та рибного господарства 59,61
Європейський фонд регіонального розвитку 71, 99
- Європейський фонд сприяння та гарантій сільському господарству 60
- Загальна модель ревіталізації 87
Збалансований розвиток міста 28
Зелена відбудова України 266
Змішані ресурси 53
- Інвестиції Brownfield 116, 119
Інвестиції Greenfield 116
Інвестиції в ревіталізацію 94
Інклюзивність 245
Інноваційна ревіталізація 138
Інституції ревіталізації 80, 85, 210
- Компенсація впливу 53
Концепція Kyiv smart city 173, 174
Координатор ревіталізації 31
Креативна економіка 139
Креативні простори 45, 148
Кризовий стан 28
Критерії запровадження ревіталізації 93, 94

- Лейпцизька хартія міст 21, 22
Локальна програма ревіталізації 85
Людиноцентричність 15
- Мережа міського розвитку 14
Методи ревіталізації 39
Міжнародне міське співробітництво 14
Міжнародні фінансові організації 134
Міста з видобувною промисловістю 201
Місцеві гарантії 54
Місцеві цільові програми 52
Моделі перетворення промислових територій 40
Монофункціональне місто 121
- Нова індустріалізація 138
- Платформа URBACT 14, 210
Політика згуртованості 11, 13, 16
Політика міського розвитку 23, 24
Політика ревіталізації 84, 88
Порядок денний у сфері міст (Urban Agenda) 20
Приклад LEM Station 149, 154
Принципи відбудови України 211
Принципи реалізації політики ревіталізації 86
Програма ревіталізації міста 30, 36
Проект ревіталізації 56, 128
Прозорість процесів 86, 272
Промзони Києва 194
Промислова політика України 141
- Промприлад 148, 152
Процес ревіталізації 34, 36
Процеси відновлення 40, 264
Публічна інтервенція 89
Публічні послуги 79
- Рада з ревіталізації 31
Реагування на кризу 151, 222
Ревіталізаційні заходи 39, 85
Ревіталізація монофункціональних міст 236
Ревіталізація Підзамче 48
Ревіталізація постпромислових територій 32
Ревіталізація урбанізованих просторів 27
Регіональна політика 14, 56
Реконструкція 28, 32
Реновація 42, 45
Рівень задоволеності розвитком міста 118, 124
Розумні міста 165, 166
- Синхронізація розвитку муніципальної інфраструктури 53
Соціальна деградація спальних районів 111, 119
Соціально-економічний розвиток території 42, 78
Сприйняття «цифрової» ревіталізації 2 47
Сталий розвиток міст 123
Стейкхолдери ревіталізації 29, 37
Стійке зростання 164
Стратегія Green Deal 205
Стратегія міського розвитку 9
Стратегія ревіталізації 84
Стратегія регіонального розвитку 10

Показчик термінів

Структурні фонди ЄС 56, 59	Фабрики повидла 156, 157
Територіальні програми	Фінансова підтримка
Territorial Agenda 35	ревіталізації 66
Територія проєкту ревіталізації	Фінансові інституції в процесі
31	ревіталізації 75, 79
Територія, охоплена програмою	Фонд згуртованості 14, 59
ревіталізації 30	Фонд справедливого переходу
Територія, що потребує	274
ревіталізації 30	Цифрові інструменти 247
Технопарк 43	Цифрові рішення 248
Урбанізація 73, 74, 110, 175	Чинники популяризації
Урбанізована зона 134	ревіталізованих об'єктів 104

СПИСОК ЛІТЕРУРИ

1. Амоша О. І., Міхальова К. В. Фінансове забезпечення реалізації програм сталого соціально-економічного розвитку Ефективна економіка 1-2014 URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2703>
2. Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій – Офіційна сторінка. URL : <https://www.miga.org/Pages /Resources/Reports/AnnualReports.aspx>
3. Бойко-Бойчук О. Категорія місто: сутність, визначення // Управління сучасним містом. – 2005. – № 3-4/7-12 (19-20). – С. 47–60.
4. Гальчинський А. Реформи ЄС – справді питання сьогоденного порядку денного / А. Гальчинський // Дзеркало Тижня. – 29 січня-5 лютого 2016 р. – № 3.
5. Ганський В. О. Ревіталізація депресивного міського простору за допомогою комерціалізації колишніх промислових об'єктів історико-культурної спадщини. Глобальні та національні проблеми економіки. 361
6. Гіршвельд А. Саліхова О. Ареопаг промислового ренесансу. Лівий берег. 15 травня 2018 р.
7. Державна програма розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/880-2019-%D0%BF#Text>
8. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Джерела та механізми фінансування місцевого економічного розвитку : навч. посібник. – Київ : Центр громадської експертизи, Проект «Місцевий економічний розвиток міст України», 2013. – С. 13–17.
10. Економіка у європейській інтеграції / Зеленко В. А, Гупало О. Г., Сташишин А. В. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. – 464 с.
11. Жук В. Соціально-економічні проблеми розвитку монофункціональних міст. URL : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/July2009/33.htm>
12. Звіт про використання коштів державного фонду регіонального розвитку електронний ресурс. Державна казначейська служба України URL : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=212666>

Список літератури

13. Звіт про використання коштів державного фонду регіонального розвитку / Державна казначейська служба України. URL : <http://www.treasury.gov.ua/main /uk/doccatalog /list?currDir=212666>
14. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку : монографія у 8 томах / НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. В. С. Кравців. – Львів, 2013. – Том 4. Сільські території / відп. ред. В. В. Борщевський. – 2013. – 344 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
15. Клименко М. О. Клименко О. М. Клименко Л. В. Сталий розвиток місцевих громад: підручник. – Київ : Видавничий дім «Кондор», 2018. – 296 с.
16. Коваль О. На шляху до нової індустріалізації // Дзеркало тижня – 2 лютого 2018 р. – № 4.
17. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. (колектив авторів) / за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е. М. Лібанової. – Київ : Український центр соціальних реформ, 2006. – 138 с.
18. Конкурентоспроможність національної економіки: фіскальні важелі та стимули : кол. моногр. / [Ситник Н. С., Сташин А. В., Ватаманюк-Зелінська У. З., Сич О. А.]; під заг. ред. д.е.н. Ситник Н. С. – Львів : «Сполом», 2017. – Ч. 2. – 512 с.
19. Олішевська В. Програма та екосистема KIVSH <https://lviv.travel/ua/news/revitalizatsia-u-lvovi-vid-pidzamche-do-shevchenka>
20. Офіційна сторінка ООН в Україні. Цілі Сталого Розвитку на період до 2030 року URL : <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvyktu-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>
21. Офіційна сторінка урбаністичної онлайн бібліотеки. Хартія про сталі європейські міста. URL : <https://city2030.org.ua/en/document/leipzig-charter-sustainable-european-cities-text>
22. Павлютс Д. Ми вважали, що криза – величезний шанс очистити управлінську систему. *Український тиждень*. – №43 (415). – 30.10-05.11. 2015 р.
23. Панченко В., Резнікова Н. Операція «деіндустріалізація», або навіщо нам промисловий ренесанс // Дзеркало тижня. – 11-18 березня 2016 р. – № 9.
24. Пасінович І. І., Сич О. А. Індустріальна політика як драйвер економічного зростання: досвід країн-членів Європейського Союзу для України // Регіональна економіка. – №1 (91) 2019. – С. 56–64.
25. Після прийняття змін податкова реформа відповідатиме європейській системі / Офіційний сайт Державної навчально-

- наукової установи «Академія фінансового управління» URL : [http://www.ndfi.minfin.gov.ua/index.php?Page_id= 399&PHPSESSID =34910046966836e359384e2cba26ca76](http://www.ndfi.minfin.gov.ua/index.php?Page_id=399&PHPSESSID=34910046966836e359384e2cba26ca76)
26. План реконструкції України: <https://cepr.org/publications/books-and-reports/blueprint-reconstruction-ukraine>
 27. Пономарьова А., Шуляр А., Яковчук І. Ревіталізація Фабрики повідла у Львові: проєкт Urban кураторів URL : <https://mistosite.org.ua/uk/articles/revitalizatsiia-fabryky-povydla-u-lvovi-proekt-urban-kuratoriv>
 28. Про Генеральну схему планування території України. Закон України від 7 лютого 2002 року № 3059-III.
 29. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України Закон України від 23 березня 2000 р. № 1602.
 30. Про державні цільові програми Закон України від 18 березня 2004 року № 1621-IV.
 31. Про забезпечення масштабної експортної експансії українських виробників шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 4, ст. 43 URL : [http://zakon2.rada.gov.ua /laws/show/ 1792-19](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1792-19)
 32. Про засади державної регіональної політики Закон України від 5 лютого 2015 року № 156-VIII.
 33. Про затвердження переліку об'єктів і заходів, що фінансуються у 2012 р. за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку. Розпорядження КМУ від 12 квітня 2012 р. № 243-р.
 34. Про місцеве самоврядування в Україні Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР.
 35. Про місцеві державні адміністрації Закон України від 9 квітня 1999 року № 586-XIV.
 36. Про регулювання містобудівної діяльності Закон України від 17 лютого 2011 року № 3038-VI.
 37. Про співробітництво територіальних громад Закон України від 17.06.2014 р. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 34, ст. 1167.
 38. Про стимулювання розвитку регіонів Закон України від 08.09.2005 № 2850-IV.
 39. Про стимулювання розвитку територій. Закон України зі змінами і доповненнями / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 51. – С. 548.
 40. Про транскордонне співробітництво Закон України від 24 червня 2004 року № 1861-IV.

Список літератури

41. Реалізація державної політики гендерної рівності. Transition Book // Євроінтеграційний портал. URL : <https://eu-ua.org/genderni-profil-25-oblastey-ukrayiny>
42. Ревіталізація - сторінка Вікіпедії URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96>
43. Ревіталізація. Кембриджський онлайн словник. URL : <https://dictionary.cambridge.org/revitalize>
44. Результати загальнонаціонального опитування міського населення України та службовців органів місцевого самоврядування міст щодо проблем місцевого самоврядування та ставлення до децентралізації влади // Галузевий моніторинг. – № 18. – грудень 2014. – 40 с.
45. Ситник Н. С, Сич О. А. Етапи ревіталізації міста. Державна фінансова політика України в умовах євроінтеграції: погляди науковців та практиків: зб. тез наук. доп. за матеріалами II Всеукр. наук.-практ. конф., м. Львів, 18 лютого 2021 р. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. – С. 347–351.
46. Сич О. А. Особливості ревіталізації пост промислових територій. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні управлінські та соціально-економічні аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання в умовах трансформації публічного управління» (Одеса, 07.11.2018.) – С. 74–75.
47. Сич О. А. Промислова політика держави в контексті ревіталізації. Збірник тез звітної наукової конференції Львівського національного університету імені Івана Франка за 2018 рік (електронне видання) : Секція факультету управління фінансами та бізнесу, (Львів, 1-8 лютого 2019 р.). – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2019. – С. 202–205.
48. Сич О. А. Ревіталізація як складова стратегії розвитку міста. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Економічна», 2020 (99). <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2020-99-07>.
49. Сич О. А. Роль місцевого самоврядування в процесі ревіталізації постпромислових територій. Матеріали круглого столу «Інституційний розвиток системи публічного управління та адміністрування»: збірник тез доповідей [Електронний ресурс]. – Львів : Видавництво Львівської політехніки. – 2017. – С. 58–61.
50. Сич О. А. Теоретичні підходи до ревіталізації постпромислових територій. Галицький економічний вісник. – 2020. – Том 65. – № 4. – С. 68–73.

51. Сич О. А. Фінансова стратегія постпромислових міст. Формування ринкової економіки в Україні: Наук. зб. Львів. ун-ту. 2018. – № 39. – С. 198–205.
52. Сич О. А., Костів М. Б. Інституції та приклади сталого розвитку міст ЄС. Державна фінансова політика України в умовах євроінтеграції: погляди науковців та практиків: зб. тез наук. доп. за матеріалами II Всеукр. наук.-практ. конф., м. Львів, 18 лютого 2021 р. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. – С. 351–353.
53. Соскін О. І. ЄС та місцеве самоврядування: досвід вишеградських міст та українська перспектива: науково-методичний посібник / О. І. Соскін, А. М. Матвейчук, Н. О. Матвейчук; за заг. ред. О. І. Соскіна. – Київ : Вид-во Інституту суспільної трансформації, 2008. – 56 с.
54. Соснова Н. С., Нечипір Т. Р. Трансформація міського простору міста Новояворівськ в умовах економічних змін / Н. С. Соснова, Т. Р. Нечипір. URL: <http://ena.lp.edu.ua>
55. Сташишин А. В., Сич О. А. Європейський досвід ревіталізації об'єктів промислової спадщини. Державна фінансова політика України в умовах євроінтеграції: погляди науковців та практиків: зб. тез наук. доп. за матеріалами II Всеукр. наук.-практ. конф., м. Львів, 18 лютого 2021 р. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. – С. 357–359.
56. Статистика сільських територій в ЄС, 2017. URL : http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Statistics_on_rural_areas_in_the_EU
57. Стеценко А. Ревіталізація промзон: шанс для Києва стати містом для людей. 28.02.2018.
58. Стимулювання економічного зростання на місцевому рівні / С. О. Біла, О. В. Шевченко, М. О. Кушнір, В. І. Жук [та ін.]. – Київ : НІСД, 2013. – 54 с.
59. Стратегія сталого розвитку : підручник / В. М. Боголюбов, М. О. Клименко, Л. Г. Мельник, О. О. Ракоїд / За редакцією професора В. М. Боголюбова. – Київ : ВЦ НУБІПУ, 2018. – 446 с.
60. Сучасні проблеми урбанізації в контексті національної безпеки України: аналітична записка / Нац. ін-т стратегічних досліджень при Президентіві України. – 2013.
61. Ткачук А. Депресивність територій: що це таке і як з ним боротись? / Інститут громадянського суспільства. URL: <http://www.csi.org.ua/www/?p=1216>
62. Тюпа Д. І. Роль міжнародних фінансово-кредитних інститутів в процесі надання зовнішнього фінансування // Тюпа Д. І. /

Список літератури

- Вісник Приазовського державного технічного університету. – 2013 р. Серія: Економічні науки. Вип. 26. – С. 160–165.
63. Указ Президента про затвердження Стратегії сталого розвитку «Україна 2020» URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
64. Хворс Л. Ревіталізація – це не лише про економіку // Коридор. – 25 листопада 2014. URL : <http://www.korydor.in.ua/ua/cool-economix/revitalizatsiya-ce-ne-pro-ekonomiku.html>
65. Шульц, С. Л. Формування і розвиток економічного простору регіонів України : автореф. дис на здобуття наук.ступеня д-ра екон. наук: 08.00.05 / С. Л. Шульц. – Львів: 2012. – 40 с.
66. Шутка І. Другий шанс. Як і навіщо міста ревіталізують занедбані об'єкти. Куфер. URL : <https://kufer.media/misto/drugyj-shans-yak-i-navishho-mista-revitalizovuyut-zanedbani-ob-yekty/>
67. Як виглядатиме децентралізація бюджетної системи / Офіційний сайт Асоціації платників податків України URL : <http://appu.org.ua/news/--02952/>
68. 2014-2020 JESSICA Evaluation Study for Nine Polish Regions. Final Report Part II European Investment Bank. 30 April 2014 https://www.eib.org/attachments/documents/jessica_evaluation_study_for_nine_regions_part2_en.pdf
69. Ache P (2000). Cities in old industrial regions between local innovative Milieu and Urban Governance—reflections on City Region Governance. *Eur Plan Stud* 8(6):693–709. <https://doi.org/10.1080/713666434>
70. Adair A., Berry J., McGreal S. Financing Property's Contribution to Regeneration / A. Adair & others // *Urban Studies*. – 2003. – 40 p.
71. Annual Report of International Monetary Fund 2022 URL : <http://www.imf.org/external/index.htm>
72. Baker P., Kulesza M., Pollock R. (2021). International experience of implementing revitalisation projects on former mining and industrial sites. Lessons for the project “Revitalization of the closed Coal Mine Brzeszcze Wschód [East] with its surroundings” START Final Report. URL : https://energy.ec.europa.eu/system/files/2021-08/mine_brzeszcze_wschod_v2_0.pdf
73. Billert A. Centrum Staromiejskie w Zarach. Problemy, metody i strategie rewitalizacji. URL : http://www.zary.pl/PL/39/72/Problemy_rewitalizacji_Centrum_Staromiej_skiego_w_Zarach/k/
74. Billert A. Założenia, modele i planowanie polityki rozwoju miast. Próba konfrontacji dwóch światów jednej Unii Europejski / Andreas

- Billert // Deklinacja odnowy miast. Wydawnie Naukowe. – Poznan. – 2012. – C. 27–51.
75. Bruckmeier K. & Tovey H. (2009) Rural Sustainable Development in the Knowledge Society. Ashgate Publishing pp. 14-15
 76. Bryx M., Jadach-Sepioło A. Rewitalizacja miast w Niemczech / M. Bryx, A. Jadach-Sepioło // Seria Rewitalizacja miast polskich. – Tom 3. – Instytut Rozwoju Miast, Kraków. – 2009. – 243 s.
 77. Carpathian Euroregion URL : <http://tradecarp.com/en/index.html>
 78. Committee of the Regions of EU. The Role of Urban Regeneration in the Future of Urban Development in Europe. URL : https://www.mitma.gob.es/recursos_mfom/pdf/F74936C6-B0B0-4D03-801C-C1CEC9C7B7B7/95957/CDR982010_FIN_AC_EN.pdf
 79. Council of Europe (2000), Guiding principles for the sustainable spatial development of the European continent. European Conference of Ministers responsible for the European Regional Planning (CEMAT). URL : <https://rm.coe.int/1680700173>.
 80. Csáfor, H. (2006), Corporate social responsibility in the countries of the Carpathian Euroregion. Periodica Polytechnica Social and Management Sciences, 14(2), 45–52. DOI: <https://doi.org/10.3311/pp.so.2006-2.01>.
 81. Domański B., 2010, Rewitalizacja miast polskich – wybrane zagadnienia, [w:] Rewitalizacja miast polskich jako sposób zachowania dziedzictwa materialnego i duchowego oraz czynnik zrównoważonego rozwoju. Instytut Rozwoju Miast, Kraków, 23-50.
 82. Douglas D. Rural Regional Development Planning – Governance and other Challenges in the New EU. Studia Regionalia, 2006.
 83. EURACOAL (2020). Coal Industry across Europe. Ukraine Portfolio. URL: <https://euracoal.eu/info/country-profiles/ukraine/>
 84. European Commission (2017) Competitiveness in Low-Income and Low-Growth Regions – The Lagging Regions Report. URL : http://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/reports/2017/competitiveness-in-low-income-and-low-growth-regions-the-lagging-regions-report.
 85. European Commission (2023), Horizon 2020: Overview of funding programmes. URL : https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/funding-opportunities/funding-programmes/overview-funding-programmes_en.
 86. European Union (2023), Regional Policy. URL : https://europa.eu/european-union/topics/regional-policy_en.
 87. Eurostat (2023), Regions and Cities – Overview. URL : <https://ec.europa.eu/eurostat/web/regions-and-cities>.

Список літератури

88. Foundation Institute for Eastern Studies (2018). The 28th Economic Forum Krynica-Zdroj, Poland, 4-6 September. Materials of Foundation Institute for Eastern Studies. URL : <http://www.forum-ekonomiczne.pl/28th-economic-forum-2018-description/?lang=en>.
89. Geller A. L. Smart Growth: A Prescription for Livable Cities. *Am J Public Health*. – 2003. – September; 93(9). – P. 1410–1415.
90. Harfst J, Wirth P (2011). Structural change in former mining regions: problems, potentials and capacities in multi-level-governance systems. *Procedia Soc Behav Sci* 14:167–176. URL : <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.03.033>
91. Heller C. A. Rewitalizacja obszarów miejskich. Praktyczny przewodnik: Jak opracować lokalny plan rozwoju? Projekt bliźniaczy: Przygotowanie do wdrażania ERDF w Polsce. – 2002. – S. 6–7.
92. Hollingsworth, T., Goebel, A. Revitalizing America's smaller legacy cities / T. Hollingsworth, A. Goebel // *Land lines*. – July, 2017. – P. 6–17.
93. IAT (2019). Just transition for regions and generations. Experiences from structural change in the Ruhr area. URL : <https://www.iat.eu/aktuell/veroeff/2019/wwf-studie-englisch.pdf>
94. Kovach, V. (2015), Carpathian Euroregion as an example of euro-regional cross-boundary cooperation. *Economy of Agro-Industrial Complex: International Scientific and Production Journal*, 11, 96-101. URL : <http://eapk.org.ua/en/contents/2015/11/96>.
95. Leary M. E., McCarthy J. *The Routledge Companion to Urban Regeneration*. Routledge. NY, 2013. – 176 p.
96. Lockie S., Franettovich M., Petkova-Timmer V., Rolfe J., Ivanova G. (2009). Coal mining and the resource community cycle: a longitudinal assessment of the social impacts of the Coppabella coal mine. *Environ Impact Assess Rev* 29:330–339. URL : <https://doi.org/10.1016/j.eiar.2009.01.008>
97. Kozłowska M., Shcherbyna S. (2018) Ukrainian strategies relevant to sustainability The European Union's ENPI Programme for Ukraine. Hamburg Germany. – P. 2–34
98. Matthews A. (2019) Europe's Experience: Investing in Rural Revitalization. IFPRI's 2019 Global Food Policy Report Chapter 9. URL : <https://gfpr.ifpri.info/2019/03/26/chapter-9-europes-experience/>
99. McGreal S. Tax-based mechanisms In *Urban Regeneration: Dublin and Chicago* // *Urban Studies*. – 2002. – 10 p.
100. Mirabile, M. (2014). Using financial instruments to mobilize private investment for development. *Cooperation Report 2014: Mobilizing Resources for Sustainable Development*. OECD. Paris. Part

- II, Chapter 11. P. 135-144. URL : <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/4314031ec015>.
101. Nation Development Programme (2015). Goal 11. Sustainable cities and communities. URL : <https://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals/goal-11-sustainable-cities-and-communities.html>
 102. Nazarkevych, I., & Sych, O. (2022). Taxation as a tool of implementation of the EU Green Deal in Ukraine. *Regional Science Policy & Practice*, 1 – 17. ULR : <https://doi.org/10.1111/rsp3.12596>
 103. OECD (2023). Global Outlook on Financing for Sustainable Development 2022. Time to face the challenge. URL : <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-topics/Global-Outlook-on-Financing-for-SD-2022.pdf>
 104. Pasinovych, I., & Sych, O. (2018). Modernization of mechanisms of state regulation of economy of Ukraine. *Financial and credit activity-problems of theory and practice*, 1(24), 398-408.
 105. Policy brief (2017). Shrinking rural regions in Europe. Edited by: Ilona Raugze, Gavin Daly, Marjan van Herwijnen, ESPON EGTC. – 2-13.
 106. Prykhodko, V. (2018), North-European experience as an actual model of cross-border cooperation between Ukraine, Hungary and other EU countries: Visegrad Group in the Carpathian region. *Strategic Priorities*, 1(46), 70-78. URL : <https://niss-priority.com/index.php/journal/article/view/22/21>.
 107. Regional Development Association for the Carpathian Euroregion (2015), *The Carpathian Euroregion strategy 2020 and beyond*. URL : <http://carpathianeuroregion.org/letolt/strategia-english.pdf>.
 108. Richard Hu. *Sustainable Development Strategy for the Global City: A Case Study of Sydney Sustainability 2015*, 7, 4549-4563; doi:10.3390/su7044549
 109. Rodrik D. *Premature deindustrialization*. NBER working paper series. Cambridge. – 2015. – 50 p.
 110. Schett S. *An analysis of shrinking cities / S. Schett // Urban Ecology WS. – no.12. – 2011. – P.9.*
 111. Skalski K.M. *O budowie systemu rewitalizacji dawnych dzielnic miejskich*. Krakowski Instytut Nieruchomości. Kraków. – 1996. – 208 s.
 112. *Smart villages: revitalising rural services*. EU rural review. No. 26 URL : <https://enrd.ec.europa.eu>
 113. Squires G., Hutchinson N., Adair A., Berry J., McGreal S. *Innovative Finance for Real Estate Development in Pan-European Regeneration*. RICS Research – 2015. – 36 p.

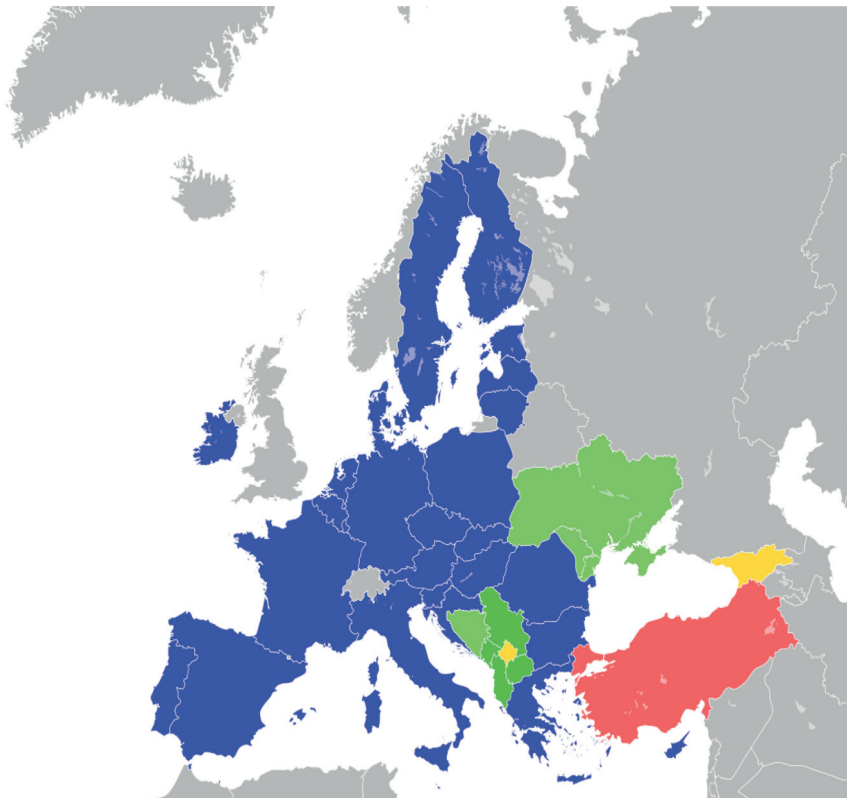
Список літератури

114. State Statistics Committee (2022) URL : http://database.ukr-census.gov.ua/statbank_lviv/maps_en/m12A01_en.htm
115. Stewart, H. The rocky road to regeneration of post-industrial areas / H. Stewart // The Guardian. – 3 October, 2015. URL : <https://www.theguardian.com/business/2015/oct/03/shops-call-centres-not-answer-for-urban-regeneration-redcar>
116. Sych O. External sources of funding of revitalization. Еколого-економічні проблеми у міжнародній торгівлі: IV Міжнародна науково-практична конференція, 24-25 жовтня 2017 р. м. Львів [матеріали]. – Львів : ЛНУ. – 2017.
117. Sych O. Revitalization of postindustrial cities. Beau Bassin: Lambert Academic Publishing, 2018. – 53 p. ISBN 978-613-7-37752-9
118. Sych O., Kruhliakova V. (2023) Application of EU Programs and Financial Instruments for Ukraine SciPap, 31(1), 1680; ULR : <https://doi.org/10.46585/sp31011680>
119. Sych O., Pasinovyh I. (2018). Priorities of financial strategy at the different stages of the enterprise. Olga Sych, Iryna Pasinovyh // Prace naukowe Wdziału Prawa, Administracji I Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego Prawno-finansowe systemy funkcjonowania wybranych jednostek organizacyjnych P. 143–157.
120. Sych, O., & Pasinovyh, I. (2015). Consolidation of financial resources for postindustrial cities revitalization. Економічний часопис-XXI, (9-10), 87–90.
121. Sych, O., & Pasinovyh, I. (2021). Hybrid Business Models as a Response to the Modern Global Challenges. Sci. Innov, 17(6), 61-71.
122. Sytnyk, N., Humeniuk, V., Sych, O. & Hlevatska, N. (2022). Revitalization of Rural Areas of the Carpathian Region in the Context of EU Macro-Regional Strategy. Journal of Settlements and Spatial Planning, 13(1), pp. 33–44.
123. Sytnyk, N., Humeniuk, V., Sych, O., Yasinovska, I. (2020), Development of the Carpathian Region in the Context of EU Macro-Regional Strategy, Journal of Settlements and Spatial Planning, Vol. 11, No. 1, pp.31-43. URL : <https://doi.org/10.24193/JSSP.2020.1.04>
124. Sytnyk, N., Sych, O., Yasinovska, I., & Humeniuk, V. (2020). Development of the carpathian region in the context of eu macro-regional strategy. Journal of Settlements and Spatial Planning, 11(1), 31–43.
125. Tanaka, H. (2006), Carpathian Euroregion and cross-border governance. The Journal of Comparative Economic Studies, 2, 59–80. URL : http://www.ces.kier.kyoto-u.ac.jp/jces/02_jces_2006/05_Tanaka.pdf.

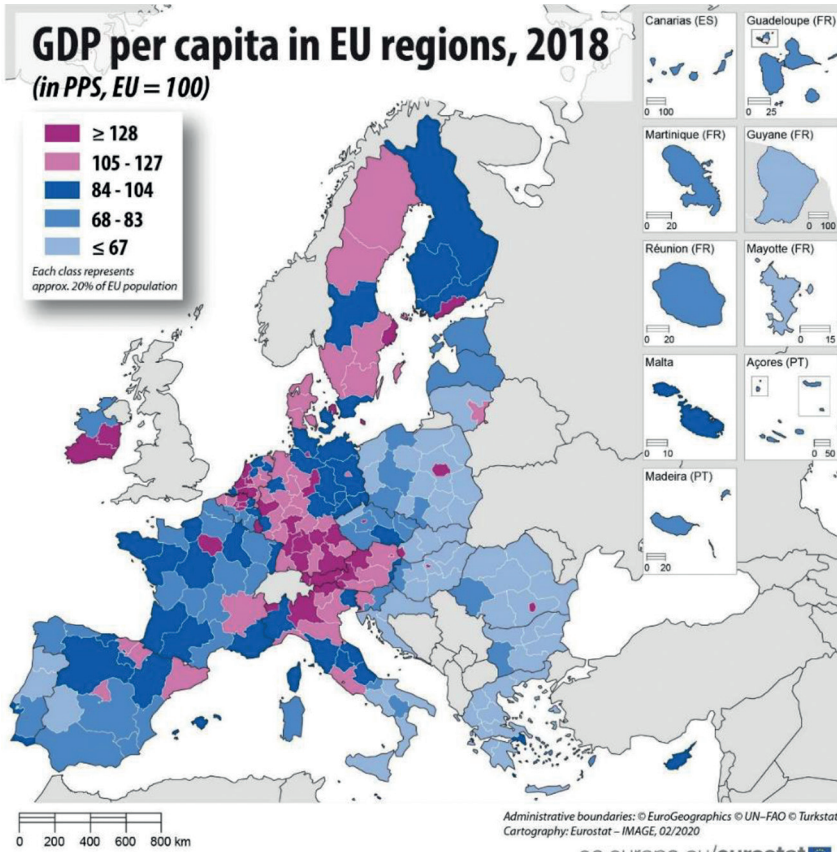
126. Wilczkiewicz M., Wilkosz-Mamcarczyk M. Revitalization – definition, genesis, examples. *Geomatics, Landmanagement and Landscape*. No. 2. – 2015. – P. 71–79.
127. Wirth P., Černič Mali B., Fischer W. (2012). Post-mining regions in central Europe-problems, potentials, possibilities. Oekom Verlag, München. ISBN 978-3-86581-294-0
128. Xiangsheng Dou, Shasha Li and Jing Wang (2013) Ecological Strategy of City Sustainable Development APCBEE *Procedia* 5. 429 – 434. doi: 10.1016/j.apcbee.2013.05.074
129. ZPORR – Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego. Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa. – 2004. – S. 18.

ДОДАТКИ

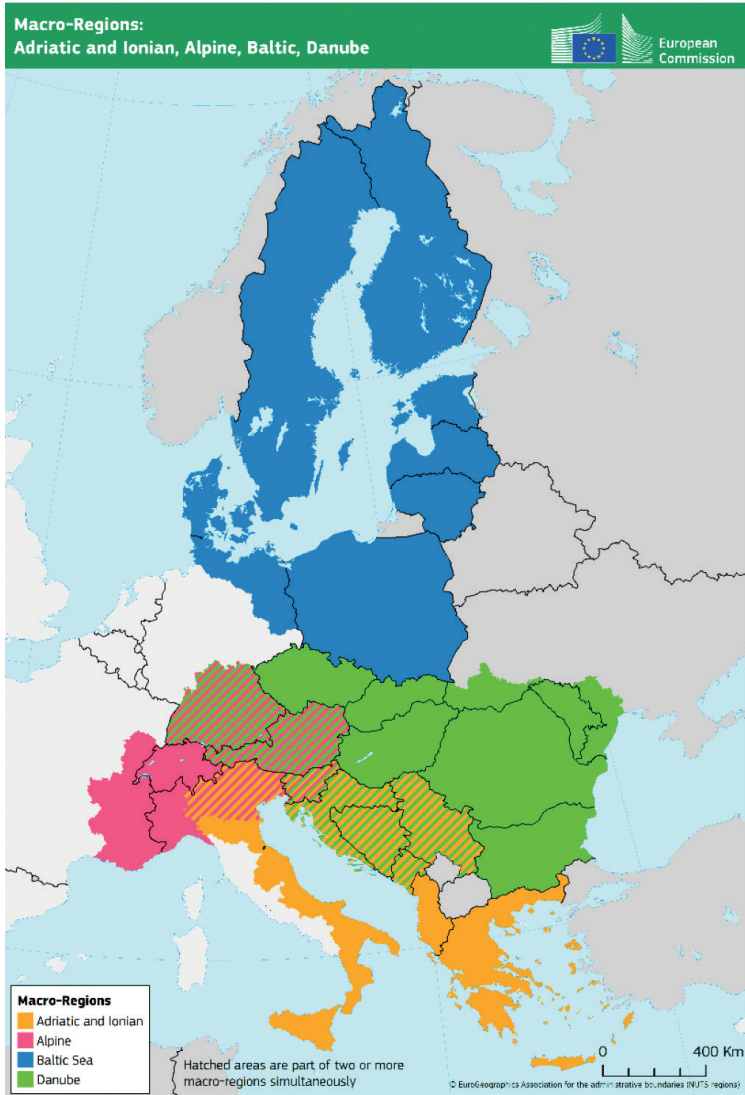
Додаток А Країни-члени та кандидати в члени ЄС

Рівень ВВП на душу населення в регіонах Європи
у 2018 році

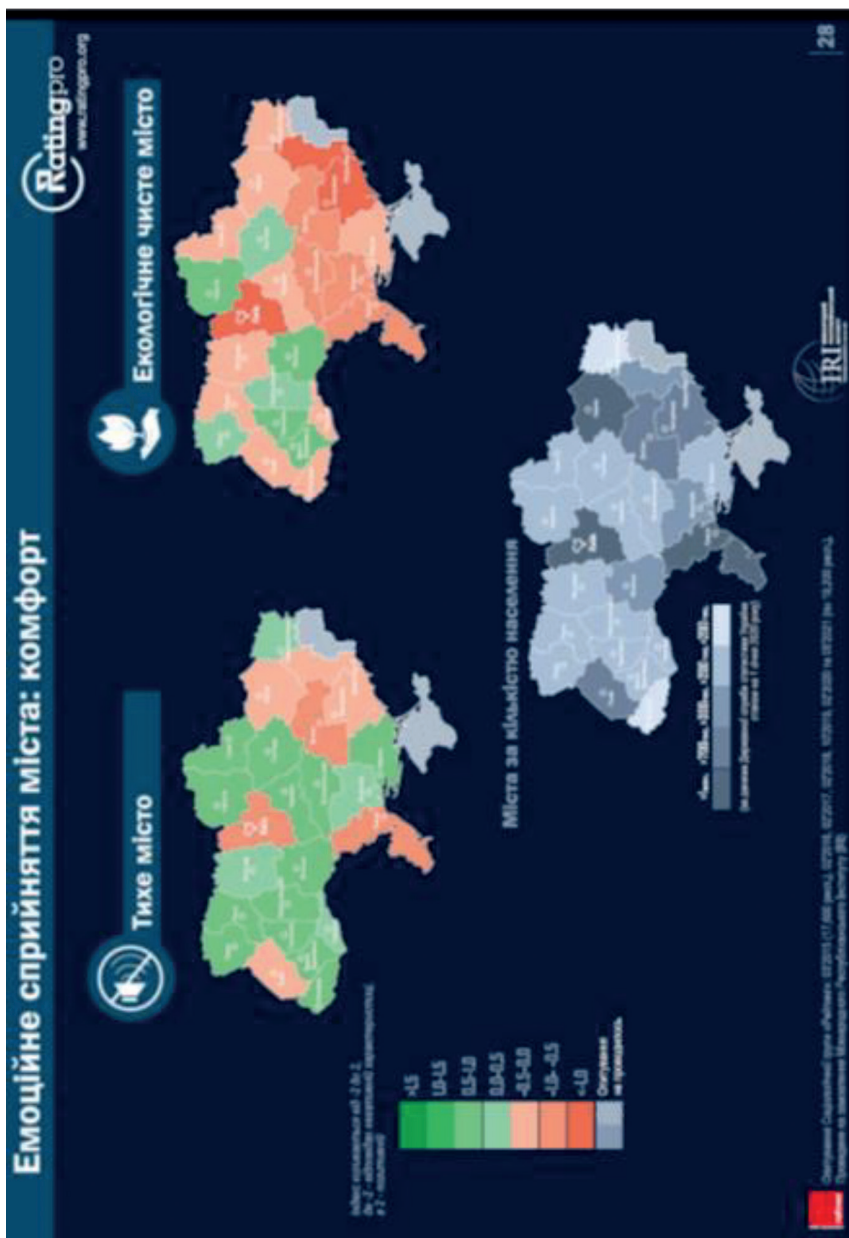

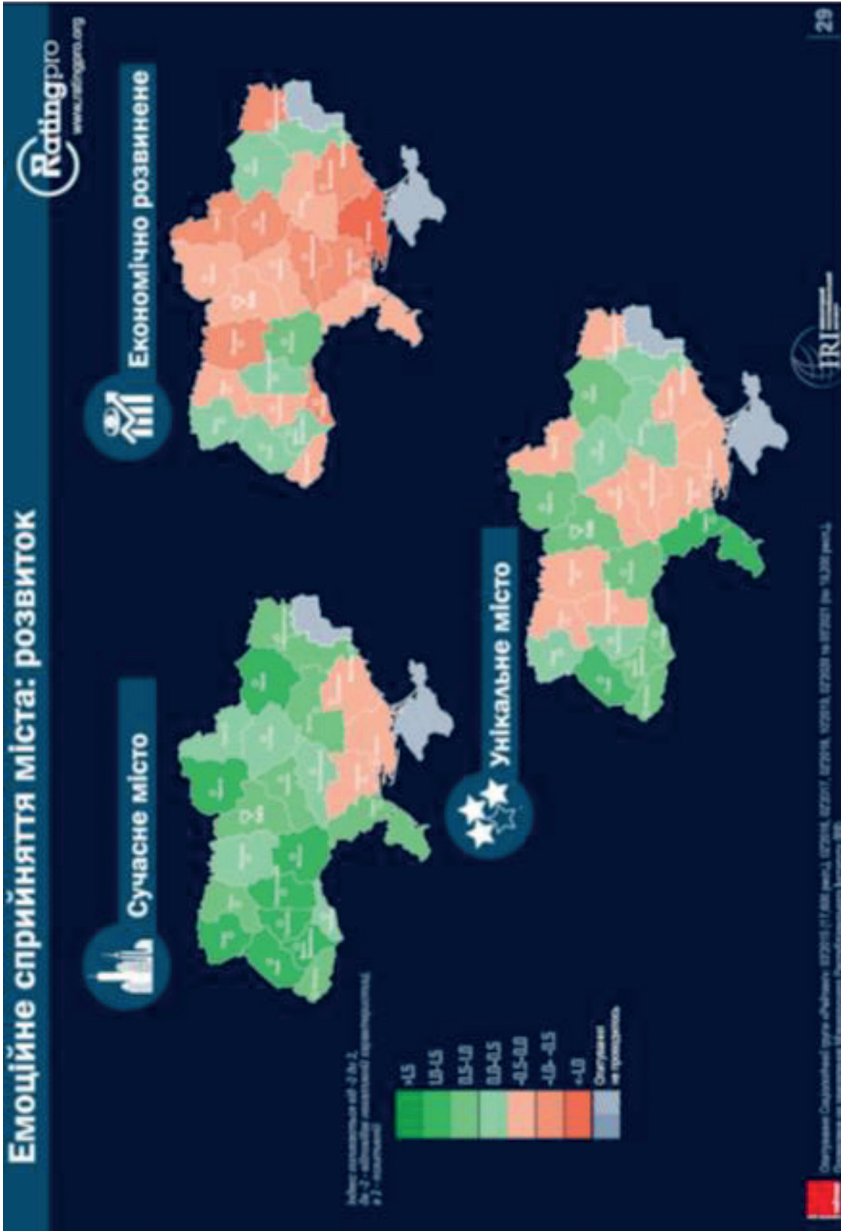
Поділ Європейського Союзу за макрорегіонами

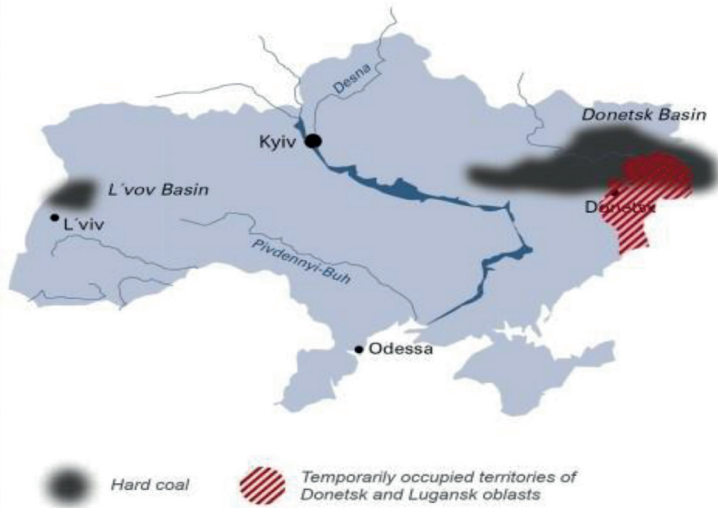
Оцінка українських міст – дані муніципального опитування Рейтинг 2021

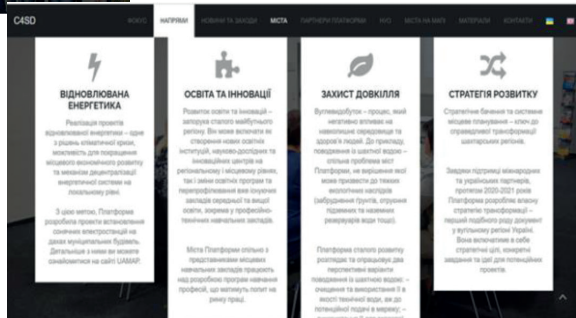
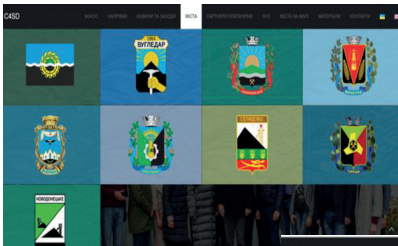

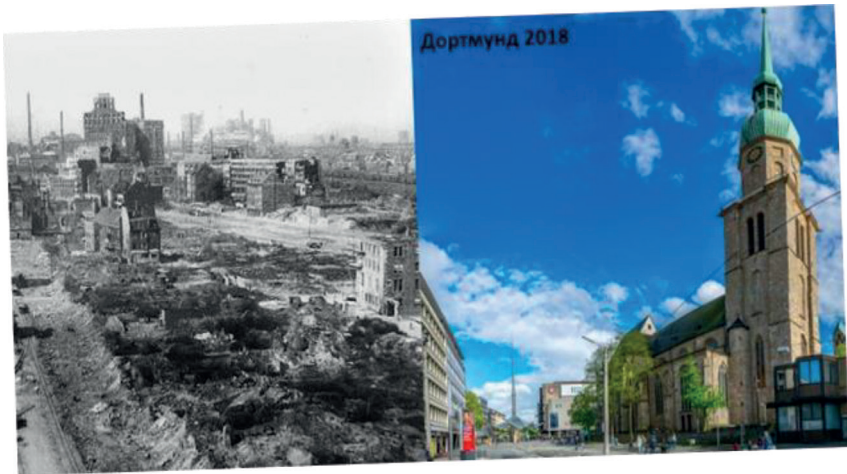
Вугільні регіони України

Ревіталізація територій вуглевидобутку в Україні. Офіційний сайт та активності проекту

Повоєнна відбудова в Європі

Повоєнна відбудова в Сараєво (Боснія і Герцеговина)

Приклади ревіталізації в Європі – Лодзь (Польща)

Приклади ревіталізації в Європі – Більбао (Іспанія)

Ревіталізація в Ньюкаслі, Великобританія

Платформи ЄС з рішеннями у сфері сталого розвитку міст

Home > URBACT Good Practices

URBACT Good practices

The ever-growing database of URBACT-labelled Good Practices includes insider knowledge on how cities across Europe have brought positive change around just, green and productive cities, following URBACT's core principles of participation and integration.

The showcased initiatives are effective practices, policies and projects that have been successfully put into place and could be exactly what you are looking for in your own city. Most Good Practices are low-cost and high impact. They should be shared, adapted and scaled up. Stay tuned for the next URBACT call for proposals to submit your own success story!

Explore different practices

Активізація
Перейдіть
активува

Приклади ревіталізації в Україні

Арт-за завод Платформа (Київ)

Креативний простір КІВШ на території заводу (Львів)

Мистецький центр «Фабрика повидла» (Львів)

FESTrepublic (Львів)

ЛЕМ Стейшн (Львів)

Промприлад (Івано-Франківськ)

Навчальне видання

Сич Ольга Анатоліївна,
Ситник Наталія Степанівна,
Сташишин Андрій Васильович,
Круглякова Віра Володимирівна

РЕВІТАЛІЗАЦІЯ МІСТ – ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ДЛЯ УКРАЇНИ

Навчальний посібник

За загальною редакцією канд. екон. наук, доц. О. А. Сич

Редактор *Н. Й. Плиса*
Комп'ютерне верстання *І. Б. Куліненко*
Обкладинка *В. О. Рогана*

Формат 60×90¹/16. Умовн. друк. арк. 19,5. Тираж 100 прим. Зам.

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
СВІДОЦТВО

про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції:
Серія ДК №3059 від 13.12.2007 р.

Видруковано у книжковій друкарні «Коло»,
вул. Бориславська, 8, м. Дрогобич, Львівська обл., 82100
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції:
Серія ДК №498 від 20.06.2001 р.